

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Јелена Ч. Ђесаревић

**ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ КАО ОБЛИК
УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

докторска дисертација

Београд, 2023.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Jelena Č. Ćesarević

**ENVIRONMENTAL CRIME AS A FORM OF
ENDANGERING ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE
REPUBLIC OF SERBIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023.

Ментор:

др Дејана Јовановић – Поповић, редовни професор,
Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Чланови комисије:

1. др Јасмина Гачић, редовни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности
2. др Александра Илић, ванредни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности
3. др Дејан Радовић, доцент,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности
4. др Миролуб Милинчић, редовни професор,
Универзитет у Београду – Географски факултет

Датум одбране: _____

ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сажетак: Докторска дисертација се бави истраживањем еколошког криминалитета као облика угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији са циљем да прикупи и анализира доступну литературу у области безбедности животне средине и еколошког криминалитета, те да испита обим и динамику кривичних дела против животне средине садржаних у глави XXIV Кривичног законика и њихов утицај на безбедност животне средине Републике Србије. Временски обухват овог истраживања јесте 15 година, при чему је за полазну годину узета 2006. година када је на снагу ступио Кривични законик у ком су кривична дела против животне средине нормирана члановима од 260 до 277. Полазећи од предмета и циља истраживања, формиране су четири групе истраживачких питања које се тичу безбедности животне средине, њених облика угрожавања, затим еколошког криминалитета и његове типологије, те кривичних дела против животне средине у Републици Србији и њиховог односа са безбедношћу животне средине. Како би одговорили на постављена питања дисертација је подељена у осам целина. У уводном поглављу представљен је методолошки оквир истраживања, док је теоријско-појмовни оквир дат у поглављима која следе. Тако друго поглавље пружа преглед досадашњих научних сазнања о безбедности животне средине, односно пружа се увид у еволуцију заштите животне средине у безбедност животне средине. Треће поглавље се бави основним облицима угрожавања безбедности, као и безбедности животне средине. Четврто поглавље нам приказује феноменологију еколошког криминалитета и карактеристике од значаја за изучавање његовог утицаја на безбедност животне средине. У петом поглављу дисертације су посебно издвојена кривична дела против животне средине на међународном нивоу. У шестом поглављу анализирају се кривичноправни аспекти заштите животне средине и 18 кривичних дела садржаних у глави XXIV Кривичног законика, као и динамика и обим пријављених, оптужених и осуђених пунолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године. Седмо поглавље нам приказује емпиријско истраживање спроведено за потребе овог рада, резултате и дискусију. Закључак јесте последње поглавље ове дисертације.

Кључне речи: безбедност животне средине, еколошки криминалитет, кривична дела против животне средине, Република Србија, животна средина, безбедност

Научна област: Науке безбедности

Ужа научна област: Студије управљања ванредним ситуацијама и еколошка безбедност

ENVIRONMENTAL CRIME AS A FORM OF ENDANGERING ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The doctoral dissertation deals with the research of environmental crime as a form of endangering environmental security in the Republic of Serbia with the aim to collect and analyze the available literature in the field of environmental security and environmental crime, and to examine the scope and dynamics of crimes against the environment contained in Chapter XXIV of the Criminal Code and their influence on the environmental security of the Republic of Serbia. The time span of this research is 15 years, with 2006 as the starting year, which is the year when the Criminal Code of the Republic of Serbia entered into force; crimes against the environment are regulated by articles 260 to 277 of the Code. Based on the subject and goal of the research, there are four groups of research questions concerning the environmental security, forms of its endangerment, the environmental crime and its typology, and criminal acts against the environment in the Republic of Serbia and their relationship with the environmental security. In order to answer the questions that have been raised, the dissertation is divided into eight parts. The methodological framework of the research is presented in the introductory chapter, while the theoretical-conceptual framework is given in the following chapters. Thus, the second chapter provides an overview of current scientific knowledge on environmental security, that is, it provides an insight into the evolution of environmental protection into environmental security. The third chapter deals with the basic forms of endangering security, as well as environmental security. The fourth chapter shows us the phenomenology of environmental crime and the characteristics of importance of the study of its impact on environmental security. In the fifth chapter of the dissertation, criminal acts against the environment at the international level are singled out. The sixth chapter analyzes the criminal law aspects of environmental protection and 18 criminal offenses contained in Chapter XXIV of the Criminal Code, as well as the dynamics and volume of reported, accused and convicted adults in the period from 2006 to 2020. The seventh chapter shows us the empirical research conducted for the purposes of this paper, the results and the discussion. The conclusion is the last chapter of this dissertation.

Keywords: environmental security, environmental crime, crimes against the environment, Republic Of Serbia, environment, security

Scientific field: Security Science

Scientific subfield: Emergency management studies Environmental Security Studies And

САДРЖАЈ:

1. УВОД.....	12
1.1 Предмет, циљеви и сврха истраживања, истраживачка питања.....	16
1.2 Методолошки оквир истраживања и истраживачки процес.....	19
2. ЕТИОЛОГИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	21
2.1 Еволуција безбедности животне средине – од заштите животне средине ка безбедности животне средине.....	21
2.2 Безбедност животне средине у систему безбедности	30
2.3 Дефинисање појма безбедност животне средине.....	36
3. ЕТИОЛОГИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	44
3.1 Облици угрожавања безбедност.....	45
3.2 Облици угрожавања безбедности животне средине	47
4. ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ.....	51
4.1 Дефинисање појма еколошки криминалитет.....	51
4.2 Основне карактеристике еколошког криминалитета.....	55
4.3 Типологија еколошког криминалитета.....	63
5. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ НА МЕЂУНАРОДНОМ НИВОУ.....	68
5.1 Илегална трговина дивљим животињама у супротности са Конвенцијом о међународној трговини угроженим врстама дивље фауне и флоре - CITES.....	70
5.2 Илегална трговина супстанцама које оштећују озонски омотач (ODS) у супротности са Монреалским протоколом о супстанцама које оштећују озонски омотач.....	73
5.3 Одлагање и илегални транспорт разних врста опасног отпада у супротности са Базелском конвенцијом из 1989. године о контроли прекограничног кретања опасног отпада и другог отпада и њиховог одлагања.....	74
5.4 Илегални, нерегулисани и непријављени риболов (Illegal, Unregulated, Unreported – IUU) у супротности са контролама које намећу различите регионалне организације за управљање риболовом.....	77
5.5 Незаконита сеча и трговина дрветом.....	79
6. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	83
6.1 Обим и динамика еколошког криминалитета у Републици Србији.....	87
6.2 Општа кривична дела против животне средине.....	94
6.3 Кривична дела у вези са опасним материјама.....	107
6.4 Кривична дела против биљног и животињског света.....	111

6.5 Кривична дела незаконитог лова и риболова.....	120
6.6 Кривична дела против животне средине садржана у секторским законима у области животне средине	123
7. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ, ПРЕЗЕНТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА И ДИСКУСИЈА.....	124
8. ЗАКЉУЧАК.....	151
ЛИТЕРАТУРА.....	155
ПРИЛОЗИ.....	173
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	191

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА, ТАБЕЛА И ФИГУРА

CAST - Centre for Advanced Security Theory

CBD - The Convention on Biological Diversity

CITES - The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora

COFI - Committee on Fisheries

COSI - The Standing Committee on operational cooperation on internal security

ECD - Environmental Crime Directive

EFFACE - European Union Action to Fight Environmental Crime

EU - European Union

EUROPOL – European Police Office

FAO - The Food and Agriculture Organization of the United Nations

ICCWC - International Consortium on Combating Wildlife Crime

ICCWC - The International Consortium on Combating Wildlife Crime

IDEAS - Integrating Development, Environment and Security

INTERPOL - International Police Organization

IPOA-IUU - International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing

ITTO - International Tropical Timber Organization ()

IUCN - International Union for Conservation of Nature

MEA - Multilateral Environmental Agreements,

NGO - Non-Governmental Organisation

ODS - Ozone Depleting Substances

OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development

OSCE - Organization for Security and Co-operation in Europe

PROFOR - Program on Forests

RFMO – Regional Fisheries Management Organizations

UNCED - The United Nations Conference on Environment and Development

UNEA - The United Nations Environment Assembly

UNEP - United Nations Environment Programme

UNICRI - United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute

UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime

WHO - World Health Organization

WWF - World Wide Fund for Nature

КЗРС – Кривични законик Републике Србије

РЗС –Републички завод за статистику

Табела 1. Различите оријентације безбедности животне средине.....	30
Табела 2. Три генерације истраживања безбедности и животне средине.....	36
Табела 3. Шест формулација безбедности животне средине.....	37
Табела 4. Еколошка безбедност и/или безбедност животне средине (ecological versus environmental security).....	38
Табела 5. Дефиниције безбедности животне средине.....	41
Табела 6. Новчане и затворске казне за кривична дела наведена у ЕСД у државама чланицама ЕУ.....	92
Фигура 1. Различити облици утицаја еколошког криминалитета.....	63
Фигура 2. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених за кривична дела против животне средине на годишњем нивоу за период 2006-2020. године.....	88
Фигура 3. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених пунолетних лица за кривична дела против животне средине према члановима главе XXIV Кривичног законика у временском периоду 2006-2020. године.....	89
Фигура 4. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених пунолетних лица за кривично дело против животне средине члан 275 Кривичног законика – шумска крађа у временском периоду 2006-2020. године.....	89
Фигура 5. Кривичне санкције изречене за кривична дела против животне средине у временском периоду од 2006 до 2020. године.....	90
Фигура 6. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађење животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	96
Фигура 7. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело непредузимање мера заштите животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	98
Фигура 8. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	99
Фигура 9. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење објеката и уређеја за заштиту животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	100
Фигура 10. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	101

Фигура 11. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра за период од 2006. до 2020. године.....	104
Фигура 12. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело повреда права на информисање о стању животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	106
Фигура 13. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја за период од 2006. до 2020. године.....	109
Фигура 14. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело недозвољена изградња нуклеарних постројења у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године....	110
Фигура 15. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело убијање и злостављање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	113
Фигура 16. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело преношење заразних болести код животиња и биљака у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	114
Фигура 17. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело несавесно пружање ветеринарске помоћи у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	115
Фигура 18. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело производња штетних средстава за лечење животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	116
Фигура 19. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађеивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	117
Фигура 20. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело пустошење шума у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	118
Фигура 21. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело шумска крађа у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	119
Фигура 22. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит лов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	121
Фигура 23. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит риболов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године.....	123
Фигура 24. Да ли угрожавање животне средине представља опасност за Републику Србију – ставови испитаника.....	124
Фигура 25. Да ли угрожавање животне средине утиче на нашу личну безбедност - ставови испитаника.....	126

Фигура 26. Да ли Република Србија има снажну законску регулативу о животној средини - ставови испитаника.....	127
Фигура 27. Да ли закони и прописи јасно дефинишу надлежности и одговорности између субјеката који су надлежни за спровођење прописа о животној средини - ставови испитаника.....	127
Фигура 28. Да ли субјекти надлежни за еколошки криминалитет спроводе законе о заштити животне средине и ефикасно истражују кршења - ставови испитаника.....	128
Фигура 29. Еколошки криминалитет као облик угрожавања компоненти безбедности животне средине у Републици Србији.....	129
Фигура 30. Кривична дела против животне средине као облик угрожавања безбедности животне средине Републике Србије.....	130
Фигура 31. Неовлашћено пуњење и коришћење акумулације као облик угрожавања безбедности животне средине.....	133
Фигура 32. Уношење и ширење штетних организама или увоз биља, биљних производа у Републику Србију или заштићено подручје противно прописима о забрани уноса и ширења као облик угрожавања безбедности животне средине.....	134
Фигура 33. Употреба ГМО и производа од ГМО у затвореним системима, намерно увођење у животну средину и стављање у промет као облик угрожавања безбедности животне средине.....	135
Фигура 34. Да ли је безбедност животне средине у Републици Србији угрожена еколошким криминалитетом - ставови испитаника.....	135
Фигура 35. Ставови испитаника у односу на законе о безбедности животне средине и еколошког криминалитета у Републици Србији.....	136
Фигура 36. Ставови испитаника у односу на висину изречених казни за угрожавање безбедности животне средине.....	136
Фигура 37. Ставови испитаника о националном законодавству о заштити животне средине.....	137
Фигура 38. Ставови испитаника о процесу привођења правди за питања деградације животне средине.....	137
Фигура 39. Ставови испитаника о степену ефикасности процесуирања кривичних дела против животне средине у Републици Србији.....	138
Фигура 40. Ставови испитаника о заступљености еколошког криминалитета у медијима.....	138
Фигура 41. Ставови испитаника у односу на непријављивање кривичних дела против животне средине од стране грађана.....	139
Фигура 42. Оцена рада субјекта у чијој је надлежности безбедност животне средине.....	141

1.УВОД

Последњих пет деценија питање заштите животне средине се континуирано пење на међународној и националној сцени. Упркос томе, стање животне средине на почетку треће деценије XXI века је забрињавајуће. Подаци Светске здравствене организације (World Health Organization - WHO) указују на то да скоро целокупна светска популација (99%) удише ваздух који садржи висок ниво загађујућих материја и премашује глобалне смернице WHO за квалитет ваздуха. Девет од десет људи живи на таквим местима где је квалитет ваздуха далеко од задовољавајућег (World Health Organization [WHO], 2021). Поред загађења ваздуха, који је постао проблем који се „види”, утицај човека (директни и индиректни) на свет у ком живимо је све очигледнији. Директни (криволов, недозвољени риболов, илегална трговина заштићеним врстама флоре и фауне,) као и индиректни (нарушавање и губитак природног станишта, глобалне климатске промене, оштећење озонског омотача) утицаји људских активности довели су до губитка биодиверзитета. Поједине врсте су доведене пред изумирање, док неких врста већ нема. Иако је изумирање врста присутно на планети од њеног постанка (без утицаја човека) оно што је алармантно је то што човек тај губитак убрзава. Посматрајући изумирање као природни феномен, оно се природно дешава тако што једна врста на сваких милион врста годишње нестаје, док је утицајем људских активности стопа изумирања повећана неколико стотина па чак и до 1000 пута. У Црвеној листи Међународне уније за заштиту природе (International Union for Conservation of Nature - IUCN) је процењено 35.765 врста у свим таксономским групама да им прети изумирање (Ritchie & Roser, 2021). Прекомерна угрожавања флоре и фауне као резултат човекових активности навела су научнике да овај период означи као „шесто велико изумирање¹” (Kolbert, 2014).

Злочини против животне средине последњих година добијају све већу пажњу због њиховог утицаја на квалитет животне средине, биодиверзитет и природне ресурсе, те посредно преко њих и на развој, мир, безбедност и благостање човечанства. Иако не постоји универзално прихваћена дефиниција, еколошки криминалитет се често схвата као „збирни термин који се користи за описивање било које незаконите активности коју спроводи криминално лице ради остваривања профита, што доводи до штете по наш екосистем, нарушавањем квалитета животне средине, убрзавајући губитак биодиверзитета и исцрпљивање природних ресурса” (International Police Organization [INTERPOL] and United Nations Environment Programme [UNEP], 2016:4). Потребно је истраживати еколошки криминалитет јер његове активности не угрожавају безбедност животне средине само у држави у којој је почињен, већ је он и глобални проблем. Еколошки криминал је растућа и разорна претња која дестабилизује цео наш екосистем (INTERPOL-UNEP, 2016:61). Ко што је општепознато, загађење животне средине и уништавање природних ресурса не зауставља се на политичким границама једне државе. Нарушавање природне равнотеже и дела еколошког криминалитета имају негативан утицај на сва жива бића. Она су један од ретких злочина који угрожавају и оштећују здравље и животе свих људи (Lazíková et al., 2015). Како Кангаспунова (Kangaspun) и Маршалова (MarsHall) наводе еколошки криминалитет је проблем који треба што хитније обуздати, те да он често превазилази националне границе. То је проблем који захтева усаглашене заједничке напоре научника, креатора политике, грађана, локалних и међународних организација као и невладиних организација (Kangaspun & MarsHall, 2009:4). Промена перцепције о рањивости животне средине, посебно у односу оних угрожавања са одложеним и дугорочним дејством, довела је до тога да се више говори о еколошком

¹ О масовним изумирањима велике петорке од пре 444 милиона година, те све до периода од пре 65 милиона година детаљније видети Ritchie, H. and Roser, M. (2021) доступно на: <https://ourworldindata.org/extinctions#the-big-five-mass-extinctions>

криминалитету те се већина понашања са потенцијалним последицама по животну средину сада строго регулише (Bricknell, 2010).

Економске последице еколошког криминалитета су високе. Злочини повезани са трговином на црном тржишту природним ресурсима и животињама, као и илегална трговина отпадом, износила је „око 258 милијарди долара годишње, и сваке године се повећава за пет до седам посто и приближава се другим облицима међународног криминала. Из тог разлога он представља све већу претњу миру, безбедности и стабилности” (INTERPOL-UNEP, 2016:2). Овакви злочини не познају границе. Илегална сеча дрва сваке године угрожава економије многих земаља. Такође, присутни су и унакрсни злочини до којих долази комбиновањем еколошких кривичних дела и прања новца, фалсификовања или укрштање са корупцијом. Организовани криминал на пољу трговине биљним и животињским врстама неизоставан је кад је еколошки криминалитет у питању. Једина кључна разлика између еколошког криминалитета и других облика је та да су природни ресурси ограничени. Не могу се репродуковати као новац или синтетичка дрога у лабораторији или ковници новца. „Опасније од еколошког сиромаштва су еколошка богатства...посебно у сиромашним земљама, чини се да природна богатства коче економски развој, онемогућавају владавину права и пречесто изазивају грађанске ратове” (Pearce, F. (2002). Blood diamonds and oil. New Scientist, 174(2349), 36-41. према South, 2009:48). Из тог разлога, хитно бављење овом темом је неминовност. Европол је 2013². препознао еколошки криминалитет као нову претњу за државе чланице Европске уније (European Police Office [EUROPOL], 2013:4).

Иако је већа вероватноћа да ће бити жртве еколошког криминалитета него убиства, људи и даље више брину због убистава него због дешавања у животној средини (Burns & Lynch, 2004:290). Еколошки криминалитет има значајан негативна утицај на животну средину и угрожава безбедност животне средине на националном, регионалном и глобалном нивоу. Такође, има потенцијал да наруши очекивани животни век и квалитет живота подривајући доступност хране и загађујући ваздух и водене ресурсе док истовремено доприноси природним катастрофама и олакшава преношење болести (INTERPOL, 2014:6).

Штете по животну средину су резултат, не само људских активности већ и системских и структуралних недостатака приликом одређења значења основних појмова као што су животна средина, безбедност животне средине, те отуда и немогућности адекватне заштите тих вредности. Сврха ове дисертације је да покуша да ближе одреди на који начин еколошки криминалитет као једна од људских активности произашла услед чињења или пак нечињења може угрожавати безбедност животне средине. Иако еколошки криминалитет има далекосежне последице по животну средину и има много веће последице од оног како је законом санкционисано, овај рад се претежно бави оним кривичним делима против животне средине која су прописана важећим Кривичним закоником у Републици Србији („Службени гласник РС”, бр. 85.)

Еколошки криминалитет све више угрожава безбедност, мир, биодиверзитет те и саме животе од глобалног до локалног нивоа. За борбу против ових злочина неопходна је холистичка и координирана одговорност јавног сектора, цивилног друштва, академске заједнице, приватног сектора и међународне заједнице (González et al., 2021:6). Подаци из 2014. године нам указују да укупни глобални еколошки злочини вреде око 213 милијарди америчких долара годишње, те да помаже у финансирању криминалних, милитаристичких и

² Крајем 2013. године Стални комитет ЕУ за оперативну сарадњу у области унутрашње безбедности (The Standing Committee on operational cooperation on internal security - COSI) задужио је неформалну Мрежу за борбу против еколошког криминалитета (EnvCrimeNet) да извештава о својим активностима и да врши мониторинг еколошког криминалитета у ЕУ до краја 2014. године.

терористичких група, угрожавајући безбедности и развој многих држава. Исто тако, последице еколошког криминала као и илегална трговина дивљим животињама имају еколошке, друштвене, економске и безбедносне утицаје, а резултирају крађом сувереног природног капитала држава (Steiner, 2014).

Програм Уједињених нација за животну средину (United Nations Environment Programme - UNEP) током прве скупштине Уједињених нација за животну средину (The United Nations Environment Assembly - UNEA) у јуну 2014. указао је на то да иако постоји воља и већа свест о еколошком криминалитету и илегалној трговини дивљим животињама оно што се ради по том питању није довољно у односу на све веће претње угрожавању и нестанку биодиверзитета. Обим злочина који је присутан а и даље расте, те тако прети националним безбедносним, еколошким и економским аспектима захтева много озбиљније интервенције и политичке акције. Заједничке процене Организације за економску сарадњу и развој (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD), Канцеларије Уједињених нација за дрогу и криминал (United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC), UNEP-а и Међународне полицијске организације (International Police Organization - INTERPOL) одређују новчану вредност свих еколошких злочина, који се односе на сечу дрвећа, криволов и трговину животињама, илегални риболов, илегално рударство и одлагање опасног отпада, између 70 и 213 милијарди долара сваке године (Steiner, 2014).

Претње и изазови које представља све веће учешће организованог криминала у илегалној трговини дивљим животињама и негативне импликације на управљање, владавину права и безбедност од посебне су забринутости за међународну заједницу (Steiner, 2014). Илегална трговина дивљим врстама подрива циљеве Конвенције о биолошкој разноврсности (The Convention on Biological Diversity - CBD) и Конвенције о међународној трговини угроженим врстама дивље фауне и флоре (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES), те ове радње јесу у супротности и са самом Агендом о одрживом развоју до 2030 јер се подрива одрживи развој тако што може доћи до друштвених сукоба због оскудних природних ресурса, а животна средина се угрожава и деградира што на крају неповољно утиче на становништво.

Пораст становништва, повећана потреба за пољопривредним површинама, урбанизација и претерана експлоатација ресурса, поред осталих економских и друштвених фактора, створили су услове који су „деценијама постављали друштво пред дилему: или предузети одговорност за заштиту животне средине и ван државних граница; или краткорочно и средњорочно, друштво ће морати да се суочи са последицама погоршања којима је Планага угрожена: глобално загревање, дезертификација, губитак водених површина, загађење ваздуха и изумирање врста” (González et al., 2021:10). Небројени су утицаји губитка биодиверзитета на равнотежу глобалног екосистема. Неминовност је да различите појаве као што су шумски пожари, бујичне поплаве, повишене температуре имају и еколошку димензију што у свом узроку, то и у последици.

Свака држава када су у питању њена природна богатства, те и безбедност животне средине има двоструку одговорност. Прва се огледа у обавези према садашњим и будућим генерацијама које треба одговорно да управљају природним капиталом. Не треба доводити у питање да ова генерација, на пример ускрати своје потомке да се „упознају” са живим примерцима Панчићеве оморике, Росуље, Српском рамондом. С друге стране, свака држава је одговорна међународној заједници јер је потписница низа међународних уговора, конвенција, протокола итд. Свака држава треба да цени и вреднује своја еколошка добра.

У уводном поглављу дисертације биће представљен превасходно методолошки оквир истраживања, док ће теоријско-појмовни оквир истраживања бити представљен у

поглављима која следе (друго поглавље за еволуцију и феноменологију безбедности животне средине, треће за основне облике угрожавања безбедности животне средине, док ће четврто и пето поглавље дати осврт на еколошки криминалитет). Након представљања предмета истраживања, циљева и истраживачких питања, биће приказане истраживачке методе које ће се користити у дисертацији.

Друго поглавље ће дати преглед досадашњих научних сазнања о безбедности животне средине. Биће приказана еволуција безбедности животне средине у оба правца, односно како се од наука о заштити животне средине дошло до безбедности животне средине, као и како је животна средина продрла у поље наука о безбедности.

Треће поглавље ће се бавити основним облицима угрожавања безбедности, као и угрожавањем безбедности животне средине. Такође, биће дефинисан појам угрожавања из аспекта наука о заштити животне средине, цивилне заштите и одбране као и из безбедносне перспективе.

У четвртном поглављу ће се прво дискутовати о концепту и значењу еколошког криминалитета, затим о етиологији и феноменологији еколошког криминалитета и о његовом утицају на друштво.

Као посебно пето поглавље биће издвојена кривична дела против животне средине (еколошки криминалитет) на међународном нивоу јер немогуће је бавити се само еколошким криминалитетом унутар држава, а да се не осврнемо и на кривична дела против животне средине на међународном нивоу.

Шесто поглавље представља први део емпиријског истраживања и полази од кривичноправних аспекта заштите животне средине. У оквиру њега сагледава се 18 дела еколошког криминалитета садржаних у глави XXIV Кривичног законика Републике Србије из 2005. године. Приказује се динамика и обим кривичних дела против животне средине у односу на број пријављених, оптужених и осуђених за период од 2006. до 2020. године на основу доступних статистичких података о пунолетним учиниоцима кривичних дела против животне средине коју води Републички завод за статистику. Као што ћемо се бавити анализом појединачних кривичних дела, тако ће обим и динамика, као и изречене санкције бити приказани синтетизовано. Законодавство о заштити животне средине, пре свега кривично право поставља стандарде о томе шта људи и институције морају учинити како би контролисали и спречили угрожавање животне средине.

Седмо поглавље је други део емпиријског истраживања спроведеног за потребе ове дисертације. У оквиру њега дата је и презентацији резултата истраживања и дискусија. И на крају, у закључку ће бити дата нека запажања и препоруке о безбедности животне средине и еколошком криминалитету.

1.1 Предмет истраживања, циљеви и сврха истраживања, истраживачка питања

Предмет истраживања

Предмет овог истраживања је еколошки криминалитет у Републици Србији као облик угрожавања безбедности животне средине. Први сегмент предмета истраживања односиће се на појмовно одређење безбедности животне средине, у другом делу биће приказани облици угрожавања безбедности животне средине, док ће у трећем, тежишном делу ове дисертације бити приказани обим и динамика кривичних дела против животне средине у Републици Србији, утврдиће се који су то закони који се баве овом тематиком, које су реакције друштва према прекршиоцима закона у области животне средине, као и који облици и начини превенције еколошког криминалитета би били сврсисходни за наше друштво и животну средину.

Први и други део предмета истраживања дисертације односе се на појмовно одређење безбедности животне средине као и на основне облике њеног угрожавања. Иако су се многи теоретичари бавили истраживањима и питањем културе безбедности, између осталог и безбедности животне средине, још увек није потпуно дефинисан овај феномен, а тиме и сагласност у вези са смањењем загађења животне средине. Многобројни теоретичари покушали су да описивањем и анализама допринесу објашњењу појма безбедности животне средине. Стога, одређење безбедности животне средине у теорији није јединствено. Међутим, свака од понуђених дефиниција или ставова о њој садржи елементе који доприносе стварању што целовитије слике о овој појави, њеном значају и последицама које различити варијетети нарушавања животне средине изазивају. Пре свега, пођимо од непрецизног превођења енглеске речи „environment” на српски језик због чега се често поистовећују појмови безбедности животне средине и еколошке безбедности. Услед тог, први део предмета истраживања ове дисертације биће да се покуша дати ближе одређење појма еколошка / безбедност животне средине, на које су и Роџерсова (Rogers, 1997) и Јовановић-Поповић (2010, 2012, 2020) указале. Употреба термина „environment” (животна средина, окружење) уместо „ecology” (екологија) није случајна и безначајна, већ указује на реалност у којој се налазе данашње друштво и природа. Животном средином се обухватају све компоненте и природне и друштвене. Неминовно је при изучавању безбедности животне средине узети у обзир хронолошки и просторни распон промена у окружењу, како природном тако и друштврном. Уколико се посматрају човекове активности према животној средини, некада су лов и риболов као и сеча шуме били основни услов за опстанак људских друштава, док данас уколико се прекомерно и илегално спроводе спадају већ под окриље еколошког криминалитета. Тако ће се у овом поглављу истраживати сам почетак продирања безбедности животне средине на међународну сцену и безбедносну агенду (кроз различите активности, публикације, конференције). Превасходно ће се ставити акценат на конференције које су од значаја за безбедност животне средине, јер није свака конференција о заштити животне средине уједно и са безбедносним питањима или питањима безбедности животне средине. Ово поглавље уједно представља и могући теоријски оквир истраживања безбедности животне средине.

Еколошки криминалитет јесте један од облика угрожавања безбедности животне средине. Трећи, четврти и пети део ове дисертације односиће се на кривичноправне као и безбедносне аспекте еколошког криминалитета. Дебате о еколошком криминалитету односе се на питања као што су: који су узроци еколошког криминалитета (етиолошка димензија), како се он испољава у стварном животу (феноменолошка димензија), како утиче на људе и околину (виктимолошка димензија), како се мери (криминална статистика), као и како се може спречити и санкционисати. У зависности од научних дисциплина које се баве животном

средином (заштитом, унапређењем, деградацијом) користе се различити термини како би се описале претње повезане са еколошком штетом (зеленим криминалом, еколошким злочином и сл.). За потребе ове дисертација као најсврхисходнији и најприкладнији термин користиће се еколошки криминалитет како би се као један од бројних облика угрожавања безбедности животне средине анализирао. Стручњаци који истражују и баве се облицима угрожавања животне средине долазе из различитих области (географија, океанографија, хемија, генетика, биологија, ботаника, међународних односа, социологије, политичких наука, међународног права, безбедности, криминологије...) што није чудно јер с обзиром на врло широк фокус истраживања. Свака дисциплина посматра из своје перспективе наше природно и радом створено окружење, али је мултидисциплинаран приступ кључан за област животне средине. Колико су ова питања значајна за криминологију указује и то да се последњих година развила посебна грана криминологије тзв. „зелена криминологија” (*Green Criminology*), која за предмет проучавања управо има феномен еколошког криминалитета, услова и узрока који погодују његовом развоју, облика испољавања, те утицаја на људе и животну средину. Зелени криминолози истражују еколошки криминалитет на таква начин да идентификују еколошке штете које су кривичним законима експлицитно дефинисане као незаконите, као и штете које су технички законите, али свакако штете животној средини. За многе зелене криминологе највећа претња за еколошка права и правду, као и за и добробит животиња јесте системска неједнакост и неравнотежа моћи која даје предност моћницима да упркос интересима већине „експлоатишу људе, животиње и природне ресурсе” (White & Heckenberg, 2014:17-18). Зелена криминологија је интердисциплинарна област те укључује сазнања из других наука као што су социологија, екологија, кривично право и сл. Она служи како би анализирали и разумели штету нанету животној средини, виктимизацију животне средине и друштвене актере који су укључени у ове процесе (Stretesky et al., 2013). Зелена криминологија се проширила у различитим правцима те се не односи само на еколошке злочине и штете који се тичу дистрибуције токсичног отпада, загађења и опасности (Lynch, 1990), већ обухвата и различите студије о узроцима, последицама и контроли еколошког криминалитета. Ови радови се односе, на пример на студије о еколошком криминалитету против животиња (Nurse, 2013), о илегалној трговини и транснационалном еколошком криминалитету (Wyatt, 2008), о еколошкој правди (Lynch & Stretesky, 2003; White, 2013a), о климатским променама и глобалном загревању (White, 2013), као и многа друга питања из домена животне средине. Посматрано из аспекта безбедности животне средине, еколошки криминалитет је облик угрожавања безбедности, али и изазов и ризик. Еколошки криминалитет штети природном окружењу и узрокује деградацију и уништавање животне средине.

У шестом и седмом (емпиријском) делу дисертације предмет истраживања биће управо еколошка кривична дела садржана у XXIV глави Кривичног законика Републике Србије (2005), те обим и динамика тих кривичних дела у односу на број пријављених, оптужених и осуђених у периоду од 2006. до 2020. године. Такође, анализираће се и тип санкција изречених пунолетним грађанима за учињена кривична дела против животне средине. Обим и динамика кривичних дела биће приказани како за сва кривична дела, тако и за свако појединачно кривично дело. Поред наведених кривичних дела, предмет истраживања у седмом поглављу биће ставови експерата у односу на безбедност животне средине и еколошки криминалитет у Републици Србији.

Циљеви и сврха истраживања

Животна средина од друге половине XX века заузима значајно место на истраживачкој сцени не само природних, већ и друштвених наука. Ова дисертација има за циљ да прикупи и анализира доступну литературу у области безбедности животне средине и еколошког криминалитета, те да се испита обим и динамику кривичних дела против животне средине садржаних у глави XXIV Кривичног законика у Републици Србији и то да ли су она

препозната ко облик угрожавања безбедности животне средине у нашој држави. У овој дисертацији нећемо се бавити бихевиоралним и мотивационим узроцима кривичних дела у области животне средине јер оно није од значаја за тему дисертације чији је предмет истраживања безбедност животне средине и еколошки криминалитет као један од облика њеног угрожавања. Свест о мотивима, разлозима као и свим факторима који доводе до појаве еколошког криминалитета могу бити тема неког новог рада који ће се тицати превенције и заштите животне средине и природних ресурса. Многа питања и теме могу се истраживати користећи безбедност животне средине као оквир јер омогућава интердисциплинарно и мултидисциплинарно ангажовање по питању „промена” у животној. С обзиром да се безбедност животне средине тек развија, неопходно је прецизније дефинисати поједине термине (превасходно безбедност животне средине и еколошка безбедност) јер користећи наизменично ове термине долази до нејасноћа, конфузије и разводњавања фокуса, што изгледа јесте неминовност кад се друштвене науке сусрећу са животном средином. Највећи део литературе о безбедности животне средине и о еколошком криминалитету је из САД-а, Аустралије, Велике Британије, Канаде, док се знатно мање пише у другим деловима света. У Републици Србији су минимални кораци у овом научном пољу (Д. Димитријевић, односно Јовановић-Поповић; В. Радовић; Ј. Гачић; В. Арежина; А. Љуштина; Х. Бериша; док на пољу еколошког криминалитета треба поменути В. Јолцића, А. Батрићевић; М. Иванковић-Дреновак). С обзиром на поменуте празнине и нејасноће, ова дисертација доприноси на следећи начин: доприноси литератури о безбедности животне средине, доприноси облицима угрожавања безбедности животне средине, доприноси проширењу литературе у области еколошког криминалитета, односно злочина против животне средине.

Свеобухватни циљ је испитати и анализирати, еколошки криминалитете као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији. Посебно, ова дисертација описује и анализира проблеме у вези са појединачним облицима еколошког криминалитета и њихове везе са безбедности животне средине. Циљ овог истраживања је давање доприноса при објашњењу концепта безбедности животне средине и еколошког криминалитета. Потребно је извршити научну дескрипцију постојећег стања и међусобног односа испитиваних феномена (безбедност животне средине и еколошки криминалитет). На основу резултата добијених истраживањем потпуније ће се и објективније сагледати веза безбедности животне средине и еколошког криминалитета као облика угрожавања исте у Републици Србији. Теоријска основа је заснована на доступним националним изворима и страним научним радовима и искуствима.

Специфични циљеви ове тезе су следећи, те се и само истраживање заснива на:

- 1) дескрипцији безбедности животне средине, еволуцији безбедности животне средине као и њених основних облика угрожавања (на основу научних радова)
- 2) анализи развоја и промена феноменолошких облика еколошког криминалитета (на основу научних радова и анализе извора статистичких података);
- 3) анализи динамике кривичних дела за злочине против животне средине у периоду од 2006. до 2020.године и упоређивање броја пријављених, оптужених и осуђених за злочине против животне средине у истом период. Као почетна година узмеће се 2006. јер је тада ступио на снагу Кривични законик у оквиру ког су у глави XXIV од члана 260 до 277 нормирана сва кривична дела против животне средине и од тада се јединствено статистички исказују (анализа извора статистичких података);
- 4) ставовима експерата који се у свом раду сусрећу са питањима везаним за еколошки криминалитет и безбедност животне средине (на основу извршеног истраживања уз коришћење анкетног упитника).

Истраживачка питања

У складу са дефинисаним предметом и циљевима, биће формирано четири групе истраживачких питања. Прва група се односи на безбедност животне средине и заснива се на прегледу постојеће литературе, док се преостале групе (од друге до четврте) истраживачких питања односе преваходно на еколошки криминалитет (кривична дела против животне средине).

- 1) Које су то основне одлике безбедности животне средине и који су то основни облици угрожавања безбедности животне средине?
- 2) Које су основне карактеристике и појавни облици еколошког криминалитета? Која су то кривична дела против животне средине на међународном нивоу?
- 3) Да ли постоји неки посебан закон као одговор на девијантно понашање против животне средине у Републици Србији? Која су најчешћа кривична дела против животне средине у Републици Србији?
- 4) Да ли се кривична дела против животне средине (еколошки криминалитет) идентификују као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији? Која кривична дела против животне средине највише/најмање угрожавају безбедност животне средине у Републици Србији?

1.2 Методолошки оквир истраживања и истраживачки процес

На основу предмета, циљева који се желе постићи овим истраживањем и постављених истраживачких питања за прикупљање података о еколошком криминалитету као облику угрожавања безбедности животне средине користиће се следеће методе:

Преглед литературе

За почетак, прва фаза истраживачког процеса била је одабир и анализа доступне литературе како би био припремљен теоријски део истраживања: академских чланака, независних истраживачких докумената, студија о еколошком криминалитету различитих институција. Статистички подаци о еколошком криминалитету у Републици Србији прикупљени су на званичним сајтовима релевантних институција, пре свега Републичког завода за статистику. Ова метода преваходно је коришћена за припрему истраживачких питања један и два. Кључни појмови који су коришћени за претраживање литературе јесу: еколошки криминалитет (*environmental crime*), злочин против животне средине (*crime against environment*), кривична дела против животне средине (*crime against nature*), безбедност (*security*), безбедност животне средине (*environmental security*), еколошка безбедност (*ecological security*), облици угрожавања (*forms of endangerment*), зелена криминологија (*green criminology*).

Секундарна анализа података

Секундарна анализа података користиће се за евиденције Републичког завода за статистику у којима су садржани подаци о кривичним делима против животне средине и то у односу на број пријављених, оптужених и осуђених, публикација „Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2006, 2007, 2008....2020. Пријаве, оптужења и осуде”. Ови подаци ће се користити за анализу трендова раста и смањења броја кривичних дела у

области животне средине у Републици Србији за временски период од 2006. до 2020. године. Ова метода ће се преваходно односити на истраживачко питање број три.

Анкета, избор испитаника и ограничења истраживања

У овом истраживању ће се као инструмент користити дизајниран упитник (анкета) како би испитали ставове експерата у вези еколошког криминалитета и безбедности животне средине (истраживачко питање број четири).

Избор испитаника (узорковање): током друге фазе истраживања, одабрани су релевантни испитаници и формулисана питања за испитивање. Као техника коришћено је наменско узорковање јер је било важно одабрати испитанике који су на неки начин повезани са еколошким криминалитетом. Испитаници су идентификовани према занимању и стручности у тој области. Основни циљ је био пронаћи испитанике из следећих институција: Министарство заштите животне средине, инспекција заштите животне средине при Министарству заштите животне средине, Тужилаштво, Министарство унутрашњих послова, независни истраживачи и академска заједница. Одабрани су и они испитаници који немају директног контакта са еколошким криминалитетом, али се сматра да њихова стручност у области заштите животне средине може допринети овом истраживању. Трећа фаза истраживања је било анкетирање. Потенцијални испитаници су прво контактирани путем е-поште или телефона те је укратко представљено истраживање и истраживач, те објашњено да је испитивање анонимно, те да уколико не желе не морају остављати личне податке у анкети (осим да наеду институцију одакле долазе). Након исказивања воље да учествују у истраживању, послат им је кратак увод, циљ докторске дисертације и анкета (упитник). Прво су анкетирани начелници појединих одељења (резултати показују да је ова техника дала резултата јер уколико начелници нису спремни да учествују у истраживању, они прослеђују задатак својим запосленим, што се у већини случајева и догађало). Поред тога, одабир испитаника унутар институција је такође заснован и на препорукама службеника којима је послат мејл или су телефоном контактирани. Зато је у истраживању коришћена и техника узорковања снежне грудве јер су почетни контакти водили или помогли да се успостави контакт са другима.

Ограничења: Узорак није репрезентативан, али то и није циљ истраживања јер је циљ да се прикупе мишљења испитаника који су у стању да дају релевантне коментаре јер су стручњаци или бар поседују одређена знања из области еколошког криминалитета. Може се рећи да је ограничење и то што је било тешко пронаћи релевантне стручњаке у области спровођења кривичног права у области животне средине јер је у односу на друга кривична дела број кривичних предмета у области животне средине мали. Због тога су испитаници били суздржани приликом учествовања јер су сматрали да нису довољно компетентни да одговоре на постављена питања, те је одговор на поједина питања у анкети „немам одговор, или неутралан”. Још једно од ограничења је то што припадници Министарства унутрашњих послова не могу учествовати у истраживању, нити давати било какве одговоре без сагласности Кабинета министра унутрашњих послова, те у истраживање нису укључени припадници Управе граничне полиције и Управе криминалистичке полиције (осим једног одговора из Јединице за сузбијање еколошког криминала и заштите животне средине, као и припадника МУП-а који је контактиран у својству научног истраживача јер има публиковане радове о безбедности животне средине ниједан припадник МУП-а није обухваћен истраживањем). Истраживање је обављено техником анкетирања, путем наменски израђеног упитника, припремљеног и дистрибуираног у дигиталној форми (онлајн). Више о самој анкети биће речи у седмом поглављу дисертације.

2. ЕТИОЛОГИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Развој идеје о безбедности животне средине можемо пратити од друге половине прошлог века када долази до буђења еколошке свести услед све присутније еколошке кризе и покушаја тражења одговора на исту. Шездесете године обележиће публикације о значају здраве животне средине и потребе за очувањем исте. Седамдесетих година биће одржана прва конференција глобалног значаја о питањима човековог окружења. Осамдесете и деведесете године биће те у којима ће се интензивније радити на имплементацији безбедности животне средине у међународну безбедносну агенду. На прагу XXI века однос према еколошким проблемима ће се значајно променити у позитивном правцу што је потврдила и додела Нобелове награде за мир 2007. године Ал Гору и Међувладином панелу за климатске промене.

2.1 Еволуција безбедности животне средине – од заштите животне средине ка безбедности животне средине

Током шездесетих година прошлог века услед све израженије еколошке кризе, пре свега због деградације животне средине, превелике употребе пестицида у пољопривреди, претеране експлоатације необновљивих природних ресурса те великих еколошких катастрофа које ће погодити живи свет у морима и океанима пробудила се и еколошка свест код шире јавности. Две публикације које су обележиле овај период су „Тихо пролеће” (1962) од Рејчел Карсон и „Популациона бомба” (1968) Пола Ерлиха³. Такође, једна од међународних невладиних организација која ће својим активностима потврдити постојећу еколошку кризу је Римски клуб (1968).

Читав век од настанка екологије као посебне научне дисциплине, 27. септембра 1962. по први пут је објављена књига „Тихо Пролеће” (Silent Spring⁴) Рејчел Карсон (Rachel Carson). У њој се скреће пажња на употребу пестицида јер је „од средине 40-тих година XX века створено преко 200 пестицида који се продају под неколико хиљада различитих назива, а намењени су за уништавање инсеката, корова, глодара и других организама који се препознају као штеточине” (Carson, 1962:13). Проблем са употребом пестицида је то што су у питању хемикалије које убијају инсекте све редом – и „добре” и „лоше”, а ланцем исхране убијају се и птице, те њихов цвркул нестаје. „Да ли неко може да поверује да је могуће употребити толику количину отрова на површини земље и тако је учинити неподобном за сав живот? То више нису инсектициди, већ биоциди. У виду спирале третирање инсеката се даље преноси на све организме” (Carson, 1962:13). Ограничење употребе пестицида ДДТ у САД-у, иако је његова употреба доприносила већем приносу житарица и сузбијању маларије, десет година након објављивања књиге указаће на промену погледа на живи свет. Наиме, до 60-тих година XX века доминантно је било антропоцентрично становиште и заштита и очување природе је

³ Понекад се као трећа публикација карактеристична за ово раздобље препознаје и књига из 1965. „Небезбедни у било којој брзини“ (Unsafe at Any Speed) од Ралфа Надера (Ralph Nader). Иако је књига упућена пре свега аутомобилској индустрији због прављења небезбедних аутомобила, у четвртом поглављу аутор се осврнуо на загађење ваздуха и појаву смога у Лос Анђелесу због превеликог броја аутомобила на улицама.

⁴ Књига носи назив „Тихо пролеће” јер после Другог светског рата широм света читава јата птица певачица би угинула након што би се храниле затрованим инсектима, а цвркул птица је асоцијација на пролеће као годишње доба у ком се природа буди. Једном унети синтетички пестициди (ДДТ пре свега) у биосферу утичу на инсекте, птице, рибе и човека. Објављивање књиге ће десет година касније довести до забране употребе ДДТ (дихлор-дифенил-трихлоретан). Пре објављивања књиге, делове текстова о употреби пестицида и њиховом утицају на живи свет Карсонова је објавила у часопису Њу Јоркер (*The New Yorker*).

вршена ради човека, а од тад је доминантан екоцентрични поглед на свет и заштита природе ради ње саме.

„Популациона бомба” (The Population Bomb⁵) Пола Ерлиха (Paul Ehrlich) упозориће човечанство да је управо оно главни узрок еколошке кризе. На Земљи живи превелики број људи у односу на количину природних ресурса која им је на располагању, те се предлаже да треба популациону политику усмеравати тако да се постепено смањује наталитет како би започело „глобално смањење величине људске популације која је дугорочно одржива⁶” (Ehrlich, 2009:7). Као начини на који би се популациони раст могао решити, предложени су: смањивање наталитета или пак, с друге стране, повећавање стопе смртности (рат, глад, куга – као апокалиптични коњаници) (Ehrlich, 2009:10).

Шест година након објављивања „Тихог пролећа” и у истој години када је објављена „Популациона бомба” италијански индустријалац Аурелио Печеи (Aurelio Peccei) одржао је говор који ће представљати увод за сазивање састанка 1968. године у Риму. Велику подршку Печеи је имао од стране шкотског представника за науку у ОЕСД-у. На овом скупу основан је Римски клуб⁷ (The Club of Rome) који ће окупити 100 активних, пуноправних чланова (углавном експерата из различитих области – наука, економија, политика) чији ће задатак бити решавање „вишеструких криза са којима се суочава човечанство и планета” (Club of Rome, 2020). Године 1970. одржано је први велики скуп на ком је тим научника са Технолошког института у Масачусетсу (МИТ) представио рачунарски модел експоненцијалног раста, при чему су испитали пет основних фактора који одређују и у својој интеракцији ограничавају раст на Земљи, а то су: становништво, производња хране (пољопривредна производња), исцрпљивање необновљивих природних ресурса, индустријализација и загађење. Ниједан од ових пет фактора није независан у односу на друге. Наиме, „становништво не може расти без хране, производња хране је условљена растом капитала, више капитала захтева више ресурса, искоришћени ресурси постају загађење, загађење омета раст и становништва и хране” (Meadows et al., 1972:89).

Први извештај Римског клуба „Границе раста” (The limits to growth) објављен је 1972. године и представља њихову најцитиранију публикацију⁸. Под вођством Дениса Медовса (Dennis Meadows) истраживачи са МИТ-а су користили свој рачунарски модел и указали на то да „скоро све тренутне активности човечанства, од употребе ђубрива до ширење градова, могу да се представе експоненцијалним растом” (Meadows et al., 1972:25). Већ тада они помињу одрживи раст економије и становништва, а оно што је за то потребно деле у две категорије:

⁵ Године 2009. четири деценије од објављивања књиге „Популациона бомба” Пол Ерлих је у чланку „The population bomb revisited“ као један од „најгорих аспеката књиге навео њен наслов“ који је издавач изабрао из маркетиншких разлога јер је 1954. године Генерал Вилијам Драпер (оснивач Одбора за кризу становништва) издао памфлет у ком се бавио контролом популација афроамериканаца у САД-у. На тај начин се „Популациона Бомба” свела само на бројке, упркос свим питањима у њој који се тичу проблема у животној средини (прекомерна потрошња, угљен-диоксид, недостатак хране) (Ehrlich, 2009:8).

⁶ Величина популације која је оптимална у односу на расположиве ресурсе на планети Земљи, за Пола Ерлиха јесте 1,5 до 2 милијарде, што је мање од трећине у односу на данашњи број људи (Ehrlich, 2009:10).

⁷ Римски клуб је добио назив по месту свог оснивања. Међутим, 1984. године након смрти његовог оснивача Печеија седиште је пресељено у Париз. Тада су Михаил Горбачов (СССР), Вацлав Хавел (Чехословачка) и Рихард вон Вајцзекер (Немачка) позвани да се придруже Клубу као почасни чланови (Club of Rome, 2020a).

⁸ Од тада је објављено више од 45 публикација. Неке од њих су: Reshaping The International Order (1976), Beyond The Age Of Waste (1978), Beyond The Limits (1989), The First Global Revolution (1991), Taking Nature Into Account (1995), The Blue Economy (2010), On The Edge (2015), The Climate Emergency Plan (2018), Sustainable Action: Overcoming The Barriers (2019). Све публикације доступне су на сајту: <https://clubofrome.org/publications/>

1. прва категорија се односи на физичке потребе – за храном, сировинама, фосилним и нуклеарним горивима као и на планетарне еколошке системе који треба да апсорбују отпад. Ови чиниоци су у суштини опипљиве, мерљиве категорије, као што су обрадива земља, слатка вода, метали, шуме, океани и управо они могу одредити крајњу границу раста на Земљи;

2. друга категорија неопходна за раст се састоји од друштвених потреба. Чак иако су Земљини природни системи у стању да подрже много веће, економски развијеније становништво, стварни раст економије и становништва ће зависити од фактора као што је мир и социјална стабилност, образовање, запосленост и сталан технолошки напредак. За разлику од прве категорије која је лако мерљива, ови фактори су далеко тежи за предвиђање и процену (Meadows et al., 1972:46).

Свесни да су храна, ресурси и здраво окружење неопходни, али недовољни услови за раст, те да иако их има у изобиљу раст могу зауставити социјални проблеми, аутори су у Извештају кренули од претпоставке да ће владати најбољи могући социјални услови. Значај извештаја „Границе раста” је у томе што је указао на зависност човечанства од природних ресурса и (не)могућности планетарног еколошког система (биосфере) да апсорбује загађења. Ако је „Тихо пролеће” пробудило свест о човековом утицају на животну средину „Границе раста” ће инспирисати генерације еколошких, економских и политичких мислилаца. Наредних неколико деценија је пресудно јер се у Извештају даје прогноза за наредних 100 година, а ми смо већ у другој половини од тад. Како би се човечанство развијало на што бољи начин, 2019. године чланови Римског клуба су одредили пет кључних области којима ће се у наредном периоду бавити, то су: климатске промене и ванредне ситуације настале услед истих, одрживи системи финансирања у служби читавог човечанства, настајање нове цивилизације којом ће се промовисати поштовање природе, истраживање нових вредности и принципа у економији, и међугенерациски дијалог са глобалним програмом младих лидера⁹.

Период између шесте и седме деценије XX века обележиће еколошки активизам. Широм света осниваће се покрети који ће допринети ширењу еколошке свести. Неки од њих су: World Wildlife Fund (1961), Greenpeace (1970), Friends of earth (1968), Siera club Legal Defence Fund (1971). На територији Сједињених Америчких Држава 20 милиона Американаца (10% укупног становништва) је изашло на улице како би по први пут обележили Дан планете Земље¹⁰ 22. априла 1970. године. До краја исте године у САД-у ће бити основана Агенција за заштиту животне средине, а потом ће бити донет и читав сет закона о животној средини (о ваздуху, о води, о угроженим врстама, пестицидима).

Иако су наведене публикације „уздрмале” светску јавност када су проблеми животне средине у питању, главна прекретница на овом пољу догодиће се 1972. године након одржавања велике међународне конференције Уједињених нација о човековој околини у Стокхолму. На конференцији је усвојена Декларација Конференције Уједињених нација о човековој околини¹¹, позната као Стокхолмска декларација. По први пут се у једну Декларацију уносе основни принципи који се тичу сарадње на међународном нивоу у области животне средине, као и смернице којима се државе воде на националном нивоу. У њој је садржано али не и систематизовано 26 принципа заштите животне средине. У првом принципу Стокхолмске декларације истиче се да „човек има фундаментално право на слободу, једнакост

⁹ Више о предстојећим активностима Римског клуба доступно је на њиховом званичном сајту: <https://clubofrome.org/>

¹⁰ Од 1990. дан планете Земље се обележава широм света. Више о историји обележавања Дана планете Земље, као и о активностима које се реализују широм света, доступно је на сајту: <https://www.earthday.org/history/>

¹¹ Поред усвајања Декларације на Конференцији је донета одлука о оснивању UNEP-а (United Nations Environment Programme) Програма УН за животну средину, који је отпочео своје активности већ 1973. године.

и одговарајуће услове за живот у окружењу таквог квалитета које омогућује достојанствен живот и благостање” као и да има „јединствену одговорност за заштиту и унапређење животне средине за садашње и будуће генерације” (UN, 1973:71).

Принцип 21¹² Стокхолмске декларације односи се на спречавање штете по животну средину (Рио принцип 2 из 1992. године) при чему се наводи да је одговорност државе да обезбеди да активности и делатности које се врше на њеној територији не угрожавају животну средину суседних држава као ни животну средину ширих подручја ван њене надлежности (UN, 1973:72). Наиме, принципом 21 доктрина неограниченог територијалног суверенитета уступа место новом принципу којим се то право ограничава јер се државама не дозвољава да на својој територији спроводе активности којима би нанеле штету другима, или којима би могле да изазову штету на добрима која су заједничко добро читавог човечанства. Наиме, до тада су државе на свом простору располагале природним добрима и вршиле делатности без обзира на то да ли то има штетне последице по њихово окружење, али је такво становиште замењено.

Две недеље пре одржавања Стокхолмске конференције у Шведској се окупило 29 научника из 24 државе и одржана је Независна конференција (Даи Донг) како би се преговарало о питањима животне средине. Иако је већ био припремљен нацрт декларације коју је требало само усвојити, ипак је уследила дискусија на којој се највише расправљало о следеће три ставке: „искључивање принципа националне суверености, осуђивање свих ратова (чак и оних вођених за ослобођење) и контрола популационог раста” (Egelston, 2012:69). Декларација из Даи Донга је након расправе усвојена¹³.

Једна од конференција која ће довести у везу животну средину и безбедност одржана је од 30. јула до 01. августа 1975. године у Хелсинкију. На Конференцији о европској безбедности и сарадњи (КЕБС¹⁴) 01. августа је усвојен „Завршни акт” („Final Act”, Conference on Security and Cooperation in Europe [CSCE], 1975.) који садржи укупно пет поглавља¹⁵ од којих је у другом поглављу садржано шест посебних целина: трговина, индустрија и сарадња од заједничког интереса у оквиру ове две области, наука и технологија, животна средина, као и сарадња у осталим областима (транспорт, туризам, радници мигранти и њихова питања) (CSCE, 1975:3). У делу о животној средини државе учеснице потврђују да су „заштита и унапређење животне средине, као и заштита природе и рационално коришћење ресурса у интересу садашњих и будућих генерација...и...да свака држава учесница треба да обезбеди да спровођење активности на њеној територији не изазива деградацију животне средине у другој држави или у областима ван њене надлежности” (CSCE, 1975:27). Државе треба да остварују сарадњу посебно на следећим пољима: контрола загађења ваздуха, контрола загађења воде и коришћење свеже воде (приликом транспорта, прераде комуналних и индустријских вода,

¹² Када је у питању Стокхолмска декларација и принцип 21, З. Петриновић, представник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије који је учествовао на Конференцији саопштио је да ће „Конференција, тачније Декларација, бити први корак у многим међународним и билатералним односима како би се утврдиле одговорности у међународној заједници. Изузимајући Принцип 21, јер он не испуњава очекивања човечанства” (UN, 1973:64).

¹³ Декларација је успешно усвојена тек након што су шесторица научника пристала да потпишу кад су направљене велике измене и одбачен део текста. Наиме, ова Декларација највећим делом „предвидеће” тематику Рио декларације из 1992. (међузависност друштва, економског раста и животне средине; еколошку неправду приликом расподеле ресурса како међугенерациски, тако и на релацији развијени-неразвијени; као и да производња оружја у знатној мери може угрозити животну средину и природне ресурсе нерационално трошити).

¹⁴ Од почетка 1995. године КЕБС (Конференцији о европској безбедности и сарадњи) је прерастао у Организацију за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС, Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE).

¹⁵ У првом поглављу су садржани политички акти европске безбедности и међународноправни принципи; у трећем поглављу су питања безбедности и сарадње на Медитерану; четврто поглавље се односи на поља хуманитарне природе (успостављање контакта међу људима из различитих држава, нпр., информације, сарадњу и размену на пољу културе и образовања; пето поглавље се тиче самог начина обезбеђивања континуитета Кооперације.

прекограничних водотокова), заштита морских екосистема, а посебно Медитерана, употреба земљишта, заштита природе и резервата природе, побољшање услова животне средине у насељеним местима, темељно истраживање, праћење, предвиђање и процена еколошких промена као и законске и административне мере за заштиту животне средине (CSCE, 1975:28). Хелсиншка конференција је значајна јер се животна средина постаје саставни део безбедносне агенде. У овом периоду, тачније 1976. године свет ће бити уздрман великом еколошком катастрофом која ће се десити у Севезу када ће се увидети да хемијска индустрија може нанети непоправљиву штету животnoj средини.

У априлу 1987. године под окриљем Светске комисије за животну средину и развој¹⁶ (World Commission on Environment and Development [WCED], 1987.) објављен је извештај „Наша заједничка будућност” (*Our common future*). Овај извештај често се назива и Брунтландин извештај јер је на челу комисије била Гро Харлем Брундтланд, норвешка премијерка. Како је под окриљем УН дебата о животnoj средини покренута на Стокхолмској конференцији 1972. године, Брундтландин извештај даје још јаче темеље идеји одрживог развоја и потреби за решавањем проблема у животnoj средини. Њиме, кроз концепт одрживог развоја, животна средина постаје саставни део економског и социјалног развоја, као и саставни део политичких агенди на међународном плану¹⁷.

Безбедност животне средине се овим извештајем препознаје као „мета-проблем” (Myers, 2004:4). У њему се доводе у непосредну везу животна средина и национална безбедност, јер „еколошка криза представља претњу националној безбедности – па чак и опстанку... недавно уништење већег дела афричке пољопривредне производње било је теже него да је непријатељска војска спалила земљу... Већ у деловима Латинске Америке, Азије, Блиског Истока и Африке угрожавање животне средине постаје извор политичких немира и међународних тензија” (WCED, 1987:15). Тумачење безбедности животне средине у Брунтландином извештају је претежно војно-безбедносног карактера, јер се у везу доводе еколошки проблеми и војне активности. Ресурси који би се могли продуктивније трошити како би се умањиле безбедносне претње настале због оскудице у животnoj средини, у свим деловима света се троше на трку у наоружању. Иако су препознате еколошке претње као претња националној безбедности „већина погођених влада и даље троши далеко више како би заштитила свој народ од непријатељских војски, него од саме пустиње” (WCED, 1987:15). У Извештају се стрес у животnoj средини означава као узрок и као последица политичких тензија и војних сукоба, при чему ће се број сукоба повећавати јер ресурси постају све мањи, а конкуренција за исте расте.

Деградација животне средине ретко је једини узрок великих сукоба унутар или међу државама, али би могао бити важан део. У неким сукобима може имати и каталитички утицај (WCED, 1987:286). Климатске промене, губитак обрадивог земљишта, риболов и воде, јесу фактори који могу допринети конфликту, али и да покрену друге проблеме који се односе на безбедност (миграције и економска неуједначеност). Избеглице јесу стални пратиоци ратова, али услед деградације животне средине у Извештају се помиње феномен, тзв. „еколошке избеглице” које су доминантне на тлу Африке (WCED, 1987:288). Поред тога што је указала на утицај животне средине на конфликте и нестабилности, Брундтландина комисија је указала и на утицај конфликта и војних дејстава на животну средину. Трка у наоружању и

¹⁶ Светска комисија за животну средину и развој основана је од стране Уједињених нација 1983. године, први пут се састала у октобру 1984. године, а свој извештај је објавила 900 дана касније, у априлу 1987. године (WCED, 1987:13).

¹⁷ Како се дословно наводи: „Извештај није предвиђање све већег пропадања животне средине, сиромаштва и тешкоћа у све загађенијем свету, са све мањим ресурсима. Уместо тога, видимо могућност за ново доба економског раста, оно које мора бити засновано на политикама које одражавају и проширују базу ресурса за животну средину” (WCED,1987:11).

оружани конфликти представљају велику препреку за одрживи развој. Новчана средства која се улажу у војне сврхе¹⁸, могла би се искористити за систем подршке животnoj средини, борби против сиромаштва и неразвијености који у комбинацији доприносе савременoj политичкој нестабилности. У нуклеарно доба државе не могу добити безбедност на штету других, већ се мора тежити заједничкој безбедности и међузависности (WCED, 1987:290).

Извештај Брундтландине комисије чине три целине: заједнички интереси, заједнички изазови и заједничке тежње (настојања). Као једна од заједничких тежњи у 11. Поглављу у трећој целини препознати су „Мир, безбедност, развој и животна средина”. Уколико посматрамо употребу термина „безбедност животне средине” (environmental security), први пут се она помиње у овом поглављу Брундтландиног¹⁹ извештаја. Отуда се често као почетак употребе овог термина управо сматра наведени Извештај. У овом поглављу доводе се у везу безбедност и животна средина, односно како угрожавање животне средине утиче на безбедност и обрнуто. Одређени аспекти мира и безбедности директно се надовезују на концепт одрживог развоја. Целокупни концепт безбедности како се традиционално схвата у смислу политичких и војних претњи националном суверенитету – мора се проширити на растуће ризике и претње који произилазе из стреса животне средине – локално, национално, регионално и глобално. Нема војних решења за „еколошку небезбедност”. Претње безбедности животне средине могу се решити само заједничким управљањем и мултилатералним поступцима и механизмима. На глобалном нивоу као еколошка претња безбедности препознају се глобална загревања услед пораста концентрације угљен-диоксида.

Иако је Брундтландин извештај најпознатији по идеји и замисли одрживог развоја, у овом Извештају се позива и на ширење концепта безбедности који ће укључивати и безбедност животне средине (WCED, 1987:239-254). Конфликт, трошење природних ресурса ради задовољења војних потреба као и нуклеарно наоружање наводе се као непосредне и посредне препреке за постизање одрживог развоја. Поједине државе (САД, пре свега) биле су посебно опрезне јер нису желеле да усред Хладног рата „разводњавају” концепт традиционалне војне безбедности проблемима проистеклим из животне средине.

Поред усвајања извештаја „Наша заједничка будућност” и сазнања да је неопходно у безбедносну агенду уврстити и животну средину, 1987. година важна је за човечанство јер је то година у којој ће се сагледавати последице велике еколошке и људске катастрофе која се догодила у Чернобиљу 26.04.1986. године. У мају 1987. године уведен је концепт безбедности животне средине под окриљем Политичког консултативног одбора Варшавског уговора, где су се чланице сагласиле да теже „успостављању свеобухватног система међународне безбедности (ASIS – All embracing System of International Security), који укључује политичке, економске, хуманитарне и еколошке аспекте” (*Pravda*, Moscow, 30 May 1987, према Timoshenko, 1992:13). Михајл Горбачов је разговарао са генералним секретаром Уједињених нација о безбедности животне средине и њеном значају у међународној безбедности. Током исте године на 42. заседању Генералне скупштине Уједињених нација, земље Совјетског Савеза и Источне Европе покушале су да на дневни ред хитних питања са којима се суочава светска заједница укључе и безбедност животне средине тако што су предложиле нацрт

¹⁸ Исти овај аргумент преусмеравања ресурса са војне на „невојну” потрошњу изнесен је на Светском самиту о одрживом развоју у Јоханезбургу 2002. године Рио+10, пре свега спомињући да би се тропске кишне шуме, вода, дезертификација и приоритети који се тичу људске популације (здравље, образовање) могли финансирати месечним уделом глобалног буџета војне потрошње.

¹⁹ Пре WCED-а Брундтландова је била члан комисије Олоф Палме где су окружење и безбедност били широко обухваћени појмом „заједничка безбедност”, што јој је и отворило видике да безбедност не посматра искључиво у традиционалном контексту. „Безбедност у нуклеарно доба значи заједничка безбедност. Безбедност се не може заснивати на војном такмичењу. Нуклеарни рат се неће завршити победом једног, него међусобним уништењем” (Independent Commission on Disarmament and Security Issues, & Palme, O., 1982: 8).

резолюције „Међународна безбедност животне средине” (U.N. Doc. A/C.2/42/L.34, 1987). Међутим, овај документ није добио довољну подршку у Генералној скупштини Уједињених нација јер су још увек постојали хладноратовски односи Истока и Запада што је надјачало интересе безбедности животне средине и „спашавања света од еколошке катастрофе” (Timoshenko, 1992:13).

Све до чернобилске катастрофе и мера које промовише након ње, СССР је имао репутацију игнорисања проблема у животној средини и активности који се тичу очувања животне средине. Горбачоов предлог да се повећа међународна сарадња по питању безбедности животне средине како би се изградио заједнички план заштите угрожене животне средине Арктика, укључујући и праћење радијације након Чернобиља, представља новину у односу на раније одлуке СССР-а (Gorbachev, 1987:6). Управо „Мурманска иницијатива²⁰” је још једна активност Горбачова којом је скренуо пажњу међународне јавности на значај безбедности животне средине. Иницијативом су повезана економска питања, питања животне средине и питања безбедности на Арктику. Горбачоов циљ је био трансформисати Арктичку област из „војног театра” у међународну зону мира и успостављање дијалога Исток-Запад око Арктика (Åtland, 2008:290). Тежње из Мурманска биле су усмерене ка ширим питањима од безбедности животне средине, оне су биле напор ка изградњи поверења током Хладног рата.

Иако 1987. године нису наишли на подршку приликом усвајања Резолуције о међународној безбедности животне средине, Михаил Горбачов и његови сарадници су наставили са активностима на овом пољу током 1988. и 1989. године. На 43. заседању Генералне скупштине Уједињених нација, министар спољних послова СССР-а Шеварднадзе истакао је да је човек створио другу биосферу, тзв. „техносферу” у којој еколошка криза јесте свеprisутнија, те је неопходно створити „међународни систем безбедности животне средине²¹”. Све еколошке катастрофе које су се издешавале, ставиле су у први план задатак удруживања и заједничког деловања како би се изградила међународна стратегија за рационално управљање животном средином” (U.N. Doc. A/43/PV.6, 1988:54). Истако је и да је традиционално виђење националне безбедности, засновано пре свега на војним средствима, потпуно застарело и да се мора под хитно редефинисати (U.N. Doc. A/43/PV.6, 1988:53). Као одговорности које човечанство преузима на себе у времену када су нам ресурси неопходни како бисмо спасили а не уништили нашу Планету, Шеварднадзе је навео: десетине хиљада нуклеарних бојевих глава, нарушавање озонског омотача, ефекат гасова стаклене баште, исцрпљивање необновљивих природних ресурса, киселе кише и десертификација које угрожавају екосистеме, исушивање мора и одумирање фауне, тероризам и злочини против животне средине (U.N. Doc. A/43/PV.6, 1988:55). У говору одржаном 27. септембра 1989. године, који ће и претходити великој Конференцији Уједињених нација у Рио де Женеиру, Шеварднадзе је позвао на стварање „УН-овог центра за хитно реаговање у животној средини који би се звао зелени шлемови²², као и да све државе чланице разговарају о овој идеји, у којој би група стручњака чинила снаге за брзо реаговање” (U.N. Doc. A/44/PV.6, 1989:32). У овом

²⁰ У Мурманску у СССР-у 01. октобра 1987. године Михајл Горбачов је одржао говор у ком је представио читав низ спољнополитичких предлога у вези са Арктиком. Говорио је о важности Арктика и бриге око безбедности на том месту где се сусрећу три континента: Европа, Азија и Америка. Он је позвао све у овој регији да се укључе у расправу о успостављању зоне без нуклеарне енергије, да се ради на промоцији мира приликом експлоатације природних ресурса, научног истраживања, приликом питања староседеоца и питања заштите животне средине (Gorbachev, 1987:2-7). Овим говором се наговештава крај Хладног рата на Арктику.

²¹ Шеварднадзе је предложио да се постојећи Програм Уједињених нација за животну средину (UNEP) преименује у Савет за заштиту животне средине који би ефикасно доносио одлуке за остваривање безбедности животне средине (U.N. Doc. A/43/PV.6, 1988:58). Овај предлог није прихваћен.

²² Сама идеја о „зеленим шлемовима” никада није заживела. Посебно су јој се противиле земље у развоју јер су тако виделе нарушавање свог суверенитета над природним ресурсима. Једна од држава која се у то време развијала и никако није давала подршку зеленим шлемовима је Бразил јер би таквом интервенцијом могло бити заустављено експлоатисање природних ресурса на тлу Амазоније.

говору, наглашена је и неопходност успостављања основних принципа безбедности животне средине.

Конференција Уједињених нација о животној средини и развоју (The United Nations Conference on Environment and Development - UNCED) одржана је од 03. до 14. јуна 1992. године у Рио де Жанеиру у Бразилу²³. Као што је 1989. године Михајл Горбачов рекао „претња из неба данас нису само нуклеарне ракете, већ је то истањивање озонског омотача и глобално загревање” (Mayers 2004:4; Trombetta, 2006:5). Одржани Самит у Рију управо је био велики међународни скуп на ком су државе чланице могле да сарађују након Хладног рата. Међутим, на овом скупу 11. Поглавље о животној средини, миру и сигурности које је било садржано у Извештају „Наша заједничка будућност” није било детаљније формално третирано. Свет који се превасходно окренуо парадигми „одрживог развоја” и усклађености животне средине, економије и друштва није дао подршку међународном дијалогу о питањима животне средине у контексту конфликта и безбедности, негативно реагујући на формалне предлоге за безбедност животне средине на седницама Уједињених нација.

На Конференцији су усвојена следећа документа која ће представљати основ за заштиту животне средине у периоду од 1993. до 2000. године:

1. Рио декларација о животној средини и развоју (Рио декларација);
2. Агенда 21 (План активности за 21. век;
3. Конвенција о промени климе;
4. Конвенција о биодиверзитету (биолошкој разноврсности) и
5. Принципи о управљању, заштити и одрживом развоју шумских ресурса (свих типова шума).

Иако се Рио декларација не бави непосредно питањима безбедности животне средине, у појединим, од 27 основних принципа, може се уочити наставак заштите животне средине започет још на Конференцији у Стокхолму. Наиме, Принципом 2 потврђује се да свака држава може располагати својим ресурсима на такав начин да не угрожава и не наноси штету животној средини ван својих граница. Иако су потврдиле овај принцип 2, државе чланице су и даље безбедносни оквир желеле да држе ван домена животне средине, јер би се кроз уплитање и стварање везе између безбедности и животне средине (тачније природних ресурса) могла ускратити суверена контрола над својим окружењем. Принципом 1 се промовише да човечанство „има права на здрав и продуктиван живот у складу са природом” (UNCEDa, 1992:1), док се Принципом 25 промовише да су „мир, развој и заштита животне средине међузависни и недељиви” (UNCEDa, 1992:4). Агенду 21, или План активности за 21. век, усвојило је више од 178 влада на Конференцији Уједињених нација за животну средину и развој. Агенда се састоји из четири дела и 40 поглавља: у првом делу дата је преамбула и социјална и економска питања, други део бави се заштитом и управљањем ресурсима за развој, јачање улоге појединих друштвених група (жене, деца, невладине организације, локално становништво) предмет је треће целине, док четврти део предлаже средства за остваривање Агенде 21. Безбедност животне средине се у Агенди промовише кроз безбедност хране јер је један од проблема са којим ће се човечанство сустрети у 21. веку, поред експанзије становништва, недостатак хране (UNCED, 1992:16). Рио декларација и концепт одрживог развоја представљаће водећи поглед на свет кад је у питању животна средина, а тако и безбедност животне средине која се међусобно допуњује са истим.

Пет година након Земаљског Самита од 23. до 27. јуна у Њујорку је одржана је Специјална седница Генералне скупштине Уједињених нација тзв. Самит Планете+5 који је

²³ Често се ова Конференција назива и Светски самит о животној средини и развоју, или само Земаљски самит (Earth Summit).

био намењен имплементацији Агенде 21 и сагледавање резултата постигнутих у претходних пет година. Закључак одржаног Самита био је да је веома мало урађено на имплементацији Агенде 21 и онога о чему је било говора у Рију 1992. Сваки од проблема о чијем решавању је усвојена конвенција и даље је био присутан: промена климе, угрожавање биодиверзитета, уништавање шума, пораст сиромаштва, недостатак воде за пиће (UNCED, 1997:10-17). Током Самита учесници су истакли да је бесмислено у периоду када су се водили или се воде ратови широм света (Вијетнам, Ирак, Палестина, Босна и Херцеговина) у којима се користе недозвољени бојни отрови од којих страда читав биодиверзитет, те и сам човек, полемисати о ефекту стаклене баште. Промена климе као један од водећих глобалних проблема (услед прекомерне емисије гасова са ефектом стаклене баште и неконтролисане сече шума) биће аларм и позив да се 1997. године у Кјотоу (Јапан) одржи конференција. На њој је усвојен Кјото протокол као протокол уз Конвенцију о климатским променама. Климатске промене и њихове последице остаће једна од водећих тема када се безбедност и животна средина доводе у везу.

Из наведеног се може увидети да су 1980-те и 1990-те године када се најинтензивније развија дебата о животној средини у безбедносним студијама. С једне стране, глобални еколошки проблеми (претње) као што су ефекти гасова стаклене баште, нарушавање озонског омотача, те Брундтландин извештај и увођење синтагме „еколошка несигурност” (WCED, 1987:19), те са друге стране животна средина ће наћи своје место и у промовисању Новог светског поретка²⁴. Као што је и раније напоменуто, у Извештају (1987) се тврдило да се концепт безбедности мора проширити и на животну средину јер је евидентан све већи утицај на животну средину како на локалном, тако и на националном, регионалном и глобалном нивоу. Од деведесетих година прошлог века напредовало је ширење концепта безбедности и безбедности животне средине²⁵ те се безбедности животне средине посвећује пажња у различитим међународним организацијама као што су OEBS, UNEP, OECD. Даљи ток развоја безбедности животне средине може се пратити кроз генерације истраживања безбедности животне средине као и кроз проширивање и продубљивање концепта безбедности.

²⁴ Нови светски поредак биће сасвим промењени концепт када су у питању облици угрожавања безбедности. Тако је Горбачов сугерисао да „претња са неба нису више пројектили, већ глобално загревање” (Trombetta, 2006:5).

²⁵ Више о ширењу концепта безбедности, као и о продирању питања животне средине у агенду безбедносних студија, биће речи у наредном поглављу „Безбедност животне средине у систему безбедности“.

2.2 Безбедност животне средине у систему безбедности

На почетку XXI века безбедност животне средине није занемарена тема у безбедносним студијама иако је она релативно младо истраживачко поље (од краја Хладног рата). Услед разноврсности тема које покрива, расправа често наилази на нејасноће и недоследности (Nakala et al., 2019:1). Оно што је неминовност је да „дебата о безбедности животне средине увелико траје” (Dalby, 2016:261). Литература о безбедности животне средине може се поделити на два поља: једно је усмерено на проучавање животне средине и сукоба, док се друго усмерава на однос људске безбедности и животне средине. Највећем броју истраживања је заједничко да је безбедност животне средине уско повезана са друштвеним и политичким факторима и да је само животна средина ретко узрок сукоба. На пример, сукоби не потичу само из једног „еколошког разлога”, али могу настати кад се удруже фактори животне средине и управљање (Barnett, 2001), или са исцрпљивањем ресурса услед пораста популације (Ullman, 1983), или када се удруже фактори животне средине и климатске промене (Floyd, 2008). Из аспекта људске безбедности претње животној средини биће повезане са неким другим факторима који повећавају рањивост, као што је погоршање здравља (Barnett, 2001), благостање, недостатак средстава за живот (Brauch, 2005). Детразова (Detraz) ће у истраживачко поље безбедности животне средине укључити и „родно сочиво” те кроз њега посматрати глобалну еколошку политику. Она разматра везу између безбедности и животне средине на три начина: прва веза остварује се тако што деградација животне средине директно или колатерално изазива конфликт; друга веза се односи на то да деградација животне средине може имати негативан утицај на људску безбедност и трећа веза се односи на безбедност животне средине у којој људске активности имају негативан утицај на животну средину (Detraz, 2009; Detraz & Betsill, 2009).

Потребу за редефинисањем безбедности и самим тим настанак безбедности животне средине Колинс (Collins) види у три разлога:

1. у буђењу еколошке свести током 60 –тих година XX века,
2. у променама у биполарном свету који је био присутан до краја Хладног рата и
3. све више истраживања о вези безбедности и животне средине (Collins, 2007:188).

Да ли питања животне средине заслужују ознаку безбедности је веома сложено и спорно. У суштини, након Хладног рата развила су се три класична тока размишљања: традиционалисти (traditionalists), проширивачи (wideners) и продубљивачи (deepeners) безбедносних студија (Табела 1).

Табела 1. Различите оријентације безбедности животне средине

Референтни објекат	Сектори (извори претњи)				
	Војни	Политички	Економски	Друштвени	Еколошки (животна средина)
Држава	Традиционалисти		Проширивачи		
Људи					
Појединац	Продубљивачи				
Животна средина					

Извор: прилагођено од (Wais 2003:49 према Martinovsky, 2011:2)

Традиционалисти крај Хладног рата не виде као разлог за промену концепта студија безбедности јер ће се кад тад појавити нови сукоби. Они одбацују повезаност животне

средине и безбедности, јер деградација животне средине није довољно значајна да би могла да заслужи ознаку безбедности. Безбедност треба да се односи на политички и војни сектор и тиче се војне одбране државе, а не да се бави проблемима биодиверзитета, загађења или неким другим еколошким питањима (Mearsheimer & Alterman, 2001). Једине претње које су важне за безбедност јесу претње које утичу на националну безбедност и политички суверенитет (Buzan et al 1998:1-3). Стивен Волт (Stephen Walt) безбедност повезује са претњама, употребом и контролом војне моћи, те тврди да „ширење поља безбедности како би се укључили и неки други проблеми као загађење и болести може девастирати логичко значење појма безбедности” (Walt, 1991:213). Традиционалисти се опиру секуритизацији животне средине јер осим повезивања недостатка природних ресурса са националом безбедношћу „није баш јасно како војне снаге могу помоћи смањењу нагомилавања гасова са ефектом стаклене баште и тако спречити глобално загревање” (Wirtz, 2002:339).

Насупрот традиционалистима, током осамдесетих година прошлог века постаће актуелно ширење концепта безбедности. У Институту за истраживање мира у Копенхагену (COPRI - Copenhagen Peace Research Institute²⁶) развиће се Копенхашка школа критичких студија безбедности. Копенхашка школа²⁷ се најчешће повезује са радovima истраживача Уле Вејвера (Ole Wæver) и Берија Бузена (Barry Buzan) и под њеним окриљем развијају секторски приступ безбедности, теорију регионалних безбедносних комплекса и теорију секуритизације како би кроз те „концептуалне алате олакшали проучавање безбедности” (Floyd, 2007a:329). Оно што у суштини разликује Копенхашку школу од њених претходника јесте то да се безбедност не бави само војним питањима, већ да је војни сектор само један од пет: еколошки, економски, политички и социјетални (Buzan et al. 1998:7-8). Управо овакав приступ безбедности допринеће ширењу концепта. За сваки сектор школа идентификује референтне објекте који су угрожени, релевантне претње као и односе који су доминантни у том сектору²⁸.

Безбедност животне средине је и проширила и продубила дневни ред безбедности. Стрипл (Strippel) наводи да се „ново размишљање о безбедности може проширити дуж две осе проширење (broadening) и продубљивање (deepening)”, односно хоризонтално и вертикално ширење (Strippel, 2005:44). Хоризонтално ширење обухватиће не само претње које се тичу војне димензије (сектора), већ и невојне димензије економску, друштвену и еколошку. Ове димензије се укључују јер, поред војних и политичких, и оне могу бити препознате као претње које могу угрозити националну безбедност једне државе. Продубљивање концепта безбедности се креће по вертикалној линији и тиче се референтног објекта који у овом случају обухвата распон од појединца (људска безбедност) до међународне безбедности. Легитимни референтни објекат поред државе, може бити појединац, локална и међународна заједница.

²⁶ Институт за истраживање мира у Копенхагену је основан 1985. године од стране данског парламента како би се бавио истраживањем мира и безбедности, од 2003. године своје активности је спроводио удружен са Данским институтом за међународне односе, а од 2008. при Факултету политичких наука Универзитета у Копенхагену наставља као Центар за унапређену теорију безбедности (CAST - Centre for Advanced Security Theory). О раду Центра видети више на: <https://cast.ku.dk/about/>

²⁷ По први пут назив „Копенхашка школа” употребиће Бил МекСвини 1996. у чланку „Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School”, *Review of International Studies* (Floyd, 2007a, 2007).

²⁸ Сваки сектор безбедности има свој референтни објекат као и тип односа који се остварују. За војни сектор то је територијални интегритет и суверенитет државе и односи моћи, у политичком сектору референтни објекат је стабилност друштвено-политичког поретка и успостављају се односи ауторитета, у економском сектору успостављају се трговински односи а референтни објекат је међународни либерални економски поредак, а у социјеталном сектору колективни идентитет и односи колективног идентитета су предмет истраживања. О сваком сектору видети више у: Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers; Buzan, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War. Cooperation and Conflict*, 32(1), 5–28.; Buzan, B. (1991) *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, 2nd edn*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.; као и у Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносно политику, стр. 116

Посматрајући тако безбедност животне средине референтни објекат је биосфера, односно „читав њен систем неопходан за одржање цивилизације” (Dalby, 2002:7).

У еколошком сектору доминантни односи успостављаће се између човека и окружења, референтни објекат биће читава биосфера (односно цивилизација), а примери претњи могу бити од климатских промена до дефорестације који ће оставити последице по животну средину. У првим радовима Копенхашке школе, референтни објекат у оквиру сектора животне средине је биосфера, јер се „безбедност животне средине тиче одржавања локалне и планетарне биосфере као суштинског система подршке од којег зависе све друге људске активности” (Buzzan, 1997:19). При чему ће се „биосфера као референтни објекат у пракси тумачити као људско станиште. Ако би референтни објекат била сама биосфера²⁹, концепт безбедности би постао веома тежак за примену” (Fagan, 2017:17). Према Бузену (1997) могућности да се одреди референтни објекат у еколошком сектору су многобројне. Оне се крећу од „преживљавања појединих врста” (тигрови, китови па и сам човек јер увек треба имати на уму да је човек само једна од органских врста која борави на нашој планети) или „типови животног станишта” (хабитати језера, кишних шума, тундри, тајги) па све до много сложенијих и много нејаснијих ствари као што су клима и биосфера, односно утицај човека у последњих пар стотина година на њих (Buzzan, 1997:17).

Када је уведен појам секуритизације то је било једно од можемо рећи „револуционарних” и једно од најзначајнијих новијих концептуалних кретања. Иако су истицали да је питање безбедности животне средине двосмислено и спорно, те да је то преширока и хетерогена категорија, да су проблеми сложени, да се распростиру од локалног до глобалног нивоа, а у и жртве су често исти, животна средина се нашла у безбедносној агенди. Теорија секуритизације, која идентификује шта је то што неко питање препознаје као безбедносно питање, применљива је на еколошке проблеме као и на војне или политичке³⁰. Теорија секуритизације полази од тога да је безбедност (илокуциони) говорни чин, те да се самим изговарањем „безбедност” уз неку појаву, односно да самим означавањем нечега као безбедносно питање оно то и постаје. Уколико је референтни објекат угрожен, секуритизујући актер има право да предузме ванредне „специјалне” мере како би се сачувао опстанак референтног објекта и борио се против претњи. Питање се тада помера из сфере уобичајене политике у област ванредне политике, где се може брзо решити без уобичајених (демократских) правила и политичких одлука. Овако се безбедност схвата као друштвена и интересубјективна конструкција. Како би се ограничило да све постане безбедносно питање, секуритизација се састоји од следећих елемената: говорни чин (секуритизујући потез), секуритизујућих актера, специјалних мера и публике. Да би секуритизација била успешна неопходно је да се задовоље три услова, односно да је „питање представљено као егзистенцијална претња, која захтева хитне мере и оправдава акције ван уобичајених граница политичке процедуре” (Buzan et al. 1998:23-24). Код идентификације егзистенцијалних претњи користи се граматика безбедности нпр. „ако се не позабавимо овим проблемом, све остало је небитно јер нас неће бити или нећемо бити слободни да то решавамо на свој начин”, „сутра ће бити касно, ако сад не предузмемо ништа”, „опстанак”, „тачка без повратка” и сл. Поред егзистенцијалних претњи, хитно деловање и постојање социјалног капитала од стране секуритизујућег актера (нпр. то може бити политички легитимитет, експерт у некој области и сл.) и претња која се жели секуритизовати мора бити таква да публика већ има одређене претеће асоцијације на исту (зато је једноставније секуритизовати нпр. терористе него климатске промене или неки други еколошки проблем). Бузен и сарадници у научну агенду о

²⁹ Биосфера се најчешће дефинише као врховно јединство живог и неживог (биогена и абиогена) на планети Земљи, те обухвата сав простор насељен живим светом, односно горње слојеве литосфере, доње слојеве атмосфере и хидросферу.

³⁰ О теорији секуритизације видети више у Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.

животној средини укључују широк спектар тема почевши од деградације екосистема, проблема са необновљивим природним ресурсима и енергентима, проблемима са популационом експанзијом и немогућношћу капацитета планете Земље да задовољи потребе исте, проблеми везани за храну и економски проблеми. Сви ови проблеми могу бити узрок грађанских немира у чијој сржи је еколошка штета и деградација животне средине, те појава рата и насиља као последица исте (Buzan et al. 1998:74-75). У случају животне средине, секуритизација се може посматрати још од 1960-тих када је објављена књига „Тихо пролеће” од Карсонове када се по први пут озбиљно схвата човеков утицај на окружење (Buzan, 1997:7). Карсонова је један проблем који на први поглед изгледа искључиво као еколошки (употреба пестицида у пољопривреди) подигла на ниво угрожавања читаве биосфере путем ланаца исхране.

Као што је већ поменуто кад је у питању безбедност животне средине Копенхашка школа даће свој допринос и путем секторског приступа безбедности. Бузен (1991) сматра да је сектор животне средине само један од пет сектора безбедности, те да се он односи на заштиту биосфере као тековине људске цивилизације (Buzan, 1991:19-20). Као што се безбедност животне средине препознаје као један од пет сектора у оквиру секторског приступа безбедности (војни, политички, економски, социјетални и еколошки), безбедност животне средине биће препозната и као једна од седам димензија људске безбедности (лична, економска, здравствена, политичка, безбедност заједнице, хране и безбедност животне средине (еколошка безбедност)). Људска безбедност је померила тежиште безбедности са државе на појединца и „леgitимне бриге обичних људи који су тражили безбедност у својим свакодневним животима” (UNDP, 1994:22). Прва формулација концепта безбедности животне средине као посебне области у оквиру људске безбедности, спомиње се у годишњем Извештају о људском развоју (Human Development Report) Програма за развој Уједињених нација из 1994. године који је препознао безбедност животне средине као једну од области. Поред безбедности животне средине, ту су и економска, безбедност (ис)хране, здравствена, лична, политичка и безбедност заједнице (UNDP, 1994:24-25). На основу ових основних седам области могуће је одређење стања (не)безбедности јер сваку од њих може представљати низ претњи који могу угрозити људску безбедност³¹. Препознавањем ових компоненти људске безбедности, концепт постаје „свеобухватан и интегративан” када је безбедност у питању (UNDP, 1994:24). У Извештају се претње по животну средину препознају на „глобалном и локалном нивоу” (UNDP, 1994:28). Превасходно у земљама у развоју проблем јесте несташица воде, загађен ваздух, деградација плодног земљишта, сеча шума, као и хронично угрожавање животне средине услед катастрофе као последица људског немара (Бопал и Чернобил) (UNDP, 1994:28-30). С друге стране, на глобалном нивоу препознају се глобални еколошки проблеми који могу имати утицај на читаво човечанство те се идентификују као безбедносни проблеми. Јер како Барнет наводи „проблеми животне средине имају значење за безбедност једино ако се безбедност посматра у терминима људске безбедности” (Barnett, 2001:64).

Када се истражује однос животне средине и људске безбедности постоје два начина посматрања: један се односи на „друштвене исходе промена животне средине и друштвене процесе који посредују у тим исходима” док се други тиче „истраживања која су спровеле

³¹ Незапосленост, лоши услови на послу, неједнакост прихода, несигурност радног места су неке од претњи по економску безбедност. Неприступачност (како физичка тако и економска) хране је једна од претњи по безбедност (ис)хране. Болести изазване загађеним ваздухом или водом, инфективне и паразитске болести, неприступачност здравственим службама примери су претњи по безбедност здравља. Претње од појединаца или криминалних група су део претњи по личну безбедност. Насилни сукоби угрожавају безбедност заједнице, док ће поштовање основних људских права бити предуслов за политичку безбедност. Више о претњама може се наћи у Извештају о људском развоју, као и у свим наредним Годишњим извештајима као читав сет индикатора људске безбедности. Више о појединачним претњама у оквиру сваког сектора доступно је у Извештају о људском развоју (UNDP, 1994:24-33).

институције и истраживачке групе које се баве овом темом” (O'Brien & Barnett, 2013:383). Кофи Анан, некадашњи генерални секретар Уједињених нација, за људску безбедност је истицао да је она слобода од ускраћености, слобода од страха (што је у првобитном одређењу људска безбедност и била), као и слобода за будуће генерације да наследе здраву животну средину (једна од основних тежњи одрживог развоја). „Како се перспектива људске безбедности може укључити у анализу изазова животне средине, као и како се може ојачати еколошка димензија у анализи људске безбедности?” истраживао је немачки истраживач Браух (Brauch, 2005:5). У том смеру предложио је да се више фокус стави на еколошку димензију људске безбедности како би се оба концепта актуелизовала као и да се поред слободе од страха и слободе од ускраћености као трећи стуб људској безбедности дода „слобода од ризичног утицаја” (Brauch, 2005:36-44).

Управо ће Браух и норвешки истраживач Ронфелдт (Rønnfeldt) интеграцију животне средине у студије безбедности препознати у виду генерација (Rønnfeldt, 1997; Brauch, 2005, 2010). Свака од генерација одређана је различитим истраживачким приступом, предметом истраживања (анализе), нивоом анализе као и периодом који је обухваћен (Табела 2).

Прву генерацију истраживања безбедности животне средине карактерише продирање животне средине на дневни ред безбедносних студија и ширење концепта безбедности (хоризонтално и вертикално). Истраживачи који ће обележити ову генерацију су : Алман (Ullman), Метјуз (Mathews) и Мајерс (Mayers). Алманов текст „Рedefинисање безбедности” (Redefining security) објављен 1983. у часопису Међународни односи, често се сматра пионирским и првим који је промовисао промену концепта безбедности ка животној средини. Како он сматра, претње невојног карактера, подразумевајући под њима и еколошке претње, имају исти или чак и већи потенцијал да угрозе националну безбедност, него што то имају конвенционалне војне претње. Из тог разлога неопходо је рedefинисати концепт безбедности јер ће „опасност од неконвенционални облика угрожавања безбедности временом порасти” (Ullman, 1983:153). Овој генерацији припада и Мајерс који је указао на значај безбедности животне средине седамдесетих година када је написао извештај за Организацију афричког јединства о Огаденском рату који је вођен између Етиопије и Сомалије у периоду од јула 1977. до марта 1978. године, до ког је дошло услед масовних миграција становништва због велике глади која је изазвана услед крчења шума и ерозије плодног тла, те са друге стране све већег броја становништва (Myers, 2004:1). Џесика Метјуз (Jessica T. Mathews) осамдесетих година упозорава јавност на један парадокс који треба имати у виду када се испитују трендови потрошње природних ресурса наводећи да у будућности неће бити проблема са необновљивим природним ресурсима (угљем, нафтом, гасом) већ ће проблем бити обновљиви ресурси. Нико неће исцрпети последњи барел нафте јер необновљиви извори постају све скупљи, а у односу на то интересовање за њих ће опадати и тражиће се алтернативни извори који ће бити доступнији. С друге стране, прекомерни риболов врста које су пред изумирањем неће опстати, еродирано тло не може бити замењено (сем у дугом геолошком процесу). Такође, нестајање (тропских) шума је у будућности извесније, него нестанак нафте (Mathews, 1989:165-168). Прва генерација еколошко-безбедносних студија била је предмет бројних критика које се односе на: „непотребно проширења концепта националне безбедности; недостатак теоријских и емпиријских провера; политичку позадину еколошко-безбедносних студија; непотребно милитаризовање животне средине” (Rønnfeldt, 1997:475). Управо те недостатке покушаће да отклоне наредне генерације кроз емпиријска истраживања.

Другу генерацију истраживања безбедности животне средине обележиће период 90-тих година прошлог века и испитивање везе између оскудице природних ресурса и сукоба. За разлику од прве генерације којој се упућује критика због недостатка емпиријских и теоријских истраживања, другу генерацију карактеришу два специфична емпиријска

истраживања: Торонто и Бернско-циришке групе. Главни представник Торонто групе је канадски истраживач Томас Хомер-Диксон (Thomas Homer-Dixon), а Бернско-циришку групу (Bern-Zurich Group) предводио је Гантер Бачлер (Günter Bächler). Торонто група је током 90-тих реализовала три пројекта у којима су истраживали везу између угрожавања животне средине и сукоба у земљама у развоју: *The project on Environmental Change and Acute Conflict (1990-93.)*, *The Project on Environmental Scarcity, State Capacity, and Civil Violence (1993-1997)* и *The Project on Environment, Population and Security (1994-1996)*. Првим пројектом је обављено прелиминарно истраживање о вези сукоба и животне средине; други пројекат је наставак првог и њим се испитује да ли недостатак обновљивих ресурса (воде, шума, пољопривредног земљишта) умањује способности влада у државама у развоју, и ако умањује да ли се тако повећава вероватноћа грађанских сукоба; трећи пројекат је реализован како би се већ постојећа база података о вези између конфликта и животне средине допунила³². Бернско-циришка група је реализовала пројекат *Environment and Conflicts Projects - ENCOF*³³ којим се, такође, истраживао однос животне средине и сукоба у земљама у развоју и покушали су да успоставе везу између деградације животне средине и (могућих) сукоба. „Њихове емпиријске студије случаја биле су усмерене на интеракцију између фактора глобалне промене, деградације животне средине, оскудице, стреса и начина на који ови фактори утичу на сукобе настале због животне средине” (Димитријевић, 2010:13).

За трећу генерацију истраживања безбедности животне средине Ронфелдт (1997) претпоставља да ће проширити спектар истраживачких тема, те да ће бити превазиђена претпоставка Торонто групе по којој су недостатак ресурса и неповратна деградација животне средине биле независне варијабле, а оружани сукоб зависна варијабла у праћењу везе између сукоба и животне средине. Ограничавање истраживањког поља на државу биће промењено јер се истраживања усмеравају на концепт безбедности од поједица до глобалног нивоа. Од средине деведесетих све већа пажња се усмерава на људску безбедности и њен однос са животном средином (Rønnfeldt, 1997:477). У овој фази реализовано је неколико пројеката: *The Global Environmental Change and Human Security - GECHS*, у Берну и Цириху настављени су пројекти усмерени на мирно управљање и сарадњу приликом употребе обновљивих ресурса на Афричком рогу и Нилу (*ECOMAN, ECONILE and Environmental Change and Conflict Transformation*), неколико истраживачких тимова је анализирано узроке и интензитете насилних сукоба, али само мало њих се фокусирао на везу животне средине и сукоба (Brauch, 2010:155).

До краја 90-тих већина истраживања о безбедности и животној средини је игнорисано, те се јавила потреба и за четвртом генерацијом истраживања безбедности и животне средине³⁴. Браух је предложио (Brauch, 2010:146) нову фазу истраживања о безбедности и миру између људи и животне средине (Human and Environmental Security and Peace - HESP). У овој фази истраживања треба да се комбинују „природни структурални фактори (промена климе, вода, земљиште) и људска димензија (пораст становништва, урбанизација, загађење, пољопривреда/храна) на основу експертизе природних и друштвених наука са одређеним обрасцима и резултатима сукоба” (Brauch, 2005:18, 2010:146).

³² О пројектима је више доступно на: <https://www.amacad.org/project/environmental-change-and-acute-conflict> ; <https://homerdixon.com/eps/> ; <https://homerdixon.com/environmental-scarcities-state-capacity-and-civil-violence/>

³³ О пројекту је више видети на: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/series.html/235> Доступне су публикације о студијама случаја о конфликтима и животној средини у појединим државама, нпр. Кенија, Јордан, Бангладеш.

Табела 2. Три генерације истраживања безбедности и животне средине

	Прва генерација	Друга генерација	Трећа генерација
Почетак периода	1980>	1990>	Средина 90-тих
Истраживачки приступ	Концептуална расправа	Праћење процеса	Широки спектар методологије друштвених наука
Главни предмет истраживања	Животна средина и безбедност	Обновљиви извори и сукоби	Животна средина и безбедност
Ниво анализе	Глобални/ национални/ појединачни	Национални/ поднационални	Глобални/регионални/ национални/поднационални

Извор: Rønnfeldt, 1997.

2.3 Дефинисање појма безбедност животне средине

Постоје нејасноће приликом употребе термина „безбедност животне средине” (environmental security) или „еколошка безбедност” (ecological security). У нашем окружењу ови појмови се најчешће користе као синоними јер није ретко да се животна средина поистовети са екологијом. Евидентно је да „све већи број академика користи термин безбедност животне средине, („environmental security”) подразумевајући под тим и концепт одрживог развоја који је срж еколошке безбедности („ecological security”) (Јовановић – Поповић, 2020:120). Барнет (Barnett, 2001:108-109) прави разлику између ова два појма. У концепту безбедности животне средине (environmental security) - животна средина (environment) представља извор претњи који угрожава људе, државе и остале институције. С друге стране, еколошка безбедност (ecological security) је усредсређена на заштиту животне средине и људске активности су главне претње за животну средину. Као пример за разумевање ове разлике може се узети крчење шума. Уколико би крчење шума било неконтролисано и при том обухватало велика подручја то би било питање еколошке безбедности јер је у питању људска активност која је усмерена против животне средине. С друге стране, последице крчења шума (ерозија, деградација земљишта, поплаве...) спадали би у домен безбедности животне средине јер се на тај начин угрожавају људи, држава.

Постојање несугласица око термина безбедност животне средине Барнет је представио тако што разликује шест кључних формулација овог појма: еколошку безбедност, заједничку безбедност, еколошко насиље, националну безбедност, зелену одбрана и људску безбедност (Barnett, 2013).

Табела 3. Шест формулација безбедности животне средине

Назив	Референтни објекат (ентитет који треба заштитити)	Главни извор ризика	Обим забринутости
Еколошка безбедност („ecological security“)	Животна средина	Људска активност	Екосистем
Заједничка безбедност („common security“)	Држава	Промене у животној средини	Глобални/ регионални
Еколошко насиље („environmental violence“)	Држава	Рат	Национални (државни)
Национална безбедност („national security“)	Држава	Промена у животној средини	Национални (државни)
Зелена одбрана („green defence“)	Оружане снаге	Зелена/мировне групе	Организациони
Људска безбедност („human security“)	Појединци	Промене у животној средини	Локални

Извор: Barnett, 2013:195

У Табели 3. је наведено шест формулација појма безбедности животне средине, референтни објекти (односно ентитети које треба заштитити), главни извори ризика по те ентитете и ниво (обим) забринутости у односу на њих. Посматрајући табелу можемо увидети да, на пример, када људске активности утичу на животну средину то се може сматрати еколошком безбедности, да је читав екосистем угрожен тим активностима, те животну средину треба заштитити од људских активности. У односу на ову екоцентричну интерпретацију, људи су безбедни једино као део животне средине исто као и било која органска врста на Земљи. Односно, безбедност људи се огледа кроз безбедност екосистема. Друга формулација безбедности животне средине објашњава се путем заједничке безбедности. Иако је референтни објекат држава, овде треба имати у виду да смо за (глобалне / регионалне) еколошке проблеме сви одговорни и да нема класичних подела „ми / ви”. Када су у питању, нпр. климатске промене, нарушавање озонског омотача или ефекат гасова стаклене башт, не само да смо сви у истом ризику од истих већ смо им сви ми узрок, те и ниво забринутости треба бити регионалан или глобалан. Трећа формулација безбедности животне средине доводи у везу конфликт и животну средину, односно настанак конфликта услед оскудице животне средине³⁵. Референтни објекат је држава, а главни ризик је рат (конфликт). Недостатак обновљивих ресурса (еколошка оскудица) може довести до грађанских немира, побуна и етничких сукоба. Национална безбедност и животна средина су четврти облик интерпретације безбедности и животне средине. Животна средина је питање националне безбедности на почетку XXI века, без обзира колико су неки (нпр. Deudney, 1999.) скептични у односу на ова два појма јер животна средина вероватно неће изазвати међудржавне сукобе. Тумачећи безбедност животне средине кроз „објектив зелене одбране” можемо увидети да оружане снаге могу утицати и изазивати проблеме у животној средини који могу довести до нестабилности. Дејство оружаних снага у рату доводи до угрожавања животне средине готово увек (употреба нуклеарног оружја у Јапану, употреба касетних бомби, употреба муниције са осиромашеним

³⁵ Више о вези између конфликта и животне средине било је речи у другој генерацији истраживања безбедности животне средине приликом помињања Торонто-групе и Томаса Хомера-Диксона.

уранијумом само су неки од примера, неексплодираних мине у постконфликтним подручјима трајно чине земљиште неупотребљивим). Оружане снаге понекад користе тактику тзв. „паљење земље” при чему се животна средина користи као оружје јер се тако уништава све што може непријатељу користити у сукобу. И на крају, безбедност животне средине могуће је посматрати као део људске безбедности. У Извештају Развојног програма Уједињених нација из 1994. године идентификовано је седам сектора људске безбедности: економски, прехрамбени, здравствени, лични, заједничка, политичка и безбедност животне средине (Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security). Одреднице еколошке небезбедности су управо локални, односно оно „где људи живе и природа еколошких промена у тим местима; колико су рањиви у односу на штету проузроковану еколошким променама; и способност људи да се прилагоде тим еколошким променама” (Barnett, 2013:190-207).

Још једно поимање еколошке безбедности и безбедности животне средине даће нам Мартиновски (Martinovsky). Наиме ова два појма ће се посматрати на релацији који појам је шири а који ужи. Намеће се питање да ли у еколошку безбедност (шири концепт) треба да буду укључене све претње по животну средину које долазе из различитих сектора (војне операције, економски раст, политичке претње, друштвене и сл.). Или, свака претња из ових сектора може се трансформисати у претњу по безбедност животне средине (ужи концепт еколошке безбедности) (Martinovsky, 2011).

Табела 4. еколошка безбедност и/или безбедност животне средине (ecological versus environmental security)

Реф. објекат	Сектори				
	Војни	Политички	Економски	Социјетални	Еколошки (животна средина)
Држава					
Човечанство (Људска врста)					Безбедност животне средине
Појединац					
Животна средина	Шири концепт еколошке безбедности?				Еколошка безбедност – ужи?

Извор: прилагођено од Martinovsky, 2011:9

Као што не постоји сагласност око примене термина еколошке или безбедност животне средине³⁶, ништа другачије није ни када је у питању дефинисање овог појма. Тако Рита Флојд (Floyd) истиче да безбедност животне средине „није концепт, већ расправа” (Floyd, 2008:1) јер не постоји слагање у погледу дефиниције безбедности животне средине, нити о томе ко или шта треба да се штити, од чега треба да се штити као и каква је природа саме претње. Дефинисање безбедности животне средине се разликује од аутора до аутора при чему сваки аутор предлаже своју дефиницију.

Ипак, уопштено говорећи постоје два основна правца како се безбедност животне средине одређује:

а) Безбедност животне средине као свеобухватни „кишобран” који укључује широк спектар тема.

³⁶ За потребе ове дисертације се користи појам безбедност животне средине кад год је у изворној литератури употребљен термин „environmental security”, док ће се еколошка безбедност користити у случајевима кад тако стоји у изворној литератури „ecological security”.

Тако Аленби (Allenby) садржај концепта безбедности животне средине сагледава веома широко. Под њеним „кишобраном се налазе” безбедност сировина (укључујући ретке сировине и сировине за извоз), енергетска безбедност, биолошка безбедност (укључујући антропогене системе, биоценозе, прехранбене производе (из пољопривреде и рибарства)) и димензије традиционалне безбедности (Allenby, 2000:15). Такође, Бери Бузен, Уле Вејвер и де Вилде (De Wilde) као представници Копенхашке школе студија безбедности под безбедност животне средине уводе широк спектар тема: нарушавање екосистема (климатске промене, крчење шума...), питања енергетске безбедности (експлоатација ресурса, акциденти...), питања у чијем фокусу је становништво (миграције, епидемије...), питања о безбедности хране (сиромаштво, глад...), економска питања (не-одрживи раст, неједнакост између богатих и сиромашних), грађански спорови (еко-тероризам, деградација земље током ратова) (Buzan, Waever and de Wilde 1998:91). Управо ће Копенхашка школа кроз теорију секуритизације одредити нови референтни објекат у сектору безбедности животне средине, а то је „достигнути ниво цивилизације” (Buzan, Waever and de Wilde 1998:92). Још један широки дијапазон безбедности животне средине даће Барнет (Jon Barnett) који под окриљем безбедности животне средине запажа седам области: „напоре ка редефинисању безбедности, тражење еколошке компоненте у насилним сукобима, безбедност животне средине на националном нивоу, везу између оружаних снага и животне средине, еколошку безбедност, безбедност животне средине на нивоу појединца, питање секуритизације” (Barnett 2001:8).

б) Дефинисање безбедности животне средине кроз људску безбедност. Опстанак људске популације и квалитет живота умногоне зависе од стања животне средине.

Један од првих покушаја да се безбедност животне средине дефинише јесте од стране међународне организације Миленијумски пројекат (The millenium Project Organization). Организација Миленијумски пројекат³⁷ се од 1996. године бави питањима очувања цивилизације и боље будућности за све нас. Један од пројеката ове организације јесте и „Безбедност животне средине” (Environmental security) чиме је дат значајан допринос на овом истраживачком пољу. Миленијумски пројекат дефинише безбедност животне средине као „основ за одржавање живота, са три поделементата:

1. превенција или отклањање штете нанете животној средини војним активностима,
2. превенција или одговор на конфликте у животној средини и
3. заштита животне средине због неодвојивих моралних вредности” (Millennium-project, 2020b).

У оквиру Миленијумског пројекта Америчког савета при Универзитету Уједињених нација једну студију о „Безбедност животне средине – настајање међународне дефиниције, перцепције и политичка разматрања” (Environmental security-emerging international definitions, perceptions and policy considerations) публиковали су 1998. године аутори Глен, Перелет и Гордон (Glenn, Perelet & Gordon, 1998). Ова студија је значајна јер је у њој учествовали најеминентнији стручњаци³⁸ на пољу безбедности животне средине. Студија је садржала две анкете. У првој анкети учесници су питани о постојећим и предложеним дефиницијама безбедности животне средине, потенцијалним претњама и политикама за решавање тих претњи³⁹. У другој анкети, постављено је питање ко треба да пружи заштиту

³⁷ Организација Миленијумски пројекат је основана 1996. године након трогодишње студије изводљивости од стране United Nations University, Smithsonian Institution, Futures Group International и American Council for the UNU. Од 2009. године је независни истраживачки центар који ради за међународне организације, владе, корпорације, невладине организације и универзитете (Millennium-project, 2020b). Више о историји Миленијумског пројекта доступно је на <http://www.millennium-project.org/about-us/history/>

³⁸ У анкети је учествовало 60 испитаника, експерата у области безбедности животне средине. Међу њима можемо издвојити следеће експерте: Барнет (Jon Barnett), Аленби (Braden Allenby), Дабелко (Geoffrey Dabelko), Леви (Mark Levy), Метју (Richard Matthew); списак 40 учесника доступан је у публикацији (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:30-34).

³⁹ Прво питање је гласило: „Да ли ваша држава има службену дефиницију безбедности животне средине? Затим, Како би се безбедност животне средине могла дефинисати? Које су потенцијалне претње по безбедност животне

од разних облика угрожавања безбедности животне средине који су у првој анкети идентификовани. Резултати студије су показали „мало консензуса о дефиницијама безбедности животне средине, претњама и провајдерима” (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:4). Као заједнички елементи, које дефиниција безбедности животне средине треба да садржи, предложени су:

- „јавна безбедност од опасности у животној средини проузрокованих природним или људским активностима услед незнања, незгоде, лошег управљања или пројектовања;
- смањење оскудице природних ресурса;
- очување здравог окружења;
- обнова (ревитализација и рекултивација) деградираних животне средине;
- превенција друштвених немира и сукоба (промоција друштвене стабилности)” (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:5).

На постављено питање да идентификују ко треба да преузме водећу улогу у заштити и очувању безбедности животне средине, најмањи број учесника је навео војску. Учешће војске је на пример оправдано уколико је неопходна превенција или репарација штете у животној средини изазваних од стране војске или уколико треба да пружи помоћ у ванредним ситуацијама, када је њихово брзо реаговање од користи или да пружи логистичку подршку (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:6). Иако војска није препозната као водећи провајдер у политици безбедности животне средине, с обзиром да национална безбедност може бити угрожена услед нарушавања равнотеже екосистема и животне средине једне државе, војска остаје важан чинилац. Између осталог, у односу на војне интервенције неопходно је направити попис међународних конвенција, протокола, уговора, споразума који се баве претњама по безбедност животне средине.

У студији (1998) наводе да мало држава има званичну дефиницију животне средине која је свеобухватна. Неке од земаља које је имају су: Руска Федерација, Заједница независних држава, Сједињене Америчке Државе, док Кина безбедност животне средине сврстава под заштиту животне средине. Руска Федерација безбедност животне средине дефинише у смислу „заштите животне средине и виталних интереса грађана, друштва, државе од штетних утицаја, процеса и трендова развоја који угрожавају здравље људи, биодиверзитет и одрживо функционисање екосистема и опстанак човечанства. Безбедност животне средине је саставни део националне безбедности Русије” (The inter-agency commission on environmental security, “Environmental Security of Russia,” issue 2, The Security Council of the Russian Federation, Moscow, 1996, p.55. према Glenn et. al., 1998:12). Будући да су некада заједно биле чланице СССР-а, сличну дефиницију као Русија дала је Заједница независних држава⁴⁰ (Commonwealth of Independent States – CIS): „безбедност животне средине је стање заштите виталних интереса појединца, друштва, природног окружења од претњи које настају као последица антропогених и природних утицаја на животну средину” (Advisory legislative act, „On Environmental Security” 1996., према Glenn et. al., 1998:12).

Глен и сарадници (Glenn et. al., 1998:12) даље наводе да су учесници студије из Аргентине и Индије навели да имају званичне дефиниције, те да САД имају неколико радних дефиниција као и да Министарство одбране у оквиру своје директиве (Department of Defense

средине? И последње, које политике оквирно треба да се баве овим питањем, и ко треба да буде провајдер?” (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:10)

⁴⁰ Заједницу независних држава чини девет земаља бивших СССР република. Више о овој међународној организацији доступно је на сајту: <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm>

(DoD) Directive DODD 4715.1 (24 February 1996) према Glenn et. al., 1998:13) садржи програмску дефиницију у којој се наводе активности које се у оквиру Министарства одбране САД-а спроводе ради безбедности животне средине. Неке од тих активности се односе на идентификацију, процену, ублажавање и уклањање загађења у животној средини тако да више не представљају претњу по јавно здравље и животну средину, конзервација и планирано коришћење природних ресурса како би их било за садашње и будуће генерације, спречавање претеране експлоатације и уништавања природних ресурса, билатерални и мултилатерални споразими у вези еколошких активности како би се размењивале информације.

Поједине међународне организације, на пример Програм Уједињених нација за животну средину (United Nations Environment Program – UNEP) и Светска здравствена организација (World Health Organization - WHO), немају дефиницију. Програм Уједињених нација за развој (United Nations Development Program – UNDP) се на безбедност животне средине укратко осврће у годишњем Извештају о људском развоју (Human Development Report) из 1994. године. У Извештају се наводи да „су еколошке претње са којима се земље суочавају комбинација деградације локалних екосистема и глобалног система” (UNDP,1994:28).

Поред ових постојећих, званичних дефиниција како држава тако и међународних организација, учесници Миленијумског пројекта дали су предлоге следећих дефиниција које су приказане у Табели 5. Поред тих дефиниција садржаних у Извештају, дате су и дефиниције аутора који се баве еколошким питањима у домену безбедности.

Табела 5. Дефиниције безбедности животне средине

Дефиниције безбедности животне средине (еколошке безбедности)
<p>„основ за одржавање живота, са три поделемента:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. превенција или отклањање штете нанете животној средини војним активностима, 2. превенција или одговор на конфликте у животној средини и 3. заштита животне средине због неодвојивих моралних вредности” <p>(Millennium-project, 2020b).</p>
<p>„заштита животне средине и виталних интереса грађана, друштва, државе од штетних утицаја, процеса и трендова развоја који угрожавају здравље људи , биодиверзитет и одрживо функционисање екосистема и опстанак човечанства. Безбедност животне средине је саставни део националне безбедности Русије” (The inter-agency commission on environmental security, “Environmental Security of Russia,” issue 2, The Security Council of the Russian Federation, Moscow, 1996,p.55. према Glenn et. al., 1998:12)</p>
<p>„безбедност животне средине је стање заштите виталних интереса појединца, друштва, природног окружења од претњи које настају као последица антропогених и природних утицаја на животну средину” (Заједница независних држава⁴¹ (Commonwealth of Independent States – CIS): (Advisory legislative act, „On Environmental Security” 1996., према Glenn et. al., 1998:12))</p>
<p>„безбедност животне средине се односи на јавну безбедност од опасности по животну средину проузрокованих природним или антропогеним активностима услед незнања, инцидента, лошег управљања или пројектовања, а чије је порекло унутар или ван државних граница”(Glenn et. al., 1998:15)</p> <p>„безбедност животне средине се може формулисати као динамички однос између човека и животне средине који укључује обнову животне средине угрожене војним активностима, смањење оскудице ресурса, деградацију животне средине, и</p>

<p>биолошке претње које би могле довести до друштвених немира и сукоба” (Glenn et. al., 1998:15)</p> <p>„безбедност животне средине је очување физичког окружења једног друштва и задовољавање његових потреба без умањења природних ресурса” (Glenn et. al., 1998:16)</p> <p>„безбедност животне средине је слобода од друштвене нестабилности услед угрожавања животне средине” (Glenn et. al., 1998:16)</p> <p>„безбедност животне средине се односи на употребу природних ресурса почевши од производа, преко отпада, и изнова до природних ресурса на начин који промовише друштвену стабилност” (Glenn et. al., 1998:16)</p> <p>„безбедност животне средине се бави последицама угрожавања животне средине, шире дефинисана она обухвата исцрпљивање или деградацију природних ресурса као што су ваздух, вода, земљиште; неодрживи развој и прекомерна употреба земљишта могу довести до друштвених, економских или политичких нестабилности или сукоба” (Glenn et. al., 1998:16)</p> <p>„Безбедност животне средине се бави последицама угрожавања животне средине, шире дефинисана она обухвата исцрпљивање или деградацију природних ресурса као што су ваздух, вода, земљиште; неодрживи развој и прекомерна употреба земљишта могу довести до друштвених, економских или политичких нестабилности или сукоба” (Glenn et. al., 1998:18)</p>
<p>„безбедност животне средине проактивно минимизирање антропогених претњи функционалном интегритету биосфере, а самим тим и њеној међузависној људској компоненти” (Barnett, J. 1997. “Environmental Security: Now What?”, seminar, Department of International Relations, Keele University, December 4. према Glenn et. al., 1998:16)</p>
<p>„одржавања локалне и планетарне биосфере као суштинског система подршке од којег зависе све друге људске активности” (Buzan, 1991:115)</p>
<p>„стање у којем постоји одржива интеракција друштвених система и система животне средине, у ком сви појединци имају равноправан и разуман приступ добрима која проистичу из природне средине, као и у ком постоје механизми за решавање еколошких криза и конфликта представљају услов за остваривање еколошке безбедности” (Stanarević & Ejdus, 2009:39)</p>
<p>„еколошка безбедност је веома сложен процес супротстављања угрожавању из било ког извора, било које врсте и било које компоненте природне целине у кључујући и људско друштво, при чему се остварује неко степен заштићености од опасности по егзистенцију, потребе и интересе” (Арежина, 2010:172)</p>
<p>„безбедност животне средине се односи на безбедност и заштиту воде, ваздуха и земљишта” (Љуштина, 2012:19)</p>
<p>„еколошка безбедност је интегрална компонента безбедности појединца, друштва, државе и међународне заједнице, а резултанта је узрочно-последичних односа појава стварања и угрожавања безбедности, с једне стране, и животне средине, с друге стране” (Мијалковић, 2009:163)</p>
<p>„безбедност животне средине се користи да опише претњу политичкој стабилности услед еколошких проблема, као што су угрожавање воде, дефорестације, повећање оскудице ресурса, који у различитом степену доприносе повећаној нестабилности у одређеним областима” (Поповић-Јовановић, 2013:109)</p>
<p>„еколошка безбедност је нови , савремени облик безбедности настао као потреба спречавања угрожавања животне средине. Њоме се штите основне компоненте животне средине без којих нема опстанка живих бића” (Матијашевић-Обрадовић & Обрадовић, 2014:264)</p>

Извор: Аутор

Као што су Глен и сарадници у Извештају навели, можемо потврдити да је „безбедност животне средине термин који научници и практичари користе како би успоставили везу између услова животне средине и безбедносних интереса; те да иако различити појмови безбедности животне средине егзистирају, генерално се могу поделити у три групе:

1. државни и недржавни актери треба да се заштите од деградације животне средине на исти начин на који се штите од организованог насиља, јер обе претње могу угрозити људе, материјалне и природне ресурсе;

2. локална и регионална деградација животне средине и/или оскудица ресурса (погоршани популационим растом, неједнаком дистрибуцијом богатства и глобалним еколошким променама) важан су чинилац који доприноси политичкој нестабилности и насилним сукобима;

3. војне и безбедносне институције (укључујући обавештајне агенције) могу и треба да имају већу улогу у безбедности животне средине. Пораст интересовања за безбедност животне средине намеће потребу за редефинисањем Хладноратовског концепта безбедности” (Glenn et. al., 1998:17).

Уколико анализирамо приложене дефиниције, уопштено постоје три категорије питања која се тичу безбедности животне средине, и то: она која се тичу штетног утицаја антропогених активности на животну средину; она која се тичу директног и индиректног утицаја различитих еколошких промена на изазивање, интензивирање и генерисање различитих облика конфликта и нестабилности и она која се баве несигурношћу коју појединци и групе доживљавају услед промена у животној средини.

За потребе овог истраживања безбедност животне средине ће се односити на одређени ентитет (било појединца или заједницу) који тежи да се заштити од многобројних облика угрожавања насталих услед незнања, инцидента, лошег управљања или пак изазваних намерно (ради остваривања неке добити). Безбедност на кинеском језику је „An – Quan”, „An” значи поверење и „Quan” значи систем. Дакле, „безбедност животне средине треба да буде својеврсно поверење одређене групе у физичко окружење које је услов њене безбедности и здравља (појединачно и екосистемско), у богатство (економска и природна добра и ресурси) и у друштвену, националну или глобалну стабилност” (Glenn et. al., 1998:18). Превасходно у дисертацији се бавимо еколошким криминалитетом као обликом угрожавања безбедности животне средине, те се сагледава његов утицај на све компоненте (безбедности) животне средине (ваздух, воду, земљиште и биодиверзитет).

3. ЕТИОЛОГИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Сваки облик људског друштва током већег дела историје био је, у већој или мањој мери, изложен различитим облицима угрожавања. У најстаријим епохама човек се није разликовао од других животиња те је био и ловац и плен, открио је ватру те је постао њен господар као и слуга Бавећи се земљорадњом и прелазећи са номадског на седелачки начин живота, он постаје све више завистан од природних услова и окружења. Елементарне непогоде (пре свега суше, поплаве, град, мраз) имају утицаја на његов опстанак. Касније, развој индустријског друштва доноси са собом нове видове угрожавања, нове ризике по здравље људи и животну средину. Индустријализацијом се угрожавање са локалног преноси на глобални ниво нарушавајући тако планетарну равнотежу и живот на Земљи⁴².

Како се дефинише угрожавање и који су њени појавни облици у савременом друштву? Да ли угрожавање најједноставније можемо одредити (присутвом / одсуством) безбедности? Јер, како Тодоровић (2007) истиче „тек сагледавањем извора угрожавања: друштвених, природних, техничко-технолошких као основних носилаца опасности за безбедност друштва, може се поставити релевантан систем безбедности” (Тодоровић, 2007:51). Уколико синтагму „угрожавање безбедности” тумачимо у духу српског језика, уочићемо да она може бити и именица, али и радња (глагол) коју неки субјекат врши над неким објектом, збивање у објективном свету које ће произвести последице, као и стање граматичког објекта. Уопштено „угрожавање безбедности је појава природног, људског или техничко-технолошког порекла која производи или може да произведе штетне последице по референтне вредности и интересе” (Мијалковић, 2009:112). Према Стајићу јача безбедност значиће слабију небезбедност и обрнуто, при чему нулти степен (не)безбедности не постоји. Исто тако, између појмова безбедност и угрожавања је обрнуто сразмерни реципроцитет (Стајић, 2005:43-67). Математички приказано то би изгледало овако: безбедна ситуација = угрожавање / безбедност (Арежина, 2010:179). У оквирима безбедносних наука под појмом угрожавања Стајић подразумева „друштвене појаве или понашање настало деловањем човека (појединачно или групно) природе или техничких система у дужем периоду које су значајнијег обима, при чему настају или могу настати, штетне последице по виталне вредности предузећа, његову имовину живот и здравље људи који у њему раде” (Стајић, 2011:85).

Посматрано из перспективе наука о (заштити) животне средине у односу на то у коликој мери је животна средина нарушена прави се разлика између загађења, угрожавања и деградације животне средине. Најмањи ниво се односи на загађење, док деградација представља непоправљиво нарушавање екосистемске равнотеже. Загађење животне средине се у Закону о заштити животне средине Републике Србије у члану 3. тачка 11. одређује као „уношење загађујућих материја или енергије у животну средину, изазвано људском делатношћу или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи” (Службени гласник РС, 135/04). Загађење животне средине, уколико посматрамо развој људске заједнице јесте млађе у односу на деградацију. Оно датира од индустријске револуције⁴³. Угрожена животна средина члан 3. тачка 13. у

⁴² О развоју људског друштва и три демографска скока (културна револуцију, пољопривредна револуцију и индустријска револуција) услед којих долази до наглог пораста људске популације, те обележјима сваке од епоха када је нарушавање животне средине у питању видети више у: Павловић, Н., Радовић, И. (2014). *Основи екологије*. Бања Лука: Природно-математички факултет

⁴³ Индустријализација је у последња два века увела низ промена које су утицале не само на начин производње, већ су утицале и на животну средину преко потрошње енергије, прекомерне потрошње ресурса и загађења које

Закону о заштити животне средине „јесте одређени део простора где загађење или ризик од загађења превазилази капацитет животне средине“ (*Службени гласник РС*, 135/04). Таквој животној средини неопходна је помоћ човека као би се обновила. Деградација је враћање уназад у односу на степен развоја неког екосистема и у Закону из 2004. у члану 3. тачка 17. се одређује као „процес нарушавања квалитета животне средине који настаје природном или људском активношћу или је последица непредузимања мера ради отклањања узрока нарушавања квалитета или штете по животну средину, природне или радом створене вредности“ (*Службени гласник РС*, 135/04). Као пример деградације често се наводи крчење шума услед ког долази до ерозије тла, поплава, клизишта, нарушавања плодности. Она јесте старија од загађења, али не мора да значи да је свака деградација истовремено загађење животне средине (нпр. ерозија тла јесте деградација, али ту нема загађења земљишта).

3.1 Облици угрожавања безбедности

Облик угрожавања безбедности се одређује као „манифестација деструктивне појаве која се по обележјима и специфичностима (на основу којих се идентификује и квалификује – индиције, индикатори) разликује од других, па и сличних појава (нпр. тероризам од техничко-технолошког акцидента)“ (Мијалковић, 2009:116). Стајић поистовећује претње које се могу појавити по безбедност са облицима угрожавања безбедности. Он облике угрожавања представља као конкретне начине испољавања угрожавања и под њима подразумева све оно што појединац, држава или међународна заједница трпе као угрожавање. Историјски посматрано, облици угрожавања се мењају, неки настају а други нестају (Стајић, 2011).

Различити облици угрожавања су присутни у сваком друштву, али нису сви увек имали подједнак третман од стране државе, друштва, локалне или глобалне заједнице. Некада је разлог за то одложено дејство последица (на пр. пораст концентрације угљен-диоксида у ваздуху) или недовољно сазнања приликом употребе одређених материја (на пр. хлорофлуорокарбоната и њиховог дејства на озонски омотач). Угрожавање се може јавити у различитим изворима и облицима, може бити изазвано од стране природе или друштвеним активностима, може бити свесно и несвесно, може бити посредно или непосредно, у зависности од тога да ли су константни могу бити стални и повремени, у односу на време настанка прошли, садашњи и будући (Тешић, 2005:6). Ако један човек или скуп људи својим радњама, без намере да то учини, угрожава егзистенцију или ситуацију других људи, реч је о несвесном угрожавању; а уколико се свесно, намерно, циљно користи сила и принуда како би појединци прихватили за њих неповољну промену или промену супротну њиховој вољи, реч је о свесном угрожавању (Арежина, 2010; Мијалковић, 2009).

Посматрано кроз доктрину цивилне заштите и одбране угрожавање људи, материјалних добара и животне средине се разврстава у три категорије:

- 1) природне (елементарне) опасности и несреће које се деле на: литосферске – сеизмолошке (земљотреси и клизишта), атмосферске – метеоролошке (ветар, град, снег, магла, изванредно велике количине кише), хидросферске (поплаве, морски таласи - цунами, лавине) и биосферске (суше, епидемије);

је произвела. У свету се „од 1750. индустријска производња увећала више од стотину пута“, највећим делом у последњих 50 година XX века (Понтинг, 2009:336).

- 2) техничко-технолошке опасности које се манифестују као појаве праћене јонизујућим зрачењем, хемијскеконтaminaције и удеси у хемијској индустрији, пожари, саобраћајне незгоде и несреће на раду и
- 3) ратне опасности и несреће, које се манифестују као оружана дејства са копна, ваздуха и мора, односно природне и техничко-технолошке несреће изазване ратним дејствима (Ђармати Ш, Јаковљевић В. (1996:46) .

У даљем раду наводе се различите појавне категорије угрожавања безбедности које је дао Мијалковић (Мијалковић, 2009:125-126) у наведеном делу, и то у односу на етиолошку димензију појава угрожавања, према објекту – мети угрожавања, у односу на то да ли настају у самој земљи или ван њене територије, према обиму (захвату) носиоца угрожавања, према конкретности објекта угрожавања, с обзиром на могућност превазилажења наступеле последице, према извесности настанка, у односу на то коликог су временског трајања, према јавности испољавања и с обзиром на корелацију намере носиоца угрожавања и објекта угрожавања⁴⁴.

Тешић облике угрожавања безбедности дели на спољне и унутрашње, при чему и једни и други могу бити оружани и ненаоружани. У спољне оружане спадају оружана агресија, оружана интервенција и оружани притисак; док у неоружане спада специјални рат (унутрашњи немири, субверзије, међународни тероризам). Оружана побуна и тероризам масовних размера припадаће унутрашњим оружаним облицима угрожавања безбедности; док ће у неоружане спадати обавештајно-извиђачка делатност, саботаже и диверзије, грађански нереди, деструктивна психолошко-пропагандна делатност, криминалитет, социопатолошке појаве, техничко-технолошки акциденти, екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, пожари и угрожавање животне средине (Тешић, 2005:21). Станаревић истиче да је неминовност кад се спомиње угрожавање одредити и шта је то угрожено, или шта је предмет угрожавања. Управо, предмету угрожавања (поједицу, држави, друштву) и његовим вредностима (интересима) треба пружити заштиту или их обезбедити на неки начин (Станаревић, 2018:131).

Као што је наведено, многобројни су појавни облици угрожавања безбедности, потицали они од човека или не, били они природног или вештачког порекла, утицали само на локалном нивоу или глобално, заједничко им је то да што су они јачег интензитета ниво безбедносне ситуације је све мањи. У односу на предмет истраживања ове дисертације у даљем раду ћемо се превасходно бавити облицима угрожавања безбедности животне средине.

⁴⁴ Детаљније о свакој овој подели и њеним подврстама може се видети у наведеном делу, на странама 125 и 126.

3.2 Облици угрожавања безбедности животне средине

У XXI веку када мирнодопски преузимају примат над ратним (ненаоружаним) облицима угрожавања, те се уочава да њихове последице могу бити далекосежније и штетније од ратних (узмимо као пример пандемију COVID-19 или загађење ваздуха) неминовно је да се више говори о њима. Иако су различити облици угрожавања животне средине присутни од самог настанка планете Земље (ерупције вулкана, земљотреси), питања о нарушавању и потреби заштите животне средине заинтересоваће друштвену заједницу тек од XIX века⁴⁵.

Појам угрожавања безбедности животне средине, према Тодоровићу (2007), могуће је одредити шире с обзиром на ширину спектра извора и облика њеног угрожавања и уже. У ширем смислу оно се односи на „оне појаве из природе или техничко-технолошких система или понашање које у дужем временском периоду, у значајнијем обиму, производе или могу произвести последице којима се нарушавају или могу нарушити вредности животне средине, живот и здравље људи у ширем смислу, угрозити укупна безбедност државе и друштвене заједнице. Виталне вредности друштва: интегритет, уставни поредак, територијална целокупност, слободе и права човека и грађанина, друштвене институције, могу на посредан начин бити угрожене нарушавањем животне средине” (Тодоровић, 2007:52). Док ће се под угрожавањем безбедности животне средине у ужем смислу односити на угрожавање самог „човека и елемената флоре и фауне, вредности створене људским радом и природне ресурсе (обновљиве и необновљиве)” (Тодоровић, 2007:52).

Бавећи се изворима и облицима угрожавања еколошке безбедности Драган Гаћеша их сврстава у три групе:

- 1) „угроживачи из свемира (утицај осцилације Сунчеве орбите, утицај магнетосфере, пад астероида, пад метеора и метеорита, пад комета);
- 2) угроживачи са и из утробе Земље (вулкани, земљотреси, поплаве, суше, олује)и
- 3) угроживачи као последица човекове делатности (угрожавање озонског омотача, штетан ефекат „стаклене баште”, радиоактивно зрачење, фотохемијски смог, киселе кише, тешки метали, пестициди и др.)” (Гаћеша, 2018:89).

Уколико бисмо облике угрожавања посматрали кроз најуопштенију поделу на основу тога да ли човек може не њих утицати или не, прве две категорије припадале би облицима угрожавања на које човек не може утицати, док би код треће главни носилац био човек.

С обзиром на чиниоце који их стварају облици угрожавања безбедности животне средине су субјективног и објективног порекла са међусобним везама које је тешко јасно одвојити. Објективни облици угрожавања се односе најчешће на елементарне непогоде, на оне манифестације које се догађају независно од утицаја самог човека, а његова улога је једино у спречавању или отклањању последица исте. С друге стране, човекова улога као субјекта који не поштује техничко-технолошка правила и процедуре, те је нестручан и недоследан биће облик субјективног угрожавања. Такође, „утицај човека на појединачне или групне еко-вредности кршењем кривичноправних норми, представља облик угрожавања животне средине

⁴⁵ Први национални парк Јелоустоун, као заштићено природно подручје од највишег државног интереса, биће проглашен 1872. године на подручју САД-а. У Европи ће 1909. године у Шведској подручје северне Лапоније бити проглашено националним парком. У Србији прво заштићено природно добро је Обедска бара која је 1874. године стављена под заштиту.

и манифестује се кроз социо-патолошко понашање какав је еколошки криминалитет” (Годоровић, 2007:63).

Потенцијалним претњама⁴⁶ по безбедност животне средине бавили су се и Глен и сарадници (Glenn et. al., 1998:24) у оквиру студије „Безбедност животне средине – настајање међународне дефиниције, перцепције и политичка разматрања”. Учесници⁴⁷ истраживања су упитани да наведу које су то потенцијалне претње по безбедност животне средине и навели су следеће: климатске промене, крчење шума, еколошке избеглице, безбедност хране, глобално загревање, популациони раст, губитак биодиверзитета, индустријско загађење ваздуха и моринских екосистема (пре свега океана), нуклеарна безбедност, губитак озонског омотача, очување земљишта/ерозија земљишта, недостатак воде и загађење воде (укључујући загађење подземних вода). Барнет угрожавање животне средине сагледава кроз различите процесе који се односе на загађење ваздуха, губитак биодиверзитета, губитак земљишта, салинизацију и ацидификацију земљишта и воде, искоришћавање шума и земљишта, загађење моринских екосистема, изловњавање рибе, сечу шума и тд (Barnett, 2001:14). Према његовом схватању, деградација се одвија у два правца: један се огледа у прекомерном искоришћавању природних (не)обновљивих ресурса (о чему је још Малтус писао као и Извештај „Границе раста”) од стране превеликог броја људи, а други се огледа у прекомерној производњи отпада од те исте популације и немогућности Планете да исти отпад апсорбује (Barnett, 2001:15).

Такође, под окриљем Миленијумског пројекта предложено је шест категорија у које треба поделити претње (Glenn et. al., 1998:25):

- 1) на територији једне државе, због незнања и/или лошег управљања,
- 2) на територији једне државе, намерно изазване,
- 3) на територији једне државе, комбинација природног и антропогеног деловања,
- 4) прекограничне, због незнања и/или лошег управљања,
- 5) прекограничне, намерно изазване и
- 6) прекограничне, комбинација природног и антропогеног деловања.

За сваку од ових категорија издвојене су подкатегорије могућих претњи по безбедност животне средине.

Претње по безбедност животне средине у некој држави проузроковане незнањем и/или лошим управљањем су: емисија честица у електранама и фабрикама; прекомерни риболов и коришћење еколошки неодрживих техника риболова; експлоатација и транспорт нафте и других ресурса у осетљивим екосистемима; уношење страних врста у екосистеме где их раније није било; хемијско загађење извора које може утицати на нарушавање здравља људи и репродуктивну способност; несташица (оскудица) воде (нарочито на Блиском Истоку, делови Африке и Кина); ерозија земљишта (пробем глобалних размера); епидемије (нпр. колера у Перуу 1991. године); крчење шума; управљање радиоактивним отпадом, подзми нуклеарни отпад, резервоари за складишење; чврст отпад; градске електране на лож уље; одлагање опасног отпада; повећана и интензивна употреба вештачког ђубрива и пестицида; насипање корита река узрокујући еколошке промене; загађење земљишта просипањем или испушањем чврстих материја / течности које захтевају санацију; недостатак ефикасне

⁴⁶ Када су у питању безбедносне науке уобичајено је да се поред термина облик и извор угрожавања безбедности (чешће је у домаћој литератури), користе термини изазов, ризик и претња (заступљеније је у страног језику литератури). О њиховим одређењима више видети у: Станаревић, С. (2018). *Основи безбедности*, Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр.109-126; Мијалковић, В.С. (2009) *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, стр.109-128.

⁴⁷ У анкети је учествовало 60 испитаника, експерата у области безбедности животне средине. Међу њима можемо издвојити следеће експерте: Барнет (Jon Barnett), Аленби (Braden Allenby), Дабелко (Geoffrey Dabelko), Леви (Mark Levy), Метју (Richard Matthew); списак 40 учесника доступан је у публикацији (Glenn, Perelet & Gordon, 1998:30-34).

експлоатације минералних ресурса на локалном нивоу без / са недостатком званичног управљања; трендови прекомерне потошње широм света; насељавање / развој ризичних подручја попут плавних равница, трусних зона или вулканских активних зона; насељавање / развој / злоупотреба осетљивих / рањивих травнатих и сушних области; насељавање / развој / злоупотреба еколошки осетљивих зона као што су поједине шуме, пустиње, мочварна подручја и морски екосистеми; преусмеравање / злоупотреба водних ресурса попут мењања тока реке ради пољопривредних или урбаних области, а на штету одводних, еколошки осетљивих, мочварних подручја.

Претње по безбедност животне средине у некој држави изазвани намерно су: употреба специјализоване опреме од стране рибара која је посебно дизајнирана да равна стеновито морско дно и врхове корала где углавном бораве домаће врсте; тровање водни ресурса (подземних и површинских вода); ерозија земљишта због све већих потреба становништва за храном; преусмеравање / злоупотреба водних ресурса попут мењања тока реке ради пољопривредних или урбаних области, а на рачун исушивања еколошки осетљивих мочварних подручја; одводњавање јужних мочавара (у Ираку); брз индустријски развој сеоских подручја (у Кини).

Претње по безбедност животне средине унутар земље, спој природне и људске активности: пожари (нпр. Индонезија); уношење (интродукција) страних врста које раније нису живеле на одређеном подручју; прекомерни риболов; земљотреси; опадање па чак и заустављање речних токова; насељавање / развој / злоупотреба осетљивих / рањивих травнатих и сушних области; насељавање / развој ризичних подручја попут плавних равница, трусних зона или вулканских активних зона; насељавање / развој / злоупотреба еколошки осетљивих зона као што су поједине шуме, пустиње, мочварна подручја и морски екосистеми.

Прекограничне претње по безбедност животне средине проузроковане незнањем и / или лошим управљањем су: прекомерни риболов; експлоатација и транспорт нафте и других ресурса у осетљивим екосистемима; уношење страних врста у екосистеме где их раније није било; хемијско загађење извора које може утицати на нарушавање здравља људи и репродуктивну способност; нарушавање озонског омотача; глобалне климатске промене услед ефекта гасова стаклене баште; загађење ваздуха и киселе кише услед коришења старих технологија у новим индустријски земљама (Кина, Индија, Бразил, Јужна Африка); сиромаштво; слаба радијација услед несрећа које се дешавају у старим нуклеарним електранама; упављање радиоактивни отпадом; одлагање хемијских и биолошких отпадака; изградња брана ради „компетиција за воду“; огромна количина угља који сагорева у Кини (око 800 милиона тона угља годишње); прекомерно изловљавање угрожених врста риба (нпр. Јужњачка туна и Патагонијски зубан); утицај на животну средину услед лошег управљања миграцијама људи; недостатак фосилних горива (нафта, гас) и осталих оскудних ресурса; насељавање / развој / злоупотреба осетљивих / рањивих травнатих и сушних области; насељавање / развој ризичних подручја попут плавних равница, трусних зона или вулканских активних зона; преусмеравање / злоупотреба водних ресурса попут мењања тока реке ради пољопривредних или урбаних области, а на рачун исушивања еколошки осетљивих мочварних подручја; насељавање / развој / злоупотреба еколошки осетљивих зона као што су поједине шуме, пустиње, мочварна подручја и морски екосистеми.

Прекограничне претње по безбедност животне средине намерно изазване: тровање водних ресурса (подземних и површинских вода); искоришћавање / контрола река и „компетиција за воду“; преусмеравање / злоупотреба водних ресурса попут мењања тока реке ради пољопривредних или урбаних области, а на рачун исушивања еколошки осетљивих мочварних подручја; употреба специјализоване опреме од стране рибара која је посебно дизајнирана да равна стеновито морско дно и врхове корала где углавном бораве домаће врсте.

Прекограничне претње по безбедност животне средине настале заједничким деловањем природе и људи: ширење заразних болести резистентних на лекове, новонастале болести; популациони раст; сиромаштво и све већи јаз између богатих и сиромашних; духовно отуђење човека од природе; велики пожари који су све учесталији у шумама (Индонезија, Аустралија, Амазонија) и у медитеранским земљама; дезертификација; заразне болести биљака и животиња; насељавање / развој / злоупотреба осетљивих / рањивих травнатих и сушних области; насељавање / развој ризичних подручја попут плавних равница, трусних зона или вулканских активних зона; насељавање / развој / злоупотреба еколошки осетљивих зона као што су поједине шуме, пустиње, мочварна подручја и морски екосистеми.

Из наведених подела на основу различитих критеријума разврставања, могуће је препознати човека као главног носиоца угрожавања безбедности (животне средине). Код безбедности животне средине поред његових (не)свесних (не)чињења, могуће је препознати и остале носиоце угрожавања који се јављају као облик угрожавања из окружења (земљотреси, поплаве, клизишта исл.). Како би што садржајније објаснили међусобни утицај угрожавања животне средине и безбедности животне средине као елемента целокупне безбедности савременог друштва, послужиће еколошки криминалитет.

Еколошки криминалитет под свој кишобран обухвата већину ових претњи наведених у Извештају под условом да су оне изазване људском (не)активношћу. Еколошки криминалитет може се подједнако тицати како претњи насталих на територији једне државе, због незнања и/или лошег управљања, или пак на територији једне државе, намерно изазване, или чак и оних претњи које имају прекогранични карактер.

4. ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Тежећи ка стварању идеалних услова за своју егзистенцију човек непрекидно ремети основну парадигму функционисања живота на Планети – кружење материје и протицање енергије. Посматрајући природу је као неограничени ресурс он је константно користи до граница њених издржљивости и могућности (само)обнављања. Угрожавањем, деградацијом и загађењем животне средине управо настају проблеми у животnoj средини. Те проблеме проузроковао је сам човек, а нису последица натприродних сила нити као што су природне катастрофе (Beck, 2004). Уколико је такво намерно и нелегално понашање у супротности са законима који се баве животном средином можемо већ говорити о еколошком криминалитету. Еколошком криминалитетом бавићемо се онда када се „супротстављамо људским илегалним радњама и / или пропустима у животnoj средини или само у њеним појединим компонентама” (Eman, 2012:5).

4.1 Дефинисање појма еколошки криминалитет

Еколошки криминалитет (environmental crime) још увек нема јединствену дефиницију јер његова употреба варира зависно од теоријске оријентације истраживача (Lynch & Stretesky, 2010). Уколико би најједноставније покушали да га дефинишемо, представљао би злочин учињен против животне средине. Консензуса нема ни када је у питању назив „еколошки криминалитет”. Клифорд (1998) сматра да назив еколошки криминалитет и није баш најсврхисходнији због термина енвиронментал (окружење) те гране криминологије „еколошка криминологија⁴⁸”, те да се могу користити и други називи као нпр. кривична дела против животне средине (offens against environment) или еколошка девијантност (environmental deviance) (Clifford, 1998:11). Линч (Lynch) ће пак 1990. године увести термин „зелена криминологија⁴⁹” (green criminology) како би се бавио штетом насталом у животnoj средини. Он је првобитно еколошки криминалитет дефинисао као „штету која се наноси живим бићима стварањем опасности по животну средину; те да постоји на локалном и глобалном нивоу; да обухвата и корпоративне и државне злочине и да је предмет радикалне криминологије и политичке економске теорије” (Lynch, 2020:52).

Примарна препрека одређењу шта је еколошки криминалитет су различите перспективе о томе шта је еколошки криминалитет посматрајући морална, филозофска или легалистичка тумачења штете и када штета заправо постаје кривично дело (White, 2003). Посматрајући из филозофске перспективе Клифорд (Clifford, 1998) га дефинише као „дело почињено са намером да нанесе штету или могућношћу да нанесе штету еколошким и/или биолошким системима у циљу обезбеђивања пословне или личне користи” и еколошки криминалитет је „било који чин који крши законе о животnoj средини” (Clifford, 1998:26). Ова дефиниција имплицира корпоративну улогу у чињењу еколошког криминалитета или криминалитета „белог оковратника⁵⁰”. У законским оквирима и правне перспективе, он се односи на свако дело којим се крши закон о заштити животне средине. По овом схватању, еколошки криминалитет укључује само оне штетне радње које крше закон. Ситу и Емонс (Situ

⁴⁸ Еколошка криминологија се бави дистрибуцијом криминалитета у физичком простору и местима где долази до кривичних дела.

⁴⁹ Овај термин се често критикује јер садржи одредницу „зелени” која се користи при оријентацији политичких странака (White, 2008).

⁵⁰ Еколошки криминалитет је често описиван као облик корпоративног криминала и често се у литератури налазио као врста истог (White, 2008)

& Emmons) дају дефиницију у којој изостављају одређене праксе или понашања која већина може сматрати еколошки неодговорним и деструктивним понашањем и не сматрају их еколошким криминалитетом, све док их закон не препозна као такве. Према њиховом тумачењу еколошки криминалитет је „неовлашћена радња или пропуст којим се крши закон и зато подлеже кривичном гоњењу и кривичној санкцији. Ово кривично дело штети или угрожава физичку безбедност и здравље људи као и саму животну средину. Оно служи или организацијама (обично корпорацијама) или појединцу” (Situ & Emmons, 1999:3-4). Наводе и да је еколошки криминалитет специфичан по томе јер има две жртве: људе и животну средину; као и да често учиниоци могу бити организације (Situ & Emmons, 1999). Легалистички приступ тумачењу еколошког криминалитета омогућава нам да објективно сагледамо еколошке криминалне активности, али може ограничити и његову примену тамо где постоји неизвесност да ли је нешто еколошки криминалитет или није. Тако да је од истог значаја и одређење еколошког криминалитета из „зелене” перспективе (Bricknell, 2010:3). Посматрано овако, еколошким криминалитетом се бави једна релативно мала научна дисциплина „зелена криминологија” која признаје сложену међузависност између животне средине и врста које је насељавају.

Стретески са сарадницима дефинише еколошки криминалитет „као дела која узрокују или имају потенцијал да изазову значајну штету екосистему у циљу подршке или повећања производње. Ова дефиниција обухвата понашања која: а) производе штету и већ су дефинисана као злочин од стране држава у виду закона и б) она понашања која нису криминализована, али за која постоје научни докази који указују на то да могу изазвати деградацију животне средине” (Stretesky, et al. 2013:2). Ова дефиниција обухвата правну категорију еколошког криминалитета али и она понашања ван закона која се сматрају штетним.

С обзиром да еколошки криминалитет не познаје националне границе, потребно је да се међународне институције баве његовим дефинисањем. Еколошки криминалитет је озбиљан међународни проблем који је све више у порасту (INTERPOL-UNEP, 2016). Еколошки криминалитет обухвата дела која крше законе о животној средини и представљају ризик за животну средину и здравље људи (European Commission⁵¹, 2022).

У децембру 2016. године INTERPOL и UNEP су објавили заједнички стратешки извештај о животној средини, миру и безбедности (Strategic Report: Environment, Peace and Security A Convergence of Threats, 2016) у ком еколошки криминалитет одређују као термин који се употребљава да значи „збир незаконитих активности који врши криминални ентитет да би остварио профит, што као последицу има штету по екосистем, нарушавање квалитета животне средине, убрзање губитка биодиверзитета и исцрпљивање ресурса” (INTERPOL-UNEP, 2016:4). Односно, еколошки криминалитет обухвата све оне активности које узрокују значајну штету по животну средину и здравље људи. Под криминалним ентитетом подразумевају се појединци као и читаве организације. Указали да је еколошки криминалитет порастао за 26% од 2014. године и истакли везе еколошког криминалитета са другим злочинима (прање новца и превара) (INTERPOL-UNEP, 2016:19). Резултати указују на то да је еколошки криминалитет национални приоритет у 80 посто земаља које су одговориле (69 чланица је одговорило, што је 36 посто укупног броја чланица). Као највеће актуелне претње препознати су следећа дела еколошког криминалитета: илегални криволов фауне (70%), илегална трговина фауном (70%), незаконит транспорт и одлагање отпада (64%), шумски

⁵¹ Европска комисија усвојила предлог нове Директиве о заштити животне средине кроз кривично право. Њиме се дефинишу нова кривична дела у области животне средине, уводи детаљније одредбе о санкцијама, правила за јачање спровођења и мере за помоћ особама које пријаве прекршаје и сарађују са органима за спровођење. Више о Директиви је доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6744

злочини (54%), незаконита трговина флором (48%), криминалне радње у рибарству (45%), илегални криволов флоре (38%) и илегално рударство (30%) (INTERPOL-UNEP, 2016:22).

Нешто ширу дефиницију даће EUROPOL у Извештају о еколошком криминалитету у Европи истичући да је „свака незаконита радња са негативним, штетним утицајем на животну средину еколошки криминалитет” (EUROPOL, 2015:7). Европска комисија ће бити још стриктнија те ће под њим подразумевати сва дела која крше законе о животној средини и узрокују штету или ризик по животну средину и здравље људи (European Commission, 2022)

Еколошки криминалитет (environmental crime) је свако кршење закона о животној средини, било националог или међународног нивоа, као и конвенција усвојених са циљем да се обезбедни очување и одрживост животне средине, биодиверзитета и природних ресурса. Еколошки криминалитет је дело учињено са намером или из нехата услед непредузимања мера којима се штити животна средина те се тако крше закони у области животне средине. Тако Љуштина наводи да скуп кривичних еколошких дела чини еколошки криминалитет⁵², док ће еколошка кривична дела заједно са еколошким привредним преступима и еколошким прекршајима чинити еколошке деликте (Љуштина, 2012:139; Љуштина, 2008:93).

Разматрајући еколошки криминалитет у ужем и у ширем смислу, Јолцић сматра да „еколошки криминалитет у најужем поимању чине она кривична дела којима је директни и основни задатак заштита еколошких вредности, као што су: вода, ваздух, земљиште и биљни и животињски свет. Еколошки криминалитет у ширем смислу чиниће, поред ових и она кривична дела која, иако их законодавац првенствено наменио заштити којих других вредности, на пример: привреде или опште сигурности, својим исказивањем у конкретним ситуацијама, угрожавају или повређују какво еколошко добро, па преко тога и човека” (Јолцић, 1995:18). Наиме, она кривична дела којима је примарна црта да угрожавају основне еколошке вредности, те и право човека на здраву животну средину јесу дела еколошког криминалитета у ужем смислу, док ће у ширем смислу то бити дела са двоструком природом која су пре свега намењена заштити којих других добара, али су угрозила и повредила и неко еколошко добро: воду, ваздух земљиште, биљни и животињски свет, на ширем подручју и у већој мери (Јолцић, 1995:18).

Како Јолцић наводи, када се помене еколошки криминалитет није тако ретко да се овим изразом означавају само дела која су уперена против човекове средине. Међутим, екос чине и његови живи елементи (те и сам човек), али и неживи његови делови. Ти неживи елементи се деле у три велике групе:

- 1) обновљиве ресурсе – међу којима су најзначајнији земљиште, вода и ваздух;
- 2) необновљиве – а међу њима посебно место заузима рудно благо; и
- 3) радом створене вредности животне средине – које могу бити класификоване у две целине: егзистенцијалне и вредности од културног значаја (Јолцић, 1995:71).

Посматрајући овако екос произилази да еколошки криминалитет јесу „она инкримисана и санкционисана понашања која погађају – угрожавају или повређују:

- 1) живе елементе екоса – а то значи не само флору и фауну већ и човека; и
- 2) неживе његове елементе, а посебно:
 - а) ресурсе – како обновљиве тако и необновљиве, и

⁵² Као што је у уводном делу рада напоменуто, ова дисертација ће се бавити једино еколошким криминалитетом као скупом еколошких кривичних дела препознатих у XXIV глави Кривичног законика Републике Србије из 2005. године.

б) радом створене вредности човекове околине” (Јолцић, 1995:71).

Често се дешава да се злочини против животне средине не доживљавају као прави злочини иако су повезани са високим ризиком за здравље људи као и за читаве екосистеме. Такође, често имају и прекогранични ефекат, нпр. загађење ваздуха или речног тока, док понекад могу бити и глобалног карактера, нпр. употреба супстанци које оштећују озонски омотач. Злочини против животне средине настају као резултат акцидента, непажње или нехата и понекад је теже пронаћи мотив него код „конвенционалних” злочина. На пример, мало је вероватно да ће злочин према животној средини бити почињен из страсти. Али, у већини случајева су блиско повезани са економским активностима, као резултат стицања финансијске добити избегавањем поштовања прописа из области заштите животне средине (Watson, 2005).

Иако еколошки злочини имају свеобухватну а и дуготрајну штету, посвећује им се далеко мање пажње него другим облицима криминалитета јер се доживљавају као злочини без жртве а последице често нису одмах видљиве. Често нема очигледних (људских) жртава и нема уобичајеног модела „учинилац-жртва”. Углавном нико не пријављује такве злочине јер су жртве компоненте животне средине вода, ваздух, земљиште или сам екосистем, а не људи (Wright, 2011:340-341). Угрожавање животне средине често обухвата низ радњи које могу остати неоткривене током дужег времена. Овакаво поимање ствари „out of sight, out of mind” значи да се можда дела еколошког криминалитета не сматрају важним као друга кривична дела те и добијају мање пажње од јавности. Такође, благост (и стварна и очигледна) са којом се третирају учиниоци еколошког криминалитета је безначајна посебно у односу на природу и тежину кривичног дела, посебно у очима потенцијалног учиниоца, и у извесној мери, шире јавности (Bricknell, 2010:2).

Еколошки криминалитет је кривично дело у ком су „животна средина или неки њени елементи (вода, земљиште, ваздух, животиње, биљке укључујући и дрвеће) предмет кривичног дела” (Laziková, 2015:128). Еколошки криминалитет је чињење штете⁵³ по животну средину којом се крши важећи закон (Bricknell, 2010:11). Иако се тако често игноришу дела еколошког криминалитета еколошка штета је свеprisутна. Еколошка штета или штета по животну средину се односи на „преступ који је штетан за људе, животну средину и остала жива бића, без обзира на законитост *per se*” (White, 2018:3). Израз штета по животну средину (environmental harm) најчешће се повезује са изненадним, акутним догађајима и катастрофама са далекосежним последицама по животну средину као што су Севезо, Бопал, Чернобил, Фукушима који су неминовност и подсетници људском друштву на његов немар. Иако овакви догађаји имају највише одјека у јавности, штете које се наносе животној средини су стални пратиоци савременог начина живота. С друге стране, еколошки криминалитет се тиче штета по животну средину и то оних посебних врста које су регулисане законима. Или, неке штете по животну средину постају еколошка кривична дела тако што се процесуирају законом.

Еколошки криминалитет јесу „кривична дела која штете, угрожавају или уништавају природно окружење и при том утичу на људе, остала жива бића, животну средину и Земљу у целини” (Brisman & South, 2015:130-131). Неовлашћена радња или пропуст којим се крши закон, те подлеже кривичном гоњењу и санкцији. Ово кривично дело „штети или угрожава физичку безбедност и здравље људи као и саму животну средину” (Situ & Emmons,

⁵³ Термин штета по животну средину се често замењује са термином еколошки криминалитет и, за неке, или било које активности које имају штетан утицај на животну средину и сматрају се еколошким злочиниом. На другом крају спектра је посматрање штете као кривичног дела само онда када је предмет кривичног гоњења (Bricknell, 2010.)

1999:3). Ове две дефиниције су широке и могу обухватати широк спектар радњи уперених против животне средине.

Учиниоци еколошког криминалитета су како појединци тако и корпорације. Жртве могу бити људи, остала жива бића, као и екосистем у целини. Примери еколошког криминалитета укључују и незаконит извоз, складиштење и одлагање отпада, трговину и криволов, прекомерно изловљавање животиња (Beirne, 2014). Код одређења еколошког криминалитета пажњу треба посветити и томе како медији представљају овај злочин. Медији најчешће приказују еколошке злочине као дело појединца, а не као дело које су учиниле много веће корпорације. На пример, док се појединци баве понашањем које загађује екосистеме, индустријско загађење је значајније; док појединци крше локалне прописе о пестицидима, пажњу треба да привуку произвођачи пестицида, корпорације; иако појединци могу сећи дрвеће, глобално гледано већи проблем је економски вођено крчење шума; док појединци могу нанети штету дивљим животињама, веће штете се наносе животињама на фармама или одгајивачницама кућних љубимаца, индустрији одеће и сл. (Lynch, 2020; Brisman & South, 2013).

Сагледавајући дефиниције еколошког криминалитета Линч (2020) наводи да се дефиниције еколошког криминалитета могу се наћи од административних, грађанских до кривичних закона и на различитим нивоима управљања. У складу са тим „традиционална дефиниција злочина као дело кршења кривичног закона не примењује се стриктно на еколошки криминалитет” (Lynch, 2020:52). Постојање бројних дефиниција еколошког криминалитета може да значи било шта од следећег:

- 1) „злочини против животне средине су сложени и захтевају различите термине како би се разликовали један од другог;
- 2) теоријски је корисно имати ове различите дефиниције; и/или
- 3) различите дефиниције одражавају напоре зелених криминолога да именују своје концепте, дефинишу границе зелене криминологије, и баве се филозофијом семантике, метафизике и епистемиолошким питањима” (Lynch, 2020:52).

4.2 Основне карактеристике еколошког криминалитета

Потребе за природним ресурсима расту из дана у дан како на међународном тако и на националном нивоу те и еколошки криминалитет данас представља једну од најбрже растућих и најпрофитабилнијих криминалних активности. Немарно или противзаконито искоришћавање животне средине није новијег датума и пажњу шире светске јавности 2007. године привући ће документарни филм Ал Гора „Непријатна истина” за који је заједно са Међувладиним панелом за климатске промене добио Нобелову награду за мир. Човечанство је упозорено на опасност од ноншалантне употребе ресурса наше планете, те бацање отровног отпада у реке и океане, сечу и кријумчарење дрвета, трговину заштићеном флором и фауном ради профита, напослетку упозорено је на ефекат гасова стаклене баште и глобално отопљавање. Сваки од ових видова нарушавања животне средине настао дејством човека може се негативно одразити на безбедност животне средине.

Кангаспунова (Kangaspun) и Маршалова (MarsHall) наводе нешто од овога се догодило локално, нешто глобално, нешто од овога је легално а нешто је проглашено незаконитим било локалним, националним или међународним статутима. Понекад је учињена

штета очигледна и најобичнијем посматрачу, али врло често то није тако уочљиво. Понекад је то дело производ једног појединца или мале групе, али веома често су укључене мреже или организоване криминалне групе. Понекад се против тих дела огласи појединац, понекад локална заједница или невладина организација, али је чешће владала тишина. Сада је та тишина прекинута јер се дошло до тачке прокрета када довољно гласова говори наглас и хитно да се штета по животну средину стави као високоприоритетна тачка на дневном реду политике (Kangaspun & MarsHall, 2009:3).

Еколошки криминалитет је све већа претња миру, безбедности и стабилности (INTERPOL-UNEP, 2016). Карактеристике еколошког криминалитете су, поред покушаја дефинисања, још једна област којом се аутори баве како би ову врсту криминалитета издвојили као посебну. Аутори се баве „утврђивањем карактеристика којима се та врста деликвентног понашања одликује, а које не поседују друге деликвентне појаве, и по којима се еколошки деликти могу, оправдано, сматрати посебном врстом деликвентног понашања” (Љуштина, 2012:130).

Поједина обележја еколошког криминалитета могу се препознати код већине аутора иако се неки баве њиховим набрајањем, док се код других анализом целог рада могу издвојити. Као заједничке карактеристике еколошког криминалитета „имајући у виду еколошку литературу, емпиријска истраживања, искуство и постојећу праксу” (Љуштина, 2012:130) могу се издвојити следеће:

- 1) „велика експанзија уз велику „тамну бројку”,
- 2) вешто и брзо прилагођавање променама друштвених односа,
- 3) организованост,
- 4) динамичност и сложеност феноменологије и
- 5) специфичност доказивања и специфична доказна средства”(Љуштина, 2012:130).

За Уједињене нације (према Кангаспуновој и Маршаловој), еколошки криминалитет одликују четири карактеристике:

- 1) он представља претњу великом броју људи,
- 2) организовани криминал је укључен у многе облике еколошког криминалитета,
- 3) негативан утицај еколошког криминалитета на владавину права и развој и
- 4) злочини против животне средине могу се користити као оруђе у војним сукобима (Kangaspun & MarsHall, 2009:11).

Посматрајући наведене карактеристике еколошког криминалитета, када је у питању његов утицај на безбедност животне средине можемо издвојити следеће карактеристике:

- 1) масовност и разноврсност еколошких кривичних дела уз велику „тамну бројку”,
- 2) специфичност последица и не/постојање жртве еколошког криминалитета и
- 3) организованост и динамичност како на националном тако и на транснационалном нивоу.

Масовност и разноврсност еколошких кривичних дела уз велику „тамну бројку”

Еколошки криминалитет није ограничен националним или регионалним границама и укључује различита кривична дела која се односе на „дивље животиње, загађење, риболов, шумарство, природне ресурсе итд.” (INTERPOL, 2014:6).

Мерење еколошког криминалитета није ни мало једноставан задатак. Код њега не постоји просто мерење као на пример код кривичног дела крађа, убиство и сл. Подаци о еколошком криминалитету морају бити прикупљени из разних извора и локација. Такође мора се одредити шта се рачуна и зашто. Понекад се може мерити само коришћењем података о броју осуђених или броју казни, остављајући места „тамној бројки” ове врсте злочина. Неки злочини се не могу израчунати већ се морају квалитативно описати како би штете биле очигледне и смислене. На најширем нивоу, мерење обима еколошког криминалитета укључује доказе о исходима као што су климатске промене, губитак врста услед антропогеног утицаја, еколошки отисак⁵⁴ и границе планете Земље⁵⁵.

Еколошки криминалитет се често доживљава као да је дело без жртава, док у стварности може имати непосредан утицај на велики број људи. Један од не тако очигледних примера може бити крчење шума и уништавање природних станишта при чему се смањује биодиверзитет и могу настати ерозије и поплаве. Ово даље може утицати на лишавање заједнице основних средстава за живот и изазвати расељавање и миграције становништва. Такође, еколошки криминалитет може имати и непосредан утицај на појединца када нелегално одлагање опасног отпада загађује животну средину и изазива озбиљне здравствене проблеме (Kangaspun & MarsHall, 2009:12).

Иако се најчешће еколошки криминалитет доводи у везу са илегалном трговином заштићених животињских врста можемо приметити да је 2016. године та вредност износила „само” између 7-23 милијарди долара, док је вредност укупног еколошког криминалитета износила око 91-258 милијарди долара на годишњем нивоу, што је повећање од 26% у односу на 2014. годину. Експанзија еколошког криминалитета на годишњем нивоу износи 5-7%. Вредност шумске крађе се процењује на 51-152 милијарде, илегални риболов на 11-24 милијарде, незаконито рударство на 12-48 милијарди, док кривична дела у вези са транспортом и одлагањем отпада износе од 10-12 милијарди долара годишње⁵⁶ (Nellemann et al., 2016:7). Управо ова вредност ће еколошки криминалитет пласирати на четврто место најмасовнијих облика криминала одмах после трговине дрогом (344 милијарди долара), фалсификатима (288 милијарди долара) и људима (157 милијарди долара) (Nellemann et al., 2016:7). Иако се ове вредности нумерички могу исказати, познато је да еколошки криминалитет чини штету како садашњим, тако и будућим генерацијама те да његове последице и трошкови могу тек бити сагледани. Крчење шума, илегалан риболов, одлагање опасног отпада само су неке од активности које су у порасту а нарушавају интегритет биосфере. Даље, наводећу у извештају INTERPOL-а и UNEP-а, Нелман и сарадници наводе да је тешко проценити стопу раста еколошког криминалитета, али да је то могуће урадити на основу неких постојећих

⁵⁴ Видети више на <https://www.footprintnetwork.org/>

⁵⁵ Постоји девет тзв. Планетарних граница (Planetary Boundaries (PBs)) које мере здравље глобалног екосистема: коришћење слатке воде, проток фосфора/азота, закисељавање океана, интегритет биодиверзитета (генетски биодиверзитет), климатске промене/силе радијације, оштећење озона у стратосфери, испуштање аеросолау атмосфери, промена намане земљишта и загађење. Видети више на: <https://globajia.org/planetary-boundaries>

⁵⁶ Иако се ови подаци ослањају на обавештајне податке INTERPOL-а немогуће је утврдити прецизније износе јер постоји недостатак једнообразне статистике у овој области. Више о распонима ових вредности видети у Nellemann, C., Henriksen, R., Kreilhuber, A., Stewart, D., Kotsovou, M., Raxter, P., ... & Barrat, S. (2016). *The rise of environmental crime: a growing threat to natural resources, peace, development and security*. United Nations Environment Programme (UNEP) стр. 20-21

трговинских статистика, заплене и пријављених инцидената. Са све већим учешћем транснационалног организованог криминала, координира се, избегава или помера фокус са трговине дрогом, људима, фалсификатима и оружјем ка – опасном отпаду и хемијским супстанцама, шумским производима, панголинима⁵⁷, циновским шкољкама, минералима и илегално вађеном злату. Разлог све веће трговине природним богатствима (рачунајући ту и флору и фауну) је тај што је много лакше прокријумчарити злато, дрво и сл. него дрогу. С друге стране, опасан и електронски отпад се често класификује на царини од стране кријумчара као половни производи и тако избегавају царинске прописе (Nellemann et all., 2016:8).

Посматрајући природу као бесконачни ресурс који се унедоглед може експлоатисати и да при том не дође до њеног угрожавања јесте једна од не тако ретких заблуда са којом се човечанство током своје еволуције сусретало. Уколико упоредимо степен њене деградираности, загађености и угрожености са бројем реално извршених кривичних дела против животне средине уочићемо несклад. Похлепа и незнање су основа еколошког криминалитета. Похлепа се односи на појединце или организације који схватају да се знатна количина новца може зарадити или уштедети вршењем неких врста еколошких злочина или уколико желе да избегну плаћање повећаних трошкова за праксе које су понекад илегалне. На пример, за предузеће које се бави сечом шума, нелегална верзија сече је понекад чак и пожељна јер је много уноснија од дозвољене. С друге стране, незнање се тиче истинског недостатка свести о одговорности за животну средину (нпр. ловокрадица) или је недоследности и замршеност свих одговорности (нпр. код узгајања и трговине незаштићеним врстама птица) (Bricknell, 2010). Број „реално извршених деликата из области заштите животне средине не одговара броју евидентираних еколошких деликата, јер је тамна бројка еколошких деликата изузетно велика” (Љуштина, 2012:131). Тамна бројка представља однос између стварног (регистрованог) и криминалитета познатог полицији. „Тамне бројке се могу поделити у неколико група:

- 1) неоткривена кривична дела и учиниоци,
- 2) непријављена кривична дела и учиниоци,
- 3) пријављена али неутужена дела и учиниоци ..., и
- 4) утужена али непресуђена дела и учиниоци” (Јолцић, 1995:35).

Поред свих напора да се дела еколошког криминалитета открију и процесуирају, тамна бројка остаће његов стални пратилац јер обученост кадрова, финансијска средства која с издвајају за откривање ових дела су и даље оскудна јер се утицају ове врсте криминалитета на друштво не придаје заслужена пажња.

Специфичност не/постојања жртве еколошког криминалитета

Ко и шта су жртве ове врсте криминалитета? Најједноставније је рећи – жртве еколошког криминалитета смо сви. Жртве еколошког криминалитета постоје у прошлости, садашњости и будућности. Глобализација, те умрежавање читавог света и прављење глобалног села, може се пресликати и на жртве еколошког криминалитета где поједине

⁵⁷ Панголини су постали једна од најугроженијих врста захваљујући томе што је за једну деценију убијено око милион јединки ради прављења ексклузивних оброка или зарад фармације.

човекове активности угрожавају све људе без обзира на место где живе и друштвени статус (сведоци смо пандемије COVID 19, затим климатске промене, и сл.).

Међутим, људи су склони томе да не препознају да су уопште жртва еколошког криминалитета јер нема „обичног злочина”. Разлог за то је јер је његов обухват широк од загађења ваздуха, преко одлагања (токсичног) отпада до илегалне трговине заштићеним биљним и животињским врстама. Саме последице често имају одложени ефекат, а постојање непосредних претњи понекад је тешко доказати (Burns & Lynch, 2004:291).

Жртве еколошког криминалитета Вилијамс (Williams) одређује тако да су то „сви они из прошлих, садашњих и будућих генерација, повређени последицама услед хемијских, физичких, микробиолошких или психосоцијалних промена у животној средини, учињених намерно или ненамерно, индивидуално или колективно, људским чињењем или нечињењем” (Williams, 2014:8).

Узимајући у обзир да еколошки криминалитет утиче на „читаве екосистеме и њихове саставне делове – воду, ваздух, земљиште, биљне и животињске врсте, на микробе, па чак и живи систем земљишта... сваки од ових погођених ентитета треба узети у обзир кад говоримо о зеленим жртвама” (Lynch & Stretesky, 2016: 68). Екосистем представља структурно и функционално јединство биогена и абиогена, односно живе и неживе природе, одликују га непрекидно кружење материје и протицање енергије тако да можемо рећи да у зеленој криминологији „нема злочина без жртве” (South, 2014:375).

Код жртава еколошког криминалитета, исто као и код других злочина, постоје жртве које се могу идентификовати, оне се појављују на локалном и на глобалном нивоу. Али, на пример одлагање отпада (посебно токсичног отпада), као и изградња контраверзних индустрија са високим степеном загађења (да ли регионализацијом или иселјавањем у земље у развоју) ствара жртве које су у први мах скривене или заборављене, све док се не деси нека катастрофа⁵⁸ (South, 2009:48). Еколошки криминалитет „даје глас мноштву жртава (људима, осталим живим бићима и екосистемима)” које могу доћи у разним облицима „то могу бити жртве загађивача који се сматрају правно безбедним, или жртве неједнаке расподеле загађења, или неједнаке примене закона о животној средини међу расним, етничким и класним групама, или спорне борбе између индустријских актера и чланова заједнице, неке од ових жртава немају глас (нпр. дрво, дете) и, да би биле заступане потребно им је заступање истраживача, влада, закона” (Lynch, 2020:52). Загађење честицама годишње убије четири пута више људи него убиства. Са већим фокусом на еколошки криминалитет доћи ће нова дефиниција жртава која ће укључивати друге врсте а не само људе (South, 2009:41).

Катја Еман (2012) наводи осам група жртава, узимајући у обзир дефиницију еколошког криминалитета и перспективу заштите животне средине, и то су: „ваздух, вода, земљиште, минералне материје, људи, животиње, биљке и микроорганизми” (Eman, 2012:97). При чему је људска врста најпознатија и најзаштићенија врста жртава еколошког криминалитета, док су на другом месту животињске врсте и борба за њихова права. Око трећег места тешко је одлучити ко треба да буде јер биљке и саставни делови животне средине (ваздух, вода и земљиште) чине неопходне услове човековог опстанка. На четвртом месту су минералне материје и микроорганизми (Eman, 2012). Иако су на четвртом месту, минералне материје и микроорганизми нису мање важни од осталих јер без њих сам процес кружења материје и протицања енергије не би били могући. Јер употребљену органску материју неко треба разложити на неорганску, како би метаболизам планете Земље могао несметано да

⁵⁸ Један од најпознатијих случајева јесте Бопал.

функционише. Међу врстама које насељавају Земљу не сме бити „више битних” јер сви ми смо само једна од органских врста која тренутно борави на Планети.

Активности еколошког криминалитета могу штетити жртвама директно и индиректно. На пример, незаконит лов, убијање или трговина угроженим врстама, или организовање борби животиња ради забаве су случајеви где се овим врстама штета директно наноси. С друге стране, на пример, крчењем шума индиректно се кроз угрожавање станишта наноси штета животињама (Flynn & Hall, 2017:300-301).

Још неке од карактеристика жртава еколошког криминалитета су масовност, неке штете по животну средину су описане као „тихе” јер утичу на жива бића са одложеним дејством и њихов утицај на почетку није толико очигледан. Такође, жртве у животној средини су мање видљиве. Узроци и извршиоци нису увек баш најјаснији, те жртве нису ни свесне своје виктимизације или немају свест да ће да ће до тога доћи касније (Hall et al., 2014: 135). Мерење животне средине као жртве може бити изазовно јер „конструкција мере зелене виктимизације животне средине се доста разликује од мера зелене виктимизације људи или животиња где је сам концепт жртве јаснији” (Lynch & Stretesky, 2010). Иако узрочност може бити теже доказати, а жртве теже идентификовати и измерити, зелени криминолози наглашавају важност разумевања „да жртве животне средине треба да обухвате оне који су оштећени услед штетних ефеката деградације животне средине” (Hall, 2013:218).

Неки научници постављају питање да ли се предмети (ствари, нежива бића) и друга жива бића (сем људи) могу сматрати жртвама. Зелена криминологија управо и њих сматра жртвама (Fitzgerald, 2018; Hall, 2013) јер она полази од шире дефиниције жртве и сматрају да концепт правде треба да се примењује на сва жива бића и животну средину. Како би разликовали различите облике правде који се односе на животну средину, Вајт (White, 2007; 2013) нуди три перспективе: енвиронменталну правду или правду животне средине (environmental justice), еколошку правду (ecological justice) и правду врста (species justice). Енвиронментална правда се бави питањима друштвене неједнакости и брига о људима је у центру анализе (White, 2013:16). Најчешћа перспектива међу криминолозима је еколошка правда. Она се бави питањима „очувања животне средине, правима животиња и очувањем биосфере у целини” (White, 2007:32). Они „који желе да се баве правима животиња, те се позивају на концепте као што је специзам” користе правду врста (White, 2013:20).

У односу на дате карактеристике, жртве еколошког криминалитета могу бити: „директне и индиректне; акутне (тренутне) и хроничне (дуготрајне); појединачне, националне, регионалне и глобалне; намерне и ненамерне (White, 2009а: 47). Увек треба имати у виду да жртва еколошког криминала може бити и животна средина, односно да се ове поделе могу тицати и саме виктимизације животне средине. Према Вилијамсу (Williams, 2014) виктимизација животне средине се дефинише као „специфичан облик штете проузроковане радњама (нпр. бацање токсичног отпада) или пропустима (нпр. необезбеђивање исправне воде за пиће) који доводе до присуства или одсуства агенаса животне средине (нпр. отрова, хранљивих материја) повезаних са активностима људи” (Williams, 2014 према White, 2009а:47).

Као што смо на почетку пасуса о (не)специфичним жртвама еколошког криминалитета истакли, најједноставнији одговор на питање ко су жртве еколошког криминалитета био би – сви ми. Планету Земљу одликују биогеохемијски циклуси, те нарушавање једног њеног елемента може се одразити и на читаву биосферу. Угрожавањем једне врсте у оквиру биодиверзитета имаће ефеката (нпр. путем ланаца исхране) и на друге врсте. Аналогно томе, индиректних жртава еколошког криминалитета су непрегледне.

Организованост и динамичност како на националном тако и на транснационалном нивоу

Ова карактеристика еколошког криминалитета је добро позаната. Организоване криминалне групе су често укључене у еколошки криминалитет бавећи се трговином природним ресурсима, илегалном трговином флором и фауном, трговином и одлагањем опасног отпада, незаконитим и непријављеним риболовом, илегалном трговином минералима и драгим камењем. На овај начин могу се остварити велики профити уз мале ризике због непостојања законске регулативе или због недовољног напора за спровођење уколико они постоје у појединим земљама (Kangaspun & MarsHall, 2009:12).

Када је динамичност у питању, еколошки криминалитет увек треба посматрати у светлу актуелних услова и позитивних законских прописа. Често се дешава да „извршиоци еколошких деликата своју делатност спроводе до маргине дозвољеног понашања, користећи одређене празнине, неодређености и честе измене и допуне законских прописа” (Љуштина, 2012:132). Једна врста понашања која се некада сматрала уобичајеном и дозвољеном, временом почиње да се третира као кривично дело против животне средине⁵⁹. Еколошком криминалитету је својствено то што је потребно минимално улагање како би се штета нанела, док је профит привлачан, а ризик да учинилац буде ухваћен и кривично гоњен је занемарљив (Brack & Nauman, 2002). Казне за теже облике еколошког криминалитета су најчешће у виду новчаних казни. Компаније такве казне најчешће сматрају као „трошак пословања”, пошто се лако могу надокнадити од профита оствареног заобилажењем или игнорисањем еколошких прописа (Situ & Emmons, 1999).

У Интерполовом извештају 2016. сачињеног на основу попуњених анкета држава чланица о еколошком криминалитету, од 69 земаља чланица које су до тад одговориле (36% укупног броја чланица) 80% земаља су препознале еколошки криминалитет као национални приоритет. У својим одговорима више од 60% чланица је пријавило нове врсте злочина које нам указују на растућу софистицираност и прилагођавање транснационалних организованих криминалних група. Веза са другим криминалним активностима је од посебног интереса јер је 84% земаља које су одговориле пријавиле конвергенцију између еколошког криминалитета и других злочина укључујући: корупцију (42%), фалсификовање (39%), трговину дрогом (36%), сајбер криминал (23%) и финансијски криминал (17%) (INTERPOL-UNEP, 2016:2).

Постоји очигледна веза између еколошког криминалитета, развоја и владавине права. Сматра се да су систем кривичног правосуђа који добро функционише, одсуство корупције и владавина права важни за економски, политички и друштвени развој. Недостаци државних структура често подржавају, па чак и појачавају (или чак олакшавају) еколошки криминалитет. У корумпираном окружењу са слабом владавином закона, званичници могу потписивати и фалсификовати увозне и извозне сертификате, олакшавајући трговину недозвољеном робом или једноставно игноришући такву трговину. Корумпирани службеници такође могу спречити правилну процену природе и обим еколошког криминалитета, што отежава кривично правосудном систему да га реши. Посматрано на глобалном нивоу, док се отпад транспортује са севера на југ, обрнуто се ради у трговини дивљим животињама или

⁵⁹ Један такав пример је паљење стрљике након пољопривредних радова које је сада санкционисано, док је некада било дозвољено, или пак изловљавање појединих врста животиња.

племенитим металима и камењем. Замена природних ресурса опасним отпадом наглашава неједнакост између сиромашних и богатих у свету (Kangaspun & MarsHall, 2009:12).

У Извештају о еколошком криминалитету у Европи из 2015. године као најчешће илегалне активности се наводе: нелегално скаупљање, (прекогранични) транспорт и складиштење укључујући одлагањр (опасног и електронског) отпада и рециклажа; илегално отпремање (опасног и електронског) отпада; нелегалне сеча; нелегални лов/криволов; илегална трговина угроженим врстама и њиховим производима; трговина фалсификованим пестицидима; недозвољене раде у вези са мазутом; илегалне риболовне активности; шумски пожари (EUROPOL, 2015:20). Исто тако, војна дејства у вези са еколошким криминалитетом су од велике забринутости за међународну заједницу. Уништавање и оштећење животне средине може бити део војних акција. На пример, то могу бити нагазне мине, неексплодирано оружје, токсична муниција, загађење муницијом са осиромашеним уранијумом која изазива озбиљне здравствене последице, уништавање шумских екосистема хербицидима, спаљивање или разливање нафте која на тај начин загађује ваздух и воду (Kangaspun & MarsHall, 2009:12).

Како би на међународном нивоу радили на сузбијању еколошког криминалитета, у Извештају о безбедности животне средине из 2017. године Интерпол је идентификовао четири области за сарадњу међу државама чланицама када је у питању еколошки криминалитет. Прва област су злочини против дивљих животиња и у оквиру ње спроведена је Operation Thunderbird са циљем да се појачају напора ка очувању и одрживости светске флоре и фауне. Уз помоћ ње је до 2017. године идентификовано скоро 900 осумњичених и 1300 заплена недозвољених дивљих животиња и производа од дрвета у вредности од 51 милијарде долара. Друга област се тиче илегалног рибарства где је акценат стављен на подршку земљама у развоју кроз менторство и истражну подршку посебно тамо где постоје удруживања злочина (нпр. трговина људима и еколошки криминалитет). Трећу област чини шумска крађа или илегална трговина дрветом. Овде је циљ појачати контролу извоза и увоза како би се криминалци који су умешани у илегалну сечу и крчење шума, као и утају пореза, корупцију, превару с документима и прањем новца лакше открили. Четврта област се тиче загађења и њему сродних злочина. У јуну 2017. године спроведена је Operation 30 Days of Action коју су спровеле државе чланице у вези са илегалном трговином и одлагањем отпада од стране националних власти и откривено је преко 1,5 милиона тона недозвољеног отпада (INTERPOL, 2017). Овакве активности Интерпола треба да буду пример осталим међународним, регионалним и националним институцијама које имају за циљ борбу против еколошког криминалитета као и превенцију истог.

Утицај еколошког криминалитета

Еколошки криминалитет укључује „сваку незакониту радњу са негативним, штетним утицајем на животну средину, почев од воде, ваздуха, земље и тла, а затим и климу, флору и фауну” (EUROPOL, 2015:2). Карактерише га утицај на животну средину кроз повећање нивоа загађења, смањење биодиверзитета и нарушавање еколошке равнотеже. Уједно то нису злочини без жртава јер штета коју наноси екосистемима и животној средини може утицати на ризик од болести, еколошке катастрофе, климатске промене, контаминацију ланаца исхране, смањен животни век и на крају на смрт живих бића (EUROPOL, 2021).

Еколошки криминал може имати негативне утицаје различитих врста као што су: еколошки (губитак врста које су незаконито ловљене или сакупљане, уништавање екосистема или станишта услед илегалних активности – крчење шума, одлагање отпада), економски (губитак прихода за легитимна предузећа или губитак пореских прихода) и друштвени (утицај на здравље) (Gerstetter et al., 2016:12).

Фигура 1. Различити облици утицаја еколошког криминалитета

Извор: прилагођено од Farmer, 2015

4.3 Типологија еколошког криминалитета

Еколошки криминалитет је „изузетно комплексан, јер захтева разумевање и тумачење структуре глобализованог света, праваца у ком се свет креће, различитих друштвених група обликованих ширим друштвеним, политичким и економским процесима” (White, 2003:484). Обухвата различите еколошке теме, различите културолошке обрасце понашања према животној средини, те „стављање свих еколошких разматрања у једну категорију или свих зелених криминолога у једну групу интелектуалаца је контрапродуктивна” (White, 2013:30).

Иако не постоји усаглашена дефиниција о еколошком криминалитету, он обухвата широк спектар кривичних дела, укључујући ту кршење еколошких прописа, злочине против дивљих животиња, угрожавање воде, земљишта, ваздуха, илегална сеча шума, трговина недозвољеним супстанцама које загађују животну средину и сл. Актери који су присутни су укључени су од локалног до глобалног нивоа, подједнако од појединачних учиниоца до великих организованих мултинационалних компанија. Из тог разлога, класификација еколошког криминалитета је неопходна али и нимало једноставна.

Код типологије активности еколошког криминалитета треба уочити доследну употребу атрибута „незаконито, илегално” који се иначе не употребљава када су у питању друга кривична дела (нпр. крађа, убиство). Разлог за то је што се нека компонента или ниво активности овог кривичног дела и даље одобрава и постаје незаконита тек кад се пређе одређена граница (нпр. испуштање појединих загађивача у атмосферу није само по себи илегално, већ то постаје када се пређе одређена граница; или пример (не)законитог риболова или лова који су иако се ради о истој врсти животиње у току једне године дозвољени или не) (Bricknell, 2010).

Саут (South), Бризман (Brisman) и Беирн (Beirne) разликују четири основне врсте зелених злочина: злочине који се односе на загађење ваздуха, злочине који се односе на крчење

шума, злочине против животиња и злочине који се односе на загађење воде (South, Brisman & Veirne, 2013:29). Ове основне врсте злочина су заправо тзв. примарне врсте злочина, те настају директно из уништавања и деградације природних ресурса. Према њиховом схватању зелена криминологија треба да се бави и „штетама које настају услед климатских промена, жртвама еколошких злочина, мучењем (злостављањем) животиња и правима животиња, илегалном трговином, експлоатацијом природе, злочинима који имају везе са храном, као и другим облицима еколошке неправде. Такође, треба да се бави и оним областима које се подударају са традиционалном криминологијом, а то су: организовани криминал, корпоративни криминал, криминал на нивоу државе, на релацији држава-корпорација, као и транснационалним криминалитетом” (South et al., 2013:30).

Разлику између примарног и секундарног еколошког криминалитета прави и Карабине (Carrabine) са сарадницима. Први су резултат усклађене деградације животне средине и он укључује загађење ваздуха и воде, крчење шума и смањење броја врста, док се секундарни односи на дела која проистичу из кршења прописа о животној средини (Carrabine et al. 2014: 388). Хамет и Епштајн (Hammet & Epstein) еколошки криминалитет деле у „три основне категорије:

- 1) кршење датих дозвола или друге незаконите радње које су учинили појединци или правна лица која су већ део регулаторне шеме,
- 2) дела која су учинили појединци или фирме ван регулаторне шеме и
- 3) дела која су свакако незаконита без обзира да ли је актер део регулаторне шеме или не” (Hammet & Epstein, 1993:8).

Пример за прву категорију била би кланица која не користи своје постројење за пречишћавање отпадних вода, већ их директно испушта у речни ток. Или, на пример фирма која се бави транспортом отпада у скалду са законским обавезама, али неправилно одлаже отпад и при том својим корисницима наплаћује услугу као да су испоштоване све законске процедуре за одлагање. Пример за другу категорију било би одлагање отпада без икаквих дозвола. Док је пример за трећу категорију, тзв „поноћни дампер” који испушта отпад директно поред пута (Hammet & Epstein, 1993).

Неколико категорија злочина које наносе штету људима, фауни и екосистему издвојили су и Спаренс (Sparens) и сарадници. Прва категорија се односи на загађење ваздуха, земљишта и воде; док се друга категорија односи на незаконите радње које директно угрожавају флору и фауну. Пример за прву категорију може бити увоз и употреба недозвољених пестицида, а за другу илегална трговина заштићеним врстама или шумска крађа (Sparens et al., 2014).

Аустралијски криминолог Брикнел (Bricknell) као дела еколошког криминалитета идентификује следеће: загађење и друга угрожавања ваздуха, земље и воде, незаконито испуштање, одлагање или трговина опасним отпадом као и другим регулисаним врстама отпада; илегална трговина супстанцама које оштећују озонски омотач, незаконит, нерегулисан и непријављен риболов; илегална трговина (заштићеном) флором и фауном као и угрожавање биодиверзитета; нелегална сеча и трговина дрветом; поред ових у Аустралији се појављују и незаконито уништавање аутохтоне вегетације⁶⁰; као и крађа воде (Bricknell, 2010:11). У неким земљама, као што су Аустралија и Велика Британија, „мањи” прекршаји као што је бацање смећа, наведени су само у статутима о заштити животне средине. Такође, нека криминална понашања нису одмах препознатљива као еколошки криминалитет сам по себи, али понекад

⁶⁰ У Аустралији се као дело еколошког криминалитета препознаје чишћење од стране власника на свом земљишту аутохтоне заштићене вегетације.

могу и то бити, су на пример илегалне трговине и присвајање културног наслеђа које се сматра „придруженом” животном средином (Bricknell, 2010)

Лазикова (Lazíková) наводи сет незаконитих радњи које се у Словачкој сматрају еколошким криминалитетом нпр. угрожавање здравља лошом храном, илегална производња или поседовање радиоактивних и нуклеарних материјала и других опасних материја, округлост према животињама и шумска крађа, угрожавање животне средине, кршење закона о флори и фауни укључујући илегалну трговину заштићеним дивљим животињама, нелегално руковање отпадом укључујући његов увоз, извоз или транзит, кршење закона о заштити вода, криволов, ширење заразних болести⁶¹ (Lazíková, 2015).

Уколико посматрамо просторни обухват еколошког криминалитета, можемо га поделити у три групе: транснационални, односно међдржавни еколошки криминалитет; регионални и национални. У Аустралији се, на пример, ова типологија појављује као: транснационални, национални и локални еколошки криминалитет (Bricknell, 2010:7). Новина у овој подели је локални еколошки криминалитет који може послужити као пример добре праксе. Наиме, локалне појаве еколошког криминалитета се одређују као оне у којима је радња (или исход радње) у супротности са локално прописаним правилима у вези са одговорним понашањем у животној средини. Примери за ову врсту криминалитета су: одлагање медицинског отпада у стамбеном делу насеља, цурење канализације на јавно земљиште или у водотокове, хватање морских врста изнад рекреативних или комерцијалних граница, неовлашћено вађење и потапање подземних вода из бушотина. При чему, само постојање локалних прописа не искључује поштовање националних прописа из области заштите животне средине.

Злочине против животне средине у Ирану Рабани и сарадници (Rabani, 2020) су класификовали у осам категорија⁶² и 23 индикатора: загађење ваздуха (намерно паљење шума и пашњака, спаљивање отпада, експлоатација минерала, распоред индустрије и сагоревање фосилних горива), загађење воде (бацање отпада, испуштање отпадних индустријских вода, спирање воде са пољопривредних површина у водене екосистеме), загађење земљишта (одлагање отпада у природу и испуштање отпадних вода, спаљивање отпада и дивље депоније, испуштање канализационих вода у земљиште, прекомерна употреба пестицида и ђубрива у пољопривреди), бука – загађење животне средине звуком (моторна возила, индустријске активности и војне активности), термално загађење (испуштање топле индустријске воде у водене екосистеме, као и врућег ваздуха у атмосферу, индустријске и урбане активности), визуелно загађење (уништавање природних ресурса, наношење штете биодиверзитету), загађење путем светлости (неадекватна и нестандартна употреба превеликог интензитета светлости) и загађење таласима (индустријска активност, производња радио таласа, сателита и сл) (Rabani et al., 2020:85). Еколошки злочини могу бити намерни и ненамерни (из нехата),

⁶¹ Уколико посматрамо обимност незаконитих радњи против животне средине у Словачкој, можемо приметити да се у великој мери оне подударују са нашим кривичним законодавством у овој области. Као пример добре праксе, може послужити уређеност дела Министарства унутрашњих послова који се бави еколошким криминалитетом где је он подељен у четири специјализоване подгрупе: подгрупу за елиминисање нелегалне трговине заштићеним дивљим животињама, подгрупу за отклањање незаконитих радњи у вези са дрветом, подгрупу за отклањање нелегалног одлагања отпада, нуклеарних и радиоактивних материјала и опасних материја и подгрупу за сузбијање криволова (Lazíková, 2015:129). У марту 2022. године у Министарству унутрашњих послова у Републици Србији формирана је јединица за сузбијање еколошког криминала и заштиту животне средине како би се супротставили угрожавању животне средине.

⁶² Међу ових осам категорија највећа тежина је приписана загађењу ваздуха, затим загађењу воде а најмања загађењу таласима. Док је највећа стопа криминала у периоду 2017-2019. године била у вези са отпадом и загађењем вода (Rabani et al., 2020:85).

док већина еколошких злочина припада „категорији са умишљајем” (Dabiri et al., 2016. према Rabani, Jalalian, & Pournouri, 2020:79).

Вајт (White, 2013:98-99; White, 2009:6) прави типологију злочина против животне средине помоћу три боје: смеђи (браон) злочини су штете по животну средину у урбаним срединама и загађење (нпр. квалитет ваздуха, отпад), бели злочини су у вези са утицајима нових технологија и научне лабораторије (нпр. генетски модификовани организми), док су зелени злочини они који се односе на очување и заштиту дивље фауне и питања очувања (нпр. сеча дрвећа). Концепција еколошких питања на овај начин има за циљ да се прикаже „веза између еколошких акција (обично оних које укључују различите типове заједница и еколошких група) и одређених локација (као што су урбани центри, подручја дивљине или обални појасеви)” (White, 2009:6).

Саут (South, 2009) предлаже четвороструку организациону типологију када је еколошки криминалитет у питању и то на следећи начин:

- 1) „штете и злочини загађења ваздуха
- 2) штете и злочини крчења шума
- 3) штете и злочини смањивања броја врста и злостављање животиња
- 4) штете и злочини загађења вода и исцрпљивања ресурса” (South, 2009:46).

Као алтернативу овој типологији понудио је оквир који би се могао водити концептом „утицаја”, који би се мерио у смислу близине дуж временске линије (сада, предстојећи, будући) и географије у односу на удаљеност (близу, удаљена), као и степена озбиљности предвидивог (и, ако се тако може рећи „непредвидиве”) последице (South, 2009:47).

Посматрајући човека као саставни део екосистема, те да се екосистем у свом функционисању преваходно ослања на очување квалитета животне средине, биодиверзитета и природних ресурса, у оквиру Интерпола⁶³ еколошки криминалитет је препознат кроз три области:

- 1) „квалитет животне средине: злочини који негативно утичу на ваздух, земљу и воду те обично укључују компаније и/или организоване криминалне групе које доприносе угрожавању квалитета животне средине;
- 2) биодиверзитет: слоновима, носорозима, медведима, азијске велике мачке, антилопе, велики мајмуни, панголини и корњаче су врсте које су угрожене као директан резултат криволова и трговине са веома добро успостављеним мрежама криминалних активности; и
- 3) природни ресурси: криминалне активности повезане са илегалном сечом дрвећа, нелегалним риболовом и илегалним рударством и које као резултат имају исцрпљивање природних ресурса планете. Актери који су укључени у ове злочине иду од локалног до међународног нивоа” (INTERPOL-UNEP, 2016:1).

Европол пак препознаје еколошки криминалитет у виду активности које се тичу илегалне трговине (електирчним) отпадом, трговину угроженим врстама (TES), трговину опасним супстанцама (хемикалијама и/или горивом), нелегална сеча шуме и нелегални риболов (EUROPOL, 2015:1) Посматрајући еколошки криминалитет као кривична дела која могу негативно утицати на животну средину и здравље људи Европска комисија под њим

⁶³ Интерпол је 2015 године припремио упитник о еколошком криминалитету и новонасталим претњама и повезаним националним приоритетима који је послао својим чланицама, до 2016. године одговорило је 36% чланица – 69 земаља. Више о самом упитнику видети у *Environmental crime threatening peace and security, finds new INTERPOL-UNEP Environment report*.

Доступан на: <https://globalpact.informea.org/sites/default/files/documents/MON-091234.pdf>

сматра илегалне емисије и испуштање супстанци у ваздух, воду или тло, нелегалну трговину дивљим животињама, нелегалну трговину супстанцама које штетењују озонски омотач и илегално отпремање или одлагање отпада (European Commission, 2022).

Из наведених различитих класификација еколошког криминалитета јасно је да постоје разлике када је у питању његова типологија. Разлике ће постојати на националном нивоу, пре свега, јер међународне институције и организације покушавају да дефинишу јединствене категорије еколошког криминалитета, али нису у стању да узму у обзир националне специфичности и потребе сваке државе (Lazíková, 2015). Кангаспунова и Маршалова (Kangaspun & MarsHall, 2009) истичу да је код еколошког криминалитета остало неразјашњено који је то најкориснији начин да се изврши типологија, да ли је то на основу врсте жртве и учиниоца, да ли је то локални и глобални ниво, да ли је то у односу на елементе животне средине (воду, ваздух и земљиште) итд. Наводе да увек постоји тензија између општег („великог“) приступа и више фокусираног приступа те да се агенда истраживања по потреби креће напред - назад од опште слике до појединачних студија случаја и детаља (Kangaspun & MarsHall, 2009:8). На основу приложеног, као што не постоји јединствена дефиниција, не постоји ни јединствена типологија еколошког криминалитета. Такође, немогуће је избећи преклапања појединих кривичних дела, на пр. нелегално одлагање отпада ће угрозити и земљиште и подземне воде, крчење шума довешће до нарушавања биодиверзитета и сл. Као што је наведено у уводном делу ове дисертације, ми ћемо се у емпиријском делу исте придржавати типологије која је дата у Кривичном закону из 2005. године у глави XXIV.

5. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ НА МЕЂУНАРОДНОМ НИВОУ

Многи еколошки проблеми (климатске промене, нарушавање озонског омотача, ефекат гасова стаклене баште, губитак биодиверзитета) имају епитет „глобални”. Међународна заједница и еколошки криминалитет препознаје као брзорастући глобални проблем или пак као облик угрожавања животне средине и благостања људи. Еколошки криминалитет, односно злочини против дивљих животиња, илегална сеча шума и илегални риболов, некада су сматрани претњама у настајању а данас су већ еволуирали у једну од најозбиљнијих и најunosнијих транснационалних криминалних активности након трговине дрогом, људима и оружјем (González et al., 2021).

На међународном нивоу постоји преко 250 уговора о животној средини (мултилатерални еколошки споразуми МЕА), а неколико је тренутно у преговорима или су договорени и тек треба да ступе на снагу (Brack & Nauman, 2002:3). Коришћење природних ресурса није нелегална активност сама по себи, нити нужно подразумева велики утицај на животну средину, све док се употребљавају одрживе методе (програми пошумљавања, изловљавање јединки одређених величина, старости или карактеристика, поштовање периода забране лова, одређивање резервата, максималних квота за вађење одређених ресурса и сл.). Наиме, када се за коришћење флоре и фауне (уједно и риба и шума) користе рационалне и одрживе методе то представља важан фактор у економском развоју једне земље (González et al., 2021). У преамбули Агенде за одрживи развој до 2030. се помиње посвећеност „заштити Земље од деградације, укључујући, кроз одрживу производњу и потрошњу, одрживо управљање природним ресурсима и предузимање мера за решавање климатских промена како би се могле задовољити потребе садашњих и будућих генерација” (UN - Agenda2030, 2015:1).

Када је у питању међународни криминалитет Брикнел (Bricknell) наводи четири могуће трансакције, при чему се свака од ових трансакција може даље разликовати у погледу софистицираности операције, идентитета учесника, и често типованих врста дивљих животиња, то су:

- 1) мали обим, ниска вредност (нпр. „туристичко” ненамерно кријумчарење);
- 2) велики обим, ниска вредност /нпр. опортунистички шверц);
- 3) велики обим, висока вредност (нпр. кријумчарење којим се баве мреже организованог криминала) и
- 4) мали обим, висока вредност (нпр. „шверц по наруџбини”) (Bricknell, 2010:7).

О међународном или прекограничном еколошком криминалитету можемо говорити уколико постоји „кретање робе преко границе (кријумчарење)” или уколико постоји „прекогранични утицај кривичног дела” (Brack & Nauman, 2002:4). Иако не постоји међународна универзална класификација злочина против животне средине, Брак (Brack) и Хајмен (Nauman) су на основу анализа извештаја пет међународних тела⁶⁴ G8, INTERPOL, EU, UNEP и UNICRI препознали пет широких области кривичних дела против животне средине на међународном нивоу:

⁶⁴ G8 - The Group 8, INTERPOL - The International Criminal Police Organization, EU - European Union, UNEP - The United Nations Environment Programme, UNICRI - United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute

- 1) Илегална трговина дивљим животињама у супротности са Конвенцијом о међународној трговини угроженим врстама дивље фауне и флоре - CITES⁶⁵ (the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna) из 1973. године, познатој још као и Вашингтонска конвенција;
- 2) Илегална трговина супстанцама које оштећују озонски омотач (ODS) у супротности са Монреалским протоколом о супстанцама које оштећују озонски омотач из 1987. године;
- 3) Одлагање и илегални транспорт разних врста опасног отпада у супротности са Базелском конвенцијом из 1989. године о контроли прекограничног кретања опасног отпада и другог отпада и њиховог одлагања;
- 4) Нелегални, нерегулисани и непријављени риболов (Illegal, Unregulated, Unreported – IUU) у супротности са контролама које намећу различите регионалне организације за управљање риболовом (RFMO⁶⁶) и
- 5) Незаконита сеча и трговина дрветом када се дрво сече, транспортује, купује или продаје у супротности са националним законима⁶⁷. (Brack & Nauman, 2002:5).

У односу на дату категоризацију илегална трговина угроженим врстама флоре и фауне је најпознатији пример међународног еколошког криминалитета. Криминал у вези са природним ресурсима, може се рећи да покрива две области: незаконит риболов и незакониту сечу и трговину дрветом и производима од дрвета, а обе утичу на економију и биодиверзитет земаља у којима су присутне. Илегално кретање опасног отпада предствља једно од најновијих кривичних дела еколошког криминалитета јер растући стандарди за одлагање отпада у индустријализованим земљама доводе до великих трошкова, а самим тим и подстицаја за нелегално одлагање. Еколошки злочин у вези са забрањеним супстанцама тренутно има један пример и тиче се супстанци које оштећују озонски омотач. Међутим, постоје и неки будући кандидати међу хемикалијама и пестицидима као и органским загађивачима (Brack & Nauman, 2002).

Многе међународне организације јесу укључене у борбу против еколошког криминалитета, неке од њих су UNEP, Међународни конзорцијум за борбу против злочина против дивљих врста (ICWC - The International Consortium on Combating Wildlife Crime), Међународна унија за очување природе (IUCN - International Union for Conservation of Nature) и WWF (World Wide Fund for Nature). Ове организације углавном имају за циљ побољшање деловања органа за заштиту животне средине и / или унапређење спровођења казни за штету нанету природи и / или имовини државе (González et al., 2021:11). Европска унија је по први пут 2018. године у својој Директиви⁶⁸ против прања новца укључила еколошки криминалитет као дело којим се незаконито новац може стећи. У свом излагању у јуну 2021. године румунски посланик Европског парламента позвао је на стварање посебног тела за борбу против еколошког криминалитета, на позицији зеленог тужиоца ЕУ⁶⁹.

⁶⁵ CITES је написан још 1963. Године на састанку чланова Уније за заштиту природе да би коначан текст био усаглашен 03. 03. 1973. године у Вашингтону на састанку представника 80 земаља. На снагу је ступио 01.07.1975. године. Више о овоме доступно је на <https://cites.org/eng>.

⁶⁶ RFMO – Regional Fisheries Management Organizations

⁶⁷ Овде се помињу национални закони, а не међународна конвенција јер таква не постоји, осим врста које су обухваћене заштитом у CITES-у

⁶⁸ Directive (EU) 2018/1673 Of The European Parliament And Of The Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law доступна на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.284.01.0022.01.ENG

⁶⁹ „Потребан нам је зелени тужилац ЕУ из два главна разлога. Прво, да заштитимо природу у Европи од криминалне експлоатације, као и да заштитимо наше грађане који редовно постају жртве пожара, клизишта,

Како се еколошки криминалитет не може посматрати једино на националном нивоу, а да се при том не укаже на његову проблематику на глобалном нивоу, у наставку овог поглавља разматраћемо пет водећих области еколошког криминалитета на међународном нивоу: илегалну трговину дивљом флором и фауном, нелегалну трговину супстанцама које оштећују озонски омотач, нелегалну трговину опасним отпадом, ЗН риболов и нелегалну сечу и трговину дрветом. У погледу истраживања за ову дисертацију, дата кривична дела ће нам послужити као увод за таква или пак слична у домаћем законодавству.

5.1 Илегална трговина дивљим животињама у супротности са Конвенцијом о међународној трговини угроженим врстама дивље фауне и флоре – CITES

Илегална трговина дивљим животињама је једна од најбржерастућих криминалних активности широм света која угрожава трећину светских врста и процењена је на 18,5 милијарди долара промета годишње (Gerstetter et al., 2016:8). Њима се тргује у веома различитим облицима, почевши од живих биљака и животиња до производа који су добијени од њих (дрво, кожа, уља, козметички производи, храна и „традиционални лекови” еликсири и слично). Све ово има негативне утицаје на екосистем и глобалну еколошку равнотежу. Трговина дивљим животињама тече претежно од југа ка северу, тј. из мање развијених у развијене земље. Најчешће се тргује егзотичним кућним љубимцима и цвећем, састојцима за традиционалне лекове, или пак зарад бесмислених модних трендова⁷⁰. Вредност робе дуж илегалних трговинских ланаца се рапидно повећава и по неколико десетина, те и стотину пута. Тако на пример „афрички сиви папагај извезен из Обале слоноваче може вредети 20 долара у тренутку хватања, 100 долара у тренутку извоза, 600 долара приликом увоза у САД или Европу и у тренутку продаје код специјализованог продавца на мало 1100 долара” (Brack & Nauman, 2002:11). Вредност рога носорога се процењује између 37000 и 46000 евра док вредност црног орла иде и до 15000 евра (EUROPOL, 2013:12).

Илегална трговина дивљим животињама препозната је као четврти најunosнији глобални злочин, одмах иза трговине дрогом, људима и оружјем. Процењује се да се губи око 48-153 милијарде долара годишње кроз илегалну трговину дивљим животињама (Steiner, 2014).

Конвенција о међународној трговини дивљом флором и фауном из 1973. године (CITES) је водећи документ кад је у питању сузбијање трговине дивљим животињама и биљкама, те одржавање одрживих популација флоре и фауне. Данас Конвенција има 183 члана, међу којима су не само државе потписнице већ и регионалне организације (нпр. ЕУ). Конвенција препознаје „дивљу фауна и флору у својим бројним лепим и разноврсним

болести изазваних загађењем. Други главни разлог је спречавање еколошког криминалитета (четвртог најпрофитабилнијег илегалног посла на свету према Интерполу) да утиче на финансијске интересе ЕУ и угрози економски опоравак. Еколошки криминалитет представља значајну претњу по безбедност грађана ЕУ” Влад Гхеоргхе. (Gaubert., J, 2021)Доступно на: <https://www.euronews.com/green/2021/06/24/extremists-and-populists-on-the-rise-why-we-need-an-eu-green-prosecutor>

⁷⁰ Трговина шаловима од шатуш вуне која потиче од тибетанске дивље антилопе – чируа је примамљива јер у модним круговима влада уверење да се вуна сакупља са жбуња где су се животиње провлачиле или трљале, те је длака остала. Али, стварност је много суровија, длака животиња је толико фина и мека да се не може добити шишањем (јер су у питању дивље животиње) већ се струже са њихових лешева. За израду једне мараме потребно је четири антилопе, а њена вредност је око 20000 долара. Видети више на: <https://nationalgeographic.rs/priroda/vesti-i-zanimljivosti/a24504/koja-je-prava-cena-luksuza-zbog-marame-od-satusa-strada-retka-vrsta-antilope.html>

облицима као незаменљив део природних система земље који се мора заштитити како за садашње тако и за будуће генерације” (CITES, 1973:1). Под окриљем CITES-а врсте су подељене у три категорије и наводе се у Додацима⁷¹ I, II и III. Наведене врсте у Додатку I су најугроженије, тј. прети им опасност од изумирања и трговина или узимање узорака су забрањени осим у изузетним околностима (нпр. велика панда, слоновии, носорози, гепарди, тигровии...). У Додатку II су врсте којима не прети нестанак, али уколико се прекомерно искоришћавају може се угрозити њихов опстанак (нпр. жирафе, вукови, делфинии...), док Додатак III обухвата врсте које су заштићене у најмање једној земљи.

Биодиверзитет укључује разноврсност унутар врста (на нивоу гена, те у оквиру једне врсте постоје различите јединке), међу врстама (те је свака врста подједнако значајна на нашој планети и има вредност сама по себи) и међу екосистемима (који се смењују како према географској ширини, тако и према надморској висини). Претње по биодиверзитет су бројне и односе се на губитак и деградацију станишта, уношење инвазивних страних врста, прекомерну експлоатацију природних ресурса, загађење, болести и климатске промене (EUROPOL, 2015). Ово је уско повезано са заштитом посебно заштићених подручја. Еколошки криминалитет у односу на њих најчешће се тиче загађења, отпада или трговине врстама. У појединим јурисдикцијама злочини везани за ланац исхране и безбедност хране такође се сматрају еколошким злочинима.

Основне фазе феномена илегалне трговине флором и фауном, углавном су следеће. Прва почетна фаза је набавка примерака флоре или фауне путем лова, сакупљања, сече или хватања у циљу комерцијализације. Затим сакупљање, припрема и пренос узорака – како унутар земље порекла тако и у крајњој земљи одредишта – представља још једну везу у ланцу; ову фазу прати и продаја флоре или фауне крајњем потрошачу. Транзит дивљих врста укључује разне актере који остварују профит, како јавне тако и приватне: исплата особи која директно експлоатише ресурс, затим посредницима и мито за различите званичнике који су укључени приликом вршења или пропуштања одређених радњи својствених њиховим позицијама (González et al., 2021:15).

Главни аргумент за забрану трговине одређеним угроженим врстама из Додатка I CITES-а је сам степен до ког тражња премашује понуду и забринутост да ће било који облик трговине обезредити „прање” нелегалног материјала. Исто тако, посебно забрињава то што за разлику од наркотика који се нон стоп производе, постоје ограничене залихе угрожених врста. Што је врста угроженија, она постаје вреднија. Тако је током осамдесетих на Тајвану дошло до „шпекулативног гомилања рогова носорога што је прогресивно повећало цену рогова носорога широм света са 1400 на 6000 долара по килограму. То је подстакло талас криволова на подручју Африке” (Brack & Nauman, 2002:11). Колекционари ретких врста биљака, пре свега орхидеја, иду толико далеко да често унуштавају локално природно станиште где су пронађени посебно ретки примерци како би спречили друге колекционаре да дођу до њих. Учиниоци кривичних дела против флоре и фауне су веома довитљиви и мотивисани високим профитима и малим ризиком⁷².

Традиционална источноазијска медицина позната је као потрошач производа угрожаних врста, са потенцијалним тржиштем које чини више од петине укупне светске

⁷¹ Спискови врста се журирају на сваке две године и последњи пут је то учињено 22. јуна 2021. године. Више о самим врстама које су заштићене доступно је на следећем линку: <https://cites.org/eng/app/reserve.php>

⁷² Један од примера јесте најозлоглашенији индијски криволовац Сансар Чанд који је током седамдесетих година избегао кривично гоњење због умешаности у четрдесет случајева. Он се бавио кријумчарењем слоноваче вешто користећи „рупу” у одлуци CITES-а да се минимална величина контролисане пошиљке слоноваче постави на преко 1 килограм слоноваче (управо то је омогућило трговцима да преместе стотине тона илегалне слоноваче у пресецима кљова мањим од овог) (Brack & Nauman, 2002:7).

популације. Популаран третман за реуму у ком се користе тигрове кости, при чему „препоручена дневна доза износи од 3 до 6 грама; пошто просечна одрасла јединка тигра има скелет тежак само око 20 килограма, једна животиња представља годишњу залиху за 9 до 18 оболелих”...ово даље наводи на закључак да „када би само 0,1% кинеске популације користило ове производе, светски тигрови би нестали у року од годину дана” (Brack & Nauman, 2002:11).

Још један проблем када је у питању илегалан транспорт угрожене флоре и фауне је колатерална штета у виду угинулих примерака услед ужасних услова транспорта. Крајем осамдесетих, „нивои смртности од 80% били су повезани са трговином уловљених птица из Африке у Европу” (Brack & Nauman, 2002:12). Герстретер и сарадници наводе још већи проценат угинућа животиња пре него што стигну на крајњу дестинацију и он је око 90% истичући патњу животиња, те да се „сви злочини у вези са животном средином не могу економски проценити” (Gerstetter et al., 2016:16).

По питању главног утицаја на животну средину то је управо губитак биодиверзитета у изворним земљама, док у земљама увозницама постоји ризик од инвазије врстама које немају своје природне непријатеље у истим. Са економске и друштвене тачке гледишта, илегална трговина подрива способност земаља у развоју да управљају својим природним ресурсима што доприноси дугорочним еколошким и економским губицима (Shes et al., 2014:55). У Колумбији која има изузетно богат биодиверзитет, на пример, током 2017. године заплењено је око 23000 животиња, а неке процене говоре о броју од 58000 (Hagen, 2019:16).

Илегалан криволов слонова и носорога у Африци је довео ове јединке пред истребљење. Централна Африка је изгубила око 100000 јединки због криволова⁷³ између 2010. и 2012. године (Gerstetter et al., 2016:15). Широм Африке један слон је убијен сваких 20 минута, док се више слонова улови него што умре природним путем, где је смртност највећа у Централној Африци (90%) због криволова (Steiner, 2014). Криволов носорога је порастао око 7000 пута између 2007. и 2013. године јер цена килограма рога носорога износи од 65000 долара (вредност већа и од килограма злата) (Steiner, 2014).

Зашто нас треба забринути губитак биодиверзитета и криминалне радње уперене против појединих врста биљака и животиња? Одговор је једноставан јер кумулативни утицаји саме животне средине и утицај човека представљају „озбиљну претњу за постојање не само појединих врста, већ и биоценозе чији су саставни део, уз још један отежавајући фактор: ако ови процеси доведу до изумирања биљне или животињске врсте, штета је експоненцијална и неповратна” (Rivera Olarte, 2017:85).

⁷³ Код криволова је критично кад ниво губитка појединачних животиња значи да цела популација почиње да опада, односно када се више јединки убија него што се рађа. Пример за то је популација слонова у 2012. години када је стопа криволова износила 7,4% за цео афрички континент у поређењу са просечним порастом популације од 5% (а да при том криволов уопште не постоји) (Gerstetter et al., 2016:15).

5.2 Илегална трговина супстанцама које оштећују озонски омотач (ODS) у супротности са Монреалским протоколом о супстанцама које оштећују озонски омотач

Монреалски протокол о супстанцама које оштећују озонски омотач из 1987⁷⁴. (ступио на снагу 1989) је глобални споразум о постепеном укидању производње и потрошње супстанци које га оштећују. Као супстанце које оштећују озонски омотач ODS (ozone-depleting substances) препознате су потпуно халогеновани CFC, угљен тетрахлорид, 1,1,1-трихлоретан (метил хлороформ), хлорофлуороугљоводоници, бром-флуороугљоводоник, метил бромид, и бромхлорметан. До данас је Монреалски протокол шест пута допуњаван како би се производња и употреба различитих супстанци које оштећују озонски омотач ограничила.

Илегална трговина ODS-ом може имати утицаја на животну средину, друштво и економију једне земље (Illes et al., 2014:36). Утицај на животну средину јесте директан јер су у питању супстанце које су саме по себи штетне. Њихови штетни ефекти су по први пут примећени током осамдесетих година у Антарктичкој стратосфери, а приметили су их научници који су мерили ниво озона од 1975. године. Примећено је да је ниво озона опао за 60 - 70% у односу на период пре 1975. године. Поред озонског омотача, CFC и HCFC утичу и на ефекат гасова стаклене баште и доприносе климатским променама. Као што има утицај на животну средину, илегална трговина ODS-ом може имати штетан утицај на функционисање друштва и државне власти. Често је повезана са корупцијом или је удружена са кријумчарењем оружја и дроге. Утиче и на здравље људи посебно оних чија су радна места у директном контакту са овим супстанцама са којима је рад опасан, а закони о безбедности и здрављу на раду се игноришу. Утицај на глобално здравље становништва има и истањен озонски омотач који прекомерно пропушта УВ зраке (Illes et al., 2014:36).

Као покретачка снага за кријумчарење ODS-а били су „различити распореди постепеног укидања ODS-а између развијених земаља и земаља у развоју”⁷⁵, при чему је некад временски период са разликом и од 10 година. На пример, производња потпуних CFC је укинута у развијеним земљама 1996. године, док се иста дозвољена у земљама у развоју до 2010. године” (Brack & Nauman, 2002:12). Оно што је представљало проблем приликом ограничавања употребе ODS-а, а тако и отварало пут кривичним делима на пољу истог јесте то што иако су саме „замене ODS-а често биле јефтине, значајни капитални трошкови укључени у превремено повлачење уређаја који користе ODS значили су да је остала латентна потражња за ODS ради сервисирања постојећих уређаја у развијеним земљама. Истовремено, такви матријали су били јефтине и слободно доступни на тржиштима земаља у развоју” (Brack & Nauman, 2002:12). Ово је значило да како се залихе ODS-а смањују у развијеним земљама тако цене расту, док са друге стране у земљама у развоју оне су доступне и јефтине. На пример, то омогућује да они који могу премештати ODS са једног краја света на други могу профитирати јер „килограм CFC купљен од великог кинеског брокера кошта око 2 долара, прокријумчарен у Европу је 10-15 долара, а у САД-у 20 – 30 долара” (Brack & Nauman, 2002:12). Такође, у том периоду није пронађена замена за најраспрострањенији CFC који се користио у клима уређајима у аутомобилима те је он и даље коришћен.

Један од позитивних примера како је могуће у пракси спроводити Монреалски протокол јесте Агенција за заштиту животне средине Сједињених Америчких Држава (EPA-

⁷⁴ Више о еволуцији Монреалског протокола, те додатим амандманима и постепеним укидањима и заменама појединих супстанци које утичу на озонски омотач доступно је на: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/the-evolution-of-the-montreal-protocol>

⁷⁵ Монреалски протокол у свом петом члану набраја обавезе развијених земаља. Списак земаља које су обухваћене (147) и које нису обухваћене (51) чланом 5 доступан је на: <https://ozone.unep.org/classification-parties>

Environmental Protection Agency U.S.). EPA примењује низ прописа којима се дефинишу начини употребе хлорофлороугљеника (CFC) и хидрохлоро-флуороугљеводоника (HCFC), те да свако поседовање или куповина ових хемикалија прокријумчарених у САД представљају кривично дело кажњиво по закону. С друге стране, они који су трговци истим морају бити сигурни да су CFC и HCFC које поседују легални. Потребно је да знају историју супстанци које купују, тј. ако је супстанца увезена где, када и од кога је увезена. Један од примера шта се може догодити уколико се купи или поседује илегалан CFC или HCFC јесте случај председника компаније за дистрибуцију расхладних средстава на Флориди који се изјаснио кривим по оптужбама за илегални увоз преко 8 милиона фунти CFC -а у Сједињене Државе. Због своје улоге, председник је осуђен на 37 месеци затвора, након чега је уследило три године условног пуштања на слободу, кажњен је новчаном казном од 375000 долара и наложено му је одузимање имовине у вредности преко 13 милиона долара. Компанија је осуђена на казну преко 37 милиона долара и пет година условне казне. Компанија је такође потенцијално одговорна за преко 31 милион долара заосталих пореза пореској управи. Књиговођа компаније такође је кажњен новчаном казном и осуђен је на условну казну, а главни финансијски директор компаније новчано и 30 дана затвора⁷⁶ (EPA, 2021).

5.3 Одлагање и илегални транспорт разних врста опасног отпада у супротности са Базелском конвенцијом из 1989. године о контроли прекограничног кретања опасног отпада и другог отпада и њиховог одлагања

Одлагање и илегални транспорт разних врста опасног отпада у супротности са Базелском конвенцијом из 1989. године о контроли прекограничног кретања опасног отпада и другог отпада и њиховог одлагања је још један облик еколошког криминалитета препознат на међународној сцени.

Последњих деценија, пекогранични транспорт отпада – друмским, железничким и воденим путем – повећао се широм света. Понекад је у питању и транспорт опасног отпада који може створити ризике по здравље људи и животну средину. Опасан отпад се може појавити у сва три агрегатна стања, у виду муља а понекад може укључивати и нуспроизводе производних процеса и одбачене комерцијалне производе као што су течности за чишћење и пестициди. Посебно место заузима такозвани е-отпад, или електронски отпад⁷⁷ (IDEAS, 2022b). Све веће количине отпада које настају као последица потрошачког конзумеризма представљају оптерећење за животну средину. Проблем представља како комунални отпад настао у домаћинствима (која су све бројнија), тако и отпад настао у разним индустријским процесима. Било да је у течном или чврстом облику, да ли се (не)може рециклирати или (не)потпуно спалити, да ли је опасан или не он угрожава животну средину и здравље људи.

Као што се наводи у Извештају о еколошком криминалитету у Европи (Report on Environmental Crime in Europe) (EUROPOL, 2015:1) једна од највећих европских пословних

⁷⁶ Више о појединачним случајевима кажњавања лица која су илегално поседовала супстанце које оштећују озонски омотач доступно је на страници <https://www.epa.gov/ozone-layer-protection/ozone-depleting-substances-black-market>

⁷⁷ На пример, мобилни телефони су направљени, између осталог, и од пластике, живе, олова, а огромна количина мобилних телефона се баца сваки дан, те опасне супстанце долазе у животну средину и нарушавају природне екосистеме и здравље људи. Такође, нагло расте потреба за електронским производима, те и потражња за природним ресурсима потребним за њихову производњу, а истим тим темпом расте и количина отпада која настаје на крају животног века електронског производа (IDEAS, 2022b).

области је индустрија отпада, у којој је криминалцима посебно лако да поткопају поштenu конкуренцију. Приходи до којих се на овакав начин дође су изузетно високи као код илегалне трговине дрогом, док је санкција много нижа (ако се уопште и примењује) као и стопа откривања. Као што Брак и Хајмен наводе нелегални одлагачи отпада не морају да повезују купце и продавце на тајном илегалном тржишту, већ они једноставно „изгубе” материјал негде. Одлагање отпада је тако најмање специјализован и можда најчешћи еколошки злочин⁷⁸ (Brack & Nauman, 2002:13).

Како су се прописи за безбедно и правилно одлагање отпада поштравали тако се повећавало и нелегално одлагање отпада. Као пример за то може послужити амерички судски случај из јула 2000. године када је компанија „Хи-По” са седиштем у Детроиту ухваћена како намерно контаминира реке дизел горивом и другим токсинима са циљем да профитира тако што потом пружа услугу чишћења исте. Наиме, да нема прописа не би загађивали реку, а онда узимали својеврсни „рекет за заштиту животне средине” (Brack & Nauman, 2002:13).

У Европи посебан проблем када је у питању отпад представља азбест чија је употреба забрањена широм ЕУ, али се његове велике количине налазе у старијим зградама. Илегално одлагање азбеста је веома уносно и нуди високи профит јер је његово одлагање компликовано, опасно и скупо. Други проблем су возила на крају животног века и електронски отпад који је неизоставни пратилац савременог начина живота. Њихова рециклажа је строго регулисана јер садрже опасне материје, док један део њих се извози у земље у развоју како легалним тако и илегалним путевима (EUROPOL, 2015).

Још један од проблема безбедног и легалног одлагања опасног отпада јесте тај што се исти извози у најнеразвијеније земље света, где су прописи занемарљиви и доста блажи него у земљама извозницама. Одлагање опасног отпада се тако одвија на релацији север-југ. Подаци из касних осамдесетих, када је извозна трговина нагло расла, указују да је просечна цена одлагања једне тоне опасног отпада у земљама Европе била између 100 и 2000 долара, док је у Африци била од 2,50 до 50,17 долара (Brack & Nauman, 2002:13). У неразвијеним земљама постоји и проблем недостатка техничког знања о препознавању појединих токсичних материјала и тако веома токсичне супстанце на крају могу бити одбачене на рурална подручја у удаљеним земљама у развоју⁷⁹.

EFFACE⁸⁰ је испитивао утицаје илегалног извоза отпадне електричне и електронске опреме из ЕУ у Кину (Gerstetter et al., 2016:17). Дошли су до закључка да су се хроничне болести у Кини повећале, угрожавајући не само раднике већ и становнике који сада живе у близини подручја за рециклажу е-отпада. Одабране научне студије у Кини показују везу између изложености е-отпаду и физичког здравља као што су: смањена функција плућа, смањен физички раст деце, смањено репродуктивно здравље и повећана оштећења ДНК.

⁷⁸ Колико је илегално одлагање отпада уносан посао са високим профитом (уз минималне казне и вероватноћу откривања) пример је случај из 1992. године када су се на тајном задатку детективи представили као илегални дамperi те ушли у посао одлагања токсичног отпада из малих предузећа за 40 долара по барелу, али је конкуренција била незамислива те су још морали спустити цену. Иначе трошкови легалног одлагања отпада су у том моменту били око 570 долара по барелу, те је јасно у којој мери се трошкове одлагања могу уштедети (Brack & Nauman, 2002:13).

⁷⁹ Такав је случај у вези одлагања 3000 тона пепела насталог процесом спаљивања који је био контаминиран живом од стране тајванске компаније Формоса Пластик у предграђе камбоџанског града Сихануквил, где је ноћу истоварен и бачен у оближње поље. Житељи су једно време били одушевљени оним што су пронашли и користили су пепео као ђубриво и одлагали га у пластиче џакове за складиштење. Убрзо је неколицини људи позлило и прошириле су се гласине да је у питању радиоактиван материјал и настала је паника. Око 10000 људи је побегло из града, а осморо људи је изгубило живот у повезаним инцидентима у вези овог случаја (Brack & Nauman, 2002:13).

⁸⁰ EFFACE - European Union Action to Fight Environmental Crime

Поред ових штетних здравствених утицаја у Кини, у ЕУ постоје значајни економски утицаји у виду губитка радних места (око 14900 радних места) и губитак економске додатне вредности (око 780 милиона евра) (Gerstetter et al., 2016).

Илегалан е-отпад откривен је у једној трећини случајева током Интерполове операције Енигма спроведене током новембра и децембра 2012. године у седам лука европских и афричких земаља⁸¹. Ово је била прва операција Интерпола усмерена на илегалну трговину електронским отпадом и довела је до заплена више од 240 тона електронске опреме и електричне робе и покретања кривичних истрага против око 40 компанија умешаних у све аспекте нелегалне трговине. Сива зона коју криминалци најчешће користе приликом шверца опасног отпада је то што је веома тешко одредити шта је отпад, а шта је коришћени производ намењен даље за продају и употребу (IDEAS, 2022b). Још једну операцију је Интерполова Радна група за криминал против загађења, као одговор на позив глобалне заједнице за спровођење закона да прикупи више информација о илегалним токовима отпада између земаља и региона, спровела током јуна 2017. године под називом „30 дана акције” (30 days of action⁸²). Ово је била највећа глобална акција против загађења и већина илегалног отпада откривеног током операције био је метални или електронски отпад, углавном везан за аутомобилску индустрију. Укупно је пријављено 226 кривичних дела везаних за отпад, уз 413 управних прекршаја. У кривичним предметима идентификована је 141 пошиљка са укупно 14000 тона нелегалног отпада, као и 85 локација на којима је нелегално одложено више од милион тона отпада. Укупно је пријављено да су око 326 појединаца и 244 компаније били умешани у кривичне или административне прекршаје (INTERPOL, 2017a).

Одбачена електронска опрема се често извози у Афричке (претежно западне) и Азијске земље. Углавном су у питању стари телевизори, мобилни телефони и други електронски отпад (процењује се да се сваке године одлаже око 50 милиона тона персоналних рачунара) који садржи мноштво опасних састојака укључујући олово, арсен, живу, кадмијум и друге токсичне метале који могу имати озбиљне утицаје на здравље и животну средину. Сиромашно становништво углавном ручно раставља и затим спаљује е-отпад, тзв. метода „разбиј и спали” („smash and burn”), како би одвојили рециклажне матријале. На тај начин ризикују своје здравље, а преостали отпад (након што издвоје оно што им је неопходно) неконтролисано одлажу што представља локалну или чак регионалну претњу по здравље људи и животну средину (INTERPOL, 2010).

Много је примера трговине и одлагања опасног отпада. Проблем представља тумачење обе речи „опасан” и „отпад” у законима у развијеним и неразвијеним земљама те корпорације злоупотребљавају неусаглашене законе. Наиме, оно што се сматра опасним отпадом у једној земљи, у некој другој се не мора обавезно третирати као опасан или као отпад. Оваква нелегална трговина нарушава економију, животну средину и здравље становништва земаља у којима отпад завршава⁸³. На међународном нивоу основна за регулисње промета

⁸¹ Провере су обављене у великим лукама у Белгији, Немачкој, Холандији и Уједињеном Краљевству у Европи, региону који се сматра уобичајеним извором електронског отпада који се отпрема на међународном нивоу, и у Гани, Гвинеји и Нигерији у Африци, региону који се сматра одредиштем за овај отпад. Више о самој операцији доступно је на: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2013/INTERPOL-operation-targets-illegal-trade-of-e-waste-in-Europe-Africa>

⁸² Сам извештај о операцији 30 дана акције доступан је на:

<https://www.interpol.int/en/content/download/5168/file/Operation%2030%20Days%20of%20Action%20Final%20Report.pdf>

⁸³ Један од најпознатијих примера одлагања опасног отпада догодио се током 2006. године у Абицану у Обали Слоноваче када је одложено неколико стотина тона хемијског отпада. Отпад је допремљен у Абицан преко Пробо Коала регистроване у Панами, у власништву мултинационалне компаније Трафигура, са седиштем у Холандији. Као последица овога, најмање 16 људи је умрло, а више од 100000 људи је затражило медицинску помоћ због повраћања, крварења из носа или проблема са дисањем. Други пример је трговина италијанске мафије

опасног отпада је Базелска конвенција о контроли прекограничног кретања опасног отпада и њиховог одлагања о којој се преговарало током 1980-тих, да би ступила на снагу 1992. године чији је главни циљ заштита здравља људи и животне средине од штетних ефеката опасног отпада⁸⁴. Она обавезује стране потписнице да опасним отпадом управљају и да га одлажу на прихватљив начин.

5.4 Илегални, нерегулисани и непријављени риболов (Illegal, Unregulated, Unreported – IUU) у супротности са контролама које намећу различите регионалне организације за управљање риболовом

На светском нивоу потражња за рибљим производима премашује понуду јер риба осим што се користи као намирница за „здраву” исхрану становништва она се користи и за производњу рибљег брашна за исхрану стоке. Према последњем статистичком извештају ФАО из 2021. године који се тиче производње у 2019. години, риболов и аквакултура⁸⁵ значајно доприносе како исхрани тако и финансијском благостању држава. Глобална производња рибе, ракова и мекушаца је у 2019. години износила 177,8 милиона тона (хватање 92,5 и аквакултура 85,3) што се процењује на 406 милијарди долара (од тога аквакултура 260 милијарди) (ФАО, 2021а:20). У односу на период од 2000-2019. то је раст од 41%. У сектору рибарства тренутно ради око 12% светске популације (ФАО, 2021). С обзиром да се залихе на глобалном нивоу исцрпљују и да је све већи број риба које су у опасности од изумирања, риба постаје вредна роба „црног” тржишта. Криминал у рибарству: „подрива напоре за очувањем, угрожава глобалну сигурност хране и егзистенцију заједница зависних од рибарства, доводи до дестабилизације рањивих поморских региона због ограничених способности за спровођење закона и корупције, и често је повезан са другим злочиним укључујући прање новца, превару, трговину дрогом и људима” (IDEAS, 2022).

Нелегални, непријављени и нерегулисани риболов је глобални проблем који представља стварну претњу морским екосистемима и одрживости рибљег фонда (IDEAS, 2022). Постоје три врсте бесправног риболова, тзв. 3Н:

1. нелегални (Illegal) – дешава се када рибарско пловило крши националне или међународне прописе, као и риболов у недозвољеним периодима, риболов у заштићеним подручјима или заштићених врста, без важеће дозволе);

2. непријављени (unreported) – односи се на непријављени или нетачно пријављене риболовне активности надлежним органима; и

3. нерегулисани (unregulated) – састоји се од риболова пловилима без националних обележја или пак у оквиру регулаторне зоне регионалних организација за управљање рибарством у којој није страна или супротно законима који регулишу риболов на одређеном подручју (INTERPOL-UNEP, 2016:48).

Овакве 3Н активности могу обављати и овлашћени и неовлашћени риболовци – на пример, рибари иако су овлашћени неће у потпуности или тачно пријавити свој улов

неселектованим комуналним чврстим отпадом који се тако одлаже на копно или у море без обзира на састав (IDEAS, 2022b).

⁸⁴ О самој Базелској конвенцији, циљевима и подручју примене видети више на: <http://www.basel.int/theconvention/overview/tabid/1271/default.aspx>

⁸⁵ Производња рибе у аквакултури се дефинише као узгој водених организама. Пољопривреда подразумева неки облик интервенције у процесу узгоја како би се унапредила производња, као што је редовно порибљавање, храњење, заштита од предатора, итд.

надлежним субјектима. Овај феномен је првенствено присутан у водама отвореног мора, постоји и у ексклузивним економским зонама приобалних држава, као и на рекама и другим подручјима за риболов у унутрашњости држава. ЗН риболов је примамљив рибарима због профита који могу остварити избегавањем пореза и других дажбина (нпр. за дозволу за рибарење). Такође, врсте које су угрожене или у опасности од изумирања те су заштићене националним или међународним законима, имају високу вредност на црном тржишту. Када су у питању криминалне активности у оквиру сектора рибарства, процењује се да између 10 и 23,5 милијарди долара износе губици на глобалном нивоу, док то чини негде између 11 и 26 милиона тона рибљих производа (INTERPOL-UNEP, 2016:47). Поред финансијских губитака, криминалним активностима се угрожавају делатности легитимних рибара и погоршава се питање прекомерног изловљавања и исцрпљивања рибљег фонда, што представља претњу безбедности хране и очувању водених екосистема.

Повезане криминалне активности са наведеним се често тичу коришћења пропуста у регулаторним шемама у смислу застава под којим у том тренутку плове, лука које користе, земаља у чијим водама пецају и тржишта на ком продају своје производе, као и подршка при нелегалним банкарским услугама. Понекад се дешава да пловила раде и под више идентитета и застава које мењају на мору (INTERPOL-UNEP, 2016:48). И поред тога што је „две трећине светских риболовних фондова на или изнад својих одрживих капацитета” мало је нових граница у рибарству (Brack & Nauman, 2002:14). Потписивањем Конвенције о поморском праву из 1982. године успостављена је ексклузивна економска зона од 200 миља што је довело до тога да 40% светских океана дође под директну регулаторну контролу обалних држава, а да сада више од 40 регионалних организација за управљање рибарством регулише експлоатацију у подручјима отвореног мора. Кад је у питању криминална активност, ово је довело до забуне јер се повећало погрешно пријављивање улова из контролисаних подручја отвореног мора или илегалног улова из подручја под државном контролом (Brack & Nauman, 2002).

Поред ових основних (ЗН) врста недозвољеног риболова, посебно место заузима риболов скупочених риба као што су фамилије бакалара или сисара као што су китови. Њихове цене утичу на то да се настави са риболовом чак и онда када су приноси угрожени. Током шездесетих и седамдесетих година совјетска флота је уловила 88800 китова више него што је пријављено Бироу за међународну статистику китоловаца (Brack & Nauman, 2002:14). Још једна врста рибе која иако је под заштитом Конвенцијом о очувању морских живих ресурса Антарктика из 1982. године је зубатац чија је популација у многим областима пала испод 90% јер један примерак може да вреди и око 1000 долара (Brack & Nauman, 2002:14). Криминална активност повезана са риболовом која директно угрожава здравље људи је превара у вези са хигијеном хране: нпр. прикривање неегалног улова легалним (нпр. туњевина); поновно означавање производа којима је истекао рок употребе као свежих; фалсификовање порекла рибе; декларисање количине улова мањом од стварне (INTERPOL-UNEP, 2016:48).

На међународном нивоу постоји низ организација и пројеката који се баве питањима недозвољеног риболова јер су економске, друштвене и еколошке последице све очигледније последњих година. То су на пример Комитет за риболов⁸⁶ (COFI), Кодекс понашања за одговорно рибарство⁸⁷ (the Code), Међународни план акције за спречавање,

⁸⁶ COFI (Committee on Fisheries) је помоћно тело Савета FAO 1965. Године и тренутно је једини глобални међувладин форум на ком се баве међународним проблемима и питањима рибарства и аквакултуре. О организацији видети више на: <https://www.fao.org/fishery/en/about/cofi/en>

⁸⁷Code of Conduct for Responsible Fisheries је усвојила FAO 1995. године како би утврдили принципе и међународне стандарде понашања у циљу очувања, управљања и развоја биоценоза у оквиру водених екосистема и биодиверзитета. Кодекс узимау обзир нутритивни, економски, еколошки и културни значај рибарства и интересе свих актера у индустрији рибарства и аквакултуре. О самом Кодексу више је доступно на: <https://www.fao.org/fishery/en/code>

одвраћање и елиминисање нелегалног, непријављеног и нерегулисаног риболова⁸⁸ (IPOA-IUU) и INTERPOL-ова Радна група за криминал у области рибарства⁸⁹.

5.5 Незаконита сеча и трговина дрветом

Незаконита сеча и трговина дрветом када се дрво сече, транспортује, купује или продаје у супротности са националним законима. Овде се помињу национални закони, а не међународна конвенција јер таква не постоји, осим врста које су обухваћене заштитом у CITES-у (Brack & Nauman, 2002:5). Експлоатација природних ресурса је одувек уносан посао. Посебно, сектори шумарства, рибарства и рударства су у великој мери погођени криминалним активностима. Нелегална сеча дрвета процењује се на око 30 - 100 милијарди америчких долара годишњег губитка ресурса, што чини 10 - 30 одсто укупне светске трговине дрветом (Steiner, 2014).

Са еколошке тачке гледишта, вредност шума је непроцењива јер представљају плућа наше планете. Оне знатно доприносе смањивању ефекта гасова стаклене баште јер упијају знатне количине угљен диоксида. Такође, дрвеће има улогу у процесу кружења воде, вршећи евапорацију и транспирацију, као и сам процес фотосинтезе при ком отпушта кисеоник. У погледу значаја за биодиверзитет, сем саме разноврсности шумских екосистема (од листопадних, преко зимзелених до четинарских врста) шуме доприносе и заштити и очувању животињских врста које у њима бораве. У погледу наведеног, управо крчење шума је постало једно од горућих питања, јер њиховим уништавањем не само да долази до ослобађања великих количина угљеника, већ и до уништавања многих врста. Крчење шума је проблем на већини континената и може довести до ерозија или пак утицати на читав екосистем док на глобалном нивоу има утицаја на климатске промене. Шуме заузимају око 30% Земљине површине. Процењује се да око 500 милиона људи непосредно зависи од шума (IDEAS, 2022a).

Крчење шума чини око 17% глобалних емисија угљеника, што је проценат за око 1,5 пута већи него што доприноси ваздушни, друмски, железнички и поморски саобраћај (Illeset al., 2014:47). Крчење шума је углавном резултат следећих активности:

- 1) пољопривреда: притисци савременог начина живота, те пораст броја становника приморавају пољоприведнике да прошире своје обрадиве површине како би узгајали више усева и хранили више стоке. Не тако ретко се прибегава крчењу шума уз праксу „сеци и пали“ при којој се дрво сече, затим пали како би се искрчиле шуме а пепео привремено повећао плодност земљишта;
- 2) урбанизација: све брже ширење градова уз притисак на земљиште као и крчење шума;

⁸⁸ IPOA-IUU (International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing) је део Кодекса понашања за одговорно рибарство у оквиру FAO и основни циљ му је да спречи, одврати и елиминира 3Н риболов тако што ће свим државама пружити свеобухватне, ефикасне и транспарентне мере за деловање, укључујући и преко одговарајућих регионалних организација за управљање рибарством основаних у складу са међународним правом. О Плану више је доступно на: <https://www.fao.org/fishery/en/ipoa-iuu/about/en>

⁸⁹Интерполова Радна група за криминал у области рибарства (Fisheries Crime Working Group Група) формирана је 1992. године као део Јединице за еколошки криминал. Помаже земљама чланицама да прикупе и анализирају податке и размене информације са међународном заједницом о рибарству и злочинима у вези истог. Више о активностима ове организације и групе доступно је на: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Fisheries-crime>

- 3) дрвна индустрија: повећана потражња за производима од дрвета⁹⁰ (папир, намештај) стално расте, што доприноси крчењу шума;
- 4) дрво за огрев и дрвени угаљ: коришћење дрвета како би се грејали, као и прављење дрвеног угља и ђумура доприносе крчењу шума, а њихово сагоревање доприноси загађењу животне средине, пре свега ваздуха (INTERPOL-UNEP, 2016:43).

Криминалне активности у вези са сечом и трговином дрветом подстакнуте су високом ценом и повећаном потражњом за појединим врстама дрвета. Међу најцењенијим на глобалном нивоу су рамин, махагони, афричка тиковина и бразилско ружино дрво. На глобалном нивоу годишње се изгуби између 51 и 152 милијарде долара прихода. Илегална сеча чини 80% производње трупца у Бразилу, 73% у Индонезији и 50% у Камеруну (Nellemann et al., 2014.).

Трговина дрветом се ослања на следеће трендове: прикривање, кријумчарење и трговину ђумуром и дрвеним угљем. Приликом методе прикривања, криминалци мешају легално и нелегално дрво, те се тако отежава надлежним субјектима да открију предмете нелегалне трговине (најчешће се дешава на местима где се дрво легитимно сече до одређене квоте, а затим се нелегално те квоте премашују; или пак на местима где се меље дрво). Кријумчарење дрвета је присутно како приликом транспорта камионима, тако и пловилима. Често се користе фалсификоване или лажне дозволе и нетачне декларације како би се сакрило порекло и врста дрвета и олакшао промет на међународном тржишту (Кина, земље ЕУ, САД). Вумур настаје приликом сагоревања дрвета на високим температурама у анаеробним условима и може се направити од било које врсте дрвета. Најчешће се о овој врсти криминалитета ради у афричким земљама и при том се користи јужноафричка врба као приступачно и јефтино гориво. Услед велике потражње за овом врстом робе, стимулисана је илегална трговина при чему се угрожава регионална безбедност и стабилност (INTERPOL-UNEP, 2016:45).

Највећи удео шумског земљишта има Европа (46%), затим Америка (41%) док у осталим регионима има око 20% (FAO, 2021). У апсолутном смислу, земља која је највише за шумљавала била је Кина, са додатних 41 милион хектара шуме између 2000. и 2019. Године. Илегална сеча дрвећа документована је у око 30 земаља и присутна је на свим континентима (осим Антарктику), док је у пет од десет најшумовитијих држава на почетку овог века половина посечених стабала незаконито посечена (Lawson & Mac Faul, 2010:22). Крчење шума је било најинтензивније у Бразилу јер је тамо изгубљено 53 милиона хектара шуме у периоду 2000 – 2019. Око шест милиона кубних метара дрвета, што одговара 9,9 процената овог производа транспортованог у Бразилу између 2012. и 2016. године, уз одобрење федералних органа за заштиту животне средине, потиче од 38 врста које се налазе на званичној националној листи угрожених врста бразилске флоре, док је од тих 38 шест под заштитом CITES-а (González et al., 2021:36). Наиме, вађење, транспорт, складиштење, прерада и промет ових врста према бразилском законодавству је дозвољено у три случаја: вађење угрожених врста у научно-истраживачке сврха, експлоатација под режимом одрживог управљања врстама за које се званично зна да пропадају рњивим врстама и промет дрветом угрожених врста добијених елиминацијом аутохтоне вегетације за изградњу одређених врста инфраструктурних пројеката. Оно што је проблем, упркос ова три разлога за експлоатацију,

⁹⁰ Међународна трговина производима и грађом од дрвета започета је средином и другом половином двадесетог века и тада је доминантна била трговина непрерађеним производима од трупца. Иако се и даље тргује трупцима, стварни тренд повећања се уочава код прерађених производа. На самом почетку се то односило на резану грађу и целулозу, међутим сада се све више тргује папиром и картоном, као и плочама од дрвета. Трговина плочама на бази дрвета (фурнира, шперплоча, иверица и плоче од влакана) порасла је за 800 посто у последњих 30 година, уз прогнозу да ће се тај тренд и наставити (FAO, 2007).

јесте превелики обим „дозвољене” експлоатације уз дозволу бразилских власти иако постоје јака ограничења о његовој експлоатацији (González et al., 2021).

Последице нелегалне сече и трговине дрветом Илесова са сарадницима класификује на оне које имају утицај на животну средину (оштећен екосистем, неодрживо коришћење ресурса, еколошка штета за локалну заједницу, повећан ризик од природних катастрофа, здравствени ризици тј. преклапање са категоријом социјалног утицаја); оне које имају социјални утицај (злоупотреба политичке моћи (корупција), оружани сукоби, насиље, претње изверства над домородцима и људима који живе у шуми, негативан утицај на живот и здравље) и економски утицај (губитак државних прихода због незаконитих активности, ограничавање развоја туризма, губитак прихода за локално становништво у земљама у којима се врши илегална сеча (Illes et al., 2014:48).

Посебно забрињава висока стопа крчења шума која настаје као резултат бесправне сече која је присутна у свим шумовитим земљама, а због њене незаконите природе тешко је проценити размере нелегалне сече. И поред овог што је тешко утврдити стварно стање, процењује се да је између 5 и 10 % вредности глобалне трговине дрветом или дрвеним производима било незаконито (IDEAS, 2022a). Тако у бразилској Амазонији илегална сеча чини од 35 до 72%, у Камеруну је од 22 до 35%, у Гани од 59 до 65%, у Индонезији од 40 до 61%, док у Малезији чини од од 14 до 25% (Lawson & Mac Faul, 2010:18). Лавсон и Мек Фаул даље наводе да упркос овим показатељима о нелегалној сечи која чини око 100 милиона кубних метара дрвне грађе која је незаконито посечена и која даље може утицати на пет милиона хектара шумског земљишта, проценти нам показују да се у периоду од 2002. године нелегална сеча дрвећа смањила за 22%. Уколико би послагали незаконито посечене трупце, у низу један за другим, могли би се десет пута обмотати око планете Земље (Lawson & Mac Faul, 2010:18).

Сеча дрвећа, за разлику од неких других облика еколошког криминалитета, се не може лако прикрити те се у великој мери ослања на корупцију. Овај проблем није ограничен само на земље у развоју иако су проблеми тамо очигледнији и озбиљнији. Корупција је главна последица неких режима заштите животне средине (Brack & Nauman, 2002:8). Проблем представља и то што се већина производа од дрвета која се илегално увози у земљу сада потиче из земаља у којима се дрво прерађује, а не из земаља које илегално секу исто то дрвеће (Lawson & Mac Faul, 2010:19). У земљама које су малко богате другим ресурсима осим дрветом, може доћи до великих јавних губитака формалних прихода како би се омогућила приватна добит владајуће елите које контролишу приступ шумским ресурсима. Један од таквих примера јесте сектор шумарства у Камбоџи током деведесетих година, када се од ресурса вредних преко 500 милиона долара вратило само 15 милиона долара у централну благајну (око 3% стварне вредности извоза).

Незаконита сеча и трговина дрветом када се дрво сече, транспортује, купује или продаје у супротности са националним законима јесте међународно кривично дело против животне средине иако се помињу национални закони. Наиме, као што смо већ поменули, реч је о националним законима, а не међународној конвенцији јзато што таква не постоји, осим врста које су обухваћене заштитом у CITES-у (Brack & Nauman, 2002:15). Илесова (Illes) са сарадницима истиче да је између 5 и 10 % вредности светске трговине производима од дрвета вероватно незаконито обављена (Illes et al., 2014:47). Исто тако, илегалне дрвосече могу бити специјализоване за одређено скуповено дрвеће, на пример махагонију, ружино дрво, рамин и тиковину, за којима је потражња много већа од понуде, али која се ипак могу наћи у подручјима забрањеним за експлоатацију као што су национални паркови. Често се таква илегална сеча пере кроз легитимне радње (Brack & Nauman, 2002:15). Поред тога што доприноси

нарушавању животне редине сеча дрвећа је веома финансијски уносна и процењена је на око 30 милијарди долара годишње (Shles et al., 2014:47).

Незаконита сеча има широк дијапазон последица у односу на животну средину, друштво и економију држава. Директно утиче на губитак биодиверзитета, ерозију и губитак гла, загађење вода и бујице, поплаве и клизишта, те и на шумске пожаре. Она угрожава егзистенцију око милијарду људи⁹¹ који зависе од шума. Празни буџете држава у износима који се мере милијардама на глобалном нивоу, подрива владавину права у државама, подстиче корупцију и ствара и подстиче оружане сукобе. На глобалном нивоу нелегална сеча доприноси смањењу светских цена дрвета за чак 16% (Lawson & Mac Faul, 2010:22).

На међународном нивоу постоји више организација и иницијатива које се баве истраживањем нелегалне сече шума и злочинима у вези са сектором шумарства или се баве овим питањем у оквиру неког истраживачког поља. На пример то су Међународна организација за тропско дрво⁹² (ITTO) International Tropical Timber Organization, Програм о шумама⁹³ (PROFOR), INTERPOL⁹⁴; CITES⁹⁵ као и читав низ регионалних организација. Светска банка, INTERPOL и CITES су се 2009. године придружиле Канцеларији Уједињених нација за дрогу и криминал (UNODC) и Светској царинској организацији како би формирали Међународни конзорцијум за борбу против криминала против дивљих животиња (ICCCWC). Током 2012, године су удруженим снагама развиле комплет алата са циљем да субјектима надлежним за спровођење законе пруже основне смернице у вези различитих фактора који утичу на злочине против дивљих животиња и шума (IDEAS, 2022a). Како би се смањила криминална активност у вези са шумама и бесправном сечом дрвећа, важно је да полиција и царина сарађују на националном и међудржавном нивоу.

⁹¹ Према подацима PROFOR-а око 1,3 милијарди људи — скоро 20 процената човечанства — ослања се на шуме и шумске производе за живот, а већина живи са мање од 1,25 долара дневно <https://www.profor.info/poverty>.

⁹² ITTO (International Tropical Timber Organization) је међународна организација на чији чланови на територији својих држава имају око 80% светских тропских шума и чине 90% трговине тропским дрветом. Баве се активностима и програмима у вези са обнавоом шума, ефикасности употребе дрвета, конкурентности производа од дрвета, тржишном интелигенцијом и транспарентности у трговини тропским дрветом и ланцима снабдевања тропским дрветом, спровођењем закона и управљање шумама, илегалном сечаом шума, очувањем биодиверзитета, ублажавањем и прилагођавањем климатским променама и сл. О организацији видети више на: https://www.itto.int/about_itto/

⁹³ PROFOR (Program on Forests) је основан 1997. године како би подржао дубинску анализу, иновативне процесе и размену знања и дијалог, у увјерењу да здрава политика о шумама може довести до бољих резултата по питањима у вези са средставима за живот и финансирањем, те питањима илегалне сече, биодиверзитета и климатских промена. Од 2002. године програмом управља главни тим са седиштем у Светској банци, уз подршку више донатора. PROFOR подстиче приступ велике слике очувању и управљању шумама у земљама у развоју, са посебним фокусом на пет тема: међусекторски приступ, финансије, управљање, климатске промене и сиромаштво. О организацији видети више на: <https://www.profor.info/mission>

⁹⁴ Интерпол у оквиру пројекта LEAF (Law Enforcement Assistance for Forests) пружа помоћ националним субјектима за спровођење закона кроз обуку и сарадњу. Посвећен је борби против свих аспеката криминала у шумарству, укључујући илегалну сечу и трговину дрветом. О самом пројекту видети више на: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2012/INTERPOL-launches-Project-LEAF-to-combat-illegal-logging-worldwide>

⁹⁵ CITES као Конвенција о међународној трговини угроженим врстама дивље флоре и фауне има за циљ да обезбеди да трговина врстама које су угрожене буде одржива и да не угрожава њихов опстанак. С обзиром да су неке комерцијалне врсте дрвета стављене под заштиту као угрожене, незаконита сеча и трговина овим врстама забрањује CITES, те непридржавање истог може довести до трговинских забрана.

6. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У складу са чланом 74. Устава Републике Србије свако има право на здраву животну средину (тачне информације о њеном стању и надокнаду штете проузроковане његовом здрављу или имовини а да има везе са животном средином); свако је дужан да чува природу и животну средину као и да одрживо користи природне ресурсе који су од значаја за људе који живе на територији Републике Србије. Крајње средство заштите животне средине када други видови њеног унапређења и заштите не дају резултате, а она је угрожена или јој прети угрожавање јесте кривичноправна заштита.

Узимајући у обзир да предмет истраживања дисертације није искључиво кривичноправна заштита животне средине, те искључиво бављење правом, у раду ћемо даље сагледати еколошки криминалитет и његов утицај на безбедност животну средине (Поглавље 6 и 7). Укратко ће бити приказана правна регулатива заштите животне средине у Републици Србији, а која је вези са еколошким криминалитетом, пре свега Уставом загарантовано право на здраву животну средину, затим кривичноправна заштита животне средине утемељена на Кривичном законнику Републике Србије (КЗ РС) као и другим законима а који имају као објекат заштите животну средину или неку од њених компоненти.

Поглавље дисертације под редним бројем 6. Кривична дела против животне средине у Републици Србији - има сврху да прикаже обим и динамику еколошког криминалитета у Републици Србији у периоду од 2006. године до данас. Почетна година јесте 2006. јер је то година ступања на снагу Кривичног законика Републике Србије, завршна година јесте 2020. јер су то последњи подаци који су у време израде дисертације били доступни и публиковани од стране Републичког завода за статистику Србије (годишњи билтени и саопштења). Кривична дела се класификују у односу на поглавља и чланове КЗ РС. Ово ће бити урађено на основу анализе статистичких података о кривичним делима против животне средине нормираних у глави XXIV, односно од 260. до 277. члана, КЗ РС из 2005. године. На овај начин увидећемо који су то облици еколошког криминалитета присутни у Републици Србији, какав је њихов тренд у наведеном периоду као и колико је лица пријављено, оптужено и осуђено у односу на свако кривично дело у периоду од 15 година. Подаци о еколошком криминалитету на основу којих су сачињене Фигуре 2 – 5 публикује Републички завод за статистику за референтну годину. Подаци о пријављеним, оптуженим и осуђеним пунолетним лицима се прикупљају редовним статистичким истраживањима помоћу упитника које попуњавају надлежна тужилаштва (основна или виша) и судови (основни или виши). Пре појединачне анализе, биће дат збирни преглед 18 кривичних дела против животне средине.

У Републици Србији актуелна је биоцентрична перспектива заштите животне средине у кривичном праву на основу које се животна средина третира као заштићено добро *per se*, за разлику од превазиђене антропоцентричне која у средиште свега ставља човека и животну средину подређује његовим потребама. Основни инструмент за очување безбедности животне средине у РС је Устав, као и Кривични законик Републике Србије који утврђује одговорност за дела повезана са наношењем штете животној средини. У Стратегији националне безбедности Републике Србије се наводи да се поље безбедности из превасходно војне сфере проширило и на друге области укључујући ту и еколошку безбедност те се Република Србија определила да развија и унапређује све аспекте безбедности (људску, социјеталну, енергетску, економску, еколошку). У II целини Стратегије у којој се наводе изазови, ризици и претње у Републици Србији у делу који се тиче климатских промена истиче се да ризици на пољу животне средине могу бити вишеструки јер погађају цео екосистем и

биодиверзитет (Стратегија националне безбедности, 2019). Оно што посебно утиче на здравље људи и што може угрозити животну средину јесу радиолошке, хемијске и биолошке контаминације као и техничко - технолошке несреће. На стање безбедности људи, животиња, материјалних и културних добара и животне средине утичу и „присутност великих количина опасних материја у процесу производње, складиштење, промет и транспорт” истих (Стратегија националне безбедности, 2019:10).

Здрава животна средина и очување њених ресурса препознати су као један од основних националних интереса Републике Србије неопходних за очување безбедности. Ово ће се управо односити на „одговоран однос према животној средини у погледу квалитета земљишта, подземних и површинских водних ресурса и атмосфере, биодиверзитета као и према коришћењу природних богатстава и управљању опасним отпадом” (Стратегија националне безбедности, 2019:10-12). У Стратегији се наиме посвећује пажња очувању природних ресурса који се могу угрозити неодрживом и прекомерном експлоатацијом. Како би се унапредио квалитет животне средине, неопходно је унапређење правних и институционалних механизма који ће бити усмерени на квалитет појединачних компоненти животне средине (земљиште, воду, ваздух и биодиверзитет). У свему томе Република Србија опредељена је на примену међународно прихваћених норми на пољу заштите и унапређења квалитета животне средине⁹⁶ (Стратегија националне безбедности, 2019:26).

Од друге половине XX века у уставима држава присутни су чланови који се односе на право животне средине (Матић, 2011). Питањем животне средине Устав Републике Србије из 2006. се бави у члану 74, те сваки грађанин, односно „свако има право на здраву животну средину као и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању”. За заштиту животне средине су одговорни сви, а „посебно Република Србија и аутономне покрајине”. Исто тако, „свако је дужан да чува и побољшава животну средину” (Устав Републике Србије, 2006). Овако је одговорност за заштиту животне средине дата свима, те је њен обухват веома широк (и физичка и правна лица су одговорна). Иако Република Србија и аутономне покрајине јесу одговорне за заштиту животне средине, њима се „не предвиђа обавеза да предузимају одређене мере и активности на побољшању и очувању животне средине” (Матић, 2011:10). У члану 97. у оквиру четвртог дела Устава у ком су одређене надлежности Републике Србије, наводи се да она уређује и обезбеђује (став 1, тачка 9): „одрживи развој; систем заштите и унапређења животне средине; заштиту и унапређивање биљног и животињског света; производњу, промет и превоз оружја, отровних, запаљивих, експлозивних, радиоактивних и других опасних материја” (Устав Републике Србије, 2006). У области заштите животне средине аутономне покрајине имају право да регулишу питања од покрајинског значаја и то у оној мери у којој им закон допусти (члан 183 став 2 тачка 2), док локална самоуправа поред заштите животне средине треба да се бави питањима заштите од елементарних и других непогода (члан 190, став 1 тачка 6 Устава Републике Србије, 2006) (Матић, 2011:11).

Глава XXIV Кривичног законика Републике Србије посвећена је кривичним делима против животне средине. У њој је систематизовано 18 кривичних дела, од члана 260 закључно са чланом 277, те тако покрива већину негативних утицаја на животну средину⁹⁷. Иако су сада кривична дела против животне средине систематизована у оквиру једне главе ово није први пут да их неки кривични закон препознаје. Године 1977. године у оквиру главе XIV Кривичног закона у којој су наведена кривична дела против здравља људи и човекове средине препозната

⁹⁶ Више о очувању животне средине и ресурса Републике Србије видети у Стратегији националне безбедности од 25 – 27 стр. Доступно на:

<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>

⁹⁷ Иако се на први поглед чини да има довољно чланова који се баве заштитом животне средине, недостаје бука. Кривичноправна заштита од буке се не помиње ни у споредном кривичном законодавству, те је заштита животне средине од буке на нивоу покрајне заштите.

су следећа кривична дела: загађивање воде за пиће и животних намирница (члан 131) као и загађивање животне средине (члан 133) (Кривични закон Републике Србије, 1977). Овим чланом 133 обухваћене су компоненте животне средине: вода, ваздух, земљиште као и биљни и животињски свет. Од 1978. године у домаћем правном систему у односима постоји „еколошка тужба⁹⁸” (Закону о облигационим односима, 1978). Током 2018. године под покровитељством Министарства животне средине група аутора је објавила приручник о еколошкој тужби како би унапредили систем њеног функционисања. Еколошка тужба, као правни инструмент је погодна за уклањање или пак решавања проблема у животној средини јер је може поднети сваки грађанин или организација цивилног друштва без обзира да ли су (ин)директно угрожени услед нарушавања животне средине. Као што аутори (2018) наводе „њоме се може тражити уклањање извора опасности од штете која прети једном лицу или неодређеном кругу лица, а може је поднети свако, па и оно лице којем штета не прети” (Petrović, Nikolić, Radonjić i Stjelja, 2018:7). На овај начин је још тад (1978) омогућено да се штите интереси друштвене заједнице у вези са животном средином и одрживим развојем, а све „захваљујући визионарству професора Михајла Константиновића” (Николић, 2019:75).

Кривична дела против животне средине јесу она којима се „у првом реду штити животна средина, тачније право човека на очувану и здраву животну средину” (Drenovak-Ivanović, Đorđević i Važić, 2015:121). С обзиром да се штити здрава животна средина, посредно се овом главом КЗ РС штити и здравље човека, јер предуслов здравог живота јесте и очувана и здрава животна и радна средина. Ако се штити здравље, те се штити животна средина, намеће се да и штетна последица може бити двојака: „у првом реду као угрожавање животне средине, а затим и као угрожавање људи” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:121). Наводећи како су негативни утицаји човека на животну средину грађани и инкримисани у законским оквирима у разним државама Јолцић и Јовашевић препознају: „кривична дела и прекршаје, односно, у једном броју држава то су: кривична дела (злочини), преступи и иступи (што је друго име за прекршаје)”... те наводе да је Република Србија у „овом градирању поступила на донекле специфичан начин, те се разликују: кривична дела, привредни преступи, и прекршаји” (Јолцић и Јовашевић, 2013:11). Тако ће „скуп еколошких кривичних дела чинити еколошки криминал, а еколошка кривична дела, еколошки привредни преступи и еколошки прекршаји чинити еколошке деликте” (Љуштина, 2012:140). Односно еколошке деликте можемо разврстати у три групе: еколошка кривична дела (еколошки криминалитет), еколошке привредне преступе и еколошке прекршаје. У најширем смислу, еколошки деликти би биле све оне активности или радње које су у супротности са правним актима којима се штити животна средина као и право човека на здраву животну средину. У односу на ову категоризацију, еколошка кривична дела припадају најтежем облику еколошких деликата, док еколошки прекршаји припадају најблажим облицима еколошких деликата (Гаћеша, 2018:179).

Зашто је законодавац извесне еколошке деликте препознао као кривична дела? Јолцић (1995) види два разлога: прво, поједини еколошки деликти могу бити извршени једино од стране физичког лица, узимајући у обзир њихову природу (нпр. пустошење шума, преношење заразних болести код животиња, биљака, незаконит лов и сл.) и друго, са намером постизања извесног циља. Односно „полазећи од става да каквим правно признатим

⁹⁸ Као код термина „еколошка безбедност / безбедност животне средине“ и када је у питању термин „еколошка тужба” „исправније би било користити термин – тужба за заштиту животне средине – мада се термин еколошка тужба учесталије користи из разлога што је краћи и омогућује придевску употребу, а у свести просечног човека екологија значи исто што и животна средина, те се термин екологија чешће користи у медијима” (Петровић и сар., 2018:9). Такође, код назива еколошко право и право животне средине – код Еколошког права „већина правника под њим подразумева грану права која обухвата правила о употреби и заштити добара у човековом окружењу”...док се научници који се баве природним наукама, превасходно биолози, не би са тим сложили сматрајући да се „назив и садржина само делимично подударују” јер „екологија обухвата знатно ужу материју – само биолошке врсте и њихова станишта, а не и вредности створене људским радом” (Николић, 2019:66). Тако је неких 15-ак година уназад у широј употреби термин право заштите животне средине.

вредностима ваља пружити ефикасну заштиту, управо сразмерну њиховој величини и нападима што им могу запрети, појединим је од деликата што су уперени против еколошких вредности, а могу бити учињени само од стране више физичког лица, пружио кривичноправну заштиту – оцењујући их као понашање са јасно и мериво израженим елементом друштвене опасности....препознајући их као најтежи облик деликтног понашања – кривичним делима” (Јолџић, 1995:51).

Кривични законик Републике Србије (Службени гласник РС број 85/2005) ступио је на снагу 01. јануара 2006. године и у XXIV глави садржано је 18 кривичних дела против животне средине. На овај начин, животна средина је препозната као самосталан и примарни заштитни објект кривичних дела против животне средине. Набројана редом, препозната су следећа кривична дела:

1. „загађење животне средине (члан 260),
2. непредузимање мере заштите животне средине (члан 261),
3. противправна изградња и стављање у погон постројења која загађују животну средину (члан 262),
4. оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине (члан 263),
5. оштећење животне средине (члан 264),
6. уништење, оштећење и изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра (члан 265) ,
7. уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја (члан 266),
8. недозвољена изградња нуклеарних постројења (члан 267),
9. повреда права на информисање о стању животне средине (члан 268),
10. убијање и злостављање животиња (члан 269),
11. преношење заразних болести код животиња и биљака (члан 270),
12. несавесно пружање ветеринарске помоћи (члан 271),
13. производња штетних средстава за лечење животиња (члан 272),
14. загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња (члан 273),
15. пустошење шума (члан 274),
16. шумска крађа (члан 275),
17. незаконит лов (члан 276),
18. незаконит риболов (члан 277)” (Кривични законик РС, 2005).

У наставку овог поглавља бавићемо се како укупним тако и појединачним кривичним делима против животне средине.

6.1 Обим и динамика еколошког криминалитета у Републици Србији

Анализа статистичких података о кривичним делима против животне средине врши се како би смо увидели обим и динамику кривичних дела у Републици Србији у периоду од 2006. до 2020. године. За израду табела и фигура коришћени су подаци публиковани од стране Републичког завода за статистику (РЗС) у 15 билтена „Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужења и осуде” и обухватају временски период од 2006. до 2020. године⁹⁹.

⁹⁹ Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2006.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2009/Pdf/G20095490.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2007.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2009/Pdf/G20095502.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2008.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2010/Pdf/G20105514.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2009.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2010/Pdf/G20105529.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2010.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2011/Pdf/G20115546.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2011.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2012/Pdf/G20125558.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2012.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2013/Pdf/G20135576.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2013.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20145588.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2014.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20155603.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2015.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2016/Pdf/G20165617.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20175629.pdf>, приступљено 20.03.2021.

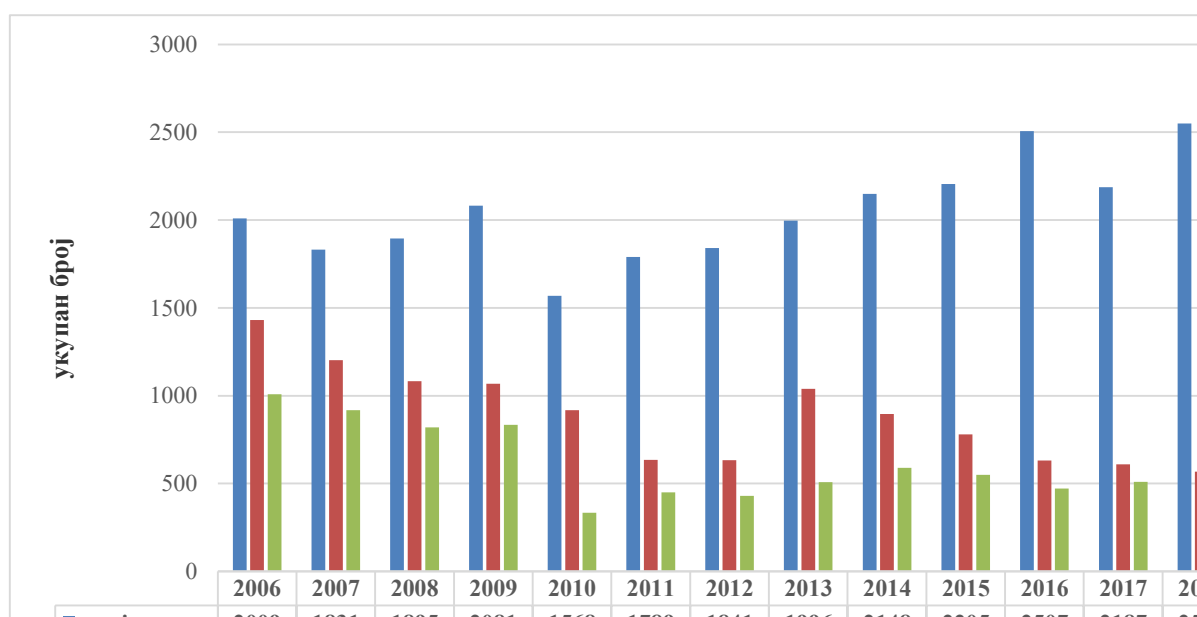
Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2017.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20185643.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2018.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2019.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205665.pdf>, приступљено 20.03.2021.

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2020.- Пријаве, оптужења и осуде
Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20215677.pdf>, приступљено 20.03.2021.

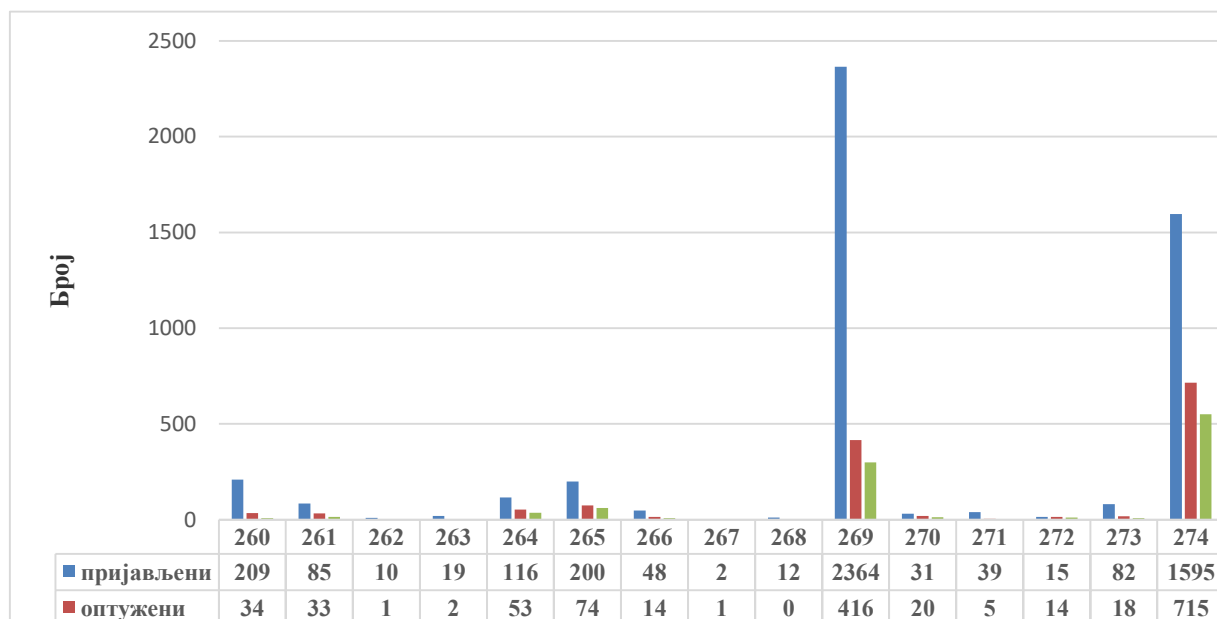
Фигура 2. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених за кривична дела против животне средине на годишњем нивоу за период 2006-2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

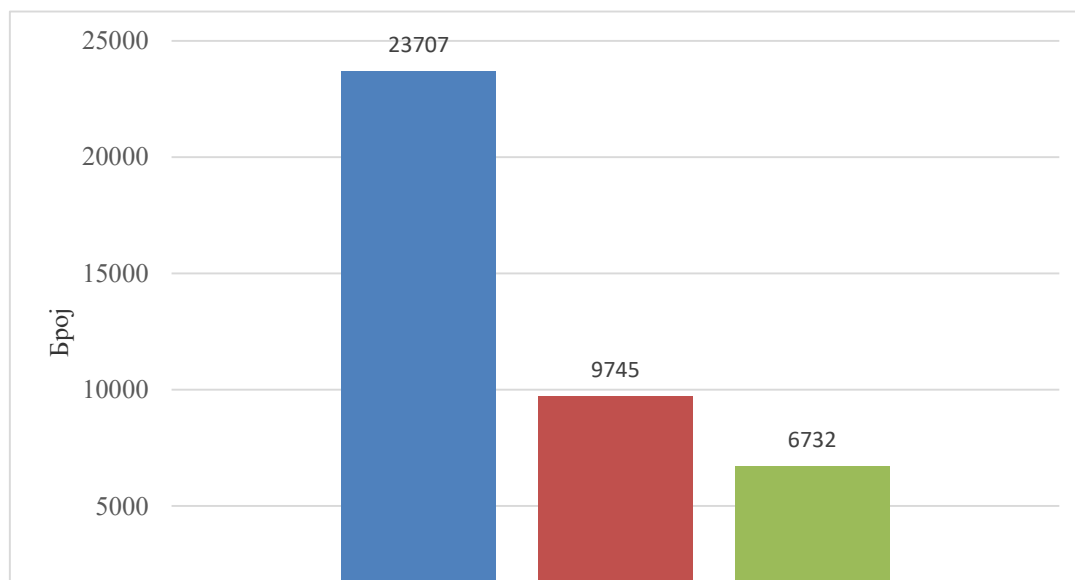
Увидом у Фигуру 2. која нам показује укупан број пријављених, оптужених, осуђених за кривична дела против животне средине за период 2006-2020 уочава се одређена диспропорција, те је знатно већи број пријављених пунолетних лица (креће се од 1500 до 2500) од оптужених и осуђених (од 300 до 1500). Број одбачених пријава је приметан (2018. године разлика између броја пријављених и броја оптужених је око 2000). Разлог зашто се најчешће одбацују кривичне пријаве јесте то што су непотпуне и често без пропратног доказног материјала. Органи поступка се сусрећу са тешкоћама приликом самог откривања, доказивања и гоњења кривичних дела против животне средине. Из тог разлога кривична дела која се тичу убијања и злостављања животиња, те шумска крађа, незаконит лов и риболов ће се најчешће наћи испред јавних тужилаштва и судова (Синђелић, Д. и сар., 2021). До 2010. године је углавном присутан пад у броју пријављених, оптужених и осуђених лица у све три категорије. Након тога, бележи се раст у броју пријављених, док се пад у броју оптужених и осуђених лица наставља. Током последње две године, присутан је значајнији пад и у броју пријављених злочина. У Прилогу А Табелом бр. 19. приказан је укупан број пријављених, оптужених и осуђених у временском периоду од 2006-2020. године. Тако је укупан број пријављених за кривична дела против животне средине нормираних у глави XXIV КЗ РС за посматраних 15 година 31185, оптужено је 12373 пунолетних лица, док је осуђено 860 пунолетних лица. У Прилогу А табелама од 20 до 34 за сваку годину појединачно (2006, 2007...2020) дата је фреквенција и проценти пријављених, оптужених и осуђених лица у односу на чланове КЗ РС од 260 до 277. У Табели 35 у односу на чланове закона за временски период од 15 година дати су проценти и фреквенција пријављених, оптужених и осуђених пунолетних лица.

Фигура 3. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених пунолетних лица за кривична дела против животне средине према члановима главе XXIV Кривичног законика у временском периоду 2006-2020. године¹⁰⁰

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Фигура 4. Укупан број пријављених, оптужених, осуђених пунолетних лица за кривично дело против животне средине члан 275 Кривичног законика – шумска крађа у временском периоду 2006-2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Уочава се велика разлика у односу на број свих пријављених за различита кривичних дела против животне средине, убедљиво највише има шумских крађа – чак 23707 у периоду од 2006. до 2020. године. Након тога, најчешће се пријављује убијање и злостављање животиња (укупно 2364 у посматраном периоду) незаконит лов (укупно 1861 у посматраном

¹⁰⁰ Кривично дело члана 275 главе XXIV Кривичног законика је било највише у посматраном периоду и из тог разлога је одвојена од осталих кривичних дела јер је по броју ван опсега осталих кривичних дела приказаних Фигуром 3.

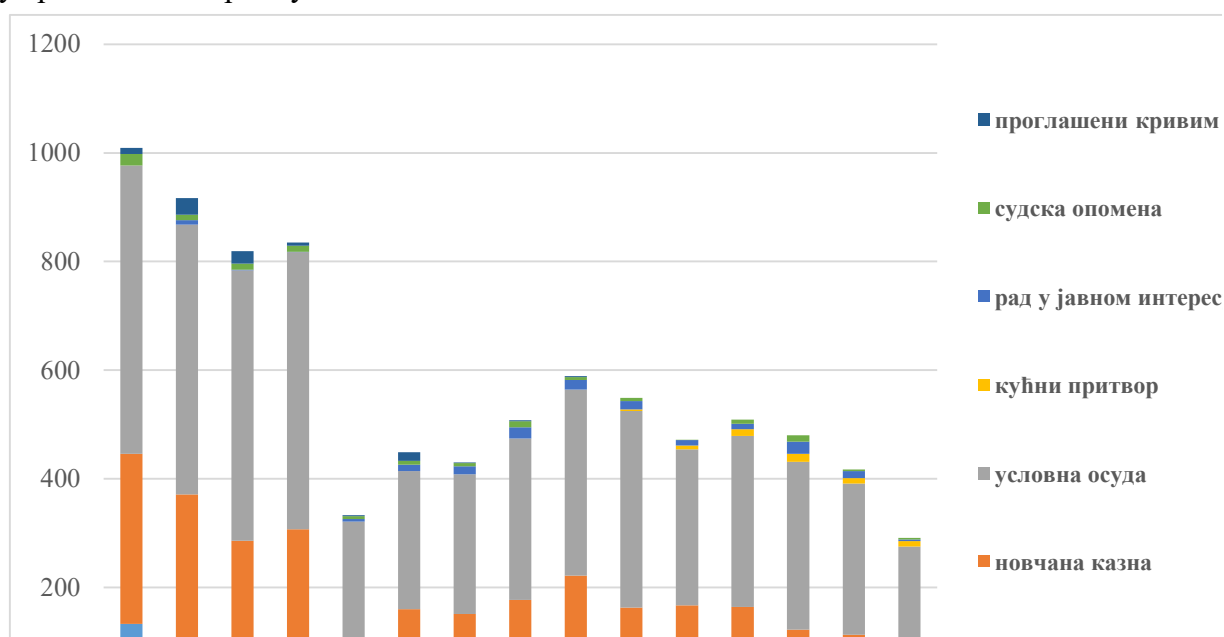
периоду) и пустошење шума (укупно 1595 у посматраном периоду). За посматраних 15 година, најмање пута је пријављена недозвољена изградња нуклеарних постројења (2 пута), противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину (10 пута), повреда права на информисање о стању животне средине (12 пута) и производња штетних средстава за лечење животиња (15 пута).

Приметно је да, од свих оптужених лица за учињена кривична дела против животне средине, убедљиво највише има оптужених за шумску крађу – чак 9745 у периоду од 2006 до 2020. године. Након тога, најчешће се оптужују лица за дела пустошење шума (укупно 715 у посматраном периоду), незаконит лов (укупно 664 у посматраном периоду), незаконит риболов (укупно 564 у посматраном периоду) и убијање и злостављање животиња (укупно 416 у посматраном периоду). За посматраних 15 година, једном је пунолетно лице оптужено за кривично дело против животне средине из члана 262 противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину и као и једном за недозвољену изградњу нуклеарних постројења (члан 267), два пута за оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине и свега пет пута за несавесно пружање ветеринарске помоћи.

Од свих осуђених пунолетних лица за кривична дела против животне средине садржаних у 18 чланова XXIV главе Кривичног законика из 2005. године, највише има шумских крађа – 6732 у периоду од 2006 до 2020. године. Након тога, најчешће се осуђују пунолетна лица за кривично дело пустошење шума (укупно 551 у посматраном периоду), незаконит риболов (укупно 475 у посматраном периоду), незаконит лов (укупно 384 у посматраном периоду) и убијање и злостављање животиња (укупно 299 у посматраном периоду). За анализираних 15 година, једном приликом се десила осуда за кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину и недозвољена изградња нуклеарних постројења, а два пута за оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине. Ниједна пресуда се није односила на несавесно пружање ветеринарске помоћи и на повреду права на информисање о животној средини.

Које су кривичне санкције изречене осуђеним пунолетним лица за извршена кривична дела против животне средине из главе XXIV Кривичног законика републике Србије из 2006. године приказано је Фигуром 5.

Фигура 5. Кривичне санкције изречене за кривична дела против животне средине у временском периоду од 2006 до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

У 2006. години највише је било изречено условних осуда (531), затим новчаних казни (313) и казни затвора (133). Укупно је изречена 21 судска опомена, а 11 учинилаца је проглашено кривим и ослобођено казне. Није било изрицања мера кућног притвора и рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе.

У 2007. години највише је изречено условних осуда (497), затим новчаних казни (270) и казни затвора (101). Укупно је 31 учинилац проглашен кривим и ослобођен казне, изречено је 10 судских опомена и 8 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе. Није било изрицања мера кућног притвора.

У 2008. години је највећи удео условних осуда (498), затим новчаних казни (218) и казни затвора (68). Укупно је 23 учинилаца проглашено кривим и ослобођено казне, изречено је 11 судских опомена и једна казна која се тиче рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе. Није било изрицања мера кућног притвора.

У 2009. години је највећи удео условних осуда (510), следе новчане казне (241) и казне затвора (66). Изречено је укупно 11 судских опомена, 6 учинилаца је проглашено кривим и ослобођено казне, изречена је једна казна која се тиче рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе. Није било изрицања мера кућног притвора.

Наредне године – 2010. посматрано по врсти казне и даље је највише условних осуда (218), затим новчаних казни (70) и казни затвора (33). Изречено је пет судских опомена, пет казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе. Двоје почионица је проглашено кривим и ослобођено казне. Није било изрицања мера кућног притвора.

У току 2011. године у погледу врсте казне највише је изречено условних осуда (254), затим новчаних казни (114) и казни затвора (46). Укупно је 16 лица проглашено кривим и ослобођено казне, изречено је 12 казни рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, као и 7 судских опомена. Није било казни кућног притвора.

У току 2012. године изречено је укупно 257 условних казни, 99 новчаних казни и 52 казне затвора. Поред тога, изречено је 15 мера рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, 6 судских опомена, једно лице је проглашено кривим и ослобођено казне и није било мера кућног притвора.

Током 2013. године највише је било мера условних осуда (297), новчаних казни (103) и мера затвора (74). Укупно је изречена 21 казна која се тиче рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, 11 судских опомена, два лица су проглашена кривим и ослобођена казне и није изречена ниједна казна кућног притвора.

У 2014. години је највећа заступљеност условних осуда (342), а нешто је више новчаних казни (119) у односу на казну затвора (103). Укупно је изречено 18 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, пет судских опомена, два лица су проглашена кривим и ослобођена казне и није изречена ниједна казна кућног притвора.

У 2015. години је највећа заступљеност условних осуда (362), следе новчане казне (99), па казне затвора (64). Укупно је изречено 15 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, као и шест судских опомена. За три почионица кривичних дела је изречена казна кућног притвора, а ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

У 2016. години је највећа заступљеност условних осуда (287), следе новчане казне (94), па казне затвора (73). Укупно је изречено 10 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе и једна судска опомена. За седам почионица кривичних дела је изречена казна кућног притвора, а ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

У 2017. години је највећа заступљеност условних осуда (315), следе новчане казне (114), па казне затвора (50). Укупно је изречено 10 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе и осам судских опомена. За 12 почионица кривичних дела је изречена казна кућног притвора, а ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

У 2018. години је највећа заступљеност условних осуда (309), следе новчане казне (84), па казне затвора (38). Укупно су изречене 22 казне које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе и 12 судских опомена. За 15 почионица кривичних дела је изречена казна кућног притвора, а ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

Током 2019. године забележена је највећа заступљеност условних осуда (278), следе новчане казне (74), па казне затвора (39). Укупно је изречено 13 казни које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе и три судске опомене. За 10 почионица кривичних дела је изречена казна кућног притвора, а ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

Током 2020. године забележена је највећа заступљеност условних осуда (180), следе новчане казне (58), па казне затвора (37). Казна кућног притвора је изречена за укупно 10 учинилаца кривичних дела, изречене су три казне које се тичу рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе и три судске опомене. Ниједно лице није проглашено кривим и ослобођено казне.

На основу приказаних података можемо закључити да током година опада број осуђеника на затворску казну, новчану казну, условну осуду, судску опомену и проглашеним кривим па ослобођени оптужбе, док је кривична санкција кућног притвора и рада у јавним интересима уз одузимање возачке дозволе у порасту за посматрани период.

Пре анализе кривичних дела против животне средине у Републици Србији у Табели 6. приказане су санкције за поједина кривична дела против животне средине из члана 3 ECD. У Табели је дат преглед новчаних и затворских казни које се примењују за следећа кривична дела која су извршена или са умишљајем или уз минимални нехат: нелегалан третман и управљање отпадом које узрокује или може да изазове смрт или озбиљну повреду људи или значајну штету по квалитет ваздуха, земљишта, воде, животиња или биљака (табела колона А); рад постројења у коме се обавља опасна активност или у коме се складиште или користе опасне супстанце или препарати који, и ван постројења, изазивају или могу да изазову смрт или озбиљне повреде људи или значајну штету по квалитет ваздуха, земљишта, воде, животиња и биљака (табела колона Б); и промет примерака заштићених врста дивље фауне или флоре или њихових делова или деривата, осим у случајевима када се поступање са истим односи на занемарљиву количину тих примерака и има занемарљив утицај на статус очуваности врсте (табела колона В).

Табела: 6. Новчане и затворске казне за кривична дела наведена у ECD у државама чланицама ЕУ

Држава чланица	А	Б	В
Естонија	Казна затвора до три године Новчана казна: физичка лица:30-500 дневница правна лица: 3.200 до 16 милиона евра	Казна затвора до једне године Новчана казна: физичка лица:30-500 дневница правна лица: 3.200 до 16 милиона евра	Казна затвора до пет година Новчана казна: физичка лица:30-500 дневница правна лица: 3.200 до 16 милиона евра
Француска	Казна затвора до седам година Новчана казна до 150.000 евра	Казна затвора до две године Новчана казна до 75.000 евра	Казна затвора до седам година Новчана казна до 150.000 евра
Немачка	Казна затвора до пет година Новчана казна	Казна затвора до пет година Новчана казна	Казна затвора до пет година Новчана казна
Пољска	Казна затвора до пет година Ограничење слободе Новчана казна:	Казна затвора од шест месеци до осам година Ограничење слободе	Казна затвора до пет година Ограничење слободе Новчана казна:

	физичка лица: 25 до 175.000 евра правна лица: 250 до 1. 210.000 ера	Новчана казна: физичка лица: 25 до 175.000 евра правна лица: 250 до 1. 210.000 ера	физичка лица: 25 до 175.000 евра правна лица: 250 до 1. 210.000 ера
Словачка	Казна затвора до осам година Новчана казна: физичка лица: 160 до 331.930 евра правна лица: 800 до 1. 660.000 евра	Казна затвора до десет година Новчана казна: физичка лица: 160 до 331.930 евра правна лица: 800 до 1. 660.000 ера	Казна затвора од шест месеци до осам година Новчана казна: физичка лица: 160 до 331.930 евра правна лица: 800 до 1. 660.000 ера
Словенија	Казна затвора од 30 дана до 12 година Новчана казна	Казна затвора од 30 дана до 12 година Новчана казна	Казна затвора од 30 дана до пет година Новчана казна
Шпанија	Казна затвора од шест месеци до две године Новчана казна	Казна затвора од шест месеци до две године Новчана казна	Кривична дела која се односе на флору Казна затвора од шест месеци до две године или Дела која се односе на фауну Казна затвора од шест месеци до две године Новчана казна
Шведска	Казна затвора до шест година Новчана казна	Казна затвора до шест година Новчана казна	Казна затвора до шест година Новчана казна

Извор: Gerstetter et al., 2016:33

Након анализираних укупног обима и тренда кривичних дела против животне средине у Републици Србији, те приказаних санкција за нека од кривичних дела у ЕЦД, у делу рада који следи бавићемо се појединачним кривичним делима садржаним у XXIV глави Кривичног законика Републике Србије. Наиме, о самој комплексности животне средине и међусобној повезаности њених елемената сведоче и многобројна кривична дела против ње. Лилић и Дреновак-Ивановић као и Чејовић врше унутрашњу систематизацију кривичних дела против животне средине садржаних у XXIV глави Кривичног законика Републике Србије, у следеће четири категорије:

„а) Општа кривична дела против животне средине:

1. загађење животне средине,
2. непредузимање мере заштите животне средине,
3. противправна изградња и стављање у погон постројења која загађују животну средину,
4. оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине,
5. оштећење животне средине,
6. уништење, оштећење и изношење у иностранство природног добра,
7. повреда права на информисање о стању животне средине.

- б) Кривична дела у вези са опасним материјама:
1. уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја,
 2. недозвољена изградња нуклеарних постројења.
- в) Кривична дела против биљног и животињског света:
1. убијање и мучење животиња,
 2. преношење заразних болести животињама и биљкама,
 3. несавесно пружање ветеринарске помоћи,
 4. производња штетних средстава за лечење животиња,
 5. загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња,
 6. пустошење шума,
 7. шумска крађа.
- г) Кривична дела незаконитог лова и риболова:
1. незаконит лов,
 2. незаконит риболов” (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:53; Чејовић, 2006:582).

Ради боље прегледности кривичних дела, наведена категоризација ће бити коришћена у делу дисертације 6.2 до 6.5 где ће бити приказани обим и тренд појединачних кривична дела против животне средине у Републици Србији.

6.2 Општа кривична дела против животне средине

Општа група кривичних дела против животне средине обухвата следеће чланове главе XXIV Кривичног законика:

- 1) „члан 260 загађење животне средине,
- 2) члан 261 непредузимање мере заштите животне средине,
- 3) члан 262 противправна изградња и стављање у погон постројења која загађују животну средину,
- 4) члан 263 оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине,
- 5) члан 264 оштећење животне средине,
- 6) члан 265 уништење, оштећење и изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра,
- 7) члан 268 повреда права на информисање о стању животне средине” (Кривични законик Републике Србије, 2005).

Загађење животне средине

Кривично дело загађење животне средине инкримисано је чланом 260 главе XXIV Кривичног законика Републике Србије из 2005. године. Садржи пет ставова у којима су описане четири радње којима се врши ово кривично дело (нехат, умишљај и тежи облици истог). Односи се на кршење прописа о заштити, очувању и унапређењу животне средине где се као последица чињења истог јавља загађење ваздуха, воде или земљишта у већој мери или на ширем простору. Оно може бити учињено из нехата или са умишљајем. Уколико је учињено из нехата учинилац се кажњава новчаном казном или казном затвора до две године, а уколико је при том дошло до уништења и оштећења животињског или биљног света великих размера

или загађења животне средине толико да је за отклањање последица потребан дужи временски период или велики трошкови казна је затвора од шест месеци до пет година и новчана казна (тежи облик). Уколико је пак учињено са умишљајем, казна је од шест месеци до пет година затвора и новчана казна, а уколико се ради о тежем облику те је тако дошло и до уништења или оштећења животињског и биљног света великих размера или су неопходни велики трошкови ради отклањања последица кривичног дела и дужи временски период казна затвора је од једне до осам година и новчана казна (Кривични законик Републике Србије, 2005).

Прецизно одређен термин „загађење животне средине” можемо наћи у Закону о заштити животне средине из 2004. године, јер и „ово кривично дело као и већи део осталих кривичних дела из главе XXIV су кривична дела бланкетног карактера, што значи да је за постојање овог кривичног дела потребно кршење посебних прописа који се тичу заштите животне средине” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:122). Загађење животне средине је „уношење загађујућих материја или енергије у животну средину, изазвано људском делатношћу или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи” (Закон о заштити животне средине, 2004).

У овом члану 260 КЗ РС инсистира се на одредницама „већа мера”, „шири простор”, „већој количини” јер ће управо оне утицати на то да се ово кривично дело разликује од прекршаја или привредног преступа као лакших облика еколошких деликата. С обзиром на непрецизност у законској формулацији „шта се сматра већом мером или ширим подручјем, одговор даје судска пракса”, при чему се најчешће користе граничне вредности¹⁰¹ полутаната у односу на различите медијуме животне средине (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:122). За одређивање граничних вредности могу послужити подзаконски акти за одређивање граничних вредности, на пример Правилник о граничним вредностима, методама мерења емисије, критеријумима за успостављање мерних места и евиденцији података (Службени гласник РС, бр. 54/92) за одређивање граничних вредности загађења ваздуха, Уредба о граничним вредностима емисије загађујућих материја у води и роковима за њихово достизање („Службени гласник РС”, бр. 55/05) и сл.

У ставу три 260 члана КЗ РС прописан је тежи облик кривичног дела загађења животне средине и од основног облика се разликује по томе што наступа тежа последица (уништење и оштећење биљног света, а за отклањање последица је потребан дуг временски период или знатна новчана средства). Трајковић наводи да „према правном схватању кривичног одељења Врховног суда Србије од 20.03.2002. године штета великих размера постоји када штета прелази износ од четири милиона динара” (Трајковић, 2011:14). Овде се као примедба намеће то што поједина природна добра, биљне и животињске врсте немају тржишну вредност те примарна имовинска штета није једина последица, и због тога је „Врховни суд у правним схватањима од 17.04.2006. изузео ово кривично дело приликом одређивања новчаних вредности као обележја неких кривичних дела” (Трајковић, 2011:14).

Оно што је занимљиво за члан 260. у петом ставу, а својствено је и члановима 261. (непредузимање мера заштите животне средине), 262. (противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину), 263. (оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине), 264. (оштећење животне средине) и 266. (уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја) КЗ РС јесте одредба да „суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме

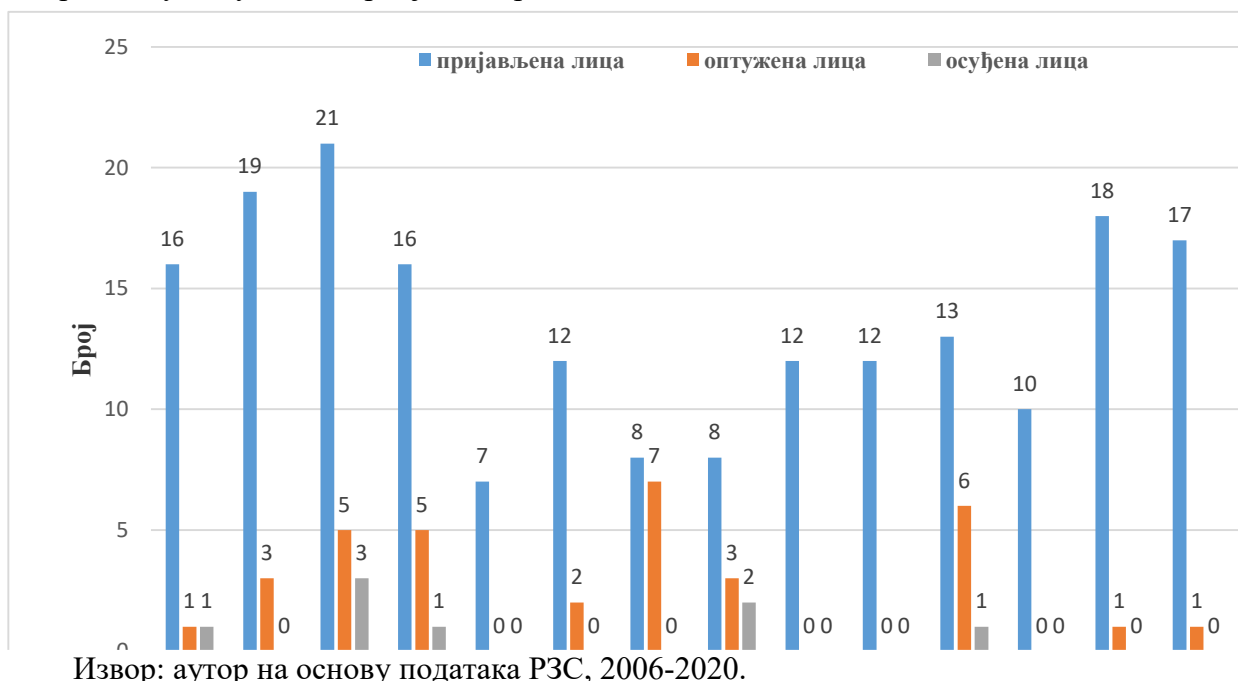
¹⁰¹ Гранична вредност емисије или емисије полутаната јесте највише дозвољени њихов ниво који може бити присутан на месту емитовања или по испуштању у одређени медијум (воду, ваздух, земљиште).

одређене прописане мере заштите, очувања и унапредњења животне средине” тако што им уместо предвиђених казни (новчаних и затворских) изрекне условну осуду.

Пример у пракси за ово кривично дело, загађење животне средине, Трајковић даје у виду уништења животињског света, односно риба у већим размерама и предлаже мере и активности које се неопходно предузети када дође до таквих акцидената. Приликом пријаве угинућа риба треба укључити следеће субјекте: полицију, тужилаштво, истражног судију, републичке инспекторе за заштиту животне средине, републичког водопривредног инспектора и завод који може учинити узорковање воде у што краћем временском периоду од настанка акцидента (нпр. хидрометеоролошки завод, Завод за јавно здравље). Након обавештавања субјеката, приступа се санацији од стране корисника рибарског подручја, угинула риба се скупља, мери и од инспектора за рибарство се захтева да наложи вештачење угинуле рибе како би се утврдио узрок угинућа. Тај налаз ће бити доказ тужиоцу у кривичном поступку. Ако је за санирање загађења потребно дуже време и велики трошкови, ангажују се специјализоване установе зависно од природе предмета вештачења (биолошки факултет, шумарски, пољопривредни, рударски, ветринарски, технолошки и сл.) (Трајковић, 2011:14). Извршилац кривичног дела загађење животне средине може бити свако лице (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:55).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађење животне средине у Републици Србији од кад је Кривични законик ступио на снагу 2006. године закључно са 2020. годином приказан је Фигуром 6. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом у дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 1).

Фигура 6. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађење животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Укупан број пријављених лица за загађење животне средине у Републици Србији за временски период од 2006. до 2020. године је 209, број оптужених је 34, док је осуђено 8 лица. Највећи број пријављених је 2008. године (21), док је најмање пријављених 2012. и 2013. године (8). Од укупно 34 оптужена лица, 7 их је оптужено 2012. године (20,59%). Осуђених

лица за загађење животне средине у овом периоду је 8, од чега је 2008. године осуђено 3, 2013. године 2, а 2006, 2009 и 2016. године по једно лице.

Непредузимање мера заштите животне средине

Чланом 261. главе XXIV КЗ РС нормирано је кривично дело непредузимање мера заштите животне средине. У ставу 1 ово кривично дело везује се за „службено или одговорно лице које не предузима прописане мере заштите животне средине” што значи да извршиоци овог кривичног дела могу бити једино службена или одговорна лица, а не и „обични грађанин, те да је као радња извршења предвиђено пропуштање, дакле нечињење, а не активно деловање” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:126). Такође, за постојање овог кривичног дела није неопходно наступање штетне последице (то би већ било кривично дело из члана 260 КЗ РС), већ је довољно да постоји и апстрактна опасност (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:126).

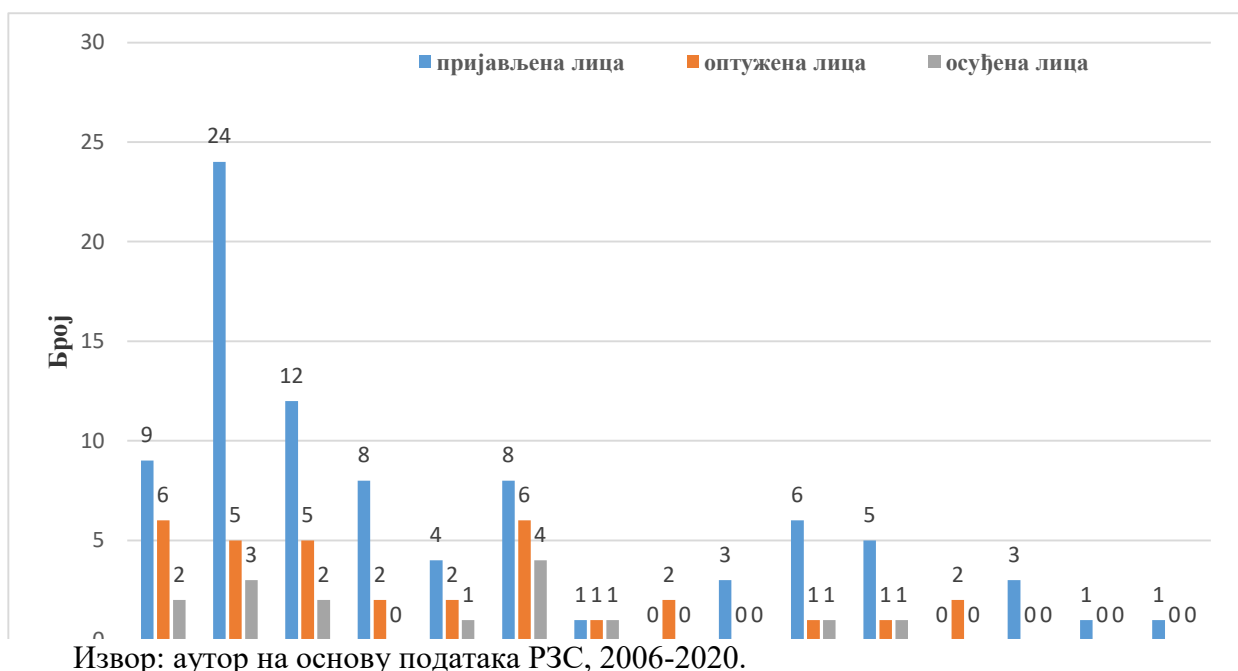
Ово кривично дело може се учинити из нехата или са умишљајем и у односу на то се разликују и казне. Уколико је у питању нехат учинилац ће бити кажњен новчаном казном или затвором до једне године, у супротном казна је новчана или затвор до три године. Извршилац овог кривичног дела може бити санкционисан и у случају да је „пропустио да предузме мере наложене појединачним актом надлежног органа” (Трајковић, 2011:16).

Исто као и код члана 260. КЗ РС, могуће је да суд изрекне условну осуду уместо казни из става 1. и 2., као и да наложи учиниоцу да у одређеном временском периоду предузме прописане мере у вези животне средине.

Према Закону о заштити животне средине из 2004. године субјекти који користе природне вредности, угрожавају или загађују животну средину одговорни су за сваку активност којом мењају или могу променити стање и услове у животнеј средини, односно за непредузимање мера заштите животне средине (члан 4. и 5. Закон о заштити животне средине, 2004). Субјекти су дужни да мере загађења која испуштају сами или преко овлашћене институције (у зависности о којој компоненти животне средине се ради). Субјект који емитује полутанте техничко-технолошким мерама треба да обезбеди да емисија и имисија буде испод граничних вредности. Уколико то не уради, сматра се да не предузима мере заштите животне средине. На пример, мере заштите ваздуха односе се на очување атмосфере у целини обухватајући климатске карактеристике и све остале процесе (члан 24. Закона о заштити животне средине, 2004). Уколико субјект не би поставио одговарајуће филтере за пречишћавање или пак потпуно сагоревање полутаната пре испуштања у ваздух, сматрало би се да он не предузима мере заштите животне средине које је дужан да предузима према прописима за заштиту околине од загађења. Некад се ово (не)чини нехатно а некад и са умишљајем због високе цене истих.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело непредузимање мера заштите животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 7. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 2).

Фигура 7. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело непредузимање мера заштите животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

За кривично дело непредузимање мера заштите животне средине члана 261. КЗРС у периоду од 2006. године до 2020. године пријављено је 85 лица, оптужено 33, док је осуђено 15. Највећи број пријављених евидентан је 2007. године и чини 28,24% свих пријављених за ово кривично дело. Насупрот томе, 2013. и 2017. године нема пријављених за непредузимање мера заштите животне средине. Током 2006. и 2011. оптужено је по 6 лица, док 2014. и од 2018. до 2020. није било оптужено ниједно лице. Највећи број осуђених је 2011. године што чини 26,67% од укупно 15 осуђених.

Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину

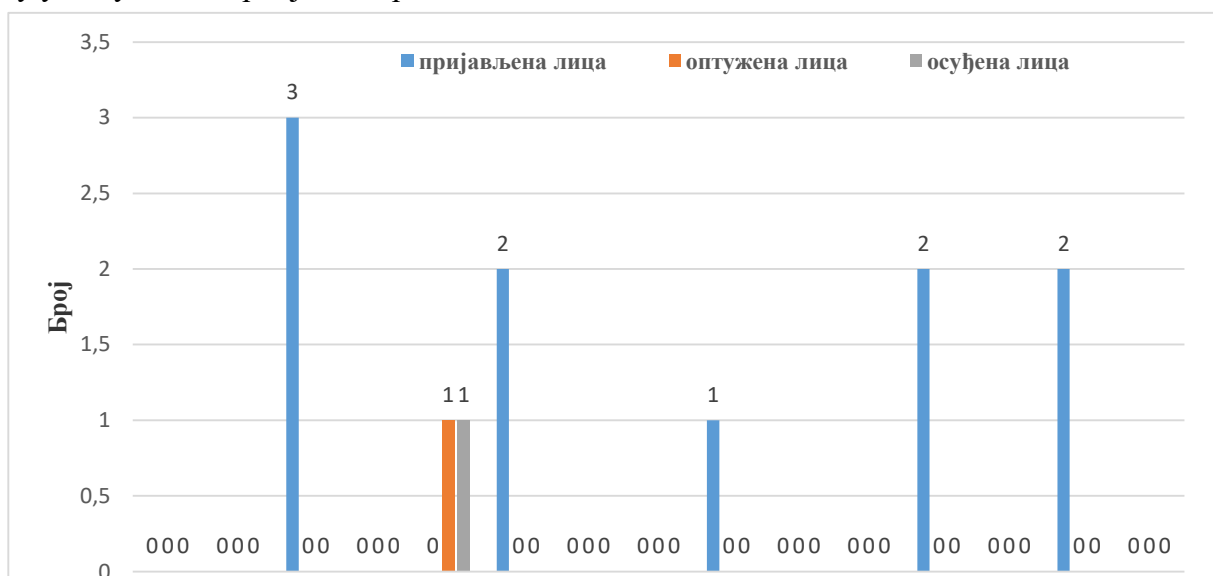
Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину нормирано је чланом 262. КЗРС. Као кривично дело непредузимање мера заштите животне средине (члан 261.) и ово кривично дело могу учинити једино службена или одговорна лица која „предузимају радње без одговарајуће дозволе надлежног органа” (Трајковић, 2011:16). Радња извршења се може остварити једино чињењем, а „пракса ће дати одговор на питање да ли је то могуће и нечињењем на пример, неспречавањем извршити радњу овог кривичног дела” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:127). У односу на ово кривично дело нехат не постоји, већ се једино може извршити са умишљајем.

Основни облик овог кривичног дела дат је у ставу 1. тако што извршилац, односно службено или одговорно лице, противно прописима о заштити, очувању и унапређењу животне средине ставља у функцију објекте, постројења или примењује тејнологију којима се на ширем простору и у већој мери загађује животне средине. С обзиром да за ово постоји

умишљај, казна затвора је од шест месеци до пет година. У ставу 2. је дат тежи облик истог кривичног дела и казна за учиниоца је од једне до осам година затвора. О тежем облику се ради уколико долази до уништења животињског или биљног света великих размера или загађења животне средине при чему је потребно много времена за отклањање последица или су трошкови велики (Кривични законик Републике Србије, 2005).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 8. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 3).

Фигура 8. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину је после кривичног дела недозвољена изградња нуклеарних постројења најмање пута пријављено. У периоду од 2006. до 2020. године кривично дело члана 263 Кривичног законика Републике Србије пријављено је 10 пута, и то 3 пута 2008. године, по 2 пута 2011, 2017 и 2019. године, док је 1 пријављено 2014. године. Број оптужених и осуђених лица је 1.

Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине

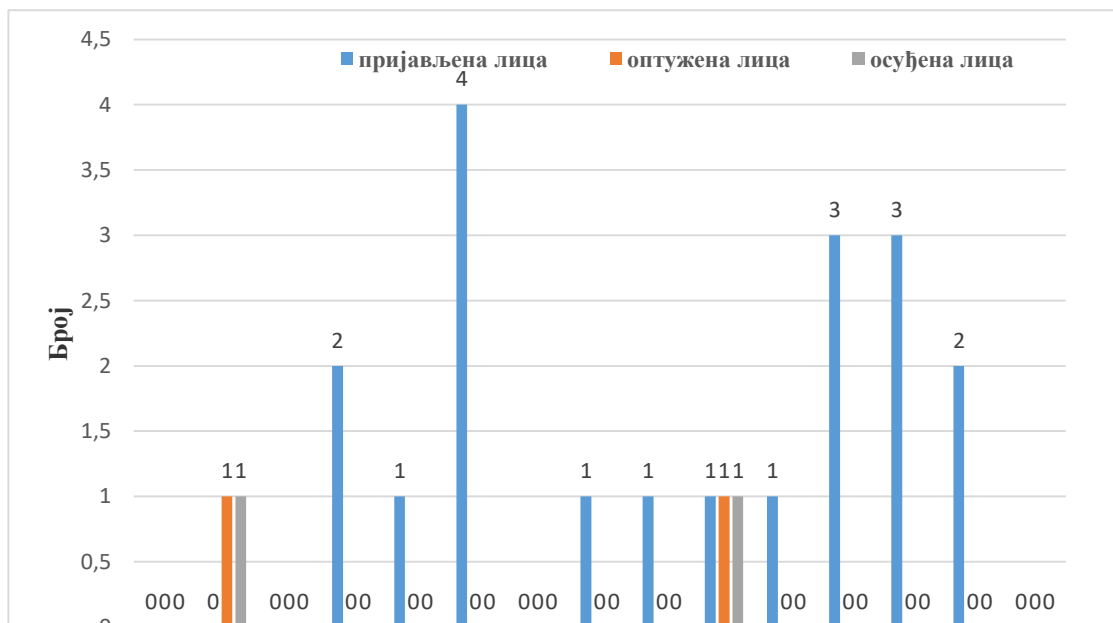
Кривично дело оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине нормирано је у члану 236. КЗРС. Извршилац овог кривичног дела може бити свако, а радња извршења се односи на оштећење, уништење, уклањање или на други начин чињења неупотребљивим објеката или уређаја за заштиту животне средине. У ставу 1. се наводи да је казна за ове извршиоце до три године (ако је учињено са умишљајем). А уколико се ово дело изврши у нехату, казна је новчана или до једне године (став 2. члан 263.). Дакле, ово кривично

дело може бити учињено или са умишљајем или из нехата. Објекат радње су управо они уређаји и објекти који служе за заштиту животне средине.

Кривичним делом оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине „обухваћене су све ситуације почев од настанка апстрактне опасности до конкретне опасности и наступелих штетних последица, које су хијерархијски наведене од мањих ка већима” од става 1. до 6. става (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:128). Тако, уколико је чињењем радње са умишљајем или из нехата дошло до загађења медијума животне средине (воде, ваздуха, земљишта) у већој мери или на ширем простору казне су следеће: ако се ради о умишљају казна затвора је од шест месеци до пет година (став 3.), уколико је пак учињено из нехата казна затвора је до три године (став 4.). Тежи облици чињења овог кривичног дела дати су у ставу 5. и 6. и односе се на уништавање биљног и животињског света великих размера или загађења животне средине у таквој мери да је за отклањање последица потребан дуг временски период као и велика финансијска средства. Тежи облик с умишљајем казниће се затвором од једне до осам година, а уколико је кривично дело учињено из нехата казна затвора је од шест месеци до пет година. За ово кривично дело, такође постоји могућност да суд изрекне условну осуду (став 7.)

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење објеката и уређеја за заштиту животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 9. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 4).

Фигура 9. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење објеката и уређеја за заштиту животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Кривично дело оштећење објеката и уређеја за заштиту животне средине у Републици Србији пријављено је 19 пута за период од 2006. до 2020. године, од тога је највише пријављених (21,05%) 2011. године. Оптужено је и осуђено 2 лица за наведено кривично дело.

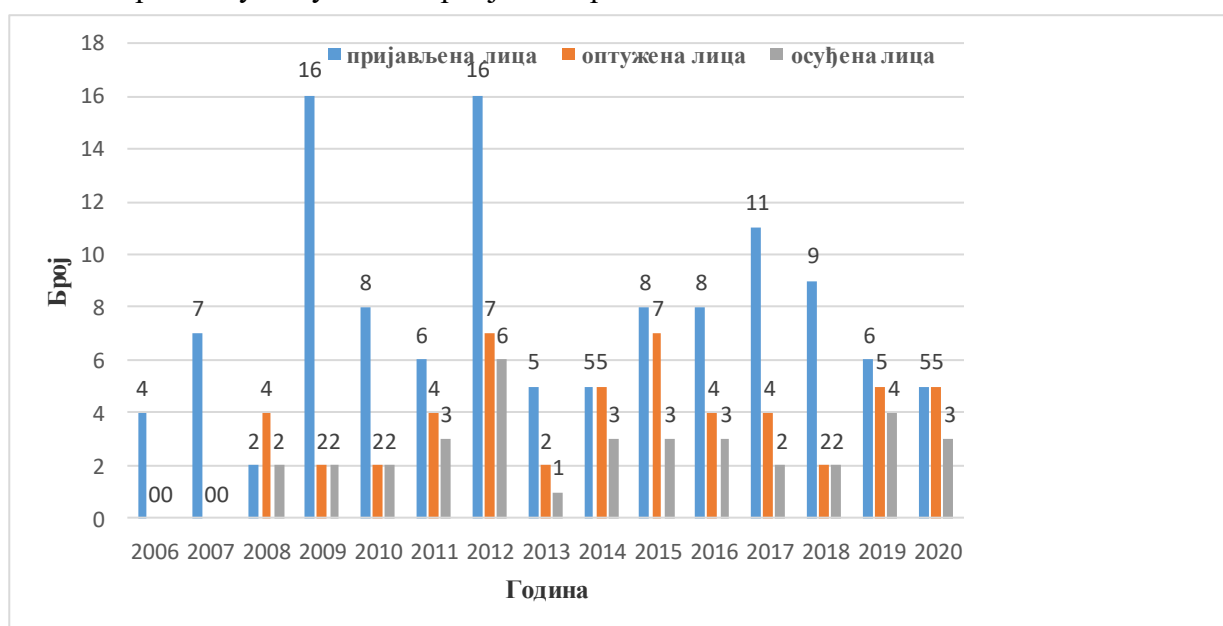
Оштећење животне средине

Члан 264 главе XXIV у којој су нормирана кривична дела против животне средине јесте оштећење животне средине. Иако у први мах асоцира на члан 260 загађење животне средине, ови чланови се разликују у погледу последица које ће изазвати. У члану 260 животна последица је загађење животне средине, док је код члана 264 последица оштећење. Оно што може представљати проблем у пракси је разграничење ова два појма, те је неопходно да тужиоци предложе вештачења, „кроз чије налазе и мишљење ће бити ово спорно питање разјашњено, као и тражити стручна мишљења Завода за заштиту природе” (Трајковић, 2011:17).

Кривично дело оштећење животне средине се може извршити искоришћавањем природних богатстава, изградњом објеката, извођењем радова или пак на неки други начин којим ће наступити штетне последице по животну средину у виду оштећења у већој мери или на ширем подручју. Уколико се ове радње учине са умишљајем прописана је казна затвора до три године, а уколико се учине из нехата учинилац ће бити кажњен новчаном казном или казном затвора до једне године. У ставу 3, законодавац је одредио могућност да суд изрекне условну осуду уз обавезу учиниоца да у одређеном року предузме мере како би отклонио штетне последице по живтну средину које је својом активношћу учинио.

Овим чланом (264) врши се заштита и очување животне средине од прекомерне експлоатације природних ресурса, као и од бесправне изградње објеката који би оштетили животну средину. Наиме, овим чланом није инкриминисано свако искоришћавање природних богатстава или свака изградња објеката јер се те радње могу предузимати у складу са одговарајућим прописима. Код овог кривичног дела неопходно је позивање на бланкетни пропис (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:129). Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 10. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичногдела из године у годину (Табела 5).

Фигура 10. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело оштећење животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Укупан број пријављених лица за кривично дело оштећење животне средине је 116, оптужених је 53, а осуђено је 36 лица. Највише пријављених је током 2009. и 2012. године и то по 16 лица, док је 2008. године пријављено 2 лица, што уједно представља најмањи број пријављених. Од укупно 53 оптужених 2012. и 2015. године оптужено је по 7. Највише осуђених је 2012. године – 6 лица, док 2006. и 2007. године нема осуђених лица за кривично дело оштећење животне средине.

Уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра

Назив кривичног дела из члана 265 КЗРС уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра упућује нас на то да ово кривично дело има два облика: први облик јесте уништење или оштећење заштићеног природног добра у Републици Србији, а други облик јесте изношење у иностранство заштићених природних добара (заштићених биљака и животиња) из Републике Србије или пак уношење истог.

У Закону о заштити животне средине у члану 3. став 4 јасно је дефинисано шта се подразумева под заштићеним природним добром. Тако, „заштићено природно добро јесте очувани део природе посебних вредности и одлика (геодиверзитета, биодиверзитета, предела, пејзажа и др), који има трајни еколошки, научни, културни, образовни, здравствено-рекреативни, туристички и други значај, због чега као добро од општег интереса ужива посебну заштиту” (Закон о заштити животне средине, 2004). Које су врсте заштићених природних добара наведено је у Закону о заштити природе у члану 27. Постоје три врсте заштићених природних добара, и то: „1) заштићена подручја (строги резерват природе, специјални резерват природе, национални парк, споменик природе, заштићено станиште, предео изузетних одлика и парк природе); 2) заштићене врсте (строго заштићена дивља врста, заштићена дивља врста) и 3) покретна заштићена природна документа” (Закон о заштити природе, 2009). Да би се нешто сматрало заштићеним подручјем¹⁰² на основу Закона о заштити природе (2009) неопходно је да та подручја „имају изражену геолошку, биолошку, екосистемску и/или предеону разноврсност” или пак уколико су та подручја значајна „као станишта врсте птица и других миграторних врста значајних у складу са међународним прописима могу се прогласити за заштићена подручја од општег интереса” (Закон о заштити природе, 2009).

У члану 36. Закона о заштити природе као строго заштићене дивље врсте или заштићене дивље врсте¹⁰³ штите се оне „дивље врсте које су угрожене или могу постати угрожене, које имају посебан значај са генетичког, еколошког, екосистемског, научног, здравственог, економског и другог аспекта”(Закон о заштити природе, 2009). На основу националних и међународних црвених листи или књига, ратификованих међународних

¹⁰² У Закону о заштити природе из 2009. од члана 29 закључно са чланом 34 дате су дефиниције свих седам категорија, док се у члану 35 наводе режими заштите у истим.

¹⁰³ Шта се може прогласити строго заштићеним дивљим врстама дато је у осам категорија у члану 36 Закона о заштити природе из 2009. као и у члану 3. Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива из 2010, као и седам категорија заштићених дивљих врста (члан 5 Правилника). Строго заштићеном дивљом врстом могу се прогласити, на пример: реликтне врсте, угрожене дивље врсте, дивља врста која је исчезла у Републици Србији али је процесом реинтродукције у њу враћена. Док се заштићеном дивљом врстом могу прогласити, на пример: индикаторска врсте, нака врста која својим изгледом подсећа на угрожену врсту, итд.

уговора, стручних налаза и/или научних сазнања одређују се које су то строго заштићене и заштићене дивље врсте флоре и фауне. Црвене листе или књиге у којима су наведене угрожене дивље врсте као и локалитети на којима се налазе, бројност њихових популација и степен угрожености, утврђује Министарство заштите животне средине на предлог Завода за заштиту природе (Закон о заштити природе, 2009). Услови под којима је промет (увоз, извоз, унос, износ, поновни увоз) примерака дивље флоре и фауне и њихових развојних облика и делова допуштен дати су у Закону о заштити животне средине у члану 28. ако ће прекогранични промет вршити уколико увоз или извоз није забрањен, односно када количина или број примерака којима се врши промет неће угрозити опстанак те врсте, као и под другим условима који су прописани законом (Закон о заштити животне средине, 2004). Наравно треба поменути и Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива из 2010.

Као покретни заштићени природни документи¹⁰⁴ штите се „делови геолошког и палеонтолошког наслеђа, као и биолошка документа који имају изузетан научни, образовни и културни значај” (Закон о заштити природе, 2009). Законом је забрањено сакупљање и/или уништавање, као и уништавање или оштећивање налазишта покретних заштићених природних докумената.

Управљачи заштићених природних подручја могу прибавити и пружити значајне доказе или пак податаке који су неопходни тужиоцу када је у питању ово кривично дело. Управљачи могу бити правна лица, док су изузетно то предузетници и физичка лица (Трајковић, 2011:19). У ставу 1 и 2 дат је први облик овог кривичног дела који се односи на уништење или оштећење заштићеног природног добра. Основни облик овог кривичног дела дат у ставу 1 јесте уништавање или оштећење посебно заштићеног природног добра (уз постојање умишљаја) те је казна затвора од шест месеци до пет година. У ставу 2 предвиђен је нехатни облик истог кривичног дела, те се учинилац кажњава новчано или затвором до шест месеци. Нехатни облик ће постојати и онда када учинилац овог кривичног дела не зна да се ради о посебно заштићеном природном добру, али је то могао и био дужан да зна (Трајковић, 2011:19).

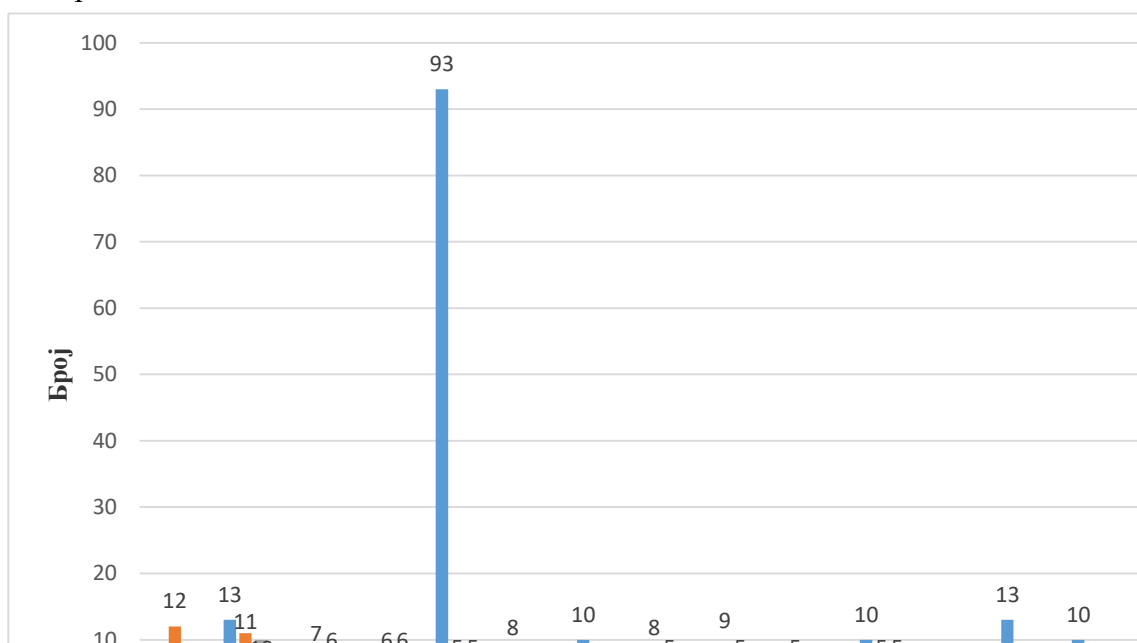
Други облик овог кривичног дела односи се на промет заштићеним, односно строго заштићеним врстама биљака и животиња. Казна за ово дело јесте од три месеца до три године затвора и новчана казна. Такође, казниће се и сам покушај извоза, изношења, увоза или уношења у Србију страних врста биљака или животиња који су заштићени међународним уговорима и документима (став 4, члан 265). Уколико пак, дође до тога, строго заштићене или заштићене биљке и животиње биће одузете (став 5, члан 265) (Кривични законик Републике Србије, 2006). Као што је раније наведено, шта се може прогласити строго заштићеном или заштићеном врстом одређено је Законом о заштити природе, али треба поменути и Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива из 2010. године (Службени гласник, 5/10). У члану 1 се наводи да се овим Правилником утврђују строго заштићене дивље врсте или заштићене врсте флоре, фауне и гљива неопходне за очување биодиверзитета, односно врста које имају посебан значај са еколошког биогеографског, научног, здравственог, економског и другог аспекта за Републику Србију и утврђују се мере заштите заштићених врста и њихових станишта (Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, 2010). Сасдтавни део Правилника чине и два прилога Прилог I - Строго заштићене дивље врсте биљака, животиња и гљива и Прилог II Заштићене дивље врсте биљака, животиња и гљива. На

¹⁰⁴ Четири категорије шта се све може прогласити покретним заштићеним природним документима дато је у члану 37 закона о заштити природе из 2009. године. То су на пример: холотипови фосила, појединачни минерали или кристали, ботаничке и зоолошке збирке итд.

пример строго заштићене дивље врсте су¹⁰⁵: мрки медвед, видра, рис, вук, белоглави суп, врсте врабаца, риба моруна, Панчићев скакавац, аполон лептир, рунолист, наталијина рамондија итд; док пример заштићене врсте могу бити: дивокозе, веверице, поскок, шумска корњача.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 11. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 6).

Фигура 11. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Број пријављених лица за кривично дело уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра за период од 2006. до 2020. године у Републици Србији пријављено је укупно 200 пута, од чега је нешто мање од половине 46,50% пријављено 2010. године, док је 2008. године пријављено само 1 лице. Оптужених лица укупно је 74, док је осуђено 62 лица.

Повреда права на информисање о стању животне средине

Повреда права на информисање о стању животне средине је још једно кривично дело против животне средине прописана у члан 268 КЗ РС. Овим чланом се штити како право сваког грађанина да добије истините и благовремене информације о стању животне средине

¹⁰⁵ О списковима заштићених и строго заштићених дивљих врста флоре, фауне и гљива, видети више у Прилог I и Прилог II у Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, Службени гласник 5/10, доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2010/5/3/reg>

тако и сама животна средина како би се навреме предузеле мере које би отклониле штетне последице по животну средину. Наиме, Уставом Републике Србије чланом 74 под називом „здрава животна средина” сваком грађанину се гарантује „право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању”, као и то да је „свако дужан да побољшава и чува животну средину” (Устав, 2006). Закон о заштити животне средине у глави V члану 78 приступ информацијама и члану 79 ширење информација о животној средини регулише обавезу о давању благовремених и тачних информација о стању животне средине (Закон о заштити животне средине, 2004). Поред Устава и Закона о заштити животне средине, значајно је поменути и да је Република Србија ратификовала 12. маја 2009. године Конвенцију о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине, познатију под називом Архуска конвенција јер је усвојена 25. јуна 1998. године у Архусу (Данска), у оквиру Економске комисије за УН за Европу – UNECE). Народна скупштина РС је тада усвојила Закон о потврђивању конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Службени гласник, бр. 38/09), те је „ово кривично дело последица Конвенције” (Трајковић, 2011:22). Како би се омогућило „изводљиво, делотворно и поступно испуњавање захтева Архуске конвенције” 2011. године Влада РС је донела Стратегију за примену Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине – Архуске конвенције ("Службени гласник РС", бр. 103/11).

Појам „информација о животној средини” дат је у Архуској конвенцији у члану 2 став 3, као и у Закону о заштити животне средине члан 3 став 1 тачка 33а. Овај појам је широко дефинисан те су њиме обухваћене било које информације о животној средини у писаној, визуелној, звучној, електронској или било којој другој форми. Тиче се информација о свим компонентама животне средине: води, ваздуху, земљишту, као и информација о пределима и природним стаништима, биодиверзитету; затим о енергији, буци, зрачењу, еколошким факторима, активностима и мерама о животној средини, о прописима о животној средини, законским актима, еколошкој политици, плановима и програмима који могу имати утицаја на животну средину, cost-benefit анализе (трошак и корист) као и друге економске анализе неопходне за доношење одлука о животној средини. Информације о животној средини тичу се и здравља и безбедности људи, услова њиховог живота, културних споменика и грађевина уколико на њих утиче или може да утиче стање елемената животне средине (Aarhus Convention, 1998).

У овом кривичном делу радња извршења с једне стране може бити чињење уколико би се на пример дали неистинити подаци, док с друге стране може бити нечињење уколико би се подаци ускраћивали, односно не би давали (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:133). Извршилац може бити било које лице, службена и одговорна лица која располажу релевантним подацима о стању животне средине (Трајковић, 2011:22). Ово дело може се учинити једино са умишљајем уз постојање свести да је ускраћивање информација или давање неистинитих противно прописима. Казна за ово кривично дело је новчана или затвор до једне године (Трајковић, 2011:23).

У појединим случајевима који су предвиђени законом право на информације о стању животне средине може бити ограничено. На пример, уколико је у питању заштита интереса одбране и безбедности земље (члан 82 Закона о заштити животне средине, 2004) или пак уколико би угрозио заштиту природних добара, угрозио животну средину или ретке биљне и животињске врсте (члан 9 став 7 Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, 2004).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело повреда права на информисање о стању животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 12. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 9).

Фигура 12. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело повреда права на информисање о стању животне средине у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

За повреду права на информисање о стању животне средине поднета ја пријава против 12 лица, при чему је 2016. године то учињено за 8 лица (66,67%). Оптужених и осуђених у име овог кривичног дела 268 члана Кривичног законика није било за период од кад је исти усвојен.

6.3 Кривична дела у вези са опасним материјама

Убрзани раст популације, те незаустављива потреба за природним ресурсима и алтернативним сировинама које могу заменити исте, сваким даном све више утичу на животну средину. Сваки предмет, уређај, свака нова ствар једног дана ће постати отпад. Отпад јесу ствари одбачене онда када власнику више нису потребне, а затим су одложене на место које је прописано за то. Закон о управљању отпадом у члану 5 став 1 тачка 17 дефинише појам отпада као „сваку материју или предмет који је садржан у листи категорија отпада који власник одбацује или намерава да одбаци у складу са законом” („Службени гласник РС”, бр. 36/09).

Најчешћа подела отпада која се употребљава јесте она на опасан и неопасан, као и инертни отпад када је у питању својство отпада. Док друга подела се тиче његовог места настанка те тако може бити комунални отпад, индустријски отпад, медицински отпад исл.

Отпад који се инкриминише чланом 266 КЗРС јесте опасан отпад. У Закон о управљању отпадом у члану 5 став 1 тачком 18 одређује се појам опасног отпада као „онај отпад који по свом пореклу, саставу или концентрацији опасних материја може проузроковати опасност по животну средину и здравље људи и има најмање једну од опасних карактеристика утврђених посебним прописима укључујући и амбалажу у коју је опасан отпад био или јесте упакован” („Службени гласник РС”, бр. 36/09).

Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја

Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја као кривично дело против животне средине инкриминисано је 266. чланом КЗ РС 2005. године. Ово кривично дело јесте бланкетног карактера. У ставу 1 инкриминисан је основни облик кривичног дела и односи се на оне који противправно у Србију уносе радиоактивне или друге опасне материје или отпатке, као и на оне који такве материје или отпатке превозе, прерађују, одлажу, сакупљају или складиште. Као разлог нормирања овог кривичног дела можемо препознаје се у томе што се све више и чешће разне отпадне материје и опасан отпад из развијених земаља измешта у неразвијене земље. Често ове радње буду противзаконите са извршиоцима који су добро организовани, те ова врста активности се своди на организовани криминалитет. Како би постојало кривично дело, неопходно је да се радња извршења врши противно важећим прописима. На пример, Законом о заштити животне средине из 2004 у члану 57 забрањен је увоз опасног отпада. У случају да је потребан као секундарна сировина у производњи и при том не може да се набави у Србији отпад се може увести. Дозволу за увоз, транзит и извоз даје Министарство заштите животне средине (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:56). Објект радње овог кривичног дела јесу радиоактивне материје, опасне материје и опасни отпаци. Чланом 4 Закона о радијационој и нуклеарној сигурности и безбедности (Службени гласник, 95/2018) на територију Србије је забрањен увоз радиоактивног отпада и истрошеног нуклеарног горива. Осим увоза, превоз, прерада, одлагање, сакупљање или складиштење ових материја су исто радња извршења овог кривичног дела. Разлика између одлагања и складиштења опасног отпада је у томе што се код одлагања он трајно оставља, без намере да се поново износи, док код складиштења то није случај. Учинилац овог кривичног дела казниће се новчаном казном и казном затвора од шест месеци до пет година.

У ставу два санкционисан је тежи облик наведеног кривичног дела и казна за учиниоца је од једне до осам година затвора и новчана казна. Код тежег облика предвиђена је одговорност за лица која „злоупотребом свог службеног положаја или овлашћења дозволе или омогуће да се у Србију унесу опасне или радиоактивне материје или отпаци или омогуће превоз, прераду, одлагање, сакупљање или складиштење истих” (Трајковић, 2011:20). Умишљај је одлика и првог и другог облика овог кривичног дела.

Став 3 санкционише још један тежи облик кривичног дела уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја као и одговорност службених лица за исто казном затвора од две до десет година и новчаном казном уколико дође до уништења флоре и фауне великих размера или загађења животне средине тако да је за отклањање истог потребно дуже време а трошкови су велики. Ако се суд одлучи за условну осуду (став 4) учиниоцу се одређује обавеза да предузме прописане мере заштите од јонизујућег зрачења или друге прописане мере.

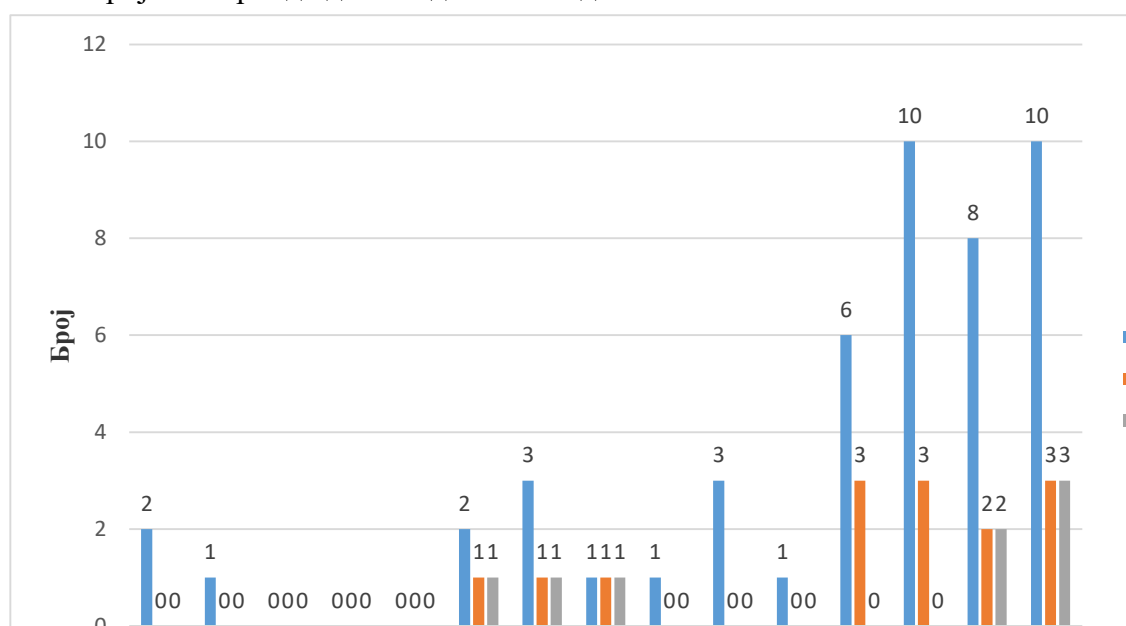
Најтежи облик наведен је у ставу 5 и тиче се организовања вршења овог кривичног дела. Казна за учиниоца је затвор од три до десет година и новчана казна. Да би било речи о организованом вршењу, потребно је да је извршилац организовао најмање два кривична дела из овог члана (увоз, недозвољена прерада, одлагање, складиштење), а да при том није учествовао у њиховом извршењу (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:56).

Године 2021. Године објављен је Водич за поступање у случају непрописног управљања опасним отпадом (Синђелић, Д. и сарад. 2021) у ком се кроз пет студија случаја наводе радње које предузимају инспекција за заштиту животне средине, полиција и правосудни органи (превасходно јавни тужиоци и судије). Студија случаја 1 се тиче незаконитог складиштења веће количине опасног отпада у околини Смедерева откривене током инспекцијског надзора 2015. и 2016. године. Студија случаја 2 се бави догађајем из 2017. године када је у Петровцу на Млави физичко лице складиштило опасан отпад, а оператер незаконито транспортовао приликом збрињавања. Студија случаја 3 представља пример кривичне пријеве незаконитог складиштења опасног отпада на три локације на територији Панчева, те је пример за осуђујућу пресуду за еколошки криминал. Тужилачка истрага приказана је студијом случаја 4, а тиче се закопаног опасног отпада пронађеног у Вукићевици, на територији градске општине Обреновац. Студија случаја број 5 приказано је поступање полиције када су у питању кривична дела против животне средине, односно противзаконитог складиштења опасног отпада у Кикинди¹⁰⁶.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 13. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 7).

¹⁰⁶ Детаљније о свакој студији случаја као и о судској пракси у вези прекршаја и преступа који се односе на животну средину доступно је у наведеном *Водичу за поступање у случају непрописног управљања опасним отпадом (2021)*

Фигура 13. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Кривично дело члан 266 Кривичног законика уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја у периоду од 2006. закључно са 2020. годином пријављено је 48 пута, од чега је највећи број пријављених лица било 2020 и 2018. године по 10, док је 2019. године пријављено 8 лица. Оптужено је 14 лица и то у периоду од 2017-2020. оптужено је њих 11. Осуђена су 8 лица, при чему је 3 осуђено 2020. године што је и највећи број осуђених.

Недозвољена изградња нуклеарних постројења

Члан 267 КЗ РС санкционише кривично дело недозвољене изградње нуклеарних постројења. Ово кривично дело јесте бланкетног карактера јер се позива на неке друге прописе. Пре свега, позива се на Закон о забрани изградње нуклеарних електрана у Савезној Републици Југославији („Службени лист СРЈ” бр. 12/95) који је још увек на снази јер у њему не постоји рок до кад важи те није донет ниједан други којим би се његова примена ограничила или ставила ван снаге. Пре ступања на снагу овог закона из 1995. године важио је Закон о забрани изградње нуклеарних електрана у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији („Службени лист СФРЈ”, бр. 35/89) који је донет као реакција на чернобилску катастрофу. Законом о забрани изградње нуклеарних електрана у СРЈ изричито је „забрањена изградња нуклеарних електране, као и постројења за производњу нуклеарних горива и постројења за испуњеног нуклеарног горива за нуклеарне елетране” (Законом о забрани изградње нуклеарних електрана у СРЈ, 1995)

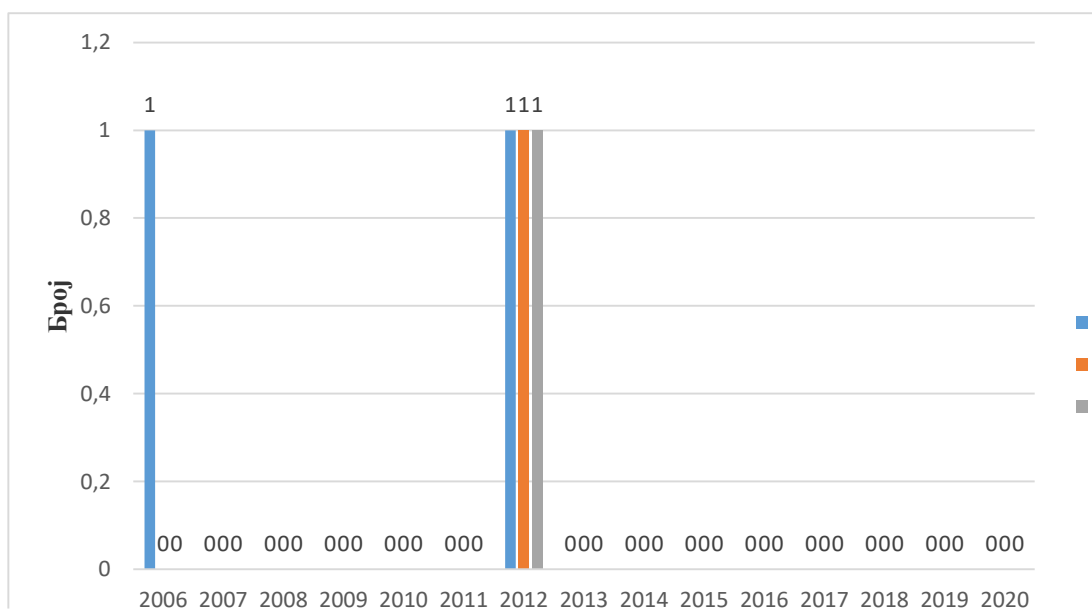
Кривичним законом се санкционише казном затвора од шест месеци до пет година свако ко противно прописима приступи изградњи нуклеарне електране, као и постројењима за производњу нуклеарног горива или за прераду испуњеног нуклеарног отпада. Истом казном санкционисаће се и онај ко да одобрење за исте активности (Кривични закон, 2005). Ово

кривично дело могуће је учинити само са умишљајем. Извршилац може бити било које лице „иако је логично да то могу бити они који су овлашћени да поступају у вези са издавањем дозвола или одобрења” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:132).

Године 2018. донет је Закон о радијационој и нуклеарној сигурности и безбедности (Службени гласник бр. 95/2018) и њиме је регулисано на који начин се нуклеарни објекти могу пустити у рад, лоцирати, пројектовати као и на који начин се извори зрачења у Републици Србији могу израђивати, производити, одлагати, складиштити или транспортовати. Забрањено је свако обављање активности без претходног одобрења које издаје Директорат осим делатности изузетих у складу са овим законом. Члан 4 Закона о радијационој и нуклеарној сигурности и безбедности забрањује читав низ активности у вези са нуклеарном енергијом и јонизујућим зрачењем.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело противправна недозвољена изградња нуклеарних постројења у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 14. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 8).

Фигура 14. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело недозвољена изградња нуклеарних постројења у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Кривично дело недозвољена изградња нуклеарних постројења је кривично дело које је за посматрани период од 15 година најмање пута пријављено, и то једном 2006. године и једном 2012. године. Године 2012. је једно лице оптужено, такође и осуђено.

6.4 Кривична дела против биљног и животињског света

Човек је годинама уназад прилагођавао природу својим потребама, при чему је наносио штету биљном и животињском свету. Као што Солунд истиче „дивље животиње немају довољну заштиту кроз правни систем...сходно томе еколошки криминалитет мора бити озбиљније решен кроз међународне инструменте као што су Уједињене нације. Војници УН се шаљу да заштите људске животе у случају сукоба. Можда је време да се војници УН укључе у заштиту шума и дивљих животиња” (Sollund, 2013). Беирн је предложио термин териоцид како би дефинисао убијање животиња од стране људи. Наиме, у криминологији постоји много дефиниција убистава, али се све тичу убистава човека од стране човека, док су убијања животиња изостављена. Те животиње су „барене, скуване, згњечене, убијене струјом, ухваћене у замку, истребљене, ловљене харпуном, убризгавају им се хемикалије, стављају у мрежу, изложене криволову, троване, прегажене, устрелене, исечене, заклане, задављене, угушене, заробљене, заглављене или вивисековане. Док се животиње које је убила војска називају колатералном штетом” (Beirne, 2014:53). Ниједно од ових дела традиционална криминологија не одређује као убиство зато што се животиње не сматрају бићима која се могу убити већ се посматрају као додаци људима или њихово власништво или зато што су ствари и немају могућност деловања (Beirne, 2014:54). Териоцид може бити: „друштвено прихватљиво или неприхватљиво, легално или незаконито...намерно или ненамерно. Може укључивати активно малтретирање или пасивно занемаривање. Териоцид се може јавити један на један, у малим групама или великим друштвеним институцијама. Бројна места териоцида укључују режиме интензивног узгоја, лов и риболов, трговину, вивисекцију, милитаризам, загађење и климатске промене подстрекнуте од стране човека” (Beirne, 2014:55).

Убијање и злостављање животиња

Убијање и злостављање животиња инкримисано је 269 чланом КЗ РС. До доношења Кривичног законика 2005, односно ступања на снагу 2006. када се први пут у историји наше земље санкционише убијање, злостављање, повређивање и мучење животиња, ово кривично дело било је препознато само као прекршај и новчана казна је износила од 100 до 1000 динара. Први став 269 члана санкционише убијање, повређивање или мучење животиња које је противправно, односно у супротности са прописима. Учиница се за ово кривично дело кажњава новчаном казном или казном затвора до шест месеци. С обзиром да се наводи да ове радње у односу на животиње морају бити противправне, прописима је одређено у којим ситуацијама је убијање одређених животиња дозвољено и са којим циљем. Уколико се животињи причињава патња или бол великог интензитета без оправданог и рационалног разлога то ће бити препознато као мучење (Трајковић, 2011:22).

Оно што представља спорно питање у вези овог кривичног дела је „да ли животиња може представљати заштитни објект” (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:57). Наиме, животиња јесте објект радње, али не и заштитни објект овог кривичног дела (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:133). Зато се у овом ставу 1 и наводи да убијање и мучење животиња може бити кривично дело једино ако је супротно прописима (Ristivojević & Bugarski, 2014:1). Заштитни објект јесте човек, односно „штите се осећања која човек има према животињама и његова одговорност коју он према њима треба да има...дакле, штити се интерес човека, а не животиње” (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:57). Различитим законима (о ловству, рибарству, ветеринарству) на први мах се чини да се штите животиње, али у суштини се штити човеков интерес који има од њих. Објект радње може бити било која животиња, чак је убијање и оних животиња чије је

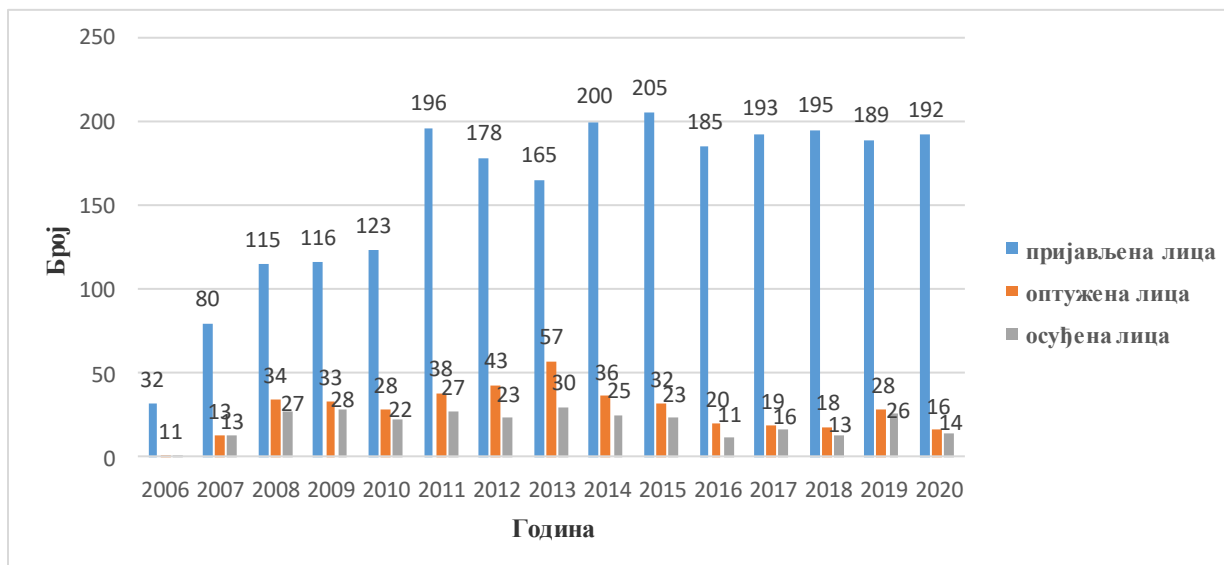
убијање дозвољено кривично дело уколико се врши противправно. С друге стране, постоје врсте животиња чије је убијање дозвољено те њихово убијање и мучење код већине људи не изазива сажаљење, те се тако и не третира као кривично дело и није супротно прописима. На пример, то је убијање разних штеточина и инсеката (комарци, пацови и тд.). Још један случај када је убијање и мучење животиња у складу са прописима јесу медицински експерименти. Што се тиче извршиоца овог кривичног дела, то може бити како свако лице тако и власник животиња.

У ставу 2 инкриминисан је тежи облик кривичног дела убијања, мучења или повређивања животиња. О тежем облику се ради уколико је у питању већи број животиња или посебно заштићена (јединка) животињска врста. Прописана казна за учиниоца је новчана или затвор до три године. Шта се сматра „већим бројем” или који је то минималан број примерака једне врсте који мора бити убијен да би се сматрао тежим обликом овог кривичног дела, одређује судска пракса. Неки „општи став је да то не сме бити број испод пет животиња” (Трајковић, 2011:23). Други део овог става односи се на посебно заштићене врсте животиња и тада је довољно да само један примерак заштићене животиње буде убијен, мучен или повређен и то ће се сматрати тежим обликом кривичног дела из члана 269 КЗРС. Које су заштићене животињске врсте у Републици Србији прописано је у оквиру Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива у Прилозима I и II („Службени гласник РС“, бр. 5/10). С обзиром да се позива на неке друге прописе, у овом случају се ради о бланкетном карактеру кривичног дела.

Кривично дело убијање, мучење и повређивање животиња може се учинити једино са умишљајем, при чему код тежег облика када су у питању заштићене врсте постоји и свест о томе да су супротне прописима наведене радње. У ставу 3 се санкционишу извршиоци који организују, финансирају или су домаћини борба животиња како би прибавили добит, односно из користољубља. Животиње које се користе у борби могу припадати истој или различитим врстама. Такође, санкционишу се и сви они који се кладе или организују клађење на оваквим борбама. Затвор од шест месеци до три године и новчана казна прописани су за учиниоце ове врсте кривичног дела. Као одговор на дугогодишње кампање и притиске у јавности од стране удружења грађана који се баве заштитом животиња 2009. године усвојен је Закон о добробити животиња ("Sl. glasnik RS", br. 41/09) (Ristivojević & Bugarski, 2014).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело убијање и злостављање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 15. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 10).

Фигура 15. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело убијање и злостављање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

За посматраних 15 година кривично дело злостављање и убијање животиња у Републици Србији је пријављено 2364 пута, при чему је највише пријављених 2015. године и то њих 205, а годину раније је тај број био 200. Најмање пријављених лица је 2006. године и то 32. Укупан број оптужених лица је 416, при чему је једно лице оптужено 2006. године, док их је највише оптужено 2013. године и то 57 лица. Осуђено је укупно 299 лица за период од 15 година.

Преношење заразних болести код животиња и биљака

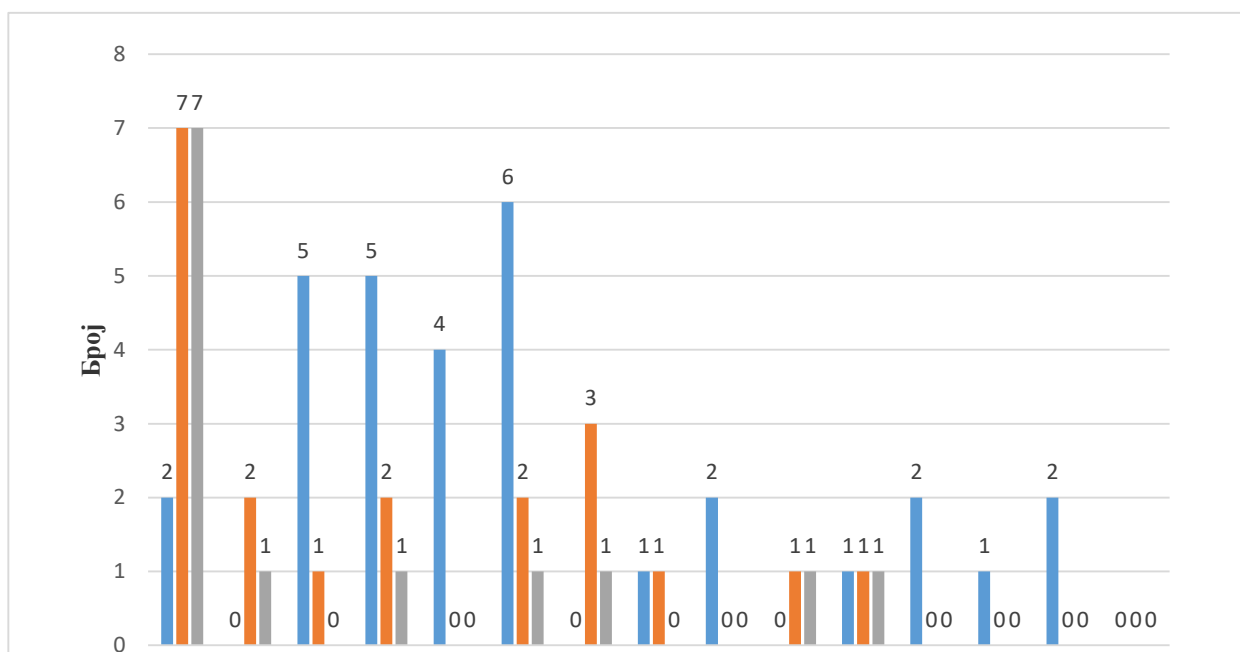
Кривично дело против животне средине преношење заразних болести код животиња и биљака инкриминисано је чланом 270 КЗ РС. Став 1 овог члана се тиче животиња и непоступања према истим за време епидемије, док се став 2 односи на биљни свет за време постојања опасности од болести и штеточина. Дакле, објекат заштите јесте биљни, односно животињски свет, а радња извршења овог кривичног дела је у нечињењу, тј. непоступању (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:135). Извршиоци кривичног дела не поступају према прописима којима се утврђују мере за поступање у случају епидемије код стоке која може угрозити сточарство, односно мере за сузбијање и спречавање болести стоке. Међутим, понекад се ради и о активној делатности, онда када се поступа супротно постојећим прописима. Како би ово кривично дело постојало, оно мора бити извршено за време било које сточне болести која може угрозити сточарство. Последица која настаје услед овог кривичног дела јесте преношење заразне болести (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:57). Уколико је ово кривично дело учињено са умишљајем казна је новчана или затвор до две године, а уколико је учињено из нехата казна је новчана или до једне године затвора.

У ставу 2 прописано је да ће се казном затвора до две године или новчаном казном казнити и онај ко са умишљајем не поступа према прописима за предузимање мера за сузбијање или спречавање болести, односно штеточина, које могу угрозити биљни свет. И овде учинилац може бити свако лице. Став 3 прописује казну од три године за учиниоца

уколико услед непоступања у складу са прописима за време епидемије неке болести код животиња или опасности од штеточина код биљака као последица настане угинуће животиња, уништење биљака и друга знатна штета. О томе шта је „судска пракса даје став, а „према досадашњем ставу Врховног суда Србије из 2006. то је она штета чија висина премашује 900 000 динара (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:135).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело преношење заразних болести код животиња и биљака у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 16. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 11).

Фигура 16. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело преношење заразних болести код животиња и биљака у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Укупан број пријављених лица за кривично дело преношење заразних болести код животиња и биљака је 31. Највише пријављених је 2011. године и то 6 лица. Оптужених за период од 15 година је 20, док је осуђено 13 лица ради преношења заразних болести код биљака и животиња.

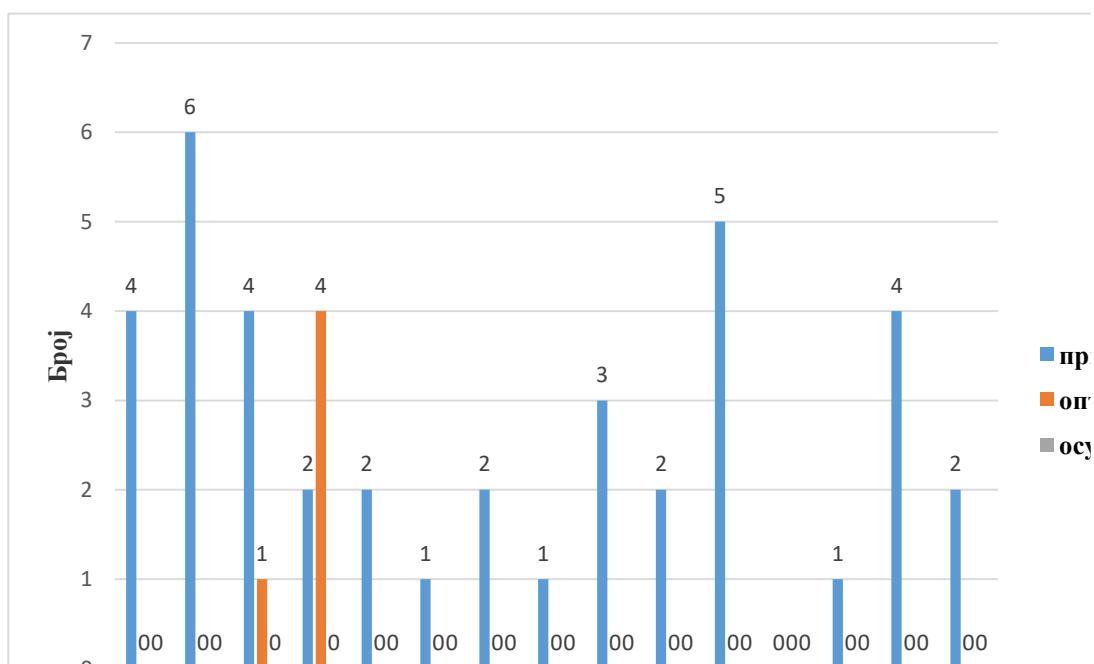
Несавесно пружање ветеринарске помоћи

Несавесно пружање ветеринарске помоћи санкционисано је чланом 271 Кривичног законика. Учинилац овог кривичног дела може бити ветеринар или овлашћени ветеринарски радник који има право да пружа ветеринарску помоћ. Као последица овог кривичног дела не мора неминовно доћи до угинућа, довољно је да настане знатна штета у виду неподобног лечења, употребе неподобног средства за лечење или да се само поступа несавесно приликом лечења животиња. Уколико је ово кривично дело учињено са умишљајем учинилац ће се казнити новчаном казном или казном затвора до две године, а уколико је учињено из нехата

казна је до шест месеци затвора или новчана. Овим чланом се штити право власника животиње на здравствену заштиту животиње, док се посредно штити сама животиња и животна средина (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:136).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело несавесно пружање ветеринарске помоћи у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 17. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 12).

Фигура 17. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело несавесно пружање ветеринарске помоћи у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Несавесно пружање ветеринарске помоћи у периоду од 2006. до 2020. године пријављено је 39 пута, од чега није пријављено једино 2017. године, док је највише пута пријављено 2007. године и то 6 пута. Укупно је оптужено 5 лица.

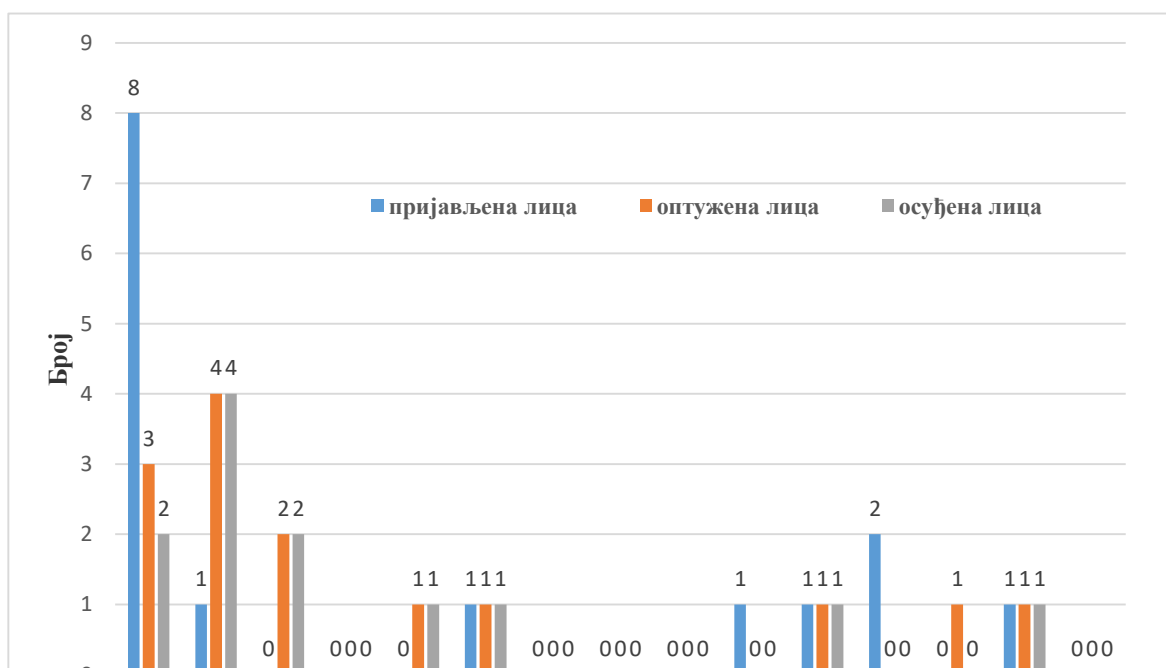
Производња штетних средстава за лечење животиња

Производња ради продаје или стављање у промет штетних средстава за лечење или за спречавање заразе код животиња која су опасна за њихов живот и здравље инкримисане су у члану 272 Кривичног законика. У овом кривичном делу није неопходно да дође до угрожавања здравља животиња или до њиховог угинућа, већ је довољно то што постоји апстрактна опасност, односно да може доћи до истог. Како би кривично дело постојало производња мора да се врши ради продаје, „а дело је довршено самом производњом у сврху продаје или стављања у промет. Објект радње су средства за спречавање заразе, која морају бити опасна за живот и здравље” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:137). Уколико је ово кривично дело учињено са умишљајем казна је новчана или две године затвора, а уколико је у питању

нехат казна је до шест месеци затвора или новчана. Тежи облик је прописан у ставу 2 и у том случају је дошло до угинућа животиње или је наступила друга знатна штета, а казна за учиниоца је новчана или казна затвора у трајању до две године (Кривични законик, 2006).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело производња штетних средстава за лечење животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 18. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 13).

Фигура 18. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело производња штетних средстава за лечење животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

У периоду од 2006. до 2020. године пријављено је 15 лица ради производње штетних средстава за лечење животиња, 14 је оптужено а 12 осуђено. Највише лица је пријављено 2006. године и то 8 лица, док је највише лица оптужено и осуђено 2007. године и то по 4 лица.

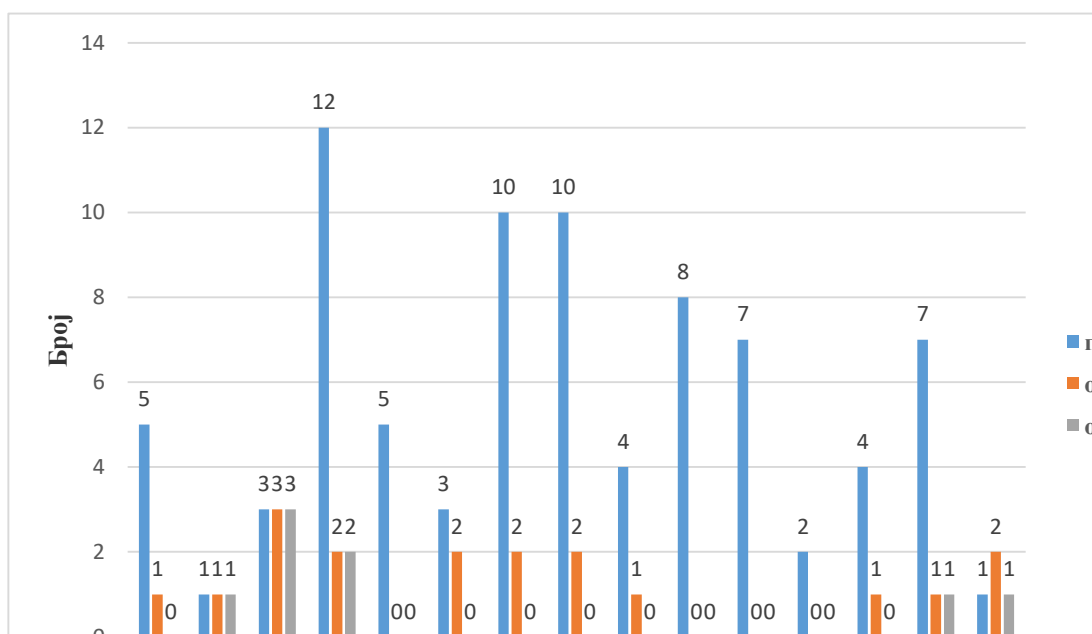
Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња

Кривично дело против животне средине загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња инкриминисано је чланом 273 Кривичног законика. Кривично дело се у ставу 1 односи на загађивање хране за исхрану и воде за напајање животиња, док се у ставу 2 односи на загађивање воде у воденим екосистемима (рибњак, језеро, река или канал) као и на порибљавање из заражених вода.

Уколико је до загађења дошло са умишљајем, учинилац ће се казнити новчаном казном или казном затвора до две године, а уколико је до загађења дошло из нехата казна је новчана или затвор до шест месеци. И у једном и у другом случају ради се о загађењу шкодљивом материјом, а то је било која материја која може штетно утицати на здравље људи, док загађење мора бити такво да доведе у конкретну опасност живот и здравље животиња (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:137). Уколико дође до угинућа животиња или пак до знатне штете у питању је тежи облик овог кривичног дела и казна за учиниоца је новчана или две године затвора.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађевање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 19. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 14).

Фигура 19. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело загађевање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

За кривично дело загађевање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња у Републици Србији највише пријављених лица било је 2009. године и то 12 лица, док је укупно за период од 2006. до 2020. године пријављено 82 лица. Оптужено је укупно 18 лица, док укупан број осуђених јесте 8.

Пустошење шума

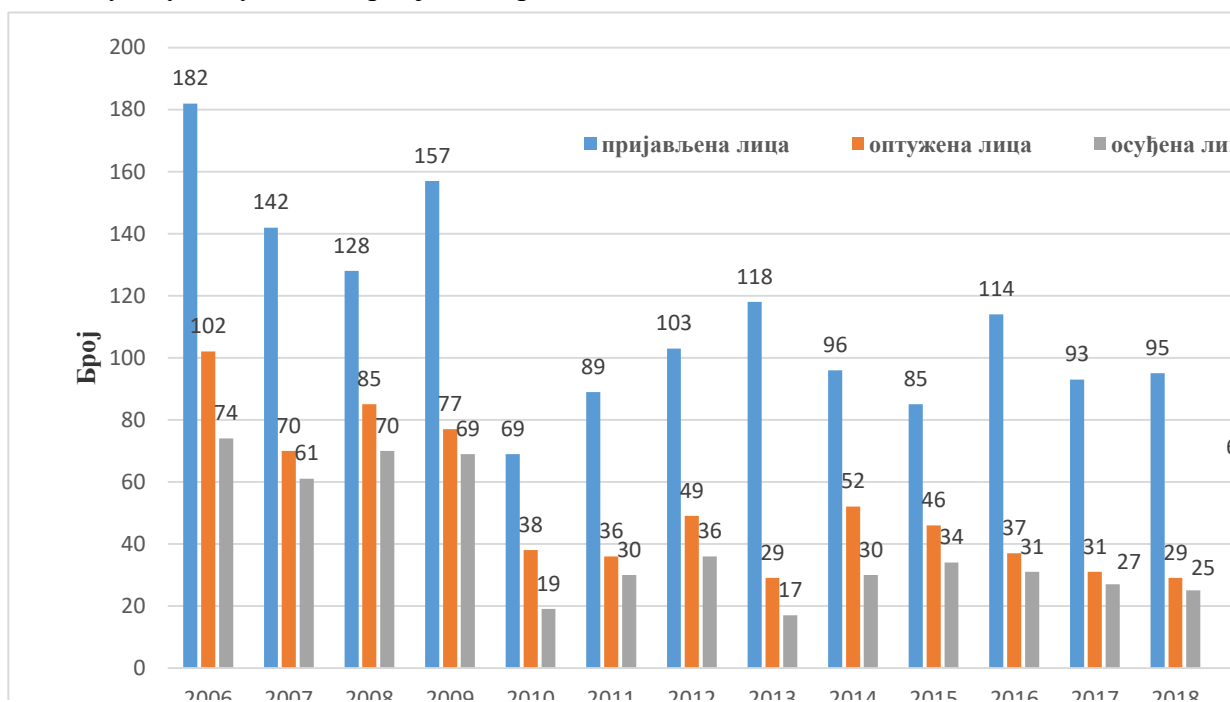
Пустошење шума инкриминисано је као кривично дело против животне средине чланом 274 Кривичног законика. У његовој основи јесте радња извршења чињења, односно у

питању је сеча или крчење шуме, оштећење стабла, пустошење шуме, обарање стабла или више стабала у парку, дрвореду или било где друго где сеча није дозвољена. Уколико неко учини ове радње које су у супротности са прописима или наредбама надлежних органа биће кажњен новчаном казном или затвором до једне године. Ово кривично дело је бланкетног карактера и основни закон на који се позива јесте Закон о шумама (Службени гласник, бр. 30/10) коју у члану 8 дефинише појам пустошење шума. Тако, пустошење шума су све противправне радње које утичу на смањену плодност шумског земљишта што доводи у опасност шумску производњу или гајење шума на том подручју као и на угрожавање опстанка шума и њених општекорисних функција. Пустошење шума се односи на: радње које могу допринети ерозији услед ветра и воде, сечу већег интензитета која се приближава чистој сечи или крчењу шума, активности које доприносе закоровљавању и др (Закон о шумама, 2010).

Уколико се ово кривично дело пустошења шума учини у заштићеној шуми, националном парку или другој шуми са посебном наменом реч је о тежем облику те је предвиђена казна затвора од три месеца до три године. Учинилац може бити свако, па и власник шуме. И овде је реч о кривичном делу са бланкетном нормом, а дело се може учинити једино са умишљајем тако да је учинилац свестан да је у питању заштићена шума, национални парк или шума са посебном наменом (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:139).

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело пустошење шума у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 20. док је у оквиру Прилога А табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 15).

Фигура 20. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело пустошење шума у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Укупан број пријављена лица за пустошење шума у периоду од 2006. до 2020. године износи 1595, при чему је највише пријављених 2006. године и то 182 лица, док је најмање пријављених лица у 2020. години и то 61 лице. Укупно је оптужено 715 лица, од чега је 102 лица оптужено 2006. године. Осуђено је 551 лице, највише осуђених је 2006. године и

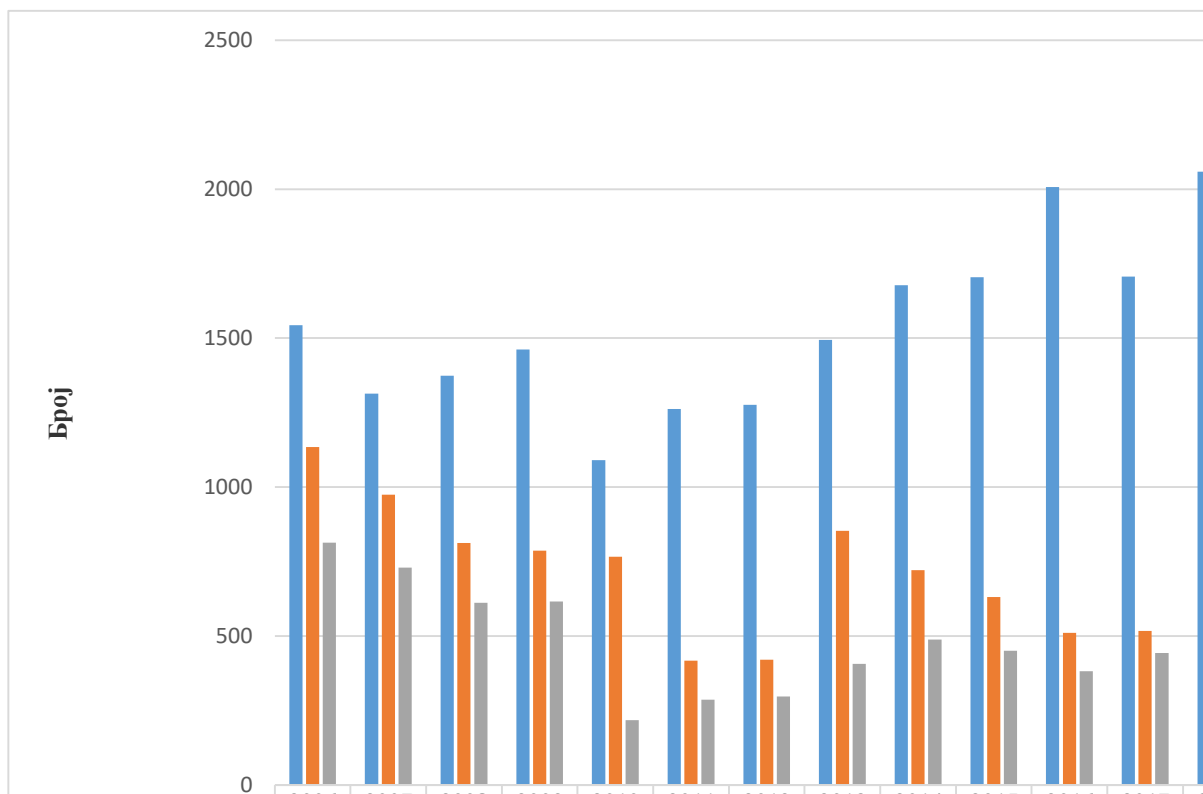
то 74 лица, док је најмање осуђених за кривично дело пустошење шума 2020. године и то 12 лица.

Шумска крађа

Чланом 275 Кривичног законика прописано је кривично дело против животне средине шумска крађа. Кривично дело има два облика: основни и тежи. Основни облик кривичног дела односи се на обарање једног или више стабала у шуми, парку или дрвореду а све у циљу крађе. Дакле, уколико би неко присвојио већ раније оборена стабла не би била у питању шумска крађа, већ кривично дело крађе. Да би постојало кривично дело шумске крађе, неопходно је и да количина обореног дрвета (објект радње) буде већа од једног метра кубног. У случају да је количина мања, у питању је прекршај. Умишљај је једини начин како се кривично дело може учинити јер постоји намера да се оборено стабло присвоји и прибави противправна имовинска корист (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:140). Учиниолац се кажњава новчаном казном или казном затвора до једне године. Уколико је у питању тежи облик овог кривичног дела количина обореног дрвета је већа од пет метара кубних или је обарање дрвета учињено у намери да се прода или уколико је дело извршено у заштићеној шуми, националном парку или другој шуми са посебном наменом. Казна у овом случају је новчана или казна затвора до три године. Ако се ради и о покушају шумске крађе онај ко покуша казниће се.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело шумска крађа у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 21. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 16).

Фигура 21. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело шумска крађа у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Шумска крађа је кривично дело са највећим бројем пријављених лица и укупан број пријављених лица за период од 2006. до 2020. године износи 23707 лица. Највише лица је пријављено 2018. године и то 2058 лица, док је најмање лица пријављено 2010. године и то 1090 лица. Укупно је оптужено 9745 лица, док је осуђено 6732 лица у периоду од 15 година.

6.5 Кривична дела незаконитог лова и риболова

Незаконит лов

Кривично дело незаконит лов санкционисано у члану 276 Кривичног законика има неколико облика. У ставу 1 дат је основни облик који прописује казну затвора до шест месеци или новчану казну за онога ко лови дивљач за време ловостаја као и на подручју где се не дозвољава лов, односно где је лов забрањен. Законом о дивљачи и ловству („Sl. glasnik RS”, br. 18/10) наводи да је дивљач природно богатство Републике Србије и под њом се подразумевају законом одређене врсте дивљих сисара и птица. Кривичним законом се штити ово природно богатство, „али и интегрални део животне средине, а донекле и ловство као привредна грана” (Трајковић, 2011:24). Лов јесте само сегмент ловства које обухвата и гајење, храњење, као и заштиту дивљачи. Лов дивљачи јесте свака активност ловца у виду тражења, посматрања, праћења, дозивања и чекања дивљачи како би исту одстрелио, ухватио живу, а поред тога се односи и на сакупљање дивљачи или њених делова (нпр. перје, јаја и сл.) (став 14, члан 4 Закона о дивљачи и ловству, 2010). Забрана лова одређене дивље врсте ради њене заштите у одређеном временском периоду назива се ловостај. Ова мера (ловостај) уводи се онда када се жели заштитити одређена популација у периодима када је она осетљива, да ли ради размножавања или пак јер јој број јединки нагло опада. Чланом 76. Закона о ловству и дивљачи прописане су забране у лову када је у питању ловостај заштићене дивљачи. На пример, забрањено је коришћење мрежица и кућица са мрежицама за масовно хватање птица, гађање из или гажење моторним возилима и сл. Такође Закон препознаје и трајно заштићене врсте дивљачи које су строго заштићене и на њих је лов забрањен (став 40, члан 14. Закон о ловству и дивљачи, 2010). Постоје случајеви када је законом дозвољено да се животиња одстрели за време ловостаја (санитарни одстрел). На пример, уколико је јединка повређена или пак уколико постоји сумња на појаву болести животиња како би се спречило даље ширење болест или како би се болест сузбила (став 38, члан 4. Закон о ловству и дивљачи, 2010). Уколико је потребно извршити санитарни одстрел за време ловостаја законом заштићене врсте, то може учинити једино лице које врши стручне ловочуварске послове у ловишту. Неопходно је урадити санитарни преглед тако што корисник ловишта обавештава ветеринарску службу (Трајковић, 2011:24). Извршилац овог облика кривичног дела може да буде свако лице, а дело се чини са умишљајем. Кривично дело постоји иако није дошло до улова дивљачи већ је довољно да је присутна нека од радњи које су дефинисне као лов или на пример ношење ловачког оружја (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:142).

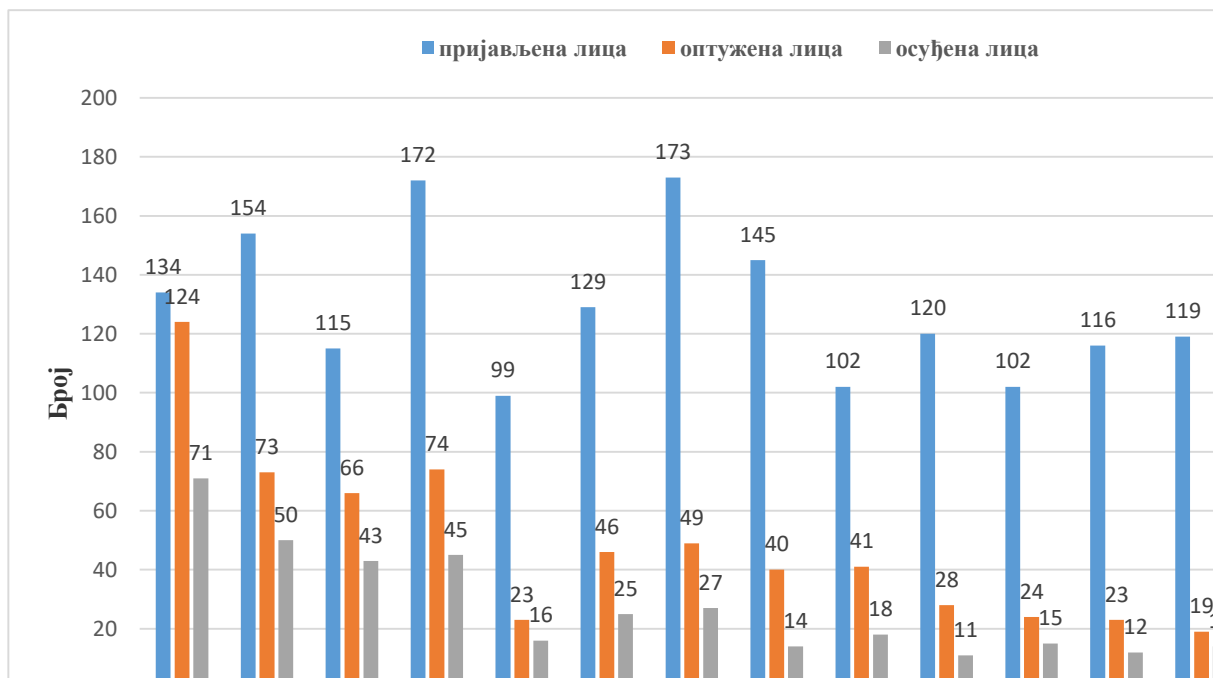
У ставу 2 276. члана Кривичног законика дат је други облик овог кривичног дела. Новчаном казном или затвором до једне године казниће се свако ко без овлашћења лови на туђем ловишту и убије или рани дивљач или је ухвати живу. У овом случају „лов мора бити неовлашћен, на туђем ловишту и неопходно је да је дивљач ухваћена, рањена или убијена” (Drenovak-Ivanović i sar., 2015:142). Извршилац може бити свако лице које лови на туђем ловишту, а дело се чини са умишљајем. Уколико се наведени облик кривичног дела учини тако да дође до убијања крупне дивљачи, казна за учиниоца је новчана или казна затвора до две године (став 3 члан 276. Кривичног законика, 2006).

Уколико се лови дивљач на начин или средствима којима се дивљач уништава у великом броју (масовно) или ако се лови дивљач чији лов је забрањен или ако неко лови одређене врсте дивљачи без посебне дозволе које су неопходне за дату врсту дивљачи биће кажњен затвором до три године. Дакле, овај облик кривичног дела представља још тежи облик у односу ставове од један до три. И овде се ради о кривичном делу бланкетног карактера јер су неопходни други прописи о лову и о дивљим животињама на које ће се законодавац позвати.

У ставу 5 члана о нелегалном лову наводи се да ће се сва уловљена дивљач као и коришћена средства за лов одузети.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит лов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 22. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 17).

Фигура 22. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит лов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

За кривично дело 276. члана Кривичног законика Републике Србије незаконит лов пријављено је 1861 лице у периоду од 15 година. Оптужено је 664 лица, док је осуђено 384 лица. Највише осуђених је 2006. године и то 71 лице.

Незаконит риболов

Кривично дело против животне средине неаконит риболов инкриминисано је чланом 277. Кривичног законика. Рибљи фонд, односно рибе и друге водене животиње јесу добро од општег интереса те је неопходно њиме рационално и одрживо располагати. Као и код дивљачи, лов рибе јесте дозвољен али под одређеним правилима и уз поштовање прописа.

Уколико неко лови рибу или друге водене животиње у време када то није дозвољено, односно за време ловостаја или пак на подручјима, односно у водама где је риболов забрањен прописана казна је новчана или затвор од шест месеци. Дакле, за постојање овог основног облика кривичног дела неопходно је да се риболов обавља за време ловостаја, или на забрањеном месту, односно водама где је лов забрањен (Lilić & Drenovak-Ivanović, 2014:60).

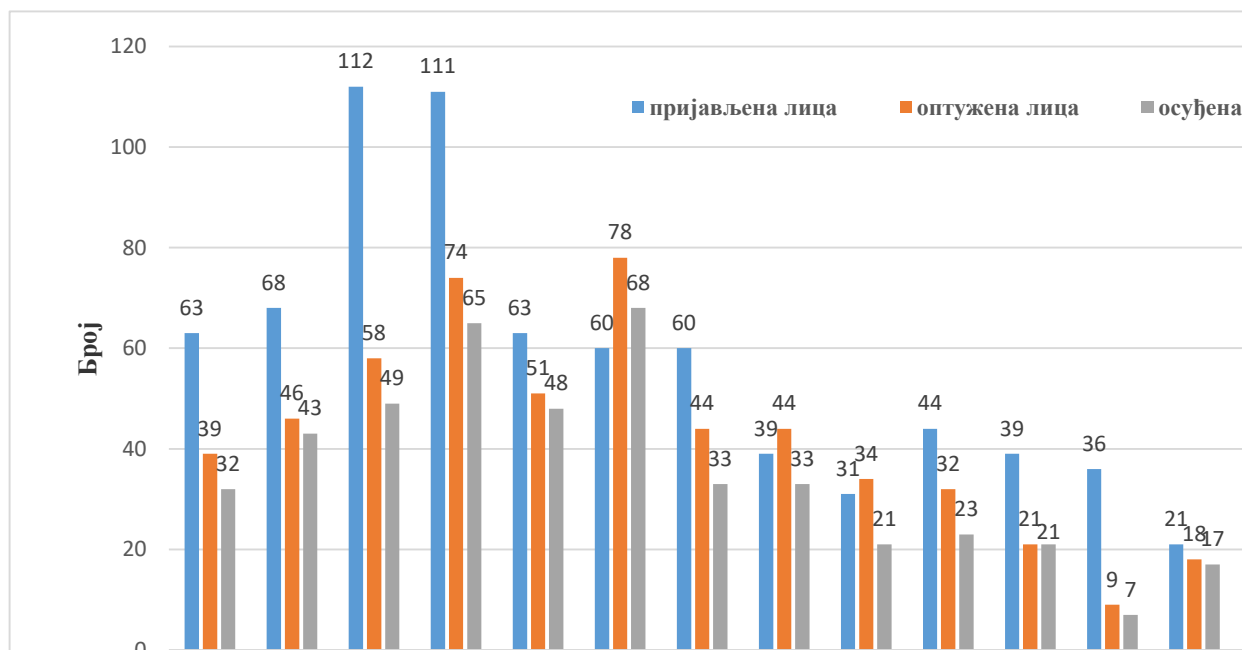
Водене површине у којима је риболов дозвољен називају се риболовним водама. На основу става 28 члана 2. Закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда (Службени гласник, 128/14) текуће и стајаће копнене воде, био да су текуће или стајаће, а да се на њима обавља риболов или да у њима живе рибе су риболовне воде. Одређени временски период у ком је забрањено ловити рибу или стављати је у промет, осим оне рибе из рибњака, јесте ловостај (став 12 члан 2. Закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда, 2014). У том периоду риба и друге водене животиње (ракови, шкољке) се размножавају. Такође, противправно је и ловити рибу која нема одговарајућу величину. У рибарском подручју је на пример забрањено ловити рибу директно руком, забрањено је поседовати или ловити рибљу млађ или примерке рибе за време ловостаја или мреста, прекидати миграторне путеве кретања риба итд. (члан 22. Закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда, 2014).

Тежи облик незаконитог риболова односи се на случајеве кад се ихтиофауна и друге водене животиње лове на начин који је штетан за размножавање животиња, или начин којим се оне масовно уништавају или на лов недозвољеним средствима као што су експлозив, електрична струја, отров и средства за омамљивање (Кривични законик, 2006). Забрањено је користити средства за риболов као што су харпуни, подводне пушке, струја, ватрено оружје, вештачки извори светлости, хемијска средства која убијају, трују или омамљују рибу, као и употреба експлозивних и других распрскавајућих средстава (став 2 члан 22. Закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда, 2014). Забрањено је и ловити рибу тако што се удица качи за тело рибе, тзв. грабуљање. Учиницац овог кривичног дела може бити свако, а прописана казна је затвор до три године док новчана казна за овај тежи облик кривичног дела није прописана.

Такође, казном до три године затвора казниће се и онај ко на противправне начине лови рибу и друге водене животиње у већој количини или веће биолошке вредности, као и онај ко приликом лова уништи већу количину водене зооценозе. Случајеви масовног лова уз издавање привредне дозволе јесу дозвољени на основу Закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда. Кривично дело незаконит риболов може учинити свако лице, а може бити учињено са умишљајем.

Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит риболов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године приказан је Фигуром 23. док је у оквиру Прилога 1 табеларним приказом дата фреквенција овог кривичног дела из године у годину, као и процентуални удео овог кривичног дела из године у годину (Табела 18).

Фигура 23. Број пријављених, оптужених и осуђених лица за кривично дело незаконит риболов у Републици Србији за период од 2006. до 2020. године

Извор: аутор на основу података РЗС, 2006-2020.

Укупан број пријављених лица за кривично дело незаконит риболов у Републици Србији за период од 15 године је 790 од чега је највише пријављено 2008. године и то 112 лица, док је најмање пријављено 2020. године и то 20 лица. Укупан број оптужених лица је 564, док је осуђено 475 лица због незаконитог риболова у Републици Србији. Највише је осуђено 2011 године и то 68 лица, док је 2020. године осуђено само 2 лица.

6.6 Кривична дела против животне средине садржана у секторским законима у области животне средине (споредно кривично законодавство)

Поред основних 18 кривичних дела против животне средине садржаних у глави XXIV Кривичног законика, постоје и тзв. споредна кривична дела против животне средине садржана у другим (секторским) законима који регулишу област животне средине. То су на пример закони о водама, о рударству и геолошким истраживањима, о средствима за заштиту биља, о здрављу биља, о ветеринарству, о генетски модификованим организмима, о поморској пловидби и тд.

7. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ, ПРЕЗЕНТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА И ДИСКУСИЈА

Овај део истраживања има за циљ да испита ставове експерта који се баве еколошким криминалитетом и/или безбедности животне средине. У истраживању је учествовало 72 испитаника. Анкетирање учесника „Еколошки криминалитет као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији” је реализована у временском периоду од априла до септембра 2022. године. Експерти су управо они субјекти који раде у релевантним институцијама (стејкхолдерима) које су надлежне за еколошки криминалитет и / или безбедност животне средине. Током истраживања успостављен је контакт са институцијама и лицима чија је дужност и надлежност непосредна када је у питању еколошки криминалитет.

Узорковање испитаника је рађено на основу стручности испитаника за ову област, што је и основна карактеристика наменског (сврсисходног експертског) узорковања. На такав начин одабира испитаника, од мањег броја испитаника добија се највише информација. Иако не можемо рећи да је узорак репрезентативан, он у суштини бухвата стручњаке из свих релевантних субјеката који се баве еколошким криминалитетом или са безбедности животне средине, те је овај проблем сагледан из више перспектива. У истраживању су учествовали испитаници из следећих државних институција: Министарство заштите животне средине (инспектори за заштиту животне средине, помоћници министра заштите животне средине), комунална милиција, чланови Института за криминолошка и социолошка истраживања, јавни тужиоци и судије, универзитетски професори, Покрајински органи управе и Покрајински секретаријат за урбанизам и заштиту животне средине, експерт из међународне организације. Поред државних институција, како бисмо дошли до мишљења које не потиче само од државних службеника, у истраживању су учествовали и чланови удружења грађана који се баве заштитом животне средине и новинари. Потенцијални испитаници су прво контактирани путем е-поште или телефона те је укратко представљено истраживање и истраживач, те је објашњено да је испитивање анонимно како би се испитаницима омогућила већа слобода изражавања. Омогућено им је да уколико не желе не морају остављати личне податке у анкети (осим да наведу институцију одакле долазе). Након исказивања воље да учествују у истраживању, послат им је кратак увод, циљ докторске дисертације и анкета (упитник). На анкету је углавном одговарано у електронској форми (Word, те скенирано у pdf, као и путем упитника на Google платформи). У 17 случајева, приликом успостављања контакта, почетни контакти су дали нове контакте, те се њихов број стално увећавао (техника „снежне грудве” (Bryman, 2016)).

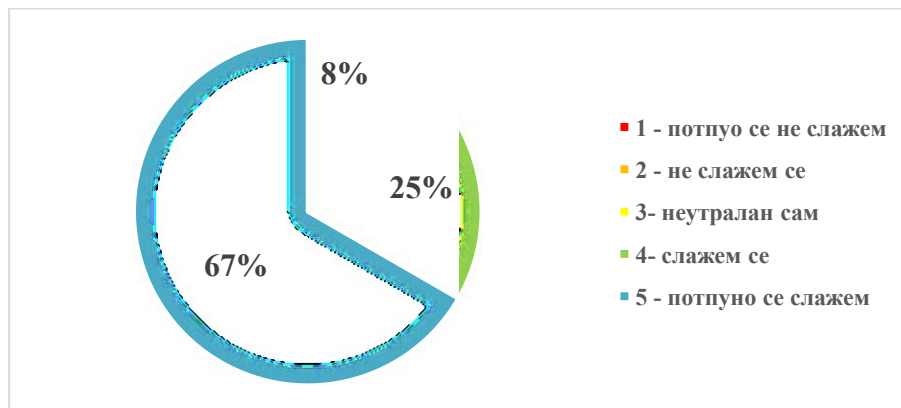
Током истраживања у највећем броју случајева исказана је сарадња и спремност учесника да одговоре, док су у мањини били они који нису желели да учествују те ни да одговоре на иницијални позив. Једна од отежавајућих околности је та што је понекад државним службеницима потребно да добију одобрење од надређеног како би смели да учествују у истраживању. У том смислу, једно од ограничења овог истраживања представља неучествовање припадника Управе граничне полиције и Управе криминалистичке полиције Мистарстава утрашњих послова (осим једног одговора из Јединице за сузбијање еколошког криминала и заштите животне средине, као и припадника МУП-а који је контактиран у својству научног истраживача јер има публиковане радове о безбедности животне средине, ниједан припадник МУП-а није обухваћен истраживањем) који у периоду реализовања истраживања (април-септембар 2022. нису добили сагласност Кабинета министра унутрашњих послова да учествују у истраживању).

Након презентације резултата истраживања, у оквиру дискусије резултати добијени анкетом биће синтетисани са статистичким подацима добијеним у шестом поглављу дисертације о кривичним делима против животне средине садржаних у XXIV глави КЗ РС из 2005. године и тако ћемо добити целовитији приказ еколошког криминалитета као облика угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији.

Анкета се састоји из седам сетова питања, сваки сет има тематску област којом се детаљније бави у односу на тему дисертације. Питања су креирана на основу анализираних литературе. У првом сету питања испитаници треба да одговоре у којој мери се слажу са одређеним ставовима (10 изјава) на скали од 1 до 5 (*1-потпуно се не слажем; 2-не слажем се; 3-неутралан сам; 4-слажем се; 5-потпуно се слажем*). Ставови се тичу угрожавања (безбедности) животне средине у Републици Србији, субјеката и правне регулативе у односу на еколошки криминалитет. Други сет питања обухвата шест питања која се односе на компоненте безбедности животне средине (воду, ваздух, земљиште, биодиверзитет, шуме и на све њих заједно) и то у ком степену су оне угрожене еколошким криминалитетом (*1 - најмањи степен угрожавања, 2 – мали степен угрожавања, 3 – средњи степен угрожавања, 4 – велики степен угрожавања, 5 - највећи степен угрожавања*). Трећи сет питања садржи 18 питања где свако питање представља један члан XXIV главе Кривичног законика Републике Србије (Службени гласник, 85/2005). Испитаници у односу на степен угрожавања (*1-најмањи степен угрожавања, 2–мали степен угрожавања, 3–средњи степен угрожавања, 4–велики степен угрожавања, 5-највећи степен угрожавања*), оцењују у којој мери свако наведено кривично дело против животне средине угрожава безбедност животне средине у Републици Србији. Четврти сет питања односи се на кривична дела против животне средине садржана у секторским законима. Укупно има пет питања а испитаници оцењују, као и у претходном сету, у којој мери свако наведено кривично дело против животне средине садржано у неком од секторских закона угрожава безбедност животне средине у Републици Србији (*1-најмањи степен угрожавања, 2–мали степен угрожавања, 3–средњи степен угрожавања, 4–велики степен угрожавања, 5-највећи степен угрожавања*). Пети сет садржи десет питања и испитаници треба да се изјасне у односу на њих, бирањем једног од понуђених одговора, док у последњем питању износе свој став у односу на то зашто грађани углавном не пријављују дела еколошког криминалитета. Шести сет питања односи се на рад субјеката безбедности животне средине у Републици Србији, те се испитаници оцењују њихов рад (*1- потпуно незадовољавајуће, 2–делимично незадовољавајуће, 3-задовољавајуће, 4–делимично задовољавајуће, 5–потпуно задовољавајуће*). Седми сет питања садржи два питања отвореног типа која се односе на превенцију еколошког криминалитета, као и то да ли испитаници препознају неку еколошку вредност којој заштита није додељена кривичним законодавством. Последњи сегмент анкете односи се на податке испитаника, те институције / организације у којој су запослени и њихово радно место. Они испитаници који су желели могли су оставити и своје име и презиме, као и мејл адресу.

У првом сету питања учесници су питани да одговоре у којој мери (од 1-*потпуно се не слажем* до 5-*потпуно се слажем*) се слажу са 10 изјава које су наведене. Изјаве се тичу тренутног стања безбедности животне средине у Републици Србији као и самог еколошког криминалитета.

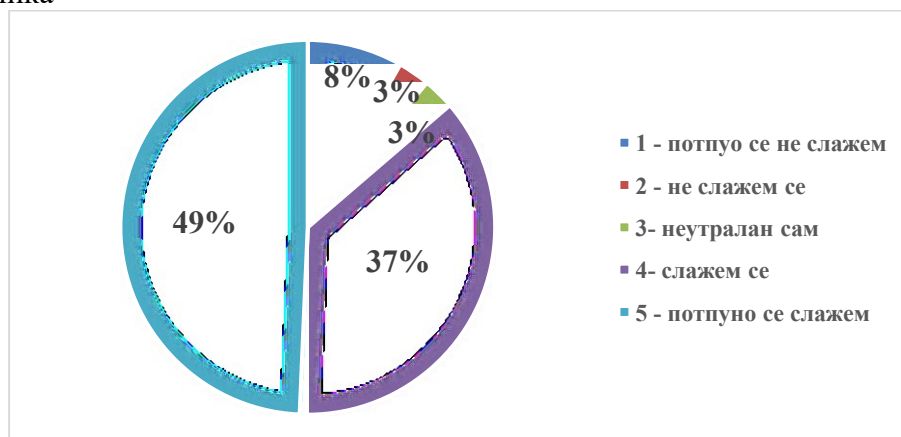
Фигура 24. Да ли угрожавање животне средине представља опасност за Републику Србију –ставови испитаника

Извор: Аутор

Угрожавање животне средине представља опасност за Републику Србију са тим је у потпуности сагласно 48 (67%) испитаника, док њих шест (8%) уопште није препознало угрожавање животне средине као опасност за Републику Србију. Сагласно са тим да је угрожавање животне средине опасност за Републику Србију је 18 (25%). Друго питање се односило на то да ли је угрожавање животне средине у Републици Србији у порасту и при том, да је угрожавање животне средине у порасту у потпуности је сагласна (39, односно 54%) или је сагласна (24, односно 33 %) већина испитаника. Неутрално је два (3%) испитаника, док се седам (10%) у потпуности не слаже.

Фигура 25. Да ли угрожавање животне средине утиче на нашу личну безбедност - ставови испитаника

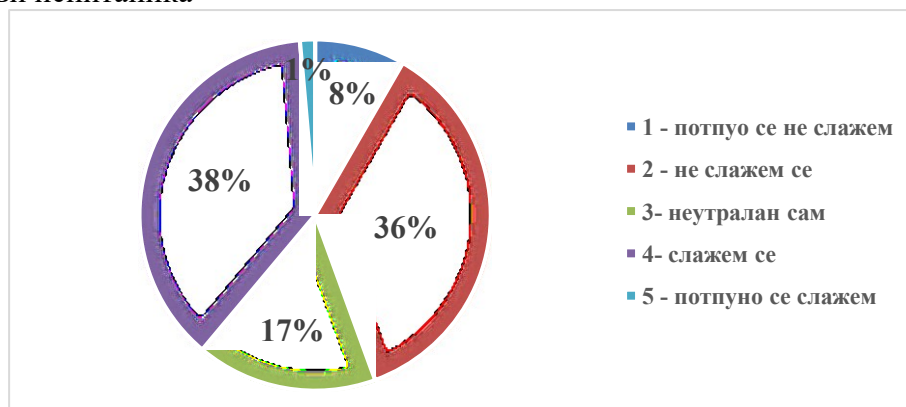

Извор: Аутор

Скоро половина испитаника 36 (49%) је у потпуности сагласно са тим да угрожавање животне средине утиче на нашу личну безбедност. Њих 27 (37%) је сагласно, док је број оних који су неутрални и који се не слажу исти (2,односно 3%). Они који се у потпуности не слажу чине 8% (6 испитаника). Четвртим питањем испитаници су изнели став у односу на то да ли еколошки криминалитет утиче на безбедност животне средине, квалитет живота и благостање човечанства. У односу на наведено, највећи број испитаника (68%, односно 49 испитаника) се у потпуности сложио са тим да еколошки криминалитет утиче на

безбедност животне средине, квалитет живота и благостање човечанства, насупротив томе осам (11%) испитаника се изјаснило сасвим супротно, односно да се ни мало не слажу са том изјавом, док се 15 (21%) испитаника слаже са наведеним.

Фигура 26. Да ли Република Србија има снажну законску регулативу о животној средини - ставови испитаника

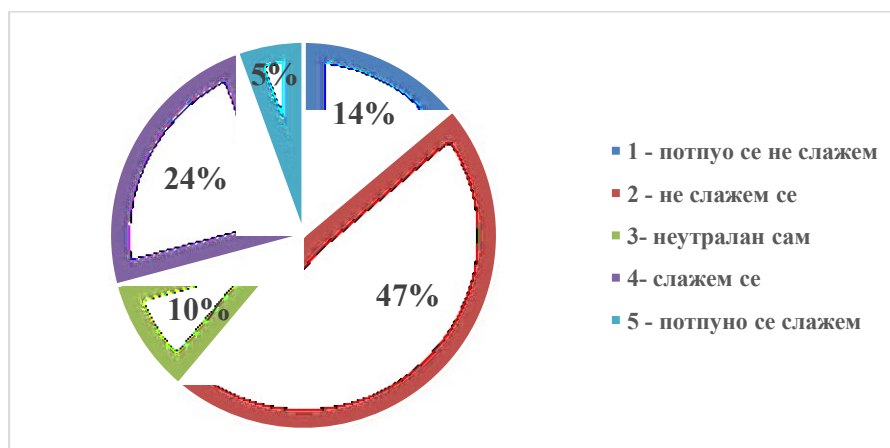
Извор: Аутор

По питању снажне законске регулативе о животној средини, број испитаника који се слажу и који се не слажу са датом изјавом је скоро идентичан: 27 (38%) испитаника се слаже, док се 26 (36%) испитаника не слаже са истим. Међутим, број оних који се у потпуности не слажу је 6 (8%), док је број испитаника који се у потпуности слажу 1 (1%). У односу на ову изјаву неутрално је 12 испитаника.

Више од половине испитаника 35 (49%) није сагласно и 6 (8%) у потпуности није сагласно са тим да се национални прописи о животној средини у пракси објављују правовремено. Неутралних је 11, док је 20 испитаника (16 односно 22% сагласно, 4 односно 6% потпуно сагласно) сагласно са тим да се национални прописи о животној средини у пракси објављују правовремено.

По питању јасноће и прецизности прописа о заштити животне средине потпуно је сагласно 2 (3%) испитаника са тим да су прописи о животној средини довољно јасни да корисници могу утврдити које понашање је дозвољено, а које забрањено. Трећина испитаника, тј. њих 24 (33%) је сагласно са тим, док је неутралних 12 (17%). У потпуности се са тим не слаже 6 (3%) испитаника, док се 28 (39%) не слаже.

Фигура 27. Да ли закони и прописи јасно дефинишу надлежности и одговорности између субјеката који су надлежни за спровођење прописа о животној средини - ставови испитаника

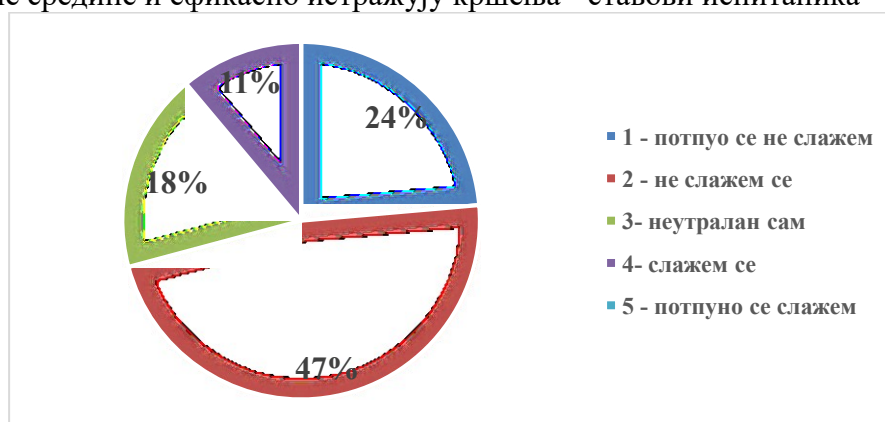

Извор: Аутор

У односу на то да ли закони и прописи јасно дефинишу надлежности и одговорности између субјеката који су надлежни за спровођење прописа о животној средини испитаници су се изјаснили на следећи начин: 10 (14%) се потпуно не слаже, 34 (47%) се не слаже, 7 (10%) је неутрално, 17 (24%) се слаже док се 4 (5%) испитаника у потпуности слаже.

Половина испитаника 36 (50%) се не слаже са тим да субјекти надлежни за еколошки криминалитет имају јасне границе надлежности, јасне циљеве и довољно овлашћења да делују док се њих 6 (8%) у потпуности не слаже са тим. Неутралних је 10 (14%). Са тим да субјекти надлежни за еколошки криминалитет имају јасне границе надлежности, јасне циљеве и довољно овлашћења да делују слаже се 20 (28%) испитаника, док оних који се у потпуности слажу нема.

Фигура 28. Да ли субјекти надлежни за еколошки криминалитет спроводе законе о заштити животне средине и ефикасно истражују кршења - ставови испитаника

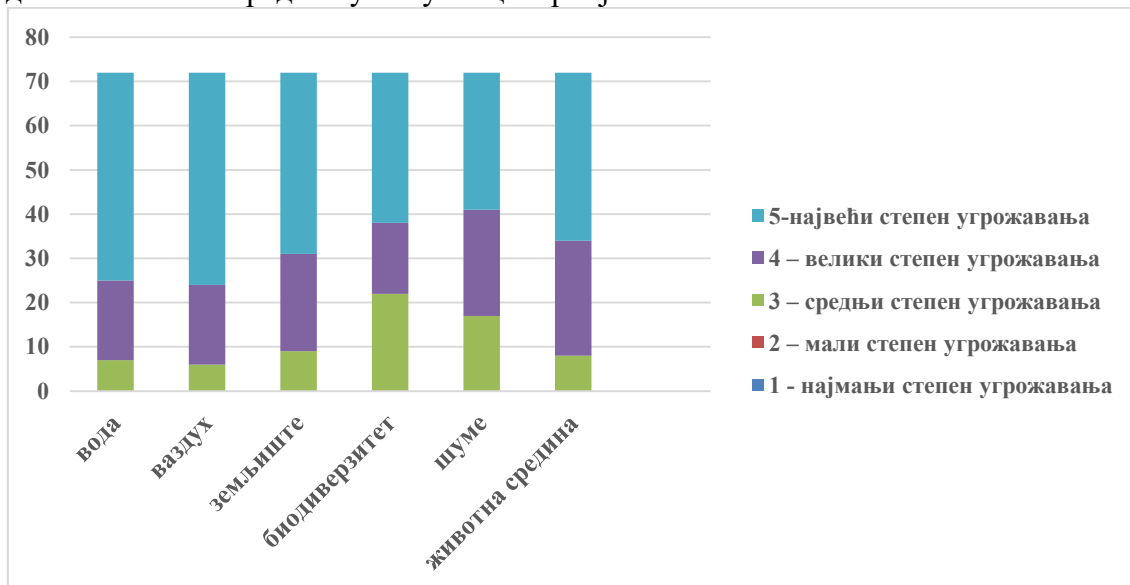

Извор: Аутор

У односу на изјаву да субјекти надлежни за еколошки криминалитет спроводе законе о заштити животне средине и ефикасно истражују кршења највећи број испитаника се изјаснио да се не слаже са тим и то њих 34 (47%), у потпуности се не слаже 17 (24%) испитаника, 13 (18%) је неутрално, док се 8 (11%) испитаника слаже. Они који се у потпуности слажу са тим да субјекти надлежни за еколошки криминалитет спроводе законе о заштити животне средине и ефикасно истражују кршења није било.

У којој мери су у односу на степене угрожавања од 1 до 5 (1-најмањи степен угрожавања до 5-највећи степен угрожавања) компоненте безбедности животне средине угрожене еколошким криминалитетом приказано је Фигуром 29.

Фигура 29. Еколошки криминалитет као облик угрожавања компоненти безбедности животне средине у Републици Србији

Извор: Аутор

Еколошки криминалитет као облик угрожавања воде и водних ресурса једне од компоненти (безбедности) животне средине највећи број испитаника - 47 (65%) оценио је са највећим степеном угрожавања, 18 (25%) испитаника је еколошки криминалитет оценио са великим степеном угрожавања када је у питању угрожавање водних ресурса, док је са средњим степеном оценило седам (10%) испитаника. Ниједан испитаник није оценио са малим, односно најмањим степеном угрожавања.

Ваздух као део безбедности животне средине угрожанен је еколошким криминалитетом и при том 48 (67%) испитаника се изјаснило да је тај степен угрожавања највећи, док 18 (25%) испитаника сматра да је велики степен угрожавања, а шест (8%) испитаника сматра да је у питању средњи степен угрожавања. Ниједан испитаник није оценио угрожавање ваздуха еколошким криминалитетом као мали односно најмањи степен угрожавања.

Еколошки криминалитет као облик угрожавања земљишта које је компонента безбедности животне средине 41 (57%) испитаник је оценио са највећим степеном угрожавања, 22 (31%) испитаника са великим степеном угрожавања, а 9 (12%) са средњим степеном угрожавања. Ко и код воде и ваздуха, ниједан испитаник није оценио еколошки криминалитет са најмањим, односно малим степеном угрожавања када је у питању угрожавања земљишта као компоненте безбедности животне средине.

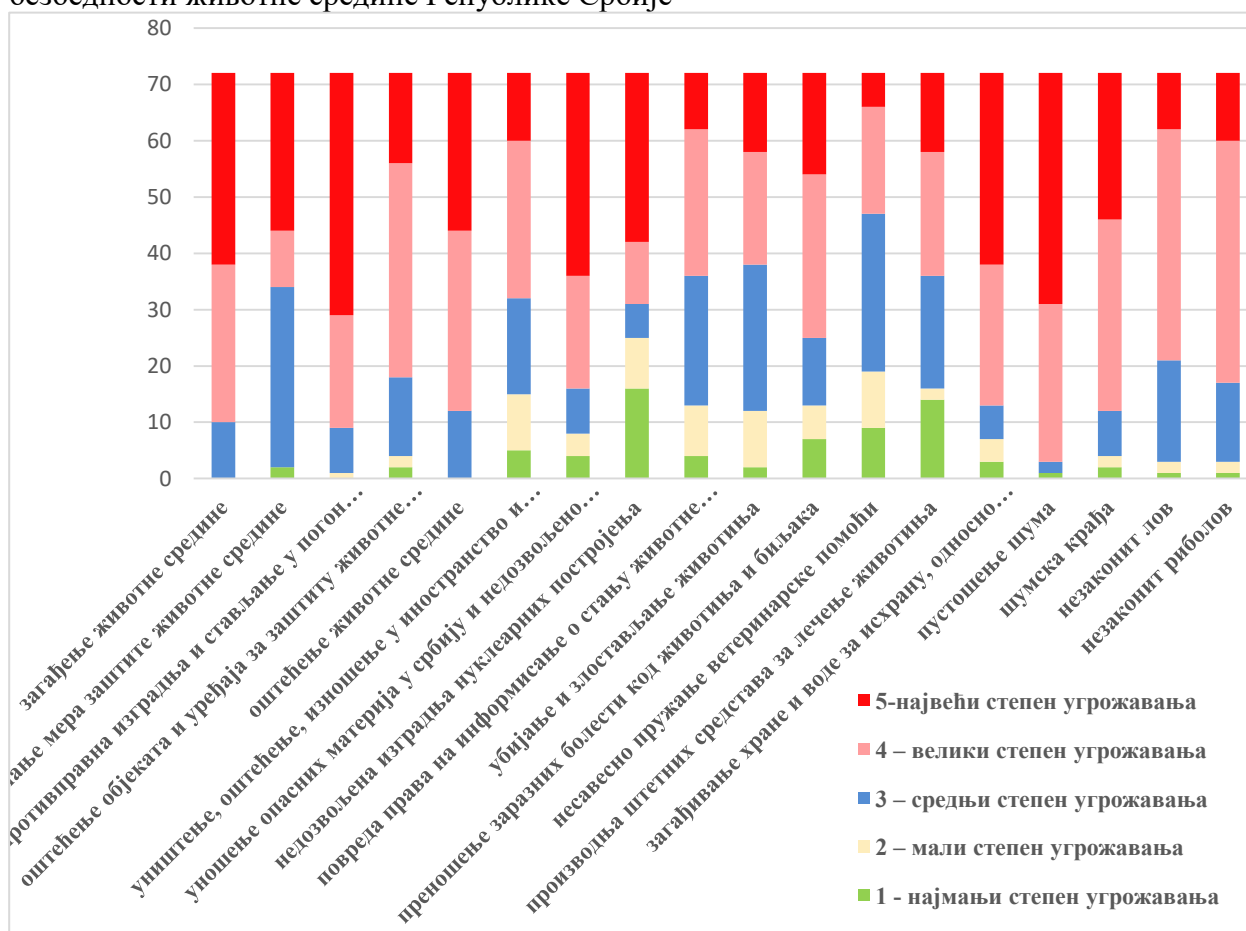
Разоврсност живог света, односно биодиверзитет је угрожен еколошким криминалитетом, при чему 34 (47%) испитаника сматра да је у питању највећи степен угрожавања, 16 (22%) да је у питању велики степен угрожавања, док 22 (31%) испитаника оцењује са средњим степеном угрожавања.

Када су у питању шуме као значајна компонента безбедности животне средине једне земље, 31 (43%) испитаник сматра да је у питању највећи степен угрожавања од стране еколошког криминалитета у односу на исте. Испитаника 24 (33%) оцењује да је у питању велики степен угрожавања, док њих 17 (24%) да је у питању средњи степен угрожавања.

Све области безбедности животне средине угрожене су еколошким криминалитетом, и при том више од половине (38, 53%) испитаника сматра да је у питању највећи степен угрожавања, 26 (36%) велики степен угрожавања, а осам (11%) да је у питању средњи степен угрожавања.

Фигуром 30. приказани су одговори на 18 питања где свако питање представља један члан XXIV главе Кривичног законика Републике Србије (Службени гласник, 85/2005). Испитаници у односу на степен угрожавања (1-најмањи степен угрожавања, 2-мали степен угрожавања, 3-средњи степен угрожавања, 4-велики степен угрожавања, 5-највећи степен угрожавања), оценили у којој мери свако наведено кривично дело против животне средине угрожава безбедност животне средине у Републици Србији.

Фигура 30. Кривична дела против животне средине као облик угрожавања безбедности животне средине Републике Србије

Извор: Аутор

Кривично дело против животне средине - загађење жвотне средине садржано у члану 260 главе XXIV Кривичног законика Републике Србије из 2005. године према највећам броју испитаника (34, односно 47%) има највећи степен угрожавања безбедности животне средине, за 28 (39%) испитаника оно представља велики степен угрожавања, док њих 10 (14%) га препознају као средњи степен угрожавања.

Непредузимање мера заштите животне средине за два (3%) испитаника има најмањи степен угрожавања безбедности животне средине, за 10 (14%) има средњи, за 32 (44%) испитаника има велики степен угрожавања, док за 28 (39%) испитаника има највећи степен угрожавања безбедности животне средине.

Противправну и изградњу и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 43(60%) испитаника је препознало као да има највећи степен угрожавања, 20 (28%) да има велики степен угрожавања, 8 (11%) да има средњи степен, док је један испитаник препознао да има мали степен угрожавања.

Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине према највећем броју испитаника 38 (53%) има велики *велики* степен угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији. За 16 (22%) испитаника има највећи степен угрожавања, 14 (19%) испитаника га је препознало као средњи степен угрожавања, док су га као мали и најмањи степен угрожавања окарактерисала по два испитаника (по 3%).

Оштећење животне средине је од стране 32 (44%) испитаника препознато да има велики степен угрожавања по безбедност животне средине наше државе, 28 (39%) испитаника га је препознало као највећи степен угрожавања, док је њих 12 (17%) као средњи степен угрожавања. 3 најмањи или мали степен угрожавања није било потврђених одговора.

Кривично дело против животне средине уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра као облик угрожавања безбедности животне средине од стране 28 (39%) испитаника оцењено је да има велики степен угрожавања, од 17(23%) испитаника да има средњи степен угрожавања, од 12 (17%) испитаника да има највећи степен угрожавања, мали степен 10 (14%) и најмањи степен угрожавања 5 (7%) испитаника.

Половина испитаника 36 (50%) уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја оценило је да има највећи степен угрожавања на безбедност животне средине у Републици Србији. 20 испитаника (28%) оценило је као велики степен угрожавања, као средњи степен угрожавања оцењено је од стране 8(11%) испитаника, док је као мали и најмањи степен угрожавања ово кривично дело препознато по 4 пута.

Недозвољена изградња нуклеарних постројења од стране испитаника као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије оцењена је на следећи начин: највећи број испитаника (30, односно 42 %) оценио је као највећи степен угрожавања, као велики степен угрожавања оценило је 11 (15%) испитаника, средњи степен угрожавања 6 (8%), мали степен угрожавања 9 (13%) и најмањи степен угрожавања 16 (22%) испитаника.

Повреду права на информисање о стању животне средине као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије највећи број испитаника оценио је као велики степен угрожавања (26, односно 36%), нешто мање их се изјаснило за средњи степен угрожавања (23, односно 32%), за најмањи степен угрожавања изјаснило се 4 (6%) испитаника, за мали степен угрожавања 9 (12%) испитаника, док је повреду права на информисање о стању животне средине као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије као највећи степен угрожавања препознало 10 (14%) испитаника.

Кривичном делу члана 269 КЗРС- Убијање и злостављање животиња као кривично дело које угрожава безбедност животне средине Републике Србије испитаници су највише пута 26 (36%) доделили средњи степен угрожавања, као велики степен угрожавања препознало а је 20 (28%) испитаника, највећи степен угрожавања доделило му је 14 (19%) испитаника, док је 10 (14%) испитаника наведено кривично дело препознало као мали степен угрожавања, а два испитаника (3%) као најмањи степен угрожавања.

Преношење заразних болести код животиња и биљака као кривично дело које угрожава безбедност животне средине највећим степеном угрожавања оценило је 18 (25%) испитаника, 29 (40%) испитаника као велики степен угрожавања, 12 (17%) као средњи степен угрожавања, 6 (8%) као мали степен угрожавања, а 7 (10%) испитаника као најмањи степен угрожавања.

Несавесно пружање ветеринарске помоћи као кривично дело које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 28 (39%) испитаника је оценило средњим степеном угрожавања, 19 (26%) испитаника великим степеном угрожавања, 10 (14%) малим степеном угрожавања, 9 (13%) најмањим степеном угрожавања, док је најмањи број испитаника (6, односно 8%) овом кривичном делу доделио највећи степен угрожавања.

За кривично дело производња штетних средстава за лечење животиња као дело еколошког криминалитета које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 22 (31%) испитаника се изјаснило да оно има велики степен угрожавања безбедности животне средине, 20 (28%) испитаника да има средњи степен угрожавања, по 14 (19%, 19%) испитаника да има најмањи, односно највећи степен угрожавања, док је два (3%) испитаника овом кривичном делу доделило мали степен угрожавања.

Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња као дело еколошког криминалитета које угрожава безбедност животне средине Републике Србије оцењено је од стране 34 (47%) испитаника као највећи степен угрожавања. 25 (35%) испитаника га је оценило као велики степен угрожавања, шест (8%) са средњим степеном угрожавања, четири (6%) са малим степеном угрожавања, док је три (4%) испитаника ово кривично дело оценило са најмањим степеном угрожавања по безбедност животне средине.

Највећи број испитаника, 41 (57%) је пустошење шума оценило са највећим степеном угрожавања безбедности животне средине Републике Србије. Нешто мање испитаника, 28 (39%) је оценило са великим степеном угрожавања, док је један испитаник пустошење шума оценио као најмањи степен угрожавања безбедности животне средине и два (3%) као средњи степен угрожавања.

Шумску крађу је 34 (47%) испитаника оценило као кривично дело против животне средине које у великом степену угрожава безбедност животне средине Републике Србије, 26 (36%) испитаника са највећим степеном угрожавања, 8 (11%) испитаника са средњим степеном угрожавања, док је по два испитаника препознало као мали (3%), односно најмањи (3%) степен угрожавања.

Незаконит лов као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије највећи број испитаника 41 (57%) је оценио великим степеном угрожавања, 18 (25%) испитаника средњим степеном угрожавања, 10 (14%) испитаника као највећи степен угрожавања, док су два (3%) испитаника оценила као мали степен угрожавања а један најмањим степеном угрожавања.

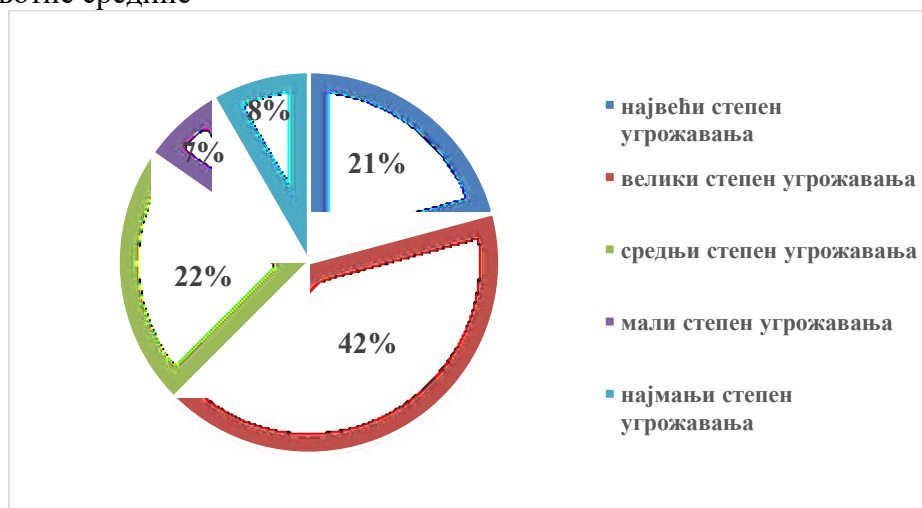
Велики степен угрожаваања по безбедност животне средине Републике Србије за кривично дело незаконит риболов 43 (60%) испитаника је одабрало, за средњи степен угрожаваања када је упитању наведено кривично дело одлучило се 14 (19%) испитаника, за највећи степен угрожаваања 12 (17%) испитаника, док се два (3%) изјаснило за мали степен угрожаваања и један за најмањи степен угрожаваања.

Кривична дела против животне средине наведена у секторским законима у области животне средине угрожавају безбедност животне средине у Републици Србији. За потребе ове дисертације издвоили смо пет кривичних дела садржаних у три различита закона, а која се односе на безбедност воде и биљног и животињског света (Закон о водама, Закон о здрављу биља и Закон о генетички модификованим организмима). Иначе, секторско законодавство које инкриминише питања заштите животне средине, с обзиром да су углавном бланкетног карактера норме у Кривичном законнику а које се тичу исте тематике, јесте обимно. Према степену угрожаваања (од 1-најмањи степен угрожаваања до 5-највећи степен угрожаваања) испитаници су их оцењивали на следећи начин.

Закон о водама (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016) који прописује два кривична дела¹⁰⁷: неовлашћено пуњење и коришћење акумулације (члан 209) и оштећење при експлоатацији речних наноса (члан 210).

Неовлашћено пуњење и коришћење акумулације јесте инкриминисано чланом 209 Закона о водама. Као кривично дело које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 30 (42%) испитаника га је оценило великим степеном угрожаваања, 16 (22%) средњим, 15 (21%) највећим, 6 (8%) испитаника најмањим, а 5 (7%) испитаника малим степеном угрожаваања.

Фигура 31. Неовлашћено пуњење и коришћење акумулације као облик угрожаваања безбедности животне средине

Извор: Аутор

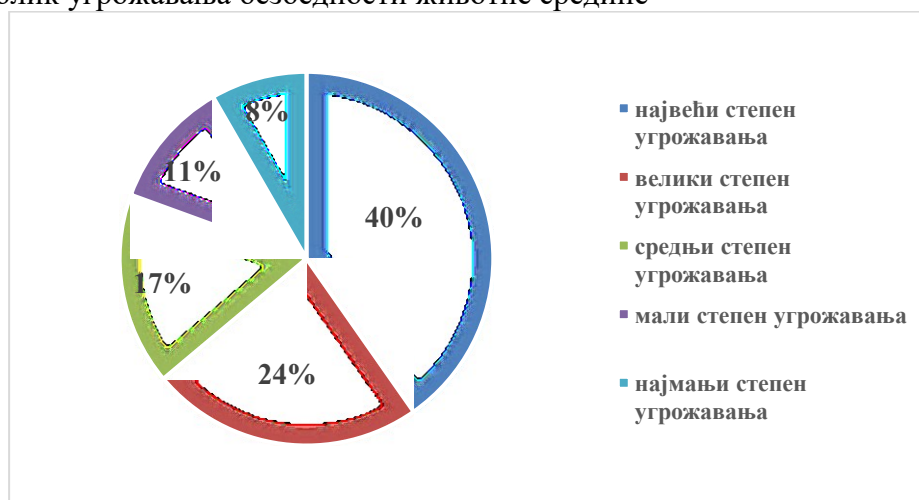
Чланом 210 Закона о водама инкриминисана су оштећења при експлоатацији речних наноса, а када су у питању испитаници и оцењивње овог кривичног дела против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије, половина испитаника (36, тј. 50%) је оценила као велики степен угрожаваања, 17 (24%) са највећим

¹⁰⁷ Више о инкриминацији ових кривичних дела, доступно је у: Ћоровић, Е. (2017). Inkriminacije iz člana 209 i člana 210 zakona o vodama. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1, 331-344. <https://doi.org/10.5937/GFB1701331Q>

степеном угрожаваања, 11(15%) средњим степеном угрожаваања, док је по четири испитаника ово дело оценило као мали, односно најмањи степен угрожаваања.

Законом о здрављу биља (Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2009 и 17/2019) инкриминисана су понашања која имају везе са уношењем и ширењем штетних организама или увоз биља, биљних производа у Републику Србију или заштићено подручје противно прописима о забрани уноса и ширења; као и производња, стављање у промет или примена нерегистрованих средстава за заштиту биља или активне супстанце. Уношење и ширење штетних организама или увоз биља, биљних производа и прописаних објеката у Републику Србију или заштићено подручје противно прописима о забрани уноса и ширења 29 (40%) испитаника је препознало као највећи степен угрожаваања безбедности животне средине, 17 (24%) испитаника је овом облику угрожаваања безбедности животне средине доделио велики степен угрожаваања, 12 (17%) испитаника средњи степен угрожаваања, 8 (11%) мали, а 6 (8%) најмањи степен угрожаваања.

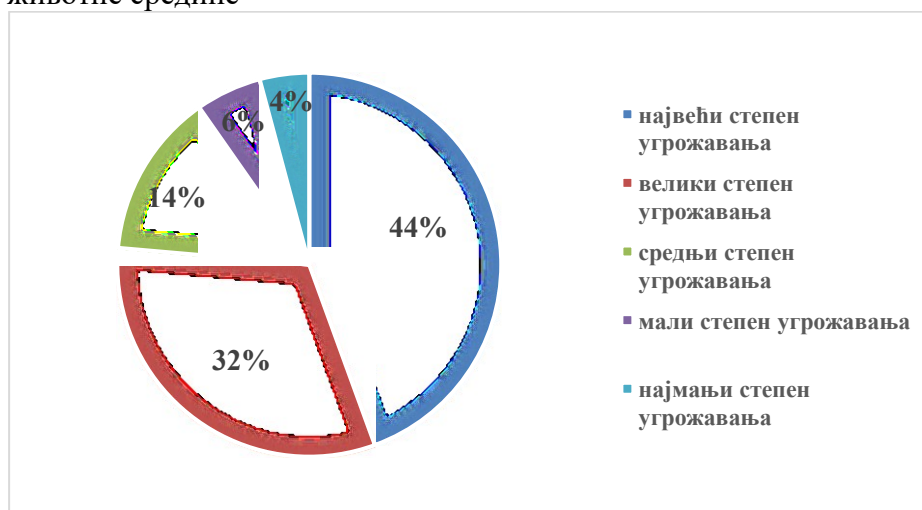
Фигура 32. Уношење и ширење штетних организама или увоз биља, биљних производа у Републику Србију или заштићено подручје противно прописима о забрани уноса и ширења као облик угрожаваања безбедности животне средине

Извор: Аутор

Кривична дело против животне средине производња, стављање у промет или примена нерегистрованих средстава за заштиту биља или активне супстанце 24 (34%) испитаника је оценило највећим степеном угрожаваања безбедности животне средине Републике Србије, 18 (25%) испитаника великим степеном угрожаваања, 16 (22%) испитаника средњим степеном угрожаваања, осам (11%) малим степеном угрожаваања, док је шест (8%) испитаника оценило најмањим степеном угрожаваања безбедности животне средине.

Фигура 33. Употреба ГМО и производа од ГМО у затвореним системима, намерно увођење у животну средину и стављање у промет као облик угрожавања безбедности животне средине

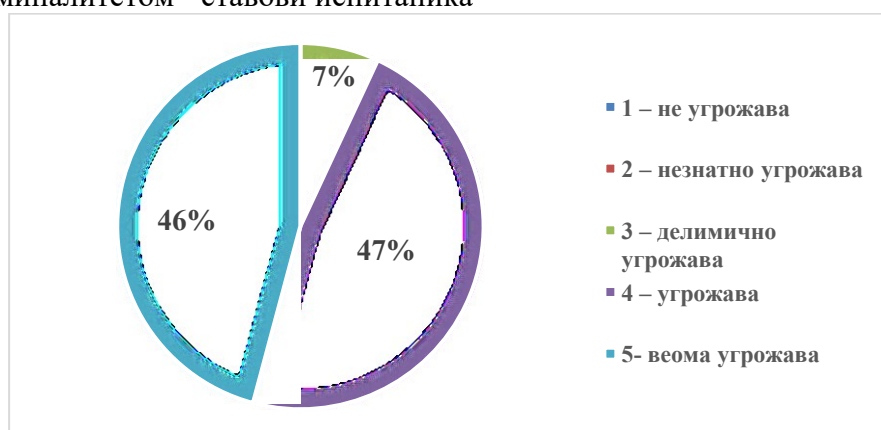

Извор: Аутор

Закон о генетички модификованим организмима (Службени гласник Републике Србије, бр.41/2009) инкриминише употребу ГМО и производа од ГМО у затвореним системима, намерно увођење у животну средину и стављање у промет противно одредбама Закона о ГМО, те га је као крвично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 32 (44%) испитаника је оценило са највећим степеном угрожавања, 23 (32%) испитаника као велики stepen угрожавања, 10 (14%) средњи stepen угрожавања, 4 (6%) са малим степеном угрожавања, док је 3 (4%) испитаника оценило са најмањим степеном угрожавања.

Пети сет садржи десет питања и резултати истраживања у односу на њих следе у Фигурама од 34. до 41.

Фигура 34. Да ли је безбедност животне средине у Републици Србији угрожена еколошким криминалитетом - ставови испитаника

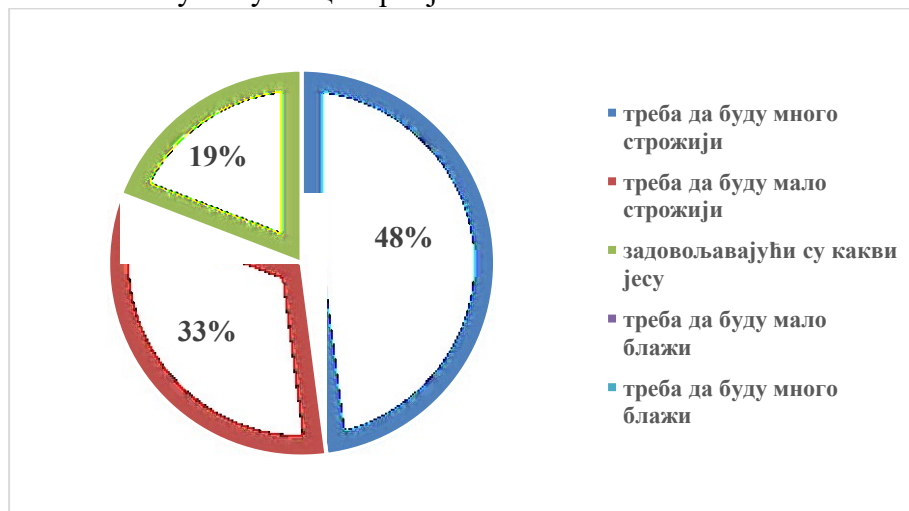

Извор: Аутор

У односу на питање да ли је безбедност животне средине у Републици Србији угрожена, став испитаника је такав да највећи број испитаника 33 (46%) сматра да је безбедност животне средине у Републици Србији veoma угрожена. Нешто мање 29 (40%) сматра да је угрожена, осам (11%) испитаника сматра да је делимично угрожена, док два (3%) сматра да је незнатно угрожена. Друго питање односило се на то да ли еколошки криминалитет

угрожава безбедност животне средине. При томе, да еколошки криминалитет делимично угрожава безбедност животне средине сматра пет (7%) испитаника, док 34 (46%) испитаника сматра да угрожава, односно 33 (47%) да веома угрожава безбедност животне средине у Републици Србији (Фигура 34.).

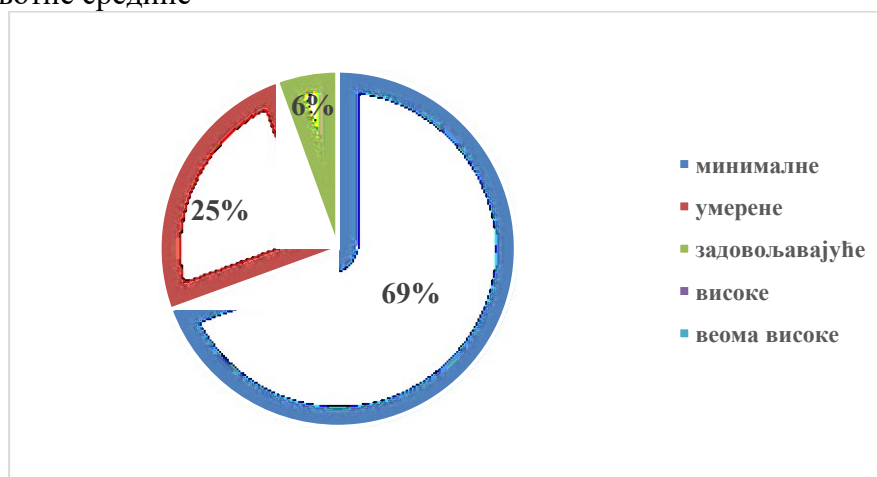
Фигура 35. Ставови испитаника у односу на законе о безбедности животне средине и еколошког криминалитета у Републици Србији

Извор: Аутор

Да ли се злочини против животне средине у Републици Србији адекватно кажњавају, 89% испитаника (64) је одговорило „не”, на супрот томе два испитаника (3%) сматра да се адекватно кажњавају, док 6 (8%) не зна. Када су у питању закони који се тичу безбедности животне средине и еколошког криминалитета у нашој држави, 48% (39) испитаника сматра да они треба да буду много строжији, 33% (24) испитаника да треба да буду мало строжији, 19% (13) да су задовољавајући какви јесу, док нема оних који сматрају да треба да буду мало или много блажи (Фигура 36).

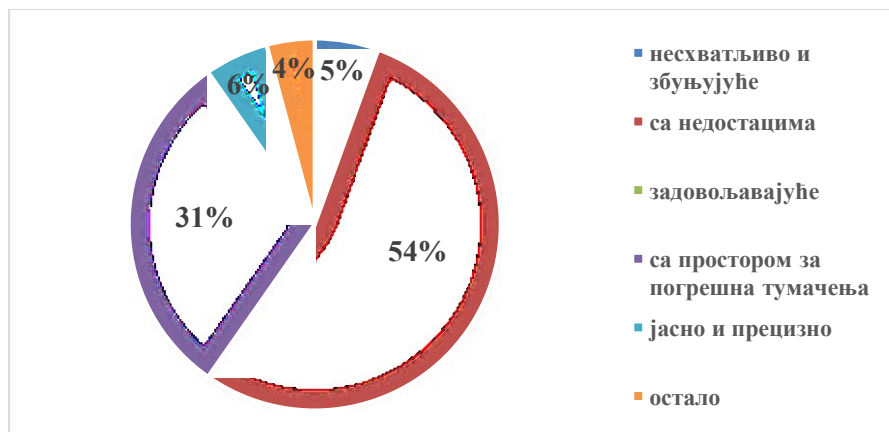
Фигура 36. Ставови испитаника у односу на висину изречених казни за угрожавање безбедности животне средине

Извор: Аутор

Више од половине испитаника, односно 50 (69%) сматра да је висина казни изречених за угрожавање безбедности животне средине минимална, 25% (18) сматра да су умерене, док четири испитаника (6%) сматра да су задовољавајуће.

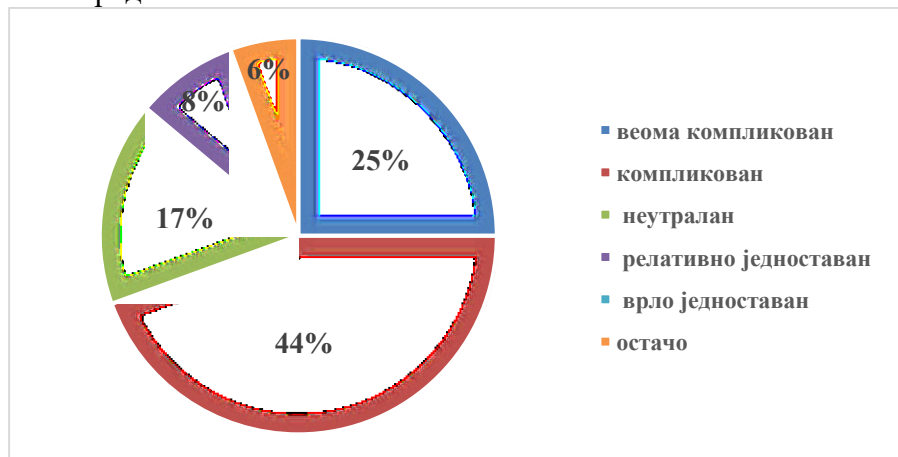
Фигура 37. Ставови испитаника о националном законодавству о заштити животне средине

Извор: Аутор

Домаће законодавство о заштити животне средине половина испитаника, њих 39 (54%) описало би да има недостатке, 31% (22) испитаника сматра да има простора за погрешна тумачења, док 4 испитаника сматра да је несхватљиво и збуњујуће (5%), а 6% испитаника сматра да је јасно и прецизно. Један испитаник је навео да је „Недовољно транспарентно, мало људи је упознато са инкримишућим одредбама и предвиђеним санкцијама”, један сматра да „се не примењује” и један да је „јасно, прецизно али се не спроводи”.

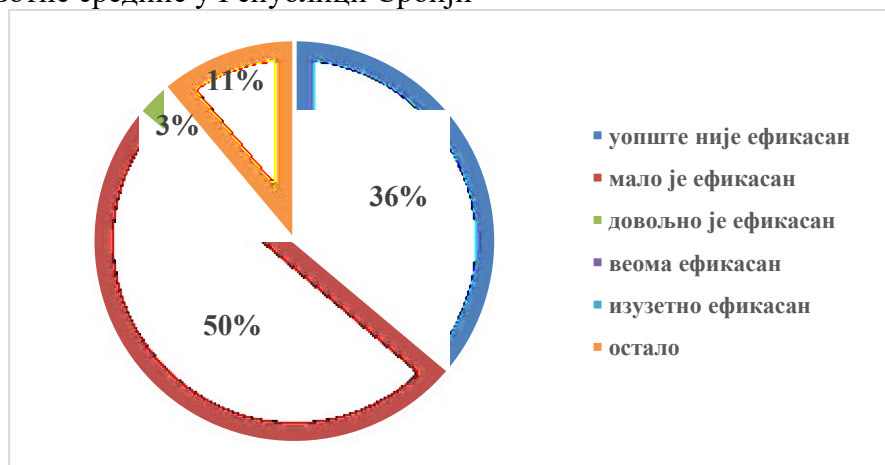
Фигура 38. Ставови испитаника о процесу привођења правди за питања деградације животне средине

Извор: Аутор

Процес привођења правди за питања деградације животне средине за 44% (32) испитаника је компликован, за 25% (18) испитаника је веома компликован, неутралан је за 17% (12) испитаника, док је за 8% (6) испитаника релативно једноставан. Један од испитаника је истакао да је „због бланкетног карактера норми и незаинтересованости полиције велика тамна бројка криминалитета”, док три испитаника нема одговор на постављено питање.

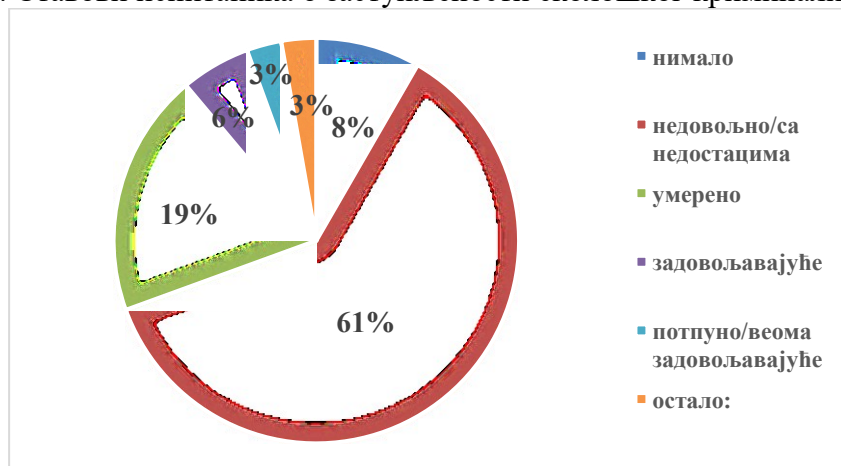
Фигура 39. Ставови испитаника о степену ефикасности процесуирања кривичних дела против животне средине у Републици Србији

Извор: Аутор

Степен процесуирања кривичних дела против животне средине у Републици Србији је за половину испитаника мало ефикасан (36, 50%), уопште није ефикасан за 26 (36%), довољно је ефикасан за два (3%) испитаника, док осам испитаника нема одговор на ово питање.

Фигура 40. Ставови испитаника о заступљености еколошког криминалитета у медијима

Извор: Аутор

О заступљености еколошког криминалитета у медијима 44 (61%) испитаника сматра да је он недовољно или са недостацима заступљен у медијима, да нимало није заступљен сматра шест (8%) испитаника, да је умерено заступљен сматра 14 (19%) испитаника, задовољавајућа заступљеност еколошког криминалитета у медијима је за четири (6%) испитаника, док два (3%) сматра да потпуно задовољава заступљеност еколошког криминалитета у медијима. Један испитаник нема одговор, док један сматра да је еколошки криминалитет "површно" заступљен у медијима.

Фигура 41. Ставови испитаника у односу на непријављивање кривичних дела против животне средине од стране грађана

Извор: Аутор

Грађани углавном нерадо пријављују кривична дела против животне средине. Ово се дешава јер не знају коме да се обратe и са тим је потпуно сагласно 25 (35%) испитаника, њих 27 (37%) је сагласно са овим, троје (4%) је неутрално, док се 15 (21%) испитаника не слаже или се потпуно не слаже (2, 3%) са тим да грађљани не знају коме да се обратe кад је у питању пријављивање еколошког криминалитета.

Да су поводом пријављивања инцидената који се десе и који могу угрозити безбедност животне средине углавном равнодушни и незаинтересовани по том питању потпуно је сагласно 10 (14%) испитаника, слаже се са тим 33 (46%), неутралних је осам (11%), док се не слаже 13 (18%) и потпуне не слаже осам (11%).

Страх од бирократије је разлог за непријављивање кривичних дела против животне средине код грађана и са тим је потпуно сагласно 20 испитаника (28%), 27 (38%) испитаника је сагласно, неутрално по том питању је девет (12%) испитаника, њих 13 се не слаже (18%), док се потпуно не слаже три испитаника (4%) да страх од бирократије може бити разлог непријављивања еколошког криминалитета од стране грађана.

Разлог за непријављивање код грђана је и то што сматрају да субјекти не раде довољно добро свој посао и са тим се потпуно не слаже два испитаника (3%), не слаже се седам (10%), неутрално је осам испитаника (11%), са овим се слаже 35 (48%) испитаника, док се тим да субјекти не раде довољно добро свој посао потпуно слаже 20 (28%) испитаника.

Превисоке судске таксе представљају још један разлог непријављивања кривичних дела против животне средине од стране грађана и са тим се потпуно не слаже 15 (21%) испитаника, не слаже се њих 25 (35%), неутрално је 14 (19%) испитаника, док се у потпуности слаже четворо (6%) и слаже се 14 (19%) испитаника.

О адвокатским хонорарима да ли су превисоки или ненадокнадиви као разлог за непријављивање кривичних дела против животне средине од стране грађана испитаници су се у трећини одговора изјаснили да су неутрални (25, 35%), са овим је сагласно 13 (18%) испитаника, потпуно је сагласно 11 (15%) , док се 12 испитаника потпуно не слаже (17%) а њих 11 (15%) се не слаже.

Да грађани сматрају да су процедуре преобимне и сложене, а да случајеви трају предуго, те је то разлог непријављивања дела еколошког криминалитета са тим је сагласно 31 (43%) испитаника, потпуно је сагласно 21 (29%) , неутралних је шест (8%), док се са овим разлогом не слаже пет (7%) , а потпуно не слаже њих девет (13%).

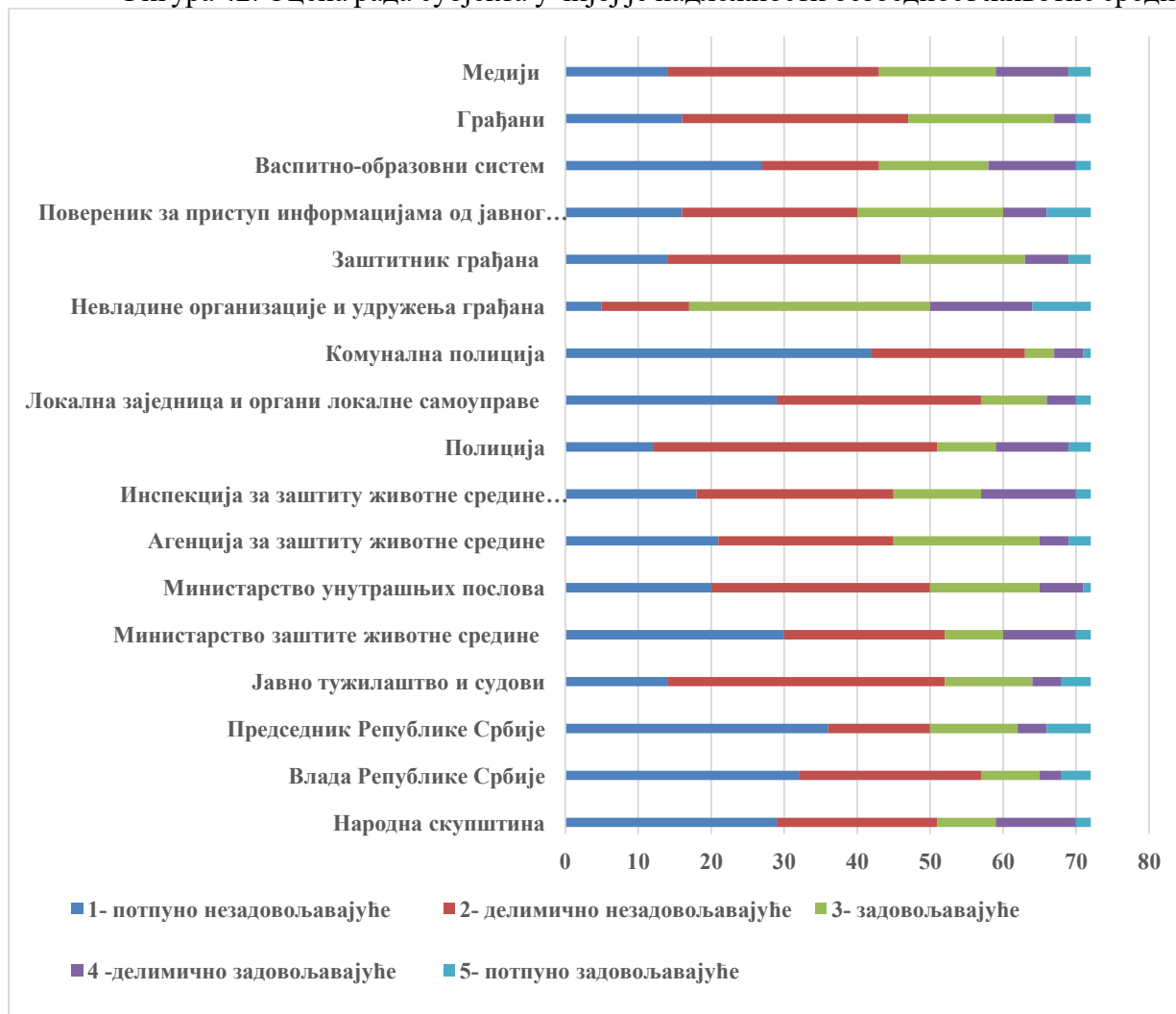
Присуство корупције код судија и правосудних службеника као још један од могућих разлога непријављивања кривичних дела против животне средине од стране грађана са овим се потпуно не слаже 23(32%) испитаника, не слаже се њих пет (7%), 22 (30%) испитаника је неутрално поводом овог, док се 10 (14%) потпуно слаже, односно 12 (17%) њих се слаже са тим да присуство корупције код судија и правосудних службеника може бити разлог зашто грађани не пријављују кривична дела против животне средине.

Неефикасни механизми извршења, односно да се пресуде тешко спроводе у пракси као разлог непријављивања кривичних дела против животне средине са овим је потпуно сагласно 23 (32%) испитаника, 29 (40%) је сагласно, неутрално је 11 (15%) испитаника, док се четири потпуно не слаже (6%) , односно пет (7%) се не слаже.

Да су докази за доказивање директне штете често недовољни те да је то разлог зашто грађани не пријављују кривична дела против животне средине са овим се потпуно слаже 25 (35%) испитаника, док се слаже њих 23 (32%) , неутрално је 13 (18%), а са тим да често нема довољно доказа приликом пријављивања дела еколошког криминалитета не слаже се седам 8 (10%), односно потпуно се не слаже четири (5%) испитаника.

Шести сет питања односи се на рад субјеката у чијој је надлежности безбедност животне средине. Испитаници оцењују у којој мери су задовољни њиховим радом на скали од 1 до 5 (1 - потпуно незадовољавајуће, 2 – делимично незадовољавајуће, 3 - задовољавајуће, 4 – делимично задовољавајуће, 5 – потпуно задовољавајуће). Фигуром 42 приказани су њихови ставови у односу на задовољство радом субјеката.

Фигура 42. Оцена рада субјекта у чијој је надлежности безбедност животне средине

Извор: Аутор

Рад субјекта када је у питању очување безбедности животне средине у Републици Србији испитаници су оцењивали на следеће начине. Поводом рада Народне скупштине изјаснили су се тако да је 29 (40%) њих оценило да је потпуно незадовољавајући, делимично незадовољавајући 22 (31%) испитаника, задовољавајућ је за њих осам (11%), док је два (3%) испитаника потпуно задовољно радом Народне скупштине када је у питању очување безбедности животне средине. Делимично задовољавајући је за 11 (15%) испитаника.

Потпуно незадовољавајућ је рад Владе Републике Србије за 32 (44%) испитаника када се ради о очувању безбедности животне средине у Републици Србији. За 25 (35%) испитаника делимично је задовољавајући, за осам (11%) задовољавајући, док је потпуно четири (6%) или делимично 3 (4%) задовољавајуће.

Рад председника Републике Србије потпуно задовољавајућим у односу на очување безбедности животне средине оценило је шест (8%) испитаника, делимично задовољавајући је за четири (6%) испитаника, задовољавајући за 12 (17%) испитаника, док је за половину испитаника 36 (50%) потпуно незадовољавајући, а делимично незадовољавајући за њих 14 (19%).

Рад јавног тужилаштва и судова када је у питању очување безбедности животне средине у Републици Србији за 38 (53%) испитаника је делимично незадовољавајући, док је за 14 (19%) потпуно незадовољавајући. Задовољавајући је за 12 (17%) испитаника, а за 4 испитаника је потпуно задовољавајући и делимично задовољавајући.

Радам Министарства заштите животне средине по питању очувања безбедности животне средине потпуно је незадовољно 30 (42%) испитаника, делимично је незадовољно 22 (30%), задовољно је осам 8 (11%), делимично задовољно 10 (14%) задовољно два (3%) испитаника.

Министарство унутрашњих послова има значајну улогу када је у питању очување безбедности животне средине, испитаници су његов рад оценили на следећи начин: потпуно задовољавајуће од стране једног (1%) испитаника, делимично задовољавајуће од стране 6 испитаника 8 (8%), задовољавајуће 15 (21%) испитаника, делимично незадовољавајуће 30 (42%) док је са потпуно незадовољавајуће 20 (28%) испитаника оценило рад Министарства унутрашњих послова у односу на очување безбедности животне средине.

Агенција за заштиту животне средине као субјект који се бави очувањем безбедности животне средине од стране испитаника оцењена је на следећи начин: потпуно незадовољавајуће 22 (31%), делимично незадовољавајуће 24 (33%), задовољавајуће 20 (28%), делимично задовољавајуће 4 (5%) и потпуно задовољавајуће 2 (3%).

Рад инспекције за заштиту животне средине (водопривредна, санитарна, шумарска, риболовна, ветеринарска и др у односу на очување безбедности животне средине 27 (37%) испитаника је оценило да је делимично незадовољно њиховим радом, 18 (25%) да је потпуно незадовољно, задовољавајућ је за 12 (17%) испитаника, делимично задовољавајућ је рад Агенције за 13 (18%) испитаника, док је потпуно задовољавајући за два (3%) испитаника.

Полиција као субјекат који учествује у очувању безбедности животне средине од стране испитаника оцењена је тако да 39 (54%) испитаника сматра да је њен рад делимично незадовољавајући, 12 (17%) да је потпуно незадовољавајући, задовољавајући је за осам (11%) испитаника, за 10 (14%) је делимично задовољавајући а потпуно задовољавајући је за три (4%) испитаника.

Рад локалне заједнице када је у питању очување безбедности животне средине испитаници су оценили тако да је потпуно незадовољно 28 (39%) испитаника, делимично незадовољно 28 (39%), 10 је задовољно (14%), док је 4 (5%) делимично задовољно или два (3%) потпуно задовољно.

Комунална полиција у раду на очувању безбедности животне средине од стране испитаника оцењена је на следећи начин: 42 (58%) испитаника сматра да потпуно незадовољава њиховим радом у оквиру надлежности, 21 (29%) је делимично незадовољно њиховим радом, њеним рад је са задовољавајућим оценило четири (6%) испитаника, делимично задовољним исто 4 (6%), док је један испитаник њен рад оценио са потпуно задовољавајућим.

Рад невладиних организација и удружења грађања по питању очувања безбедности животне средине највећи број испитаника је оценио са задовољавајућим 33 (46%), делимично задовољавајући је за 14 (19%) испитаника, док је за 12 (17%) делимично незадовољавајући. За пет (7%) испитаника он је потпуно незадовољавајући, а за осам (11%) испитаника потпуно задовољавајући је рад невладиних организација и удружења грађана по питању безбедности животне средине.

Рад заштитника грађања по питањима очувања безбедности животне средине делимично незадовољавајућим оценило је 32 (44%) испитаника, потпуно незадовољавајућим 14 (20%) испитаника, задовољавајућим 17 (24%) испитаника, док је шест (8%) оценило делимично задовољавајућим, односно три (4%) потпуно задовољавајућим.

Рад повереника за приступ информацијама од јавног значаја када је у питању очување безбедности животне средине 16 (22%) испитаника је оценило потпуно незадовољавајућим, делимично незадовољавајућим 24 (34%) испитаника, задовољавајућим 20 (28%) испитаника, док је делимично и потпуно задовољавајућим оценило по шест испитаника (8%, 8%).

Васпитно-образовни систем и његов рад у односу на очување безбедности животне средине у Републици Србији испитаници 27 (37%) испитаника је оценило потпуно незадовољавајућим, 16 (22%) делимично незадовољавајућим, 15 (21%) задовољавајућим, 12 (17%) делимично задовољавајућим, и два (3%) потпуно *задовољавајуће*.

Грађани као субјект који има улогу у очувању безбедности животне средине оцењени су од старане испитаника на следећи начин: 16 (22%) сматра да је њихов рад потпуно незадовољавајући, 31 (43%) да је *делимично незадовољавајуће*, 20 (28%) да је задовољавајући, три (4%) да је делимично задовољавајући, а два (3%) да је потпуно задовољавајући.

Рад медија на очувању безбедности животне средине Републике Србије испитаници су оценили тако да 29 (40%) испитаника сматра да је њихов рад делимично незадовољавајући, 16 (22%) да је задовољавајући, 14 (20%) да је потпуно незадовољавајући. Са друге стране 10 (14%) испитаника сматра да је рад медија на очувању безбедности животне средине делимично задовољавајући, а за три (4%) испитаника је он потпуно задовољавајући.

Седми сет питања садржи два питања отвореног типа која се односе на превенцију еколошког криминалитета, као и то да ли испитаници препознају неку еколошку вредност којој заштита није додељена кривичним законодавством и ако постоји како је треба заштитити.

На питање да ли сматрају да постоје нека еколошке вредности које до сада нису добиле на значају 16 испитаника је одговорило да је то заштита од буке. Два испитаника су истакла да је то „мањи број неких врста биљака које би се могле заштитити, али да се на томе нажалост не ради довољно”, односно „да су то вероватно поједине врсте животиња којима прети изумирање на нашим подручјима”. Десет испитаника је навело да нису упознати са тим, те да „не познају довољно закон” да би могли одговорити на ово питање. Један испитаник сматра да је питање „комплексно и да није једноставно одговорити на исто”. Четири испитаника се залаже за то да је „потребна већа иницијатива на спречавању изградње мини хидроцентрала,” затим „примена закона о загађењу воде”, као и „примена закона о заштити земљишта преевасходно од великих компанија. Прво домаћих, а а посебно од страних!”. Један од испитаника када је у питању заштита еколошких вредности које до сад нису добиле казнено-правну заштиту навео да „је законски већина вредности покривена али нема имплементације законских одредби у пракси” као и да је „једини начин у тренутној

корелацији односа и поверења грађана у органе јесте да се грађанским активностима, повећањем свести других грађана боримо и штитимо”. Један од одговора је да је „за почетак довољно примењивати постојеће прописе”.

Шта треба учинити на пољу превенције еколошког криминалитета да би безбедност животне средине подигли на виши ниво? Ко треба да има главну улогу у превенцији еколошког криминалитета? Да би безбедност животне средине подигли на виши ниво а тиче се превенције еколошког криминалитета „као и за све у Републици Србији, треба да постоји политичка воља које нема”, навео је један од испитаника. Потребно је радити и на „развијању еколошке свести почевши од предшколског образовања” као и вршити „едукацију на свим нивоима” о томе „колико је битна заштита животне средине”. Неопходно је „донети одговарајуће подзаконске акте” као и „обавезно кажњавање учинилаца”. Како би се што боље радило на превенцији потребно је „законе примењивати без одложених рокова за ступање на снагу и неселективно” и при том „не сме бити заштићених”. Одређеним „мерама и казнама треба спречавати настанак и могућност корупције и политичког утицаја како би се смањило загађивање и деградација животне средине”. Оно што је један испитаник навео јесте то „што је врло често кривични поступак у утврђивању кривичне одговорности усмерен против овлашћеног службеног лица”. И оно што је за превенцију еколошког криминалитета важно јесте „координација државних органа”.

Главну улогу у превенцији еколошког криминалитета према мишљењу испитаника треба да имају „сви, прво држава па остали”, односно „сви сектори друштва” и да „сви грађани морају да развијају свест о значају екологије за наш опстанак на планети”. Поједини испитаници сматрају да главна улога припада „надлежном министарству и полицији”, „Министарство за заштиту животне средине и Инспекција за заштиту животне средине”, „Агенција за заштиту животне средине”, као и да „комунална полиција треба да ради на терену и кажњава”. Такође, главну улогу у превенцији еколошког криминалитета треба да имају „јавна тужилаштва и судови”, односно „правосуђе које би изменом у корену јачало своју позицију и поверење грађана у свој рад и допринело да се закони поштују и мере заштите спроводе”. Један од испитаника је навео да та улога превенције пре свега треба да припада „Влади, али код нас најалост припада председнику иако није надлежан”. Поред наведених, главну улогу у превенцији еколошког криминалитета испитаници би доделили „школи”, „образовним институцијама”, „породици” и „појединцу”.

Дискусија

У поглављу шест дата је статистичка анализа кривичних дела против животне средине садржаних у XXIV глави Кривичног законика Републике Србије из 2005. године, док су у поглављу број седам приказани резултати истраживања анкете о еколошком криминалитету као облику угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији.

Угрожавање животне средине представља опасност за Републику Србију и при том оно што забрињава јесте то што је угрожавање и деградација животне средине у порасту. Разлог нарушавања животне средине у нашој земљи треба потражити (као и у остатку света) у антропоцентричној перспективи у односу на животну средину и коришћењу њених (не)ограничених добара ради стварања профита (прекомерно искоришћавање природних ресурса, кријумчарење природних добара, незаконито одлагање отпада, испуштање отпадних материја у све медијуме животне средине, само су неки од примера). Угрожавање животне средине утиче на личну безбедност појединца јер здрава животна средина представља услов

здрог живота сваке индивидуе. Еколошки криминалитет препознат је као један од облика угрожавања безбедности животне средине, квалитета живота људи и благостања човечанства.

У Републици Србији круцијални закон када је у питању заштита животне средине свакако је Закон о заштити животне средине, док за тематику дисертације то јесте Кривични законик Републике Србије. Поред ова два закона на снази је и читав корпус правних аката који се тичу заштите животне средине и њених појединачних компоненти (воде, ваздуха, земљишта, заштићена природна добра, и сл.). Када је у питању законска регулатива о заштити животне средине евидентно је да она постоји, али проблем представља њена имплементација и спровођење у пракси. Отуда се скоро исти број испитаника (38%) слаже, односно (36%) не слаже са тим да постоји снажна законска регулатива о питањима заштите животне средине у нашој земљи. Такође, оно што се препознаје као мањкавост правне регулативе о заштити животне средине јесте то што се она не објављује правовремено (57%), те да национални прописи о животној средини нису довољно јасни (42%) како би корисници могли утврдити које понашање је дозвољено, а које забрањено.

Надлежност субјеката задужених за спровођење прописа о животној средини није довољно јасно прецизирана (61% испитаника то потврђује), те је слична ситуација и када су у питању надлежности субјеката за еколошки криминалитет. Субјекти надлежни за еколошки криминалитет према мишљењу испитаника у већини случајева (58%) немају јасне границе надлежности, јасне циљеве и довољно овлашћења да делују. Такође, став испитаника је такав да ниједан од њих не сматра да субјекти надлежни за еколошки криминалитет спроводе законе о заштити животне средине и ефикасно истражују кршења док већина (71%) сматра управо супротно односно да не спроводе законе и не истражују ефикасно инциденте у животној средини.

Ако узмемо у обзир рад субјеката који се баве безбедношћу животне средине, најмање позитивних оцена има комунална полиција, локална заједница и полиција. Насупрот њима, највише је задовољних радом невладиних организација и удружењима грађана, васпитно-образовним институцијама и инспекцијом за заштиту животне средине. Када су у питању медији, теме о еколошком криминалитету су недовољно, односно са недостацима заступљене (61%), те је и задовољство њиховим радом слична тим резултатима (60% да више незадовољава, док је прихватљив за остатак). Грађани најчешће не пријављују кривична дела против животне средине јер често не знају коме да се обрате, имају страх да ће се уплести у бирократију а често су и докази за доказивање директне штете недовољни, исто тако сматрају да субјекти не раде довољно добро свој посао, а понекад су и сами грађани равнодушни и незаинтересовани поводом проблема у животној средини.

Поводом казни за учиниоце кривичних дела против животне средине 89% испитаника је истакло да се злочини не кажњавају адекватно, док 49% испитаника сматра да закони у суштини треба да буду много строжији, као и да је висина казни изречених за угрожавања безбедности животне средине минимална (69%). Изречене казне за кривична дела против животне средине главе XXIV кривичног законика Републике Србије у периоду од 2006. до 2020. године су у највећем броју случајева условне осуде (само у 2006. години њихов број је износио 531), затим следе новчане казне и казне затвора. Највише је било пријављених за кривично дело члан 275 Кривичног законика – шумска крађа и то њих 23707 за временски период од 2006 до 2020. године, док их је у истом периоду оптужено 9745 и осуђено 6732.

Процес привођења правди за питања деградације животне средине у 44% случајева је компликован, док 25% испитаника сматра да је веома компликован. У прилог томе говори и став испитаника поводом, степена процесуирања кривичних дела против животне средине у Републици Србији за који сматрају да није уопште или је мало ефикасан (86%). У укупном

броју пријављених, оптужених, осуђених за кривична дела против животне средине за период 2006-2020. године у уочава се одређена диспропорција, те је знатно већи број пријављених пунолетних лица (креће се од 1500 до 2500) од оптужених и осуђених (од 300 до 1500). Број одбачених пријава је приметан (2018. године разлика између броја пријављених и броја оптужених је око 2000).

Угрожавање воде и водних ресурса еколошким криминалитетом у нашој земљи препознато је од стране свих испитаника. Највећи број испитаника (65%) је угрожавање воде оценио са највећим степеном угрожавања. Наиме, иако је вода најраспрострањенији природни ресурс, те заузима око 2/3 површине наше Планете, постоје популације које немају приступ истој. Загађење ваздуха је питање безбедности животне средине. Загађен ваздух представља здравствени ризик те узрок неколико милиона превремених смрти годишње. Дела еколошког криминалитета угрожавају ваздух као компоненту безбедности животне средине и то у највећем степену како сматра 67% испитаника. Земљиште као компонента безбедности животне средине у највећем броју случајева оцењено је са највећим степеном угрожавања (57%). Веома је дуг процес настанка земљишта, а оно се може уништити у кратком периоду, те тако земљиште и сврставамо у (не)обновљиве ресурсе. Од дезертификације земљишта, преко ерозије и клизишта, до исцрпљивања хранљивих материја из земљишта, ефекти деградације су превелики. Криминалне активности које су у вези са деградацијом земљишта, углавном се повезују са отпадом. Такође, и илегално ископавање доприноси деградацији земљишта, као и нарушавању безбедности животне средине. Шуме, као компонента безбедности животне средине која је угрожена еколошким криминалитетом посебно је истакнута јер кривична дела у вези са шумама (крађа или пустошење) јесу најчешћа кривична дела у Републици Србији кад је у питању животна средина. Дрво се може користити у различите сврхе те је његова употребна вредност велика (у индустрији за израду намештаја, грађе, за огрев исл.). Не изненађује чињеница да 43% испитаника сматра да је у питању највећи степен угрожавања шума кривичним делима против животне средине. Посматрано целокупно стање безбедности животне средине у нашој земљи, обухватајући тако све њене компоненте (воду, ваздух, земљиште, биодиверзитет и шуме) еколошки криминалитет у највећем степену угрожава исту (53%).

Посматрано у целини 18 кривичних дела против животне средине КЗ РС (2005) највећи број пријављених је био у 2018. године и то 2550 пунолетних лица, док је најмање пријављених евидентирано 2010. године (1568 пунолетних лица). Прве године ступања на снагу КЗ РС, 2006. године било оптужено је највише лица (1430), док је најмање оптужено 2020. године и то 382 лица. Исто 2006. године је осуђено највише лица (1009), док је најмање лица (291) осуђено 2020. године.

Посматрајући појединачна кривична дела и њихов утицај на безбедност животне средине у Републици Србији као кривично дело које има највећи степен угрожавања на животну средину у Републици Србији највећи број испитаника је идентификовао члан 262 КЗ РС односно противправну изградњу и стављање у погон постројења која загађују животну средину и члан 274 КЗ РС пустошење шума. За ова кривична дела у периоду од 15 посматраних година било је пријављених 10 (члан 262), односно 1595 (члан 274) пунолетних лица, док је оптужено и осуђено једно (за члан 262) односно 715 оптужених и 551 лице осуђено (у односу на члан 274). Поред ових кривичних дела, највећим степеном или великим степеном грожавња кривична дела против животне средине која угрожавају безбедност животне средине испитаници су препознали и шумску крађу (члан 275) и загађење животне средине (члан 260). Шумска крађа управо и јесте кривично дело против животне средине за које је највећи број пунолетних лица у периоду од 2006-2020. године пријављено (23707), оптужено (9745) и осуђено (6732). За загађење животне средине пријављено је 209, оптужено 34, док је осуђено 8 лица за период од 15 година. Кривична дела која имају најмањи степен угрожавања по

безбедност животне средине Републике Србије препозната су недозвољена изградња нуклеарних постројења (члан 267) и производња штетних средстава за лечење животиња (члан 272). Не изненађује зашто испитаници изградњу нуклеарних постројења не виде као претњу по безбедност животне средине јер она није ни дозвољена код нас у држави. За то кривично дело против животне средине било је пријављено само два лица за период од 15 година. Кривично дело члана 272 које се односи на производњу штетних средстава за лечење животиња јесте једно од кривичних дела код којих се најмање разликује број пријављених и осуђених лица. Наиме, пријављено је 15 пунолетних лица, оптужено је 14, док је осуђено 12 лица за посматрани период.

Уколико посматрамо по групама кривична дела против животне средине: општа кривична дела, кривична дела у вези са опасним материјама, кривична дела против биљног и животињског света и кривична дела незаконитог лова и риболова и став према томе у којој мери се препознају као облици угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији стање је следеће. Са највећим степеном грожавања безбедности животне средине можемо оценити прву групу кривичних дела, друга група је оцењена исто тако да има велики степен угрожавања по безбедност животне средине превасходно уношење опасних материја у Србију и њихово третирање. Трећа група кривичних дела против животне средине која се тичу биљног и животињског света и њиховог утицаја на безбедност животне средине наше земље, у највећем броју случајева су окарактерисана са средњим степеном угрожавања са изузетком кривичних дела која се тичу шума (пустошење и крађа). Кривична дела незаконитог лова и риболова су оцењена најчешће са великим степеном угрожавања по безбедност животне средине.

Кривично дело против животне средине - загађење животне средине садржано у члану 260 главе XXIV Кривичног законика Републике Србије из 2005. године према највећем броју испитаника (34, односно 47%) има највећи степен угрожавања безбедности животне средине али у временском периоду од 15 година (2006-2020) пријављено је 209 лица, оптужено 34 и осуђено 8 за наведено кривично дело. Три лица, што је уједно и највећи број осуђених за ово дело у једној години, је осуђено 2008. године.

Непредузимање мера заштите животне средине за два (3%) испитаника има најмањи степен угрожавања безбедности животне средине, за 10 (14%) има средњи, за 32 (44%) испитаника има велики степен угрожавања, док за 28 (39%) испитаника има највећи степен угрожавања безбедности животне средине. За кривично дело непредузимање мера заштите животне средине члана 261. КЗ РС у периоду од 2006. године до 2020. године пријављено је 85 лица, оптужено 33, док је осуђено 15. Највећи број пријављених евидентиран је 2007. године и чини 28,24% свих пријављених за ово кривично дело.

Противправну и изградњу и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 43(60%) испитаника је препоунало као да има највећи степен угрожавања, а 20 (28%) да има велики степен угрожавања. Кривично дело противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину је после кривичног дела недозвољена изградња нуклеарних постројења најмање пута пријављено. У периоду од 2006. до 2020. године кривично дело члана 263 Кривичног законика Републике Србије пријављено је 10 пута. Број оптужених и осуђених лица је 1.

Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине према највећем броју испитаника 38 (53%) има велики велики степен угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији. Кривично дело оштећење објеката и уређеја за заштиту животне средине у Републици Србији пријављено је 19 пута за период од 2006. до 2020. године, од тога је

највише пријављених (21,05%) 2011. године. Оптужено је и осуђено 2 лица за наведено кривично дело.

Оштећење животне средине је од стране 32 (44%) испитаника препознато да има велики степен угрожавања по безбедност животне средине наше државе, 28 (39%) испитаника га је препознало као највећи степен угрожавања, док је њих 12 (17%) као средњи степен угрожавања. 3 најмањи или мали степен угрожавања није било потврдних одговора. Укупан број пријављених лица за кривично дело оштећење животне средине је 116, оптужених је 53, а осуђено је 36 лица (од којих је највише 2006 године и то шест лица).

Кривично дело против животне средине уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра као облик угрожавања безбедности животне средине од стране 28 (39%) испитаника оцењено је да има велики степен угрожавања, од 17(23%) испитаника да има средњи степен угрожавања, од 12 (17%) испитаника да има највећи степен угрожавања, мали степен 10 (14%) и најмањи степен угрожавања 5 (7%) испитаника. Број пријављених лица за кривично дело уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра за период од 2006. до 2020. године у Републици Србији пријављено је укупно 200 пута, од чега је нешто мање од половине 46,50% пријављено 2010. године, док је 2008. године пријављено само 1 лице. Оптужених лица укупно је 74, док је осуђено 62 лица.

Половина испитаника 36 (50%) уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја оценило је да има највећи степен угрожавања на безбедност животне средине у Републици Србији. 20 испитаника (28%) оценило је као велики степен угрожавања, као средњи степен угрожавања оцењено је од стране 8(11%) испитаника, док је као мали и најмањи степен угрожавања ово кривично дело препознато по 4 пута. Кривично дело члан 266 Кривичног законика уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја у периоду од 2006. закључно са 2020. годином пријављено је 48 пута, оптужено је 14 лица и то у периоду од 2017-2020. оптужено је њих 11. Осуђено је 8 лица.

Недозвољена изградња нуклеарних постројења од стране испитаника као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије оцењена је на следећи начин: највећи број испитаника (30, односно 42 %) оценио је као највећи степен угрожавања, као велики степен угрожавања оценило је 11 (15%) испитаника, средњи степен угрожавања 6 (8%), мали степен угрожавања 9 (13%) и најмањи степен угрожавања 16 (22%) испитаника. Кривично дело недозвољена изградња нуклеарних постројења је кривично дело које је за посматрани период од 15 година најмање пута пријављено, и то једном 2006. године и једном 2012. године. Једно лице је оптужено и осуђено.

Повреду права на информисање о стању животне средине као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије највећи број испитаника оценио је као велики степен угрожавања (26, односно 36%), нешто мање их се изјаснило за средњи степен угрожавања (23, односно 32%), за најмањи степен угрожавања изјаснило се 4 (6%) испитаника, за мали степен угрожавања 9 (12%) испитаника, док је повреду права на информисање о стању животне средине као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије као највећи степен угрожавања препознало 10 (14%) испитаника. За повреду права на информисање о стању животне средине поднета ја пријава против 12 лица, при чему је 2016. године то учињено за 8 лица (66,67%). Оптужених и осуђених у име овог кривичног дела 268 члана Кривичног законика није било за период од кад је исти усвојен.

Кривичном делу члана 269 КЗРС- Убијање и злостављање животиња као кривично дело које угрожава безбедност животне средине Републике Србије испитаници су највише пута 26 (36%) доделили средњи степен угрожавања, као велики степен угрожавања препознало а је 20 (28%) испитаника, највећи степен угрожавања доделило му је 14 (19%) испитаника, док је 10 (14%) испитаника наведено кривично дело препознало као мали степен угрожавања, а два испитаника (3%) као најмањи степен угрожавања. За посматраних 15 година кривично дело злостављање и убијање животиња у Републици Србији је пријављено 2364 пута, при чему је највише пријављених 2015. године и то њих 205, а годину раније је тај број био 200. Укупан број оптужених лица је 416, при чему је једно лице оптужено 2006. године, док их је највише оптужено 2013. године и то 57 лица. Осуђено је укупно 299 лица за период од 15 година.

Преношење заразних болести код животиња и биљака као кривично дело које угрожава безбедност животне средине највећим степеном угрожавања оценило је 18 (25%) испитаника, 29 (40%) испитаника као велики степен угрожавања, 12 (17%) као средњи степен угрожавања, 6 (8%) као мали степен угрожавања, а 7 (10%) испитаника као најмањи степен угрожавања. Укупан број пријављених лица за кривично дело преношење заразних болести код животиња и биљака је 31, за период од 2006 до 2020. године. Оптужених је 20, док је осуђено 13 лица ради преношења заразних болести код биљака и животиња.

Несавесно пружање ветеринарске помоћи као кривично дело које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 28 (39%) испитаника је оценило средњим степеном угрожавања, 19 (26%) испитаника великим степеном угрожавања, 10 (14%) малим степеном угрожавања, 9 (13%) најмањим степеном угрожавања, док је најмањи број испитаника (6, односно 8%) овом кривичном делу доделио највећи степен угрожавања. Несавесно пружање ветеринарске помоћи у периоду од 2006. до 2020. године пријављено је 39 пута. Укупно је оптужено 5 лица.

За кривично дело производња штетних средстава за лечење животиња као дело еколошког криминалитета које угрожава безбедност животне средине Републике Србије 22 (31%) испитаника се изјаснило да оно има велики степен угрожавања безбедности животне средине, 20 (28%) испитаника да има средњи степен угрожавања, по 14 (19%, 19%) испитаника да има најмањи, односно највећи степен угрожавања, док је два (3%) испитаника овом кривичном делу доделило мали степен угрожавања. У периоду од 2006. до 2015. године пријављено је 15 лица ради производње штетних средстава за лечење животиња, 14 је оптужено а 12 осуђено.

Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња као дело еколошког криминалитета које угрожава безбедност животне средине Републике Србије оцењено је од стране 34 (47%) испитаника као највећи степен угрожавања. 25 (35%) испитаника га је оценило као велики степен угрожавања, шест (8%) са средњим степеном угрожавања, четири (6%) са малим степеном угрожавања, док је три (4%) испитаника ово кривично дело оценило са најмањим степеном угрожавања по безбедност животне средине. За кривично дело загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња у Републици Србији укупно је за период од 2006. до 2020. године пријављено 82 лица. Оптужено је 18 лица, док укупан број осуђених јесте 8.

Највећи број испитаника, 41 (57%) је пустошење шума оценило са највећим степеном угрожавања безбедности животне средине Републике Србије. Нешто мање испитаника, 28 (39%) је оценило са великим степеном угрожавања, док је један испитаник пустошење шума оценио као најмањи степен угрожавања безбедности животне средине и два (3%) као средњи степен угрожавања. Укупан број пријављених лица за пустошење шума у

периоду од 2006. до 2020. године износи 1595. Укупно је оптужено 715 лица, а осуђено је 551 лице.

Шумску крађу је 34 (47%) испитаника оценило као кривично дело против животне средине које у великом степену угрожава безбедност животне средине Републике Србије, 26 (36%) испитаника са највећим степеном угрожавања, 8 (11%) испитаника са средњим степеном угрожавања, док је по два испитаника препознало као мали (3%), односно најмањи (3%) степен угрожавања. Шумска крађа је кривично дело са највећим бројем пријављених лица и укупан број пријављених лица за период од 2006. до 2020. године износи 23707 лица. Укупно је оптужено 9745 лица, док је осуђено 6732 лица у периоду од 15 година.

Незаконит лов као кривично дело против животне средине које угрожава безбедност животне средине Републике Србије највећи број испитаника 41 (57%) је оценио великим степеном угрожавања, 18 (25%) испитаника средњим степеном угрожавања, 10 (14%) испитаника као највећи степен угрожавања, док су два (3%) испитаника оценила као мали степен угрожавања а један најмањим степеном угрожавања. За кривично дело 276. члана Кривичног законика Републике Србије незаконит лов пријављено је 1861 лице у периоду од 15 година. Оптужено је 664 лица, док је осуђено 384 лица.

Велики степен угрожавања по безбедност животне средине Републике Србије за кривично дело незаконит риболов 43 (60%) испитаника је одабрало, за средњи степен угрожавања када је упитању наведено кривично дело одлучило се 14 (19%) испитаника, за највећи степен угрожавања 12 (17%) испитаника, док се два (3%) изјаснило за мали степен угрожавања и један за најмањи степен угрожавања. Укупан број пријављених лица за кривично дело незаконит риболов у Републици Србији за период од 15 године је 790, оптужених је укупно 564, а осуђених 475.

У време израде ове дисертације Републички завод за статистику обавио је и податке за пријављене и осуђене пунолетне учиниоце кривичних дела против животне средине за 2021. годину. У 2021. години укупно је пријављено 2012 лица (осуђено је 323), од тога 14 лица за загађење животне средине (осуђених 0); четири лица за непредузимање мера заштите животне средине (осуђених 0); шест лица за оштећење животне средине (осуђених 3); четири лица је пријављено за уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног довра (осуђених 3); за уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја пријављено је седам лица (осуђених 3); за повреду права на информисање о стању животне средине пријављено је 25 лица; за убијање и злостављање животиња 231 (осуђених 25); преношење заразних болести код животиња и биљака 12 (осуђених 1); несавесно пружање ветеринарске помоћи 3; загађивање хране и воде за исхрану односно напајање животиња пријављено је 3 лица (осуђених 1); пустошење шума 33 лица (осуђених 6); шумску крађу 1563 лица (осуђених 265); незаконит лов 93 (осуђених 14) и незаконит риболов 14 лица (осуђених 2).

8. ЗАКЉУЧАК

Закључна разматрања ће нам послужити да добијене резултате синтетисемо, као и да верификујемо истраживачка питања од којих смо пошли у овој дисертацији. Сврха ове докторске дисертације јесте помогнемо у објашњењу и да покушамо да разумемо појмове као што су безбедност животне средине, кривична дела против животне средине односно еколошки криминалитет, као и да прикажемо на који начин се они третирају код нас у држави. Теоријским сазнањима базираним на доступним домаћим и страним научним радовима заједно са емпиријским делом дисертације добили смо интегрисани увид како на безбедност животне средине тако и на еколошки криминалитет као облик њеног угрожавања.

Питања заштите животне средине више нису нова у научној и међународној агенди. Ове године се навршава пола века од одржавања прве конференције Уједињених нација о питањима човековог окружења. Од тада многе државе су установиле своју еколошку политику, донеле законе о заштити животне средине као и основале бројне институције које ће се бавити питањима заштите, очувања и унапређења животне средине, али и проблемима загађења, деградације, исцрпљивања ресурса и нарушавањем биодиверзитета. На међународном нивоу број међународних уговора о заштити животне средине је већи од 250, док се многи од њих налазе у фази преговора или ступања на снагу. Међутим, како расте број међународних и домаћих правних аката упоредо се развија и довитљивост оних који желе да их избегну. Управо, такво намерно избегавање законске регулативе о заштити, очувању и унапређењу животне средине како би се пре свега остварила лична имовинска или финансијска добит може у најширем смислу да се препозна као еколошки криминалитет.

Безбедност животне средине јесте дискурс који ће се у другој половини прошлог века развијати како у сфери заштите животне средине, тако ће се појавити и у наукама о безбедности. Безбедност животне средине од 60-тих година покренуће теме о утицају пестицида на окружење, о утицају индустријског загађења на животну средину, те угрожавању свих компоненти животне средине (воде, ваздуха, земљишта, као и биодиверзитета уопште). Већ 80-тих у оквиру извештаја WCED „Наша заједничка будућност” у оквиру једанаестог поглавља о миру, развоју, животној средини и безбедности наведено је да до сукоба може доћи и услед нарушавања и деградације животне средине. Последњу деценију XX века обележиће најинтензивнија дебата о еколошким питањима и њиховом месту у безбедносним студијама када и долази до њиховог ширења и продубљивања. Поред тога што је често истицано да је сам концепт безбедности животне средине споран, те да је преобиман и двосмислен, да су проблеми до којих долази у животној средини исувише компликовани те да су и жртве до којих долази и учиниоци углавном исти, животна средина је успела да се нађе у безбедносној агенди. Иако ни данас не постоји дефиниција безбедности животне средине на међународном нивоу, оно што је заједничко за досадашња дата одређења овог појма је то да генерално имамо три категорије питања којима се безбедност животне средине бави, и то су: она која се тичу штетног антропогеног утицаја на екосистем; она која се тичу посредног и непосредног утицаја еколошких промена на изазивање, интензивирање и генерисање различитих облика сукоба и нестабилности унутар држава и ван њих; и она која се баве небезбедносшћу коју појединци или групе могу да доживе услед промена у животној средини. Безбедност животне средине данас је постала неизоставни део безбедносног концепта било да се ради о локалном или глобалном нивоу.

Када говоримо о облицима угрожавања безбедности животне средине, пре свега постоје две уопштене категорије и то прва су они облици угрожавања на које човек не може утицати (различите елементарне непогоде – земљотреси, поплаве, снажне олује) док би у другој групи били они облици угрожавања на које човек утиче (глобални еколошки проблеми, односно киселе кише, ефекат гасова стаклене баште, озонске рупе, експоненцијални

раст броја становника). Такође, све претње које нарушавају равнотежу у животној средини можемо поделити и на оне које настају на територији једне државе услед незнања или лошег управљања, намерно изазване, услед комбинације природног и антропогеног деловања, а са друге стране такве претње можемо наћи како делују и у прекограничном опсегу. Еколошки криминалитет као облик угрожавања безбедности животне средине можемо подвести у следеће категорије: то је облик угрожавања који потиче од човека (значи антропогеног је порекла, никако природног), може припадати категорији и унутар држава, али такође његов утицај и деловање може се вршити и прекогранично; он је намерно изазван, а понекад и из незнања јер учиниоци нису упознати са (не)дозвољеним понашањем. Еколошки криминалитет је нужност еволуције криминалитета који са собом доноси профит јер су учиниоцима кривичних дела све привлачнији „савремени” облици криминалитета (као на пример и сајбер криминал) који постају подједнако профитабилни као и трговина оружјем, дрогом или људима.

Иако се поедини аутори баве набрајањем обележја еколошког криминалитета, док се поједини баве проблематиком његовог дефинисања, постоји неколико заједничких карактеристика које се срећу код већине њих. Оно што пре свега карактерише еколошки криминалитет јесте велика тамна бројка уз сталан раст како броја кривичних дела тако и њихове разноврсности. Посебна карактеристика, ал можемо рећи и проблем са којим се сусрећемо код еколошког криминалитета јесте то што жртве еколошког криминалитета не постоје или их је тешко утврдити јер смо често сви ми његове жртве. Организованост, динамичност, вешто прилагођавање новонасталим околностима само су још неке његове карактеристике.

Типологију еколошког криминалитета тешко је утврдити јер разлике постоје на националном нивоу узимајући у обзир националне специфичности и потребе сваке државе. Из тог разлога немогуће је на глобалном нивоу направити општеприхваћену типологију примењиву на све. Такође, у односу на комплексност кривичних дела против животне средине често долази и до преклапања различитих кривичних дела (на пример, шумска крађа доводи до нарушавања природних станишта и биодиверзитета, отпад и његово непрописно складиштење доводи до угрожавања земљишта и вода и сл.).

Кривична дела која су препозната на међународном нивоу од стране пет међународних тела могу се поделити у пет група, а појединачно оне се тичу илегалне трговине дивљим животињама, зетим незаконите трговине супстанцама које оштећују озонски омотач, незаконитог одлагања и транспорта опасног отпада, риболова који није у складу са законима, и на крају то је незаконита сеча и трговина дрветом. Ове недозвољене радње које припадају групи еколошког криминалитета данас представљају једну од најуноснијих кривичних активности након трговине дрогом, људима и оружјем јер се могу остварити високи приходи.

Једна од честих заблуда када посматрамо природу јесте то да она има бесконачне ресурсе које унедоглед можемо користити без икаквог страха од угрожавања и нарушавања истих. Ако посматрамо ниво деградираности животне средине у нашој земљи и број реално извршених кривичних дела против животне средине видећемо огромну диспропорцију. Наиме стање медијума животне средине (воде, ваздуха и земљишта) је више него алармантно, док број пријављених, или пак осуђених лица за чињење кривичних дела против животне средине је више него минималан. Кривични законик Републике Србије (2005) године утврђује одговорност за дела у вези са наношењем штете животној средини. Он у глави XXIV садржи 18 чланова којима су покривене скоро све области животне средине (осим буке). Кривично дело против животне средине за које су пунолетна лица најчешће пријављивана, оптуживана и осуђивана у периоду од 2006. до 2020. године јесте шумска крађа са 23707 пријављених, односно 9745 оптужених и 6732 осуђена пунолетна лица. За кривична дела која се тичу повреде права на информисање остању животне средине, недозвољену изградњу нуклеарних постројења, изградњу и стављање у погон постројења која загађују животну средину санкције су најмањи број пута изречене.

Да ли се еколошки криминалитет у Републици Србији препознаје као облик угрожавања безбедности животне средине? Као што је у теоријском делу дисертације о еколошком криминалитету напоменуто, он не утиче директно на безбедност појединца, друштва или државе, али се његове последице и те како индиректно осећају јер се ремети природна равнотежа у животној средини и тако се угрожава безбедност у једној држави, друштву али и у односу на појединца. У односу на то, можемо рећи да се еколошки криминалитет у Републици Србији препознаје као један од облика угрожавања безбедности животне средине. Међутим, у односу на број пријављених, оптужених и осуђених лица за поједина кривична дела, те реално стање у нашем окружењу када је у питању безбедност животне средине можемо увидети да еколошки криминалитет и не доприноси толико или је више вероватан разлог то што се незаконите радње не пријављују а затим се ни не процесуирају. Деградација, угрожавање и загађивање животне средине представља претњу безбедности наше земље и евидентно је да она јесте у порасту. Као што нарушавање природне равнотеже погађа планету, тако се оно одражава на нивоу држава али и на нивоу појединца и његове личне безбедности. Обрнуто од тога, здрава животна средина представља предуслов опстанка како појединца тако и читаве биосфере. Животну средину неопходно је штитити и унапређивати. Кривично законодавство у свему томе треба да представља крајње нужну инстанцу. Оно што представља проблем у Републици Србији јесте то што и поред постојања законске регулативе о заштити животне средине она се не објављује правовремено, национални прописи нису довољно јасни, те је често недоречено шта је у чијој надлежности. Често субјекти који су надлежни за еколошки криминалитет немају прецизно одређене надлежности, те некад немају ни довољно овлашћења да делују. Казне за учиниоце кривичних дела против животне средине су благе и најчешће се ради о условним осудама. Закони треба да буду много строжији, а процес за привођење правди мање компликован. Поставља се и питање зашто има тако мало пријављених кривичних дела о угрожавању животне средине од стране грађана. Наиме, они често не знају коме треба да се обрате, имају страх од превелике бирократије, а имају и неповерење у субјекте надлежне за питања о животној средини.

Кривична дела против животне средине која су препозната као облици угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији у највећем броју случајева је препознато пустошење шума и противправна изградња и стављање у погон постројења која загађују животну средину. Највише су заступљена општа кривична дела против животне средине из чланова КЗ РС (2005) 260, 261, 262, 263, 264, 265, 268. Кривична дела у вези са опасним материјама такође у великој мери угрожавају безбедност животне средине наше земље и то пре свега уношење опасних материја у Србију и њихово третирање. Средњи степен угрожавања када је у питању угрожавања безбедности животне средине наше земље додељен је групи кривичних дела против животне средине а која се тичу биљног и животињског света.. Док су на крају, кривична дела незаконитог лова и риболова препозната такође са великим степеном угрожавања по безбедност животне средине наше земље.

Као крајње средство за решавање проблема у животној средини користи се кривично законодавство. У КЗ РС из 2005. године одредбе чланова који се баве кривичним делима против животне средине (260 до 277) нису довољно прецизне и свеобухватне, те је неопходно увести неке новине. На пример, потребно је прецизно одредити која је то количина "прекомерног загађења", или колика је прецизно то "штета већег обима" потребна да би се санкције могле применити. Потребно је подизати свест сваког грађанина о значају (здраве) животне средине, али и о незаконитим радњама које имају везе са њеним нарушавањем. У том смислу, неопходно је прецизније дефинисати када одређена радња у животној средини постаје незаконита. На тај начин биће лакше свим субјектима који учествују у заштити, очувању и унапређењу животне средине. Као пример добре праксе може послужити класификација иранских истраживача (Rabani et al, 2020) који су злочине против животне средине у Ирану класификовали у осам категорија и 23 индикатора: загађење ваздуха (намерно паљење шума и пашњака, спаљивање отпада, експлоатација минерала, распоред индустрије и сагоревање фосилних горива), загађење воде (бацање отпада, испуштање отпадних индустријских вода,

спирање воде са пољопривредних површина у водене екосистеме), загађење земљишта (одлагање отпада у природу и испуштање отпадних вода, спаљивање отпада и дивље депоније, испуштање канализационих вода у земљиште, прекомерна употреба пестицида и ђубрива у пољопривреди), бука – загађење животне средине звуком (моторна возила, индустријске активности и војне активности), термално загађење (испуштање топле индустријске воде у водене екосистеме, као и врућег ваздуха у атмосферу, индустријске и урбане активности), визуелно загађење (уништавање природних ресурса, наношење штете биодиверзитету), загађење путем светлости (неадекватна и нестандартна употреба превеликог интензитета светлости) и загађење таласима (индустријска активност, производња радио таласа, сателита и сл) (Rabani et al., 2020:85).

Током израде дисертације, уочено је и да надлежност субјеката који се баве заштитом животне средине није јасно дефинисана, те да неретко долази до преклапања или пак до тога да није јасно одређено ко је надлежан за одређену област, што свакако утиче на рад читавог система. Отежавајућу околност представља и то што поред поља друштвених наука које морају бити укључене у решавање проблема у кривичноправној области животне средине (како за доношење закона, тако и за њихово спровођење), за процесуирање кривичних дела против животне средине неопходно је и знање природних наука (пре свега за прикупљање форензичких доказа и праћења промена у животној средини или њеним компонентама и популацијама).

Како би дошли до напретка у очувању безбедности животне средине у једној земљи важно је радити на превентивним, а не репресивним мерама у законодавству. Казна треба да послужи као крајње средство у оним случајевима кад је последица већ наступила, а проблем је то што последице по животну средину и њену биотичку и абиотичку компоненту могу бити неповратне. Као могуће решење намеће се давање већих овлашћења инспекцијским органима, комуналној милицији који би тако спречавали да се угрожавње животне средине уопште и догоди.

И на самом крају ове дисертације, неопходно је поставити питање не "да ли?" већ "зашто?" се и даље бавити се истраживањем безбедности животне средине и еколошким криминалитетом. Одговор је у томе да еколошки криминалитет јесте брзорастући и свеprisутнији облик угрожавања у нашем окружењу и неупходно је не само указивати на његове последице по животну средину већ је потребно предупредити кривична дела против животне средине. Како би се то постигло неопходно је подизање еколошке свести и образовање целокупног становништва формалним и неформалним путем. Потребна је већа срадња и размена информација између свих субјеката који се баве очувањем и унапређењем животне средине на међународном, регионалном, националном и локалном плану. Тако је у Републици Србији почетком 2022. године формирана Јединица за сузбијање еколошког криминала и заштиту животне средине у оквиру МУП-а како би се супротставили угрожавању животне средине. Као пример добре праксе може послужити уређеност дела Министарства унутрашњих послова у Словачкој који се бави еколошким криминалитетом где је он подељен у четири специјализоване подгрупе: подгрупу за елиминисање нелегалне трговине заштићеним дивљим животињама, подгрупу за отклањање незаконитих радњи у вези са дрветом, подгрупу за отклањање нелегалног одлагања отпада, нуклеарних и радиоактивних материјала и опасних материја и подгрупу за сузбијање криволова (Lazíková, 2015:129). Еколошки криминалитет не треба третирао као један од облика испољавања криминалитета, већ га можемо третирао као облик угрожавања (или претњу) по безбедност животне средине једне земље. С обзиром да здрава животна средина представља основни и неопходан услов за живот и развој једне земље, као крајње средство за постизање еколошких циљева укључује се кривично право.

ЛИТЕРАТУРА

- Allenby, B. R. (2000). Environmental security: Concept and implementation. *International Political Science Review*, 21(1), 5-21.
- Annan, K. (2000). Secretary-general salutes international workshop on human security in Mongolia. *Two-Day Session in Ulaanbaatar*, 8-10.
- Арежина, В. (2010). *Проблеми мерења еколошке безбедности*. Београд: МСТ Гајић.
- Åtland, K. (2008). Mikhail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the desecuritization of interstate relations in the Arctic. *Cooperation and Conflict*, 43(3), 289-311.
- Beck, U. (2004). *Ulrich Beck: A critical introduction to risk society*. Pluto Press: London, UK.
- Barnett, J (2013). Environmental Security. In *Contemporary Security Studies*, edited by Alan Collins, third, 190-207. Oxford: Oxford University Press.
- Barnett, J. (2001). *The meaning of environmental security: Ecological politics and policy in the new security era*. Zed Books.
- Beirne, P. (2014). Theriocide: Naming animal killing. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 3(2), 49-66. [Online].доступно на: <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/informit.270252633755385> [приступљено 10.02.2020]
- Brack, D., & Hayman, G. (2002). *International environmental crime: The nature and control of environmental black markets*. Royal Institute of International Affairs. [Online].доступно на: https://ec.europa.eu/environment/archives/docum/pdf/02544_environmental_crime_workshop.pdf [приступљено 10. 02. 2020]
- Brauch, H. G. (2005). *Environment and human security: Towards freedom from hazard impacts*. UNU-EHS. [Online].доступно на: <https://collections.unu.edu/eserv/UNU:1856/pdf4031.pdf> [приступљено 12. 02. 2020]
- Brauch, H. G. (2010). Four phases of research on environment and security. *Peace Studies, Public Policy And Global Security—Volume I*, 141.
- Bricknell, S. (2010). *Environmental crime in Australia*. Australian Institute of Criminology. [Online].доступно на: [ca https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2010-10/apo-nid22928.pdf](https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2010-10/apo-nid22928.pdf) [приступљено 14. 02. 2020]
- Brisman, A., & South, N. (2013). A green-cultural criminology: An exploratory outline. *Crime, Media, Culture*, 9(2), 115-135 [Online].доступно на: https://justicestudies.eku.edu/sites/justicestudies.eku.edu/files/crime_media_culture-2013-brisman-1741659012467026_0.pdf [приступљено 01. 02. 2020]
- Brisman, A., & South, N. (2015). New “Folk Devils,” denials and climate change: Applying the work of Stanley Cohen to green criminology and environmental harm. *Critical Criminology*, 23(4), 449-460. [Online].доступно на: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10612-015-9288-1> [приступљено 14. 02. 2020]
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford university press.

- Burns, R. G., & Lynch, M. J. (2004). *Environmental crime: A sourcebook*. Lfb Scholarly Pub Llc.
- Buzan, B. (1991) *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, 2nd edn*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, B. (1997). Rethinking Security after the Cold War. *Cooperation and Conflict*, 32(1), 5–28. [Online].доступно на: <http://www.jstor.org/stable/45084375> [приступљено 23. 02. 2020]
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security* (Vol. 91).
- Buzan, B., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Carrabine, E., Cox, P., Fussey, P., Hobbs, D., South, N., Thiel, D., & Turton, J. (2014). *Criminology: A sociological introduction*. Routledge.
- Carson, R. (1962). *Silent spring*. Houghton Mifflin. [Online].доступно на: http://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf [приступљено 16. 02. 2020]
- Clifford, M. (1998). *Environmental crime: Enforcement, policy, and social responsibility*. Jones & Bartlett Learning.
- Club of rome (2020). Clubofrome-about-us. [Online].доступно на: <https://clubofrome.org/about-us/> [приступљено 04. 02. 2020]
- Club of rome (2020a). Clubofrome-about-us-history. [Online].доступно на: <https://clubofrome.org/about-us/history/> <https://clubofrome.org/publications/> [приступљено 12. 02. 2020]
- Collins, A. (Ed.). (2007). *Contemporary security studies*. Oxford university press.
- Conference on Security and Co-operation in Europe. CSCE (1975). *Final Act of the Conference on Security and Co-operation in Europe, Helsinki, 1 August 1975*. [Online].доступно на: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> [приступљено 04. 02. 2020]
- Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters (Aarhus Convention, 1998) [Online].доступно на: <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> [приступљено 12. 02. 2020]
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES (1973) <https://cites.org/eng/disc/text.php>
- Ćorović, E. (2017). Inkriminacije iz člana 209 i člana 210 zakona o vodama. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1, 331-344. [Online].доступно на: <https://doi.org/10.5937/GFB1701331Q> [приступљено 04. 02. 2020]
- Dalby, S. (2002). Security and Ecology in the Age of Globalization. *Environmental Change and Security Project Report*, 8(101), 4. [Online].доступно на: <https://www.files.ethz.ch/isn/136245/four.pdf#page=101> [приступљено 12. 02. 2020]

Dalby, S. (2016). Environmental (in) security. *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*

Detraz, N. (2009). Environmental security and gender: Necessary shifts in an evolving debate. *Security Studies*, 18(2), 345-369.

Detraz, N., & Betsill, M. M. (2009). Climate change and environmental security: for whom the discourse shifts. *International Studies Perspectives*, 10(3), 303-320.

Deudney, D. (1990). The case against linking environmental degradation and national security. *Millennium*, 19(3), 461-476.

Deudney, D. H., & Matthew, R. A. (Eds.). (1999). *Contested grounds: Security and conflict in the new environmental politics*. Suny Press..

Димитријевић, Д. (2010). *Трендови еколошке безбедности у XXI веку*. Београд: Факултет безбедности.

Directive (EU) 2018/1673 Of The European Parliament And Of The Council of 23 October 2018 [Online].доступно на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.284.01.0022.01.ENG[приступљено 04. 03. 2021]

Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law [Online].доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/99/oj> [приступљено 04. 03. 2021]

Drenovak-Ivanović, M., Đorđević, S., & Važić, S. (2015). Pravni instrumenti ekološke zaštite—građansko-pravna i krivično-pravna zaštita [Legal instruments of environmental protection—civil and criminal protection]. *Beograd: Organization for Security and Co-operation in Europe*.

Ђармати Ш, Јаковљевић В. (1996) Цивилана заштита у СРЈ, ИП Студентски трг, Београд

Egelston, A. E. (2012). *Sustainable development: A history*. Springer Science & Business Media.

Ehrlich, P. R., & Ehrlich, A. H. (2009). The population bomb revisited. *The electronic journal of sustainable development*, 1(3), 5-15. [Online].доступно на: https://www.researchgate.net/profile/Karol_Boudreaux/publication/42766070_Land_Conflict_and_Genocide_in_Rwanda/links/568c204e08ae153299b64183.pdf#page=11 [приступљено 12. 02. 2020]

Ејдус, Ф. (2012). Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои, Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику

Eman, K. (2012). *Crimes against the Environment—Comparative Criminology and Criminal Justice Perspectives* (Doctoral dissertation, Univerza v Mariboru (Slovenia)).

EPA (2021) Ozone-Depleting Substances on the Black Market, [Online].доступно на: <https://www.epa.gov/ozone-layer-protection/ozone-depleting-substances-black-market>. [приступљено 04. 03. 2022]

European Commission (2022). Environmental crime. [Online].доступно на: <https://ec.europa.eu/environment/legal/crime/> [приступљено 06.07.2022]

EUROPOL (2013): Threat Assessment 2013 Environmental Crime in the EU, [Online].доступно на: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/threat-assessment-2013-environmental-crime-in-eu#downloads> [приступљено 06.07.2020]

EUROPOL (2015). EnviCrimeNet Intelligence Project on Environmental Crime, The Hague [Online].доступно на: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ipecc_report_on_environmental_crime_in_europe_0.pdf [приступљено 12. 02. 2020]

Fagan, M. (2017). Security in the Anthropocene: Environment, ecology, escape. *European Journal of International Relations*, 23(2), 292-314. [Online].доступно на: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354066116639738> [приступљено 09.02.2020]

FAO (2007). *Session 5: Impacts of globalization on forests and forestry in Asia and the Pacific*, in Corporate private sector dimensions in planted forest investments, Planted Forests and Trees Working Paper FP/40E. [Online].доступно на: <https://www.fao.org/3/i0627e/i0627E11.htm> [приступљено 10. 02. 2018]

FAO (2021). *World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2021*. Rome. [Online].доступно на: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb4477en/> [приступљено 04. 03. 2022]

FAO (2021a). *FAO Yearbook. Fishery and Aquaculture Statistics 2019/FAO annuaire. Statistiques des pêches et de l'aquaculture 2019/FAO anuario. Estadísticas de pesca y acuicultura 2019*. Rome/Roma. [Online].доступно на: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb7874t> [приступљено 04. 03. 2022]

Farmer, A., Mitsilegas, V., Faure, M. G., Philipsen, N. J., Gerstetter, C., Klaas, K., Sina, S., Germani, A. R., Fajardo, T., Vagliasindi, G. M., & Blanc, N. (2015). *Evaluation of the strengths, weaknesses, threats and opportunities associated with EU efforts to combat environmental crime: Study in the framework of the EFFACE research project (Deliverable D6.2)*. IEEP / QMUL / Maastricht University / Ecologic / La Sapienza / University of Granada / University of Catania. [Online].доступно на: http://efface.eu/sites/default/files/publications/EFFACE_SWOT%20Analysis.pdf [приступљено 10. 02. 2020]

Fitzgerald A (2018) *Animal Advocacy and Environmentalism: Understanding and Bridging the Divide*. Cambridge: Polity.

Floyd, R. (2007). Human security and the copenhagen school's securitization approach. *Human Security Journal*, 5(37), 38-49.

Floyd, R. (2007a). Towards a consequentialist evaluation of security: bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies. *Review of International Studies*, 33(2), 327-350. [Online].доступно на: <https://www.cambridge.org/core/journals/review-of-international-studies/article/towards-a-consequentialist-evaluation-of-security-bringing-together-the-copenhagen-and-the-welsh-schools-of-security-studies/C37975F850863FC9C7542CF7EB6BAE96> [приступљено 07.02.2020]

Floyd, R. (2008). The environmental security debate and its significance for climate change. *The International Spectator*, 43(3), 51-65. [Online].доступно на: Преузето са <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03932720802280602> [приступљено 07.02.2020]

- Flynn, M., & Hall, M. (2017). The case for a victimology of nonhuman animal harms. *Contemporary Justice Review*, 20(3), 299-318. [Online].доступно на: <http://eprints.hud.ac.uk/29252/1/Non-human%20victimology%20Accepted.pdf> [приступљено 07. 02. 2020]
- Gaubert., J (june, 2021)• ‘Extremists and populists on the rise’: Why the EU needs a green prosecutor [Online] доступно на: <https://www.euronews.com/green/2021/06/24/extremists-and-populists-on-the-rise-why-we-need-an-eu-green-prosecutor> [приступљено: 20.08.2021]
- Гаћеша, Д. (2018). *Еколошка безбједност*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту Бања Лука.
- Gerstetter, C., Stefes, C., Farmer, A., Faure, M., Fajardo del Castillo, T., Klaas, K., Valsamis, M. et al. (2016) "Environmental Crime and the EU: Synthesis of the Research Project 'European Union Action to Fight Environmental Crime' EFFACE". Report in the framework of the EFFACE research project. Berlin: Ecologic Institute [Online].доступно на: <https://www.ecologic.eu/13614>[приступљено 21. 03. 2021]
- Glenn, J. C., Perelet, R., & Gordon, T. J. (1998). Environmental security-emerging international definitions, perceptions and policy considerations. American Council for the UN University Millennium Project, for the Army Environmental Policy Institute. [Online].доступно на: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a593191.pdf> [приступљено 10. 02. 2020]
- González, C. A. R. (2021). Specialized Working Group in the Fight against Transnational Corruption (GTCT). [Online].доступно на: https://olacefs.com/gtct/wp-content/uploads/sites/11/2021/11/08-09-2021-GTCT-Tools-Audit-Export-Fauna-and-Flora_compressed-1.pdf [приступљено 06.06.2021]
- Gorbachev, M. S. (1987). *The Speech in Murmansk: At the ceremonial meeting on the occasion of the presentation of the Order of Lenin and the Gold Star Medal to the city of Murmansk, October 1, 1987*. Novosti Press Agency Publishing House, pp. 23-31. [Online].доступно на: https://barensinfo.fi/docs/Gorbachev_speech.pdf [приступљено 10. 02. 2020]
- Hagen, H. K. L. (2019). Barriers to compliance with CITES: a qualitative study of wildlife crime in Colombia (Master's thesis, Norwegian University of Life Sciences, Ås). [Online].доступно на: <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/handle/11250/2626579> [приступљено 06.06.2021]
- Hakala, E., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Vadén, T., Järvensivu, P., & Eronen, J. T. (2019). Northern Warning Lights: Ambiguities of Environmental Security in Finland and Sweden. *Sustainability*, 11(8), 2228. [Online].доступно на: <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/8/2228/pdf> [приступљено 06.06.2021]
- Hall, M. (2013). Victims of environmental harms and their role in national and international justice. In *Emerging Issues in Green Criminology* (pp. 218-241). Palgrave Macmillan, London. [Online].доступно на: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137273994_12 [приступљено 06.06.2021]
- Hall, M., Shapland, J., & Sloan, J. (2014). Environmental harm and environmental victims: Scoping out a ‘green victimology’. *International Review of Victimology*, 20(1), 129-143.

Hammett, T. M., & Epstein, J. (1993). *Local prosecution of environmental crime* (pp. 19-25). US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice. [Online]. доступно на: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/143270NCJRS.pdf> [приступљено 06.06.2021]

IDEAS (2022). Illegal Fishing, [Online]. доступно на: <https://actionguide.info/t/9/> [приступљено 04. 03. 2022]

IDEAS (2022a). Illegal Logging and Timber Trade, [Online]. доступно на: <https://actionguide.info/t/5/> [приступљено 04. 03. 2022]

IDEAS (2022b). Illegal Shipment of Wastes, [Online]. доступно на: <https://actionguide.info/t/6/> [приступљено 04. 03. 2022]

Illes, A., Newman, S., Watkins, E., Farmer, A., Porsch, L., Germani, A., Reganati, F., Imbriani, C., Morone, P., Lucifora, A., & Bianco, F. (2014) Understanding the damages of environmental crime, "European Union Action to Fight Environmental Crime" (EFFACE) [Online]. доступно на: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/news/2015/efface_3.1_final_report.pdf [приступљено 06.06.2021]

Independent Commission on Disarmament and Security Issues, & Palme, O. (1982). *Common Security a Programme for Disarmament: The Report of the..., Under the Chairmanship of Olof Palme. Introduction by David Owen.*

INTERPOL (2010). International experts outline global strategy to tackle e-waste threat at INTERPOL meeting (25.05.2010.) [Online]. доступно на: <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2010/International-experts-outline-global-strategy-to-tackle-e-waste-threat-at-INTERPOL-meeting> [приступљено 06.06.2021]

INTERPOL (2014). National Environmental Security Task Force; Bringing Compliance and Enforcement Agencies Together to Maintain Environmental Security. [Online]. доступно на: <https://www.interpol.int/content/download/5091/file/National%20Environmental%20Security%20Task%20Force%20Manual%20EN.pdf> [приступљено 06.06.2021]

INTERPOL (2017). Environmental security. [Online]. доступно на: https://www.interpol.int/content/download/628/file/PST-03_2018-03_EN_LR.pdf [приступљено 06.06.2021]

INTERPOL (2017a). Hazardous materials seized in largest global operation against illegal waste (08.08.2017.) [Online]. доступно на: <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2017/Hazardous-materials-seized-in-largest-global-operation-against-illegal-waste> [приступљено 06.06.2021]

INTERPOL-UNEP (2016). *Strategic Report: Environment, Peace and Security – A Convergence of Threats*. [Online]. доступно на: <https://globalpact.informea.org/sites/default/files/documents/MON-091234.pdf> [приступљено 09.02.2021]

Јолцић, В. & Јовашевић, Д. (2013). *Еколошки прекршаји у правном систему Републике Србије (теоријско-практични приступ) Едиција: Еколошко право и законодавство. Књига 3.* Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања

Јолцић, В. (1995). *Еколошки криминалитет у праву и стварности – II измењено и допуњено издање.* Београд: Ecologica

Јовановић - Поповић, Д. (2013). Еколошка безбедност и безбедност животне средине. Зборник Матице српске за друштвене науке, (142), 103-118.

Јовановић - Поповић, Д. (2020) Еколошка безбедност највећи изазов данашњице у *Науке безбедности врсте и облици*, (ур. В.Н. Цветковић), Београд: Факултет безбедности Универзитета Београду, 117-143.

Kangaspunta, K., & Marshall, I. H. (2009). Eco-crime and justice. *Essays on environmental crime. Turin: UNICRI*. [Online].доступно на: <https://unicri.it/sites/default/files/2019-10/ECO-CRIME%20AND%20JUSTICE.pdf> [приступљено 14. 03. 2021]

Kolbert, E. (2014). *The Sixth Extinction: An Unnatural History*. New York: Henry Holt & Co., print. 319 pages. ISBN 9780805092998. [Online].доступно на: <http://www.yorku.ca/dcarveth/4Kolbert.pdfinter> [приступљено 10. 02. 2020]

Кривични закон Републике Србије ("Sl. glasnik SRS", br. 26/77, 28/77 - ispr., 43/77 - ispr., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i "Sl. glasnik RS", br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 - odluka USRS br. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - ispr. i 80/2002 - dr. Zakon [Online].доступно на: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2002_12/t12_0101.htm [приступљено 21. 03. 2022]

Кривични законик ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019) [Online].доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html> [приступљено 12. 02. 2020]

Lawson, S., & Mac Faul, L. (2010). *Illegal logging and related trade: Indicators of the global response* (p. 154). London: Chatham House. [Online].доступно на: http://awsassets.panda.org/downloads/chatham_house_illegallogging_2010.pdf [приступљено 07. 02. 2020]

Lazíková, J., Rumanovská, L., Takáč, I., & Lazíková, Z. (2015). Environmental crimes in the rural regions-case of Slovakia. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 24(2-3), 125-144. [Online].доступно на: <https://hrcak.srce.hr/file/248737> [приступљено 06.05.2021]

Lilić, S., & Drenovak-Ivanović, M. (2014). *Ekološko pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje.

Lynch, J. M. (1990). The greening of criminology: A perspective on the 1990s. In *Green criminology . Critical Criminologist*, no 2. [Online].доступно на: https://www.researchgate.net/publication/350371430_The_Greening_of_Criminology_A_Perspective_for_the_1990s [приступљено 10. 02. 2020]

Lynch, M. J. (2020). Green criminology and environmental crime: Criminology that matters in the age of global ecological collapse. *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 1(1), 50-61. [Online].доступно на: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2631309X19876930> [приступљено 09.02.2021]

Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2010). *Environmental Crime and Justice: Oxford Bibliographies Online Research Guide*. Oxford University Press.

Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2016). *Exploring green criminology: Toward a green criminological revolution*. Routledge. [Online].доступно на: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315581644/exploring-green-criminology-michael-lynch-paul-stretesky> [приступљено 09.02.2021]

Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2003). The meaning of green: Contrasting criminological perspectives. *Theoretical Criminology*, 7(2), 217-238. [Online].доступно на: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.824.7844&rep=rep1&type=pdf> [приступљено 10. 02. 2021]

Љуштина, А. (2008). *Улога полиције у спречавању и сузбијању еколошких деликата*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитет у Београду

Љуштина, А. (2012). *Еколошка безбедност*, Београд: Криминалистичко полицијска академија.

Martinovsky, P. (2011). Environmental Security and Clasical Typology of Security Studies. *Dapat dikases pada* [Online].доступно на: <http://www.population-protection.eu/prilohy/casopis/eng/9/38.pdf>[приступљено 12. 02. 2020]

Mathews, J. T. (1989). Redefining security. *Foreign affairs*, 68(2), 162-177. [Online].доступно на: <https://www.jstor.org/stable/20043906> [приступљено 22.03.2021]

Матијашевић-Обрадовић, Ј., & Обрадовић, А. (2014). Угрожавање безбедности савременог друштва у светлу угрожавања еколошке безбедности. *Култура полиса*, 11, 23.

Матић, М. (2011). Уставноправне гаранције права на здраву животну средину. У М. Матић, В. Мракић, Д. Трајковић, А. Чавошки и Шкулић М. (ур.), *Приручник за заштиту животне средине* (стр.10-11). Београд: Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије

Мијалковић, В. С. (2009) *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). The limits to growth. *New York*, 102, 27. [Online].доступно на: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> [приступљено 06. 02. 2020]

Mearsheimer, J. J., & Alterman, G. (2001). *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company. [Online].доступно на: http://www.drmalikcikk.atw.hu/wp_readings/mearsheimer.pdf [приступљено 06.05.2021]

Millennium-project (2020b). Environmental Security Monthly Reports [Online].доступно на: <http://107.22.164.43/millennium/env-scanning.html> [приступљено 2010.2020].

Millennium-project (2020a). Millennium-project-about-us-history[Online].доступно на: <http://www.millennium-project.org/about-us/history/>[приступљено 20.10.2020]

Myers, N. (2004). Environmental security: what's new and different. In *Background paper for The Hague conference on environment, security and sustainable environment* (Vol. 1, pp. 1-14). [Online].доступно на: <http://www.envirosecurity.org/conference/working/newanddifferent.pdf> [приступљено 08. 02. 2020]

Nellemann, C., Henriksen, R., Kreilhuber, A., Stewart, D., Kotsovou, M., Raxter, P., ... & Barrat, S. (2016). *The rise of environmental crime: a growing threat to natural resources, peace, development and security*. United Nations Environment Programme (UNEP). [Online]. доступно на: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/7662> [приступљено 09. 02. 2018]

Николић, Д. (2019). Правци развоја права животне средине. Зборник радова Правног факултета у Нишу, (82), 61-79.

Nurse, A. (2013). Species justice: The future protection of wildlife and the reform of wildlife laws. *The Green Criminology Monthly*, 6, 1-11. [Online]. доступно на: <http://www.greencriminology.org/monthly/feb2013/The%20Green%20Criminology%20Monthly%20-%20February%202013%20-%20Species%20Justice%20-%20The%20Future%20Protection%20of%20Wildlife%20and%20the%20Reform%20of%20Wildlife%20Laws%20by%20Angus%20Nurse.pdf> [приступљено 12. 02. 2020]

O'Brien, K., & Barnett, J. (2013). Global environmental change and human security. *Annual Review of Environment and Resources*, 38, 373-391. [Online]. доступно на: <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-environ-032112-100655> [приступљено 08.02.2020]

Павловић, Н., Радовић, И. (2014). *Основи екологије*. Бања Лука: Природно-математички факултет

Petrović, V., Nikolić, N., Radonjić, A., & Stjelja, I. (2018). *Ekološka tužba—pravo svih nas da zaštitimo životnu sredinu – Priručnik sa preporukama*. Београд: Београдски центар за људска права

Понтинг, К. (2009). *Еколошка историја света – Животна средина и пропаст великих цивилизација*. (Д. Симић, прев.). Београд: Одисеја.

Правилник о граничним вредностима, методама мерења имисије, критеријумима за успостављање мерних места и евиденцији података (Objavljen u "Sl. glasniku RS", br. 54/92, 30/99 i 19/2006) [Online]. доступно на: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/2006_03/t03_0069.htm [приступљено 22. 03. 2021]

Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, бр. 5 од 5. фебруара 2010, 47 од 29. јуна 2011, 32 од 30. марта 2016, 98 од 8. децембра 2016) [Online]. доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2010/5/3/reg> [приступљено 22. 03. 2021]

Rabani, H., Jalalian, A., & Pournouri, M. (2020). Typology of Environmental Crimes in Iran (Case Study: Crimes Related to Environmental Pollution). *Anthropogenic Pollution*, 4(2), 78-89. . [Online]. доступно на: http://ap.iauardabil.ac.ir/article_675860_6722854a0f6604da70c510122c8ba11b.pdf [приступљено 20.07.2021]

Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2006.- Пријаве, оптужења и осуде [Online]. доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2009/Pdf/G20095490.pdf>, [приступљено 20.03.2021]

- Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2020.- Пријаве, оптужења и осуде [Online].доступно на:
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20215677.pdf>, [приступљено 20.03.2021]
- Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2021.- Пријаве, оптужења и осуде [Online].доступно на:
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221189.pdf> [приступљено 07.08.2022]
- Ristivojević, B., & Bugarski, T. (2014). Criminal act of killing and torturing of animals from article 269 of the criminal code of the Republic of Serbia from the perspective of the animal welfare act. *NBP. Nauka, bezbednost, policija*, (1), 1-19.
- Ritchie, H. and Roser, M. (2021) - "Biodiversity". Published online at OurWorldInData.org. [Online].доступно на <https://ourworldindata.org/extinctions#the-big-five-mass-extinctions> [приступљено: 22.03.2022.]
- Rivera Olarte, F. J. (2017). Brief descriptive study of the environmental phenomenon in its two dimensions: Environmental damage and ecological damage. *DIXI*, 19(25), 83-103.
- Rogers, K. S. (1997). Ecological security and multinational corporations. *Environmental change and security project report*, 3, 29-36. [Online].доступно на:
<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF26E.pdf#page=29> [приступљено 10. 02. 2020]
- Rønnfeldt, C. F. (1997). Three generations of environment and security research. *Journal of Peace Research*, 34(4), 473-482.
- Синђелић, Д., Самуилов, Ј., Вулевић, В. и сар. (2021) *Водич за поступање у случају непрописног управљања опасним отпадом*, Министарство заштите животне средине и Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд
- Situ, Y., & Emmons, D. (1999). *Environmental crime: The criminal justice system's role in protecting the environment*. Sage Publications.
- Sollund, R. (2013). Animal Trafficking and Trade: Abuse and Species Injustice. In: Walters, R., Westerhuis, D.S., Wyatt, T. (eds) *Emerging Issues in Green Criminology. Critical Criminological Perspectives*. Palgrave Macmillan, London. [Online].доступно на:
https://doi.org/10.1057/9781137273994_5 [приступљено 10. 02. 2020]
- South, N. (2009). Ecocide, conflict and climate change: Challenges for criminology and the research agenda in the 21st century. [Online].доступно на: http://unicri.it/sites/default/files/2021-06/Eco-crime_and_Justice.pdf [приступљено 06. 05. 2020]
- South, N. (2014). Green criminology environmental crime prevention and the gaps between law, legitimacy and justice. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(4), 373-381. [Online].доступно на: http://repository.essex.ac.uk/18596/1/JCIC2014-04_NigelSouth_GreenCriminologyEnvironmentalCrimePrevention.pdf [приступљено 12. 02. 2020]
- South, N., Brisman, A., & Beirne, P. (2013). *A guide to a green criminology* (pp. 23-43). Routledge.

Srapens, T., White, R., & Kluin, M. (Eds.). (2014). *Environmental crime and its victims: Perspectives within green criminology*. Ashgate Publishing, Ltd.

Стајић, Љ. (2011). Извори, облици и носиоци угрожавања нематеријалне имовине земаља у транзицији, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. 45, бр. 2, стр. 73-90

Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Факултет цивилне одбране, Београд

Станаревић, С. (2018). *Основи безбедности*, Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Stanarević, S., & Ejduk, F. (2009). *Pojmovnik bezbednosne kulture, (CCVO) uz podršku Ministarstva omladine i sporta, CIP Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka*.

Steiner, A (2014). Putting a Stop to Global Environmental Crime Has Become An Imperative, September 2014 [Online]. доступно на: <https://www.un.org/en/chronicle/article/putting-stop-global-environmental-crime-has-become-imperative> [приступљено 08. 02. 2018]

Стратегија за примену Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине – Архуске конвенције ("Службени гласник РС", број 103 од 31. децембра 2011.) [Online]. доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2011/103/1/reg> [приступљено 20.03.2021]

Стратегија националне безбедности, (*Службени гласник РС*, бр. 94 од 27. децембра 2019.) [Online]. доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2> [приступљено 20.03.2021]

Stretesky, P., Long, M., & Lynch, M. (2013). *The treadmill of crime: Political economy and green criminology*. Routledge. [Online]. доступно на: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203077092/treadmill-crime-paul-stretesky-michael-long-michael-lynch> [приступљено 06.05. 2020]

Тешић, В. (2005). *Етиологија и превенција појава угрожавања безбедности*. Београд: Истраживачки центар за питања безбедности Западног Балкана. <https://www.yumpu.com/xx/document/read/62058888/etiologija-i-prevencija-pojava-ugrozavanja-bezbednosti/7>

The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (1989) [Online]. доступно на: <http://www.basel.int/theconvention/overview/tabid/1271/default.aspx> [приступљено 20.03.2021]

Timoshenko, A.S. (1992). Ecological security: response to global challenges. In: E. B. Weiss (ed.) *Environmental Change and International Law: New Challenges and Dimensions* (493 p.) United Nation University. [Online]. доступно на: <http://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee00.htm> [приступљено 15.03.2020]

Тодоровић, З. (2007). *Конвенционални субјекти безбедности и еколошка сигурност* (докторска дисертација). Београд: Факултет безбедности.

Трајковић, Д. (2011). Кривичноправна заштита животне средине у Србији. У М. Матић, В. Мракић, Д. Трајковић, А. Чавошки и Шкулић М. (ур.), *Приручник за заштиту животне средине* (стр.12-33). Београд: Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије

Trombetta, M. J. (2006). The securitization of the environment and the transformation of security. In *standing group on international relations conference, turin* (pp. 1-22). [Online].доступно на: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.7689&rep=rep1&type=pdf> [приступљено 02.03.2021]

U.N. Doc. 42nd A/C.2/42/L.34 (1987) [Online].доступно на: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/42> [приступљено 24.03.2021]

U.N. Doc. 43rd sess. A/43/PV.6 (1988) E.A. Shevardnadze [Online].доступно на: <https://undocs.org/en/A/43/PV.6> [приступљено 17.03.2021]

U.N. Doc. 44th sess. A/44/PV.6 (1989) E.A. [Online].доступно на: Shevardnadze dostupno na <https://undocs.org/en/A/44/PV.6> [приступљено 17.03.2021]

Ullman, R. H. (1983). Redefining security. *International security*, 8(1), 129-153. [Online].доступно на: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2017/BSS177/um/Ullman_Redefining_Security.pdf [приступљено 10.03.2021]

UN (2015). 2030 Agenda for Sustainable Development, [Online].доступно на: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E [приступљено 12. 02. 2021]

UN. (1972). General Assembly-Twenty-seventh Session [Online].доступно на: [https://undocs.org/en/A/RES/3002\(XXVII\)](https://undocs.org/en/A/RES/3002(XXVII)) [приступљено 12. 02. 2021]

UN. (1973). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 June 1972*. [Online].доступно на: <https://digitallibrary.un.org/record/523249?ln=en> [приступљено 12. 02. 2021]

UNCED. (1992). *Agenda 21, Rio de Janeiro, June 3-14 1992*. [Online].доступно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&nr=23&type=400&menu=35> [приступљено 12. 02. 2021]

UNCED. (1992a). *Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14.06.1992*.

UNCED. (1997). *Programme of action, adopted at Earth Summit+5, New York, June 27 1997*. [Online].доступно на: <http://www.ddh.nl/agenda21/summit1997/es5.txt> [приступљено 12. 02. 2021]

UNDP (1994). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. [Online].доступно на: [ca http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994](http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994) [приступљено 12. 02. 2021]

Уредба о граничним вредностима емисије загађујућих материја у воде и роковима за њихово достизање („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05-исправка 101/07, 65/08 и 16/11)

[Online].доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/uredba-granicnim-vrednostima-emisije-zagadjujucih-materija-u-vode.html> [приступљено 26.03.2021]

Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021. [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html [приступљено 15.03.2022]

Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International studies quarterly*, 35(2), 211-239.

Watson, M. (2005). Environmental offences: The reality of environmental crime. *Environmental law review*, 7(3), 190-200.

WCED. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future*. [Online].доступно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> [приступљено 20.03.2021]

White, R. (2003). Environmental issues and the criminological imagination. *Theoretical Criminology*, 7(4), 483-506. [Online].доступно на: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1020.2046&rep=rep1&type=pdf> [приступљено 12. 02. 2018]

White, R. (2007). Green criminology and the pursuit of social and ecological justice. In P. Beirne & N. South (Eds.), *Issues in green criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals* (pp. 230-247). Cullompton, U.K.: Willan.

White, R. (2009). Dealing with climate change and social conflict: a research agenda for eco-global criminology. [Online].доступно на: http://unicri.it/sites/default/files/2021-06/Eco-crime_and_Justice.pdf [приступљено 09.03.2021]

White, R. (2009a). Environmental Victims and Resistance to State Crime Through Transnational Activism. *Social Justice*, 36(3 (117)), 46–60. [Online].доступно на: <http://www.jstor.org/stable/29768548> [приступљено 12. 03. 2021]

White, R. (2013). *Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice*. Willan. [Online].доступно на: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315880723/crimes-nature-rob-white> [приступљено 24. 03. 2021]

White, R. (2013a). The conceptual contours of green criminology. In *Emerging issues in green criminology* (pp. 17-33). Palgrave Macmillan, London.

White, R. (2018). *Transnational environmental crime: Toward an eco-global criminology*. Willan.

White, R., & Heckenberg, D. (2014). *Green criminology: An introduction to the study of environmental harm*. Routledge.

Williams, C. (2014). An Environmental Victimology. *Environmental Victims*,

Wirtz, J. (2002). A new agenda for security and strategy. *Strategy in the Contemporary World: Introduction to Strategic Studies*, 323-40.

World Health Organization, & WHO European Centre for Environment. (2021). *WHO global air quality guidelines: particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide*. World Health Organization. [Online].доступно на: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/345329/9789240034228-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y&utm_source=vancouver%20is%20awesome&utm_campaign=vancouver%20is%20awesome%3A%20outbound&utm_medium=referral [приступљено 20.12.2021]

Wright, G. (2011). Conceptualising and combating transnational environmental crime. *Trends in Organized Crime*, 14(4), 332-346. [Online].доступно на: https://www.researchgate.net/profile/Glen-Wright/publication/228159127_Conceptualising_and_Combating_Transnational_Environmental_Crime/links/5506b6ad0cf24cee3a05ea32/Conceptualising-and-Combating-Transnational-Environmental-Crime.pdf [приступљено 26. 02. 2022]

Wyatt, T. (2008). *The illegal wildlife trade and deep green criminology: Two case studies of fur and falcon trade in the Russian Federation* (Doctoral dissertation, University of Kent). [Online].доступно на: <https://kar.kent.ac.uk/86388/1/499648.pdf> [приступљено 12. 02. 2022]

Закон о дивљачи и ловству ("Sl. glasnik RS", br. 18/2010 i 95/2018 - dr. Zakon) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_divljaci_i_lovstvu.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о добробити животиња ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_dobrobiti_zivotinja.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о генетички модификованим организмима (Службени гласник Републике Србије, бр.41/2009) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_geneticki_modifikovanim_organizmima.html [приступљено 20.03.2021]

Закону о облигационим односима ("Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obligacionim_odnosima.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о потврђивању конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука; и праву на правни заштиту у питањима животне средине (Ekonomiska komisija UN za Evropu UNECE, „Službeni glasnik RS – Međunarodni dokumenti“, broj 38/2009) [Online].доступно на: <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/SLOBODAN-PRISTUP/UJEDINJENE-NACIJE/konvencijaodostupnostiinformacijaLAT.doc> [приступљено 20.03.2021]

Закон о радијационој и нуклеарној сигурности и безбедности: 95/2018-389; [Online].доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-radijacionoj-i-nuklearnoj-sigurnosti-i-bezbednosti.html> [приступљено 20.03.2021]

Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја ("Sl. glasnik RS", br. 120/2004, 54/2007, 104/2009, 36/2010 i 105/2021) [Online].доступно на:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_slobodnom_pristupu_informacijama_od_javnog_znacaja.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о шумама ("Sl. glasnik RS", br. 30/2010, 93/2012, 89/2015 i 95/2018 - dr. zakon) [Online].доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-sumama-republike-srbije.html> [приступљено 20.03.2021]

Закон о водама (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vodama.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о забрани изградње нуклеарних електрана у Савезној Републици Југославији „Службени лист СРЈ”, број 12 од 10. марта 1995, "Службени гласник РС", број 85 од 6. октобра 2005 - др. закон [Online].доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/slsrj/skupstina/zakon/1995/12/4/reg> [приступљено 20.03.2021]

Закон о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда ("Sl. glasnik RS", br. 128/2014 i 95/2018 - dr. zakon) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_i_odrzivom_koriscenju_ribljeg_fonda.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о заштити природе ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - ispr., 14/2016, 95/2018 - dr. zakon i 71/2021) [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prirode.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о заштити животне средине ("Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - dr. zakon i 95/2018 - [Online].доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_zivotne_sredine.html [приступљено 20.03.2021]

Закон о здрављу биља (Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2009 и 17/2019) [Online].доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/41/6/reg> [приступљено 20.03.2021]

Додатна литература (сајтови):

(December, 2021) European Green Deal: Commission proposes to strengthen the protection of the environment through criminal law [Online]. доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6744 [приступљено 15. 01. 2022].

(February, 2013) INTERPOL operation targets illegal trade of e-waste in Europe, Africa [Online].доступно на: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2013/INTERPOL-operation-targets-illegal-trade-of-e-waste-in-Europe-Africa> [приступљено: 05.05.2021.]

(June, 2012) INTERPOL launches Project LEAF to combat illegal logging worldwide [Online].доступно на: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2012/INTERPOL-launches-Project-LEAF-to-combat-illegal-logging-worldwide> [приступљено: 05.05.2021.]

(Април, 2020) Ozone-Depleting Substances on the Black Market [Online].доступно на: <https://www.epa.gov/ozone-layer-protection/ozone-depleting-substances-black-market> [приступљено: 26.04.2020.]

(Април, 2020) The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer [Online].доступно на: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/the-evolution-of-the-montreal-protocol> [приступљено: 26.04.2020.]

(Април, 2020) Treaties Classification of Parties [Online].доступно на: <https://ozone.unep.org/classification-parties> [приступљено: 26.04.2020.]

(Мај, 2019) Zbog skupocene marame od šatuša strada retka vrsta antilope: Koja je prava cena luksuza? [Online].доступно на: <https://nationalgeographic.rs/priroda/vesti-i-zanimljivosti/a24504/koja-je-prava-cena-luksuza-zbog-marame-od-satusa-strada-retka-vrsta-antilope.html> [приступљено: 22.03.2022.]

(Мај, 2021) Code of Conduct for Responsible Fisheries [Online].доступно на: <https://www.fao.org/fishery/en/code> [приступљено: 05.05.2021.]

(Мај, 2021) Committee On Fisheries (COFI) - Fisheries And Aquaculture Division [Online].доступно на: <https://www.fao.org/fishery/en/about/cofi/en> [приступљено: 05.05.2021.]

(Мај, 2021) Fisheries crime [Online]. доступно на: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Fisheries-crime> [приступљено: 05.05.2021.]

(Мај, 2021) International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing [Online].доступно на: <https://www.fao.org/fishery/en/ipoa-iuu/about/en> [приступљено: 05.05.2021.]

(Мај, 2021) International Tropical Timber Organization [Online]. доступно на: https://www.itto.int/about_itto/ [приступљено: 05.05.2021.]

(Мај, 2021) PROFOR Program on Forests [Online]. доступно на: <https://www.profor.info/mission;https://www.profor.info/poverty> [приступљено: 05.05.2021.]

(Март, 2018) About Us The History Of Earth Day: [Online].доступно на: <https://www.earthday.org/history/> [приступљено: 26.03.2020.]

(Март, 2020) Centre for Advanced Security Theory [Online]. доступно на: <https://cast.ku.dk/about/> [приступљено 22. 03. 2020].

(Март, 2020) Club Of Rome <https://clubofrome.org/> [Online]. доступно на: <https://clubofrome.org/publications/> [приступљено 22. 03. 2020].

(Март, 2020) Ecological Footprint [Online].доступно на: <https://www.footprintnetwork.org/> [приступљено 15. 03. 2020].

(Март, 2020) ENCOF-Environment and Conflicts Projects [Online]. доступно на: <https://css.ethz.ch> [приступљено 22. 03. 2020].

(Март, 2020) Reservations entered by Parties [Online]. доступно на: <https://cites.org/eng/app/reserve.php> [приступљено 22. 03. 2020]

(Март, 2020) Stockholm Resilience Centre Planetary Boundaries [Online]. доступно на: <https://globaia.org/planetary-boundaries> [приступљено 15. 03. 2020].

(Фебруар, 2018) About Commonwealth Of Independent States [Online]. доступно на: <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> [приступљено 12. 02. 2020].

(Фебруар, 2018) Project On Environmental Scarcities, State Capacity, And Civil Violence [Online]. доступно на: <https://homerdixon.com/environmental-scarcities-state-capacity-and-civil-violence/>; <https://www.amacad.org/project/environmental-change-and-acute-conflict> ; <https://homerdixon.com/eps/> ; [приступљено 18. 02. 2020]

(Фебруар, 2018) The Millennium Project [Online]. доступно на: <http://www.millennium-project.org/> [приступљено 12. 02. 2020].

ПРИЛОЗИ

Табеле од 1 до 35 у дате су као прилог у односу на шесто поглавље дисертације: Кривична дела против животне средине у Републици Србији.

Табела 1. Број пријављених, оптужених и осуђених за загађење животне средине

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	16	7.66	1	2.94	1	12.5
2007	19	9.09	3	8.82	0	0
2008	21	10.05	5	14.71	3	37.5
2009	16	7.66	5	14.71	1	12.5
2010	7	3.35	0	0	0	0
2011	12	5.74	2	5.88	0	0
2012	8	3.83	7	20.59	0	0
2013	8	6.90	3	8.82	2	25
2014	12	5.74	0	0	0	0
2015	12	5.74	0	0	0	0
2016	13	6.22	6	17.65	1	12.5
2017	10	4.78	0	0	0	0
2018	18	8.61	1	2.94	0	0
2019	17	8.13	1	2.94	0	0
2020	20	9.57	0	0	0	0
Укупно	209	100	34	100	8	100

Табела 2. Број пријављених, оптужених и осуђених за непредузимање мера заштите животне средине

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	9	10.59	6	18.18	2	13.33
2007	24	28.24	5	15.15	3	20.00
2008	12	14.12	5	15.15	2	13.33
2009	8	9.41	2	6.06	0	0
2010	4	4.71	2	6.06	1	6.67
2011	8	9.41	6	18.18	4	26.67
2012	1	1.18	1	3.03	1	6.67
2013	0	0	2	6.06	0	0
2014	3	3.53	0	0	0	0
2015	6	7.06	1	3.03	1	6.67
2016	5	5.88	1	3.03	1	6.67
2017	0	0	2	6.06	0	0
2018	3	3.53	0	0	0	0
2019	1	1.18	0	0	0	0
2020	1	1.18	0	0	0	0
Укупно	85	100	33	100	15	100

Табела 3. Број пријављених, оптужених и осуђених за противправну изградњу и стављање у погон објекта и постројења који загађују животну средину

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	0	0	0	0	0	0
2007	0	0	0	0	0	0
2008	3	30.00	0	0	0	0
2009	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	1	100	1	100
2011	2	20.00	0	0	0	0
2012	0	0	0	0	0	0
2013	0	0	0	0	0	0
2014	1	10.00	0	0	0	0
2015	0	0	0	0	0	0
2016	0	0	0	0	0	0
2017	2	20.00	0	0	0	0
2018	0	0	0	0	0	0
2019	2	20.00	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0
Укупно	10	100	1	100	1	100

Табела 4. Број пријављених, оптужених и осуђених за оштећење објекта и уређаја за заштиту животне средине

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	0	0	0	0	0	0
2007	0	0	1	50	1	50
2008	0	0	0	0	0	0
2009	2	10.53	0	0	0	0
2010	1	5.26	0	0	0	0
2011	4	21.05	0	0	0	0
2012	0	0	0	0	0	0
2013	1	5.26	0	0	0	0
2014	1	5.26	0	0	0	0
2015	1	5.26	1	50	1	50
2016	1	5.26	0	0	0	0
2017	3	15.79	0	0	0	0
2018	3	15.79	0	0	0	0
2019	2	10.53	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0
Укупно	19	100	2	100	2	100

Табела 5. Број пријављених, оптужених и осуђених за оштећење животне средине

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	4	2.41	0	0	0	0
2007	7	4.22	0	0	0	0
2008	2	1.20	4	7.55	2	5.56
2009	16	9.64	2	3.77	2	5.56
2010	8	4.82	2	3.77	2	5.56
2011	6	3.61	4	7.55	3	8.33
2012	16	9.64	7	13.21	6	16.67
2013	5	3.01	2	3.77	1	2.78
2014	5	3.01	5	9.43	3	8.33
2015	8	4.82	7	13.21	3	8.33
2016	8	4.82	4	7.55	3	8.33
2017	11	6.63	4	7.55	2	5.56
2018	9	5.42	2	3.77	2	5.56
2019	6	3.61	5	9.43	4	11.11
2020	5	3.01	5	9.43	3	8.33
Укупно	116	100	53	100	36	100

Табела 6. Број пријављених, оптужених и осуђених за уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	4	2.00	12	16.22	6	9.68
2007	13	6.50	11	14.86	10	16.13
2008	1	0.50	7	9.46	6	9.68
2009	2	1.00	6	8.11	6	9.68
2010	93	46.50	5	6.76	5	8.06
2011	8	4.00	2	2.70	2	3.23
2012	10	5.00	4	5.41	4	6.45
2013	8	4.00	5	6.76	3	4.84
2014	9	4.50	5	6.76	4	6.45
2015	5	2.50	1	1.35	1	1.61
2016	10	5.00	5	6.76	5	8.06
2017	3	1.50	2	2.70	2	3.23
2018	13	6.50	2	2.70	2	3.23
2019	10	5.00	4	5.41	3	4.84
2020	11	5.50	3	4.05	3	4.84
Укупно	200	100	74	100	62	100

Табела 7. Број пријављених, оптужених и осуђених за уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	2	4.17	0	0	0	0
2007	1	2.08	0	0	0	0
2008	0	0	0	0	0	0
2009	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	0	0	0	0
2011	2	4.17	1	7.14	1	12.5
2012	3	6.25	1	7.14	1	12.5
2013	1	2.08	1	7.14	1	12.5
2014	1	2.08	0	0	0	0
2015	3	6.25	0	0	0	0
2016	1	2.08	0	0	0	0
2017	6	12.50	3	21.43	0	0
2018	10	20.83	3	21.43	0	0
2019	8	16.67	2	14.29	2	25
2020	10	20.83	3	21.43	3	37.5
Укупно	48	100	14	100	8	100

Табела 8. Број пријављених, оптужених и осуђених за недозвољену изградњу нуклеарних постројења

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	1	50	0	0	0	0
2007	0	0	0	0	0	0
2008	0	0	0	0	0	0
2009	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	0	0	0	0
2011	0	0	0	0	0	0
2012	1	50	1	100	1	100
2013	0	0	0	0	0	0
2014	0	0	0	0	0	0
2015	0	0	0	0	0	0
2016	0	0	0	0	0	0
2017	0	0	0	0	0	0
2018	0	0	0	0	0	0
2019	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0
Укупно	2	100	1	100	1	100

Табела 9. Број пријављених, оптужених и осуђених за повреду права на информисање о стању животне средине

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	0	0	-	-	-	-
2007	1	8.33	-	-	-	-
2008	0	0	-	-	-	-
2009	0	0	-	-	-	-
2010	0	0	-	-	-	-
2011	0	0	-	-	-	-
2012	0	0	-	-	-	-
2013	0	0	-	-	-	-
2014	0	0	-	-	-	-
2015	1	8.33	-	-	-	-
2016	8	66.67	-	-	-	-
2017	1	8.33	-	-	-	-
2018	0	0	-	-	-	-
2019	1	8.33	-	-	-	-
2020	0	0	-	-	-	-
Укупно	12	100.00	-	-	-	-

Табела 10. Број пријављених, оптужених и осуђених за убијање и злостављање животиња

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	32	1.35	1	0.24	1	0.33
2007	80	3.38	13	3.13	13	4.35
2008	115	4.86	34	8.17	27	9.03
2009	116	4.91	33	7.93	28	9.36
2010	123	5.20	28	6.73	22	7.36
2011	196	8.29	38	9.13	27	9.03
2012	178	7.53	43	10.34	23	7.69
2013	165	6.98	57	13.70	30	10.03
2014	200	8.46	36	8.65	25	8.36
2015	205	8.67	32	7.69	23	7.69
2016	185	7.83	20	4.81	11	3.68
2017	193	8.16	19	4.57	16	5.35
2018	195	8.25	18	4.33	13	4.35
2019	189	7.99	28	6.73	26	8.70
2020	192	8.12	16	3.85	14	4.68
Укупно	2364	100	416	100	299	100

Табела 11. Број пријављених, оптужених и осуђених за преношење заразних болести код животиња и биљака

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	2	3.92	7	35	7	53.85
2007	0	0	2	10	1	7.69
2008	5	9.80	1	5	0	0
2009	5	9.80	2	10	1	7.69
2010	4	7.84	0	0	0	0.00
2011	6	11.76	2	10	1	7.69
2012	0	0	3	15	1	7.69
2013	1	1.96	1	5	0	0
2014	2	3.92	0	0	0	0
2015	0	0	1	5	1	7.69
2016	1	1.96	1	5	1	7.69
2017	2	3.92	0	0	0	0
2018	1	1.96	0	0	0	0
2019	2	3.92	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0
Укупно	31	100	20	100	13	100

Табела 12. Број пријављених, оптужених и осуђених за несавесно пружање ветеринарске помоћи

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	4	10.26	0	0	-	-
2007	6	15.38	0	0	-	-
2008	4	10.26	1	20	-	-
2009	2	5.13	4	80	-	-
2010	2	5.13	0	0	-	-
2011	1	2.56	0	0	-	-
2012	2	5.13	0	0	-	-
2013	1	2.56	0	0	-	-
2014	3	7.69	0	0	-	-
2015	2	5.13	0	0	-	-
2016	5	12.82	0	0	-	-
2017	0	0.00	0	0	-	-
2018	1	2.56	0	0	-	-
2019	4	10.26	0	0	-	-
2020	2	5.13	0	0	-	-
Укупно	39	100.00	5	100	-	-

Табела 13. Број пријављених, оптужених и осуђених за производња штетних средстава за лечење животиња

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	8	53.33	3	21.43	2	16.67
2007	1	6.67	4	28.57	4	33.33
2008	0	0	2	14.29	2	16.67
2009	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	1	7.14	1	8.33
2011	1	6.67	1	7.14	1	8.33
2012	0	0	0	0	0	0
2013	0	0	0	0	0	0
2014	0	0	0	0	0	0
2015	1	6.67	0	0	0	0
2016	1	6.67	1	7.14	1	8.33
2017	2	13.33	0	0	0	0
2018	0	0	1	7.14	0	0
2019	1	6.67	1	7.14	1	8.33
2020	0	0	0	0	0	0
Укупно	15	100.00	14	100	12	100

Табела 14. Број пријављених, оптужених и осуђених за загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	5	6.10	1	5.56	0	0
2007	1	1.22	1	5.56	1	12.5
2008	3	3.66	3	16.67	3	37.5
2009	12	14.63	2	11.11	2	25
2010	5	6.10	0	0	0	0
2011	3	3.66	2	11.11	0	0
2012	10	12.20	2	11.11	0	0
2013	10	12.20	2	11.11	0	0
2014	4	4.88	1	5.56	0	0
2015	8	9.76	0	0	0	0
2016	7	8.54	0	0	0	0
2017	2	2.44	0	0	0	0
2018	4	4.88	1	5.56	0	0
2019	7	8.54	1	5.56	1	12.5
2020	1	1.22	2	11.11	1	12.5
Укупно	82	100	18	100	8	100

Табела 15. Број пријављених, оптужених и осуђених за пустошење шуме

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	182	11.41	102	14.27	74	13.43
2007	142	8.90	70	9.79	61	11.07
2008	128	8.03	85	11.89	70	12.70
2009	157	9.84	77	10.77	69	12.52
2010	69	4.33	38	5.31	19	3.45
2011	89	5.58	36	5.03	30	5.44
2012	103	6.46	49	6.85	36	6.53
2013	118	7.40	29	4.06	17	3.09
2014	96	6.02	52	7.27	30	5.44
2015	85	5.33	46	6.43	34	6.17
2016	114	7.15	37	5.17	31	5.63
2017	93	5.83	31	4.34	27	4.90
2018	95	5.96	29	4.06	25	4.54
2019	63	3.95	20	2.80	16	2.90
2020	61	3.82	14	1.96	12	2.18
Укупно	1595	100	715	100	551	100

Табела 16. Број пријављених, оптужених и осуђених за шумску крађу

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	1543	6.51	1134	11.64	813	12.08
2007	1314	5.54	974	9.99	730	10.84
2008	1374	5.80	812	8.33	612	9.09
2009	1462	6.17	787	8.08	616	9.15
2010	1090	4.60	766	7.86	218	3.24
2011	1262	5.32	417	4.28	287	4.26
2012	1276	5.38	421	4.32	297	4.41
2013	1494	6.30	853	8.75	407	6.05
2014	1678	7.08	721	7.40	488	7.25
2015	1704	7.19	631	6.48	451	6.70
2016	2007	8.47	511	5.24	382	5.67
2017	1707	7.20	517	5.31	443	6.58
2018	2058	8.68	473	4.85	407	6.05
2019	1993	8.41	413	4.24	341	5.07
2020	1745	7.36	315	3.23	240	3.57
Укупно	23707	100	9745	100	6732	100

Табела 17. Број пријављених, оптужених и осуђених за незаконит лов

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	134	7.20	124	18.67	71	18.49
2007	154	8.28	73	10.99	50	13.02
2008	115	6.18	66	9.94	43	11.20
2009	172	9.24	74	11.14	45	11.72
2010	99	5.32	23	3.46	16	4.17
2011	129	6.93	46	6.93	25	6.51
2012	173	9.30	49	7.38	27	7.03
2013	145	7.79	40	6.02	14	3.65
2014	102	5.48	41	6.17	18	4.69
2015	120	6.45	28	4.22	11	2.86
2016	102	5.48	24	3.61	15	3.91
2017	116	6.23	23	3.46	12	3.13
2018	119	6.39	19	2.86	14	3.65
2019	96	5.16	12	1.81	10	2.60
2020	85	4.57	22	3.31	13	3.39
Укупно	1861	100	664	100	384	100

Табела 18. Број пријављених, оптужених и осуђених за незаконит риболов

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	63	7.97	39	6.91	32	6.74
2007	68	8.61	46	8.16	43	9.05
2008	112	14.18	58	10.28	49	10.32
2009	111	14.05	74	13.12	65	13.68
2010	63	7.97	51	9.04	48	10.11
2011	60	7.59	78	13.83	68	14.32
2012	60	7.59	44	7.80	33	6.95
2013	39	4.94	44	7.80	33	6.95
2014	31	3.92	34	6.03	21	4.42
2015	44	5.57	32	5.67	23	4.84
2016	39	4.94	21	3.72	21	4.42
2017	36	4.56	9	1.60	7	1.47
2018	21	2.66	18	3.19	17	3.58
2019	23	2.91	14	2.48	13	2.74
2020	20	2.53	2	0.35	2	0.42
Укупно	790	100	564	100	475	100

Табела 19. Укупан број пријављених, оптужених и осуђених пунолетних лица у периоду од 2006-2020. године за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

година	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
2006	2009	6.44	1430	11.56	1009	11.72
2007	1831	5.87	1203	9.72	917	10.65
2008	1895	6.08	1083	8.75	819	9.52
2009	2081	6.67	1068	8.63	835	9.70
2010	1568	5.03	917	7.41	333	3.87
2011	1789	5.74	635	5.13	449	5.22
2012	1841	5.90	632	5.11	430	5.00
2013	1996	6.40	1039	8.40	508	5.90
2014	2148	6.89	895	7.23	589	6.84
2015	2205	7.07	780	6.30	549	6.38
2016	2507	8.04	631	5.10	472	5.48
2017	2187	7.01	610	4.93	509	5.91
2018	2550	8.18	567	4.58	480	5.58
2019	2425	7.78	501	4.05	417	4.84
2020	2153	6.90	382	3.09	291	3.38
Укупно	31185	100	12373	100	8607	100

Табела 20. Број пријављених, оптужених и осуђених пунолетних лица за 2006. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	16	0.80	1	0.07	1	0.10
261	9	0.45	6	0.42	2	0.20
262	0	0	0	0	0	0
263	0	0	0	0	0	0
264	4	0.20	0	0	0	0
265	4	0.20	12	0.84	6	0.59
266	2	0.10	0	0	0	0
267	1	0.05	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	32	1.59	1	0.07	1	0.10
270	2	0.10	7	0.49	7	0.69
271	4	0.20	0	0	-	-
272	8	0.40	3	0.21	2	0.20
273	5	0.25	1	0.07	0	0
274	182	9.06	102	7.13	74	7.33
275	1543	76.80	1134	79.30	813	80.57
276	134	6.67	124	8.67	71	7.04
277	63	3.14	39	2.73	32	3.17
Укупно	2009	100	1430	100.00	1009	100

Табела 21. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2007. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	19	1.04	3	0.25	0	0
261	24	1.31	5	0.42	3	0.33
262	0	0	0	0	0	0
263	0	0	1	0.08	1	0.11
264	7	0.38	0	0	0	0
265	13	0.71	11	0.91	10	1.09
266	1	0.05	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	1	0.05	-	-	-	-
269	80	4.37	13	1.08	13	1.42
270	0	0	2	0.17	1	0.11
271	6	0.33	0	0	-	-
272	1	0.05	4	0.33	4	0.44
273	1	0.05	1	0.08	1	0.11
274	142	7.76	70	5.82	61	6.65
275	1314	71.76	974	80.96	730	79.61
276	154	8.41	73	6.07	50	5.45
277	68	3.71	46	3.82	43	4.69
Укупно	1831	100	1203	100	917	100

Табела 22. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2008. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	21	1.11	5	0.46	3	0.37
261	12	0.63	5	0.46	2	0.24
262	3	0.16	0	0	0	0
263	0	0	0	0	0	0
264	2	0.11	4	0.37	2	0.24
265	1	0.05	7	0.65	6	0.73
266	0	0	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	115	6.07	34	3.14	27	3.30
270	5	0.26	1	0.09	0	0
271	4	0.21	1	0.09	-	-
272	0	0.00	2	0.18	2	0.24
273	3	0.16	3	0.28	3	0.37
274	128	6.75	85	7.85	70	8.55
275	1374	72.51	812	74.98	612	74.73
276	115	6.07	66	6.09	43	5.25
277	112	5.91	58	5.36	49	5.98
Укупно	1895	100	1083	100	819	100

Табела 23. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2009. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	16	0.77	5	0.47	1	0.12
261	8	0.38	2	0.19	0	0
262	0	0	0	0	0	0
263	2	0.10	0	0	0	0
264	16	0.77	2	0.19	2	0.24
265	2	0.10	6	0.56	6	0.72
266	0	0	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	116	5.57	33	3.09	28	3.35
270	5	0.24	2	0.19	1	0.12
271	2	0.10	4	0.37	-	-
272	0	0	0	0	0	0
273	12	0.58	2	0.19	2	0.24
274	157	7.54	77	7.21	69	8.26
275	1462	70.25	787	73.69	616	73.77
276	172	8.27	74	6.93	45	5.39
277	111	5.33	74	6.93	65	7.78
Укупно	2081	100	1068	100	835	100

Табела 24. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2010. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	7	0.45	0	0	0	0
261	4	0.26	2	0.22	1	0.30
262	0	0	1	0.11	1	0.30
263	1	0.06	0	0	0	0
264	8	0.51	2	0.22	2	0.60
265	93	5.93	5	0.55	5	1.50
266	0	0	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	123	7.84	28	3.05	22	6.61
270	4	0.26	0	0	0	0
271	2	0.13	0	0	-	-
272	0	0	1	0.11	1	0.30
273	5	0.32		0	0	0
274	69	4.40	38	4.14	19	5.71
275	1090	69.52	766	83.53	218	65.47
276	99	6.31	23	2.51	16	4.80
277	63	4.02	51	5.56	48	14.41
Укупно	1568	100	917	100	333	100

Табела 25. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2011. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	12	0.67	2	0.31	0	0
261	8	0.45	6	0.94	4	0.89
262	2	0.11	0	0	0	0
263	4	0.22	0	0	0	0
264	6	0.34	4	0.63	3	0.67
265	8	0.45	2	0.31	2	0.45
266	2	0.11	1	0.16	1	0.22
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	196	10.96	38	5.98	27	6.01
270	6	0.34	2	0.31	1	0.22
271	1	0.06	0	0	-	-
272	1	0.06	1	0.16	1	0.22
273	3	0.17	2	0.31	0	0
274	89	4.97	36	5.67	30	6.68
275	1262	70.54	417	65.67	287	63.92
276	129	7.21	46	7.24	25	5.57
277	60	3.35	78	12.28	68	15.14
Укупно	1789	100	635	100	449	100

Табела 26. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2012. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	8	0.43	7	1.11	0	0
261	1	0.05	1	0.16	1	0.23
262	0	0	0	0	0	0
263	0	0	0	0	0	0
264	16	0.87	7	1.11	6	1.40
265	10	0.54	4	0.63	4	0.93
266	3	0.16	1	0.16	1	0.23
267	1	0.05	1	0.16	1	0.23
268	0	0	-	-	-	-
269	178	9.67	43	6.80	23	5.35
270	0	0	3	0.47	1	0.23
271	2	0.11	0	0	-	-
272	0	0	0	0	0	0
273	10	0.54	2	0.32	0	0
274	103	5.59	49	7.75	36	8.37
275	1276	69.31	421	66.61	297	69.07
276	173	9.40	49	7.75	27	6.28
277	60	3.26	44	6.96	33	7.67
Укупно	1841	100	632	100	430	100

Табела 27. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2013. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	8	0.40	3	0.29	2	0.39
261	0	0	2	0.19	0	0
262	0	0	0	0	0	0
263	1	0.05	0	0	0	0
264	5	0.25	2	0.19	1	0.20
265	8	0.40	5	0.48	3	0.59
266	1	0.05	1	0.10	1	0.20
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	165	8.27	57	5.49	30	5.91
270	1	0.05	1	0.10	0	0
271	1	0.05	0	0	-	-
272	0	0	0	0	0	0
273	10	0.50	2	0.19	0	0
274	118	5.91	29	2.79	17	3.35
275	1494	74.85	853	82.10	407	80.12
276	145	7.26	40	3.85	14	2.76
277	39	1.95	44	4.23	33	6.50
Укупно	1996	100	1039	100	508	100

Табела 28. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2014. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	12	0.56	0	0	0	0
261	3	0.14	0	0	0	0
262	1	0.05	0	0	0	0
263	1	0.05	0	0	0	0
264	5	0.23	5	0.56	3	0.51
265	9	0.42	5	0.56	4	0.68
266	1	0.05	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	200	9.31	36	4.02	25	4.24
270	2	0.09	0	0	0	0
271	3	0.14	0	0	-	-
272	0	0	0	0	0	0
273	4	0.19	1	0.11	0	0
274	96	4.47	52	5.81	30	5.09
275	1678	78.12	721	80.56	488	82.85
276	102	4.75	41	4.58	18	3.06
277	31	1.44	34	3.80	21	3.57
Укупно	2148	100	895	100	589	100

Табела 29. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2015. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	12	0.54	0	0	0	0
261	6	0.27	1	0.13	1	0.18
262	0	0	0	0	0	0
263	1	0.05	1	0.13	1	0.18
264	8	0.36	7	0.90	3	0.55
265	5	0.23	1	0.13	1	0.18
266	3	0.14	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	1	0.05	-	-	-	-
269	205	9.30	32	4.10	23	4.19
270	0	0.00	1	0.13	1	0.18
271	2	0.09	0	0	-	-
272	1	0.05	0	0	0	0
273	8	0.36	0	0	0	0
274	85	3.85	46	5.90	34	6.19
275	1704	77.28	631	80.90	451	82.15
276	120	5.44	28	3.59	11	2.00
277	44	2.00	32	4.10	23	4.19
Укупно	2205	100	780	100	549	100

Табела 30. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2016. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	13	0.52	6	0.95	1	0.21
261	5	0.20	1	0.16	1	0.21
262	0	0	0	0	0	0
263	1	0.04	0	0	0	0
264	8	0.32	4	0.63	3	0.64
265	10	0.40	5	0.79	5	1.06
266	1	0.04	0	0	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	8	0.32	-	-	-	-
269	185	7.38	20	3.17	11	2.33
270	1	0.04	1	0.16	1	0.21
271	5	0.20	0	0	-	-
272	1	0.04	1	0.16	1	0.21
273	7	0.28	0	0	0	0
274	114	4.55	37	5.86	31	6.57
275	2007	80.06	511	80.98	382	80.93
276	102	4.07	24	3.80	15	3.18
277	39	1.56	21	3.33	21	4.45
Укупно	2507	100	631	100	472	100

Табела 31. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2017. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	10	0.46	0	0	0	0
261	0	0	2	0.33	0	0
262	2	0.09	0	0	0	0
263	3	0.14	0	0	0	0
264	11	0.50	4	0.66	2	0.39
265	3	0.14	2	0.33	2	0.39
266	6	0.27	3	0.49	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	1	0.05	-	-	-	-
269	193	8.82	19	3.11	16	3.14
270	2	0.09	0	0	0	0
271	0	0	0	0	-	-
272	2	0.09	0	0	0	0
273	2	0.09	0	0	0	0
274	93	4.25	31	5.08	27	5.30
275	1707	78.05	517	84.75	443	87.03
276	116	5.30	23	3.77	12	2.36
277	36	1.65	9	1.48	7	1.38
Укупно	2187	100	610	100	509	100

Табела 32. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2018. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	18	0.71	1	0.18	0	0
261	3	0.12	0	0	0	0
262	0	0	0	0	0	0
263	3	0.12	0	0	0	0
264	9	0.35	2	0.35	2	0.42
265	13	0.51	2	0.35	2	0.42
266	10	0.39	3	0.53	0	0
267	0	0	0	0	0	0
268	0	0	-	-	-	-
269	195	7.65	18	3.17	13	2.71
270	1	0.04	0	0	0	0
271	1	0.04	0	0	-	-
272	0	0	1	0.18	0	0
273	4	0.16	1	0.18	0	0
274	95	3.73	29	5.11	25	5.21
275	2058	80.71	473	83.42	407	84.79
276	119	4.67	19	3.35	14	2.92
277	21	0.82	18	3.17	17	3.54
Укупно	2550	100.00	567	100	480	100

Табела 33. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2019. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	17	0.70	1	0.20	0	0
261	1	0.04	0	0	0	0
262	2	0.08	0	0	0	0
263	2	0.08	0	0	0	0
264	6	0.25	5	1.00	4	0.96
265	10	0.41	4	0.80	3	0.72
266	8	0.33	2	0.40	2	0.48
267	0	0	0	0	0	0
268	1	0.04	-	-	-	-
269	189	7.79	28	5.59	26	6.24
270	2	0.08	0	0	0	0.00
271	4	0.16	0	0	-	-
272	1	0.04	1	0.20	1	0.24
273	7	0.29	1	0.20	1	0.24
274	63	2.60	20	3.99	16	3.84
275	1993	82.19	413	82.44	341	81.77
276	96	3.96	12	2.40	10	2.40
277	23	0.95	14	2.79	13	3.12
Укупно	2425	100	501	100	417	100

Табела 34. Број пријављених, оптужених и осуђених за 2020. годину за Кривична дела против животне седине садржаних у глави XXIV КЗРС

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	20	0.93	0	0	0	0
261	1	0.05	0	0	0	0
262	0	0	0	0	0	0
263	0	0	0	0	0	0
264	5	0.23	5	1.31	3	1.03
265	11	0.51	3	0.79	3	1.03
266	10	0.46	3	0.79	3	1.03
267	0	0	0	0	0	0.00
268	0	0	-	-	-	-
269	192	8.92	16	4.19	14	4.81
270	0	0	0	0	0	0
271	2	0.09	0	0	-	-
272	0	0	0	0	0	0
273	1	0.05	2	0.52	1	0.34
274	61	2.83	14	3.66	12	4.12
275	1745	81.05	315	82.46	240	82.47
276	85	3.95	22	5.76	13	4.47
277	20	0.93	2	0.52	2	0.69
Укупно	2153	100	382	100	291	100

Табела 35. Број пријављених, оптужених и осуђених укупно за период од 2006. до 2020. године у односу на чланове Кривичног законика Републике Србије

Члан КЗРС	Пријављена лица		Оптужена лица		Осуђена лица	
	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти	Фреквенција	Проценти
260	209.00	0.67	34	0.27	8	0.09
261	85.00	0.27	33	0.27	15	0.17
262	10.00	0.03	1	0.01	1	0.01
263	19.00	0.06	2	0.02	2	0.02
264	116.00	0.37	53	0.43	36	0.42
265	200.00	0.64	74	0.60	62	0.72
266	48.00	0.15	14	0.11	8	0.09
267	2.00	0.01	1	0.01	1	0.01
268	12.00	0.04	-	-	-	-
269	2364.00	7.58	416	3.36	299	3.47
270	31.00	0.10	20	0.16	13	0.15
271	39.00	0.13	5	0.04	-	-
272	15.00	0.05	14	0.11	12	0.14
273	82.00	0.26	18	0.15	8	0.09
274	1595.00	5.11	715	5.78	551	6.40
275	23707.00	76.02	9745	78.76	6732	78.22
276	1861.00	5.97	664	5.37	384	4.46
277	790.00	2.53	564	4.56	475	5.52
Укупно	31185.00	100	12373	100	8607	100

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Јелена (Раковић) Тесаревић рођена је 09.02.1984. године у Београду. Основну (1999) и средњу (2003), Прву економску, школу завршила је у Београду. Школске 2003/04. године уписује студијски програм основних академских студија на Факултету безбедности (тадашњи Факултет цивилне одбране) Универзитета у Београду. Дипломирала је школске 2007/08. године као студент генерације Факултета безбедности са просечном оценом 9,58 (смер – Цивилна заштита и заштита животне средине). Мастер студије на Факултету безбедности (смер – Безбедност) завршила је 2011. године са просечном оценом 9,43. У досадашњем раду на Факултету безбедности од школске 2010/11. године била је ангажована као демонстратор у настави, затим у 2013/2014. години као сарадник у настави, а од школске 2014/15. радила је као асистент на Катедри студија управљања ванредним ситуацијама и за еколошку безбедност (односно Катедри студија цивилне заштите и заштите животне средине). Учествовала је у организацији и реализацији пројеката при неколико невладиних организација и удружења грађана. Похађала је и била учесник више стручних обука, семинара и конференција у области безбедности и управљања ванредним ситуацијама. Аутор је научних радова у области безбедности животне средине, еколошке безбедности и ванредних ситуација.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Јелена Ч. Песаревић
Број индекса 03/11

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом „Еколошки криминалитет као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији”.

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица

У Београду, 20. 04. 2023. године

Потпис аутора

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора Јелена Ч. Ћесаревић

Број индекса 03/11

Студијски програм Студије наука безбедности

Наслов рада „Еколошки криминалитет као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији”.

Ментор др Дејана Јовановић Поповић, редовни професор

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањења у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 20. 04. 2023. године

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: „Еколошки криминалитет као облик угрожавања безбедности животне средине у Републици Србији“ која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 20. 04. 2023. године

Потпис аутора

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.